94(498)
N52

VASILE NETEA

CONȘTIINȚA ORIGINII COMUNE ȘI A UNITĂȚII NAȚIONALE ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

BIBLIOTECA PUBLICĂ
"Onisifor Ghibu"
Nr. inventar 93995 I.V.

Biblioteca Municipală
«B. P. Hașdeu»
ACHIZIȚIE

EDITURA ALBATROS
1980

94(498)

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

CUVÎNT ÎNAINTE

Cartea aceasta nu urmăreşte o înfăţişare didactică a istoriei generale a românilor; ea nu este decît o expunere asupra milenarei vieţi a dacilor, a romanizării Daciei, a formării conştiinţei româneşti, asupra originii comune a transilvănenilor, muntenilor, oltenilor, moldovenilor, bucovinenilor, bănăţenilor — a tuturor românilor cu alte cuvinte, de pe ambele versante ale Carpaţilor — a solidarităţii şi unităţii lor naţionale, a dorinţei şi a luptei lor neîncetate, în diverse moduri, cultural mai întîi, politic mai apoi, de a se aduna sub un singur drapel, sub o singură stăpînire, într-o singură Românie.

Această conştiinţă au avut-o şi au manifestat-o de-a lungul secolelor — prin limba vorbită şi civilizaţia comună — atît oamenii plugurilor, milioanele noastre de ţărani, păstorii turmelor, ciobanii cutreierători ai întregului teritoriu românesc şi al ţărilor vecine, cît şi meşteşugarii, muncitorii, negustorii, călugării, cărturarii — trecători peste toate graniţele impuse de vitregia vremurilor — oamenii politici şi oştenii —, toate elementele constitutive ale poporului, ale naţiunii.

Ea n-a fost numai a unei provincii ori a unei singure categorii sau clase sociale, ci a tuturor provinciilor noastre, numite tradiţional „ţări": — Ţara Ardealului — cu toate ţinuturile ce o înconjură, numite şi ele „ţări": Ţara Maramureşului, Ţara Oaşului, Ţara Bârsei, Ţara Haţegului, Ţara Crişurilor — Ţara Românească, Ţara Moldovei, Ţara Vrancei — şi a tuturor inimilor româneşti

care, oricîte borne s-ar fi ridicat în calea lor și oricîte săbii le-ar fi stat împotrivă, s-au căutat și s-au chemat necontenit pînă la totala lor contopire, pînă la sincronizarea în 1918 a tuturor gîndurilor și aspirațiilor lor.

Și nu numai bornele ce concretizau silnicile frontiere le-au stat în față timp de secole, ci și anumite teorii și „basne" ale unor pseudo-istorici străini, care, călăuziți exclusiv de interese politice, au căutat, pe de o parte, să le nege originea, locul și timpul de constituire ca popor, iar pe de alta, însăși dreptul de stăpînire asupra teritoriului strămoșesc, îndeosebi a teritoriului Transilvaniei, acesta fiind singurul și adevăratul scop al incursiunilor lor „științifice".

Nici săbiile dușmane și nici falsele teorii n-au putut abate însă poporul român de la calea adevăratei sale dezvoltări, și unele și altele fiind învinse de către vitejia, patriotismul și geniul multilateral al poporului nostru, unit de veacuri într-un singur cuget și o singură simțire.

La baza conștiinței unicității noastre etnice, a stăpînirii, prin limbă și cultură, a întregului teritoriu de la izvoarele Tisei, trecînd peste Carpați, și pînă la Marea cea Mare, s-a aflat permanenta identificare a poporului român cu moștenirea sa fundamentală, Dacia, *continuitatea neîntreruptă a aceluiași popor, cu același grai, cu aceleași forme de viață și cu folosirea în comun a tuturor creațiilor sale culturale, artistice și științifice.*

Multe din străvechile cetăți dacice, Sarmizegetusa, Costești, Blidaru și altele, din Munții Orăștiei, Cîmpuri-Surduc în județul Hunedoara, Căpîlna (Valea Sebeșului), Tilișca (Sibiu), Piatra Craivii (Alba), Sărățel (Bistrița Năsăud), Bîtca Doamnei, Cozla (Neamț), Titelca (Bacău), Poiana (Galați), Zimnicea, Piscul Crăsanilor (Ialomița), Tinosu (Prahova), Cetățeni (Argeș) și atîtea altele, răspîndite pe întreg cuprinsul țării, cărora li se adaugă nenumărate vestigii și relicve, stau și astăzi înfipte în pămîntul românesc ca o dovadă de neclintit a vechimii și continuității unei

civilizații populare și a unei tradiții obștești care s-au confruntat cu atîtea furtuni și vicisitudini[1].

Peste, sau alături de cetățile dacice, s-au ridicat apoi, după cucerirea lui Traian, orașele romane, Ulpia Traiană, Apulum, Ampelum, Potaissa, Napoca, Porolissum, Dierna, Drobeta, Tibiscum, Timiș, Romula ș.a., care au făcut să înflorească aici civilizația citadină romană[2].

Cnezatele și voievodatele noastre au avut astfel fiecare în parte, și toate la un loc, conștiința descendenței lor din vechiul trup teritorial al Daciei, fiecare privindu-se ca o continuare a celuilalt și, în același timp, ca un mădular al întregului. „Romania", născută din altoirea română pe vigurosul trunchi dacic, a fost în același timp un permanent impuls spiritual care s-a dezvoltat necontenit, el reprezentînd totodată și o nesecată forță de creație. Primele ei rezultate aveau să se constate îndată după încetarea furtunilor stîrnite de popoarele migratoare, concomitent cu constituirea primelor noastre state feudale care, deși constrînse să se apere necontenit împotriva tendințelor de cotropire ale unor vecini, au fost în același timp adevărate izvoare ale culturii și artei răsăritului. „Organizarea statelor feudale românești — se afirmă în Programul P.C.R. — a creat condițiile ridicării vieții economico-sociale pe o treaptă superioară, a înscris în istorie epoci de puternică înflorire a civilizației materiale și spirituale pe teritoriul țării noastre, marcate și de personalitatea unor mari domni patrioți."[3]

Nu e de mirare deci că performanțele politice, militare și culturale ale acestor state și ale voievozilor lor conducători au atras de

[1] Vezi C. Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei, Studiu topografic al așezărilor*, București, 1951; M. Macrea, O. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966, p. 3—23; Zoltan Székely, *Cetatea dacică de la Covasna*, în „Studii și cercetări de istorie veche", XXIII (1972), 2, p. 201—214; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 12; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 27—30.

[2] Vezi D. Tudor, *Orașe, tîrguri și sate în Dacia Romană*, București, 1968.

[3] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică, 1975, p. 28.

timpuriu atenția a numeroși călători, misionari și diplomați străini, care, odată cu poziția geografică a acestor locuri, cu potențialul lor economico-militar, cu avîntul lor cultural, au descoperit și latinitatea poporului român — latinitate mărturisită la tot pasul, prin limba și conștiința lor, de însiși locuitorii acestui pămînt.

Deși profunde și dezinteresate, aceste constatări n-au putut împiedica totuși pe defăimătorii originii și ai dreptului nostru de stăpînire asupra vechii Dacii să nu-și continue „opera" de denigrare, unele din ecourile ei persistînd chiar pînă în zilele noastre, argumentul de „bază" al acestora fiind absurda presupunere a părăsirii Daciei în anii 271—275 de către întreaga populație, odată cu retragerea de către împăratul Aurelian a legiunilor și administrației romane, o revenire a ei producîndu-se abia în secolul al XII-lea.

O bună parte din istoriografia noastră — începînd de la cronicarii secolului al XVII-lea Grigore Ureche, Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, și continuînd apoi în secolele următoare cu Dimitrie Cantemir, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Budai Deleanu, M. Kogălniceanu, P.B. Hasdeu, A.D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan, Ioan Lupaș, C. Daicoviciu, Constantin C. Giurescu și atîția alții — a fost consacrată combaterii acestor erezii și restabilirii pe bază de documente concrete, arheologice, epigrafice, filologice, a adevărurilor istorice.

O covîrșitoare importanță în acțiunea pentru afirmarea conștiinței naționale a românilor de pretutindeni și a dorinței lor neîncetate de a se uni a avut-o, pe lîngă istoriografie, literatura noastră — cartea, cu un cuvînt, sub toate înfățișările ei — tipărită, de la Coresi încoace, în toate țările românești, ziarele, revistele, instituțiile științifice, societățile culturale și patriotice, scriitorii, publiciștii, oamenii de cultură, oamenii politici, scopul final al activității tuturora fiind, așa cum mărturisea Take Ionescu în 1915, unirea într-un singur stat a românilor de pretutindeni.

Anticiparea pregătirii Unirii din 1918 au relevat-o revoluția din 1848, Unirea principatelor, războiul de independență, toate trei fiind realizate prin însuflețirea, lupta și sacrificiile tuturor românilor. „Revoluția burghezo-democratică din 1848 — se precizează în

Programul partidului — a constituit un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism, a dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român, a exprimat hotărîrea moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor de a sfărîma vechile relații feudale, de a deschide calea noii orînduiri, de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, *de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației."*[1]

Conștiința originii comune a tuturor elementelor poporului român și totodată a unității sale naționale a străbătut întreaga istorie a românilor ca un fir roșu de la primele începuturi și pînă la deplina ei înfăptuire în 1918.

Marea unire din 1918 nu a fost rezultatul unei conjuncturi, după cum nu a fost opera unui singur partid politic, a unei singure clase sau pături sociale, ci a fost scopul întregii națiuni române: pentru acest ideal au acționat toate forțele poporului român.

„Unirea Transilvaniei cu România — se afirmă în Programul P.C.R. — a constituit înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice."[2]

Iată de ce credem că, alături de largile sinteze și manuale consacrate istoriei poporului român de atîția din marii noștri istorici, ar fi necesară, îndeosebi pentru tineret, și o carte dedicată exclusiv ideii unității românești, eforturilor și contribuțiilor tuturor românilor pentru realizarea ei, mersului ei ascendent și vertiginos spre o biruință care a putut fi întîrziată, dar nu și împiedicată în întruchiparea ei finală.

V.N

---

[1] *Ibidem*, p. 32.
[2] *Ibidem*, p. 37—38.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

I

O MOȘTENIRE FUNDAMENTALĂ: DACIA

Pămîntul Daciei — România de astăzi — și locuitorii ei sînt una din cele mai vechi și mai sigure realități umane ale Europei sud-estice.

Viața omenească s-a desfășurat aici, lăsînd puternice urme, încă din preistorie, existența și ascendența ei fiind atestate de numeroase săpături arheologice[1]. Și ele nu s-au descoperit numai într-o anumită parte a acestui pămînt, ci pe toate cîmpiile, munții și văile sale.

Localitățile preistorice sînt atestate de jur împrejuru frontierelor viitorului teritoriu dacic: Perian în județul Timiș; Diosig în județul Bihor; Boinești în jud. Satu Mare; Sipinți în Bucovina; Petreni și Cerheiul Vechi în apropierea Nistrului; Hamangia în Dobrogea; la Boian în jud. Ialomița; la Bălănoaia în jud. Teleorman; la Gîrla Mare în jud. Mehedinți ș.a.

Teritoriul Daciei, cuprins în spațiul carpato-dunărean, a fost astfel locuit și lucrat din cele mai vechi timpuri, în cuprinsul său dezvoltîndu-se o populație și o civilizație vrednică de toată atenția. Aici au înflorit tipurile de cultură Criș, Cucuteni, Boian, Ariușd, Petrești, Coțofeni, caracteristice prin tehnica ceramicei pictate și grafitare. Deși înrudite cu tipurile de cultură învecinate din Iugoslavia, Ungaria și U.R.S.S. de astăzi, totuși tipurile de cultură din spațiul carpato-dunărean aveau vizibile trăsături proprii. Aceste trăsături s-au accentuat îndeosebi în epoca aramei, a bronzului și a fierului (circa 700 ani î.e.n.)[2].

Dacii sau geții, înregistrați întîia oară în istorie de Herodot, părintele istoriei (sec. V—IV î.e.n.), n-au creat însă numai o trai-

[1] D. Berciu, *Repertoriu arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România. Paleoliticul și mezoliticul*, București, 1941.
[2] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.

nică civilizație populară, ci totodată și un stat viguros care, sub Burebista (82—44 î.e.n.) și apoi sub Decebal (86—106 e.n.), s-a impus ca o mare forță în sud-estul european, autoritatea lui Burebista întinzîndu-se din munții Slovaciei pînă la Marea Neagră.

Cetățile grecești dintre Olbia, care se afla la gura Bugului, și Dionysopolis, Balcicul de astăzi, îl considerau protector și „tată". Centrul puterii sale politice se afla în Munții Orăștiei. După aprecierile marelui geograf și istoric al antichității Strabo, Burebista dispunea de 200 000 oameni mobilizabili. Bazele politice ale statului său erau, ca și ale statelor elenistice, de natură militară. Unul din principalii săi sfetnici a fost preotul Deceneu. Prestigiul politic și militar al regelui dac era considerabil. Faima sa în epocă, datorită personalității, energiei și întinderii regatului său, a fost enormă.

Una din inscripțiile timpului, descoperită la Balcic, îl arată ca fiind „cel dintîi și cel mai mare dintre regii Traciei, stăpîn pe ambele maluri ale fluviului".

În timpul luptelor dintre Cezar și Pompei (51—48 î.e.n.), Burebista — spre a scăpa de amenințarea Romei — se hotărîse să-l sprijine pe Pompei. Înfrîngerea grabnică a acestuia la Pharsalus (48 î.e.n.) a pus însă capăt acțiunii lui Burebista, care s-a văzut silit să se mărginească la o politică defensivă, Cezar, învingătorul lui Pompei, fiind hotărît să se răzbune. Atît Cezar cît și Burebista aveau să cadă însă în anul 44 î.e.n. victime ale unor neașteptate comploturi, iminentul război daco-roman amînîndu-se astfel, prin moartea celor doi protagoniști, cu aproape 150 de ani.

După asasinarea lui Burebista — asasinare în care au fost implicați, se pare, și unii șefi de triburi, dornici de independență — regatul său s-a destrămat, triburile și uniunile triburilor reluîndu-și autonomia străveche[1].

Dacia, împărțită din nou în mai multe formațiuni, intra într-o neașteptată eclipsă. Ea își dovedise însă cu prisosință marele ei potențial politic și militar, și nu e riscant a afirma că fără asasinarea lui Burebista, și fără dislocarea triburilor geto-dace, Europa ar fi putut avea pe lîngă imperial roman — imperiu prin excelență mediteranean — și un imperiu dacic, care ar fi dominat centrul și sud-estul european.

[1] A se vedea Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, București 1977, Editura Științifică și enciclopedică, ed. a II-a, unde se află și întreaga bibliografie română și străină referitoare la această perioadă din istoria dacilor. Vezi și Radu Vulpe, *Burebista — geniu militar sau politic?* în „Magazinul istoric", București, III, 1969, nr. 4, p. 2—5.

Asasinarea lui Burebista a fost una din cele mai mari greșeli politice a geto-dacilor. Vor trebui să treacă peste 12 decenii pînă cînd se va ridica sub regele Decebal (87 e.n.) — precedat în această calitate de Deceneu, Comosicus, Corgeus, Scorilo, Diurpaneus — un nou stat dacic, de importanță europeană, timp în care romanii s-au consolidat definitiv pe cursul Dunării — venind astfel în contact direct cu geto-dacii — în Moesia, în Dobrogea, în Grecia și în Asia Mică.

Cu Decebal, fiul lui Scorilo — „Decebalus per Scorilo"[1] — începe un nou vibrant capitol în istoria dacilor, care se va termina însă, atît pentru sine cît și pentru regatul său, în condiții tragice.

Statul lui Decebal grupa în primul rînd triburile din Transilvania — unde, în Munții Orăștiei, se menținuse tot timpul, deși mai restrînsă, o formațiune statală centrală — precum și o parte a triburilor din Oltenia, Muntenia și Moldova.

Unele triburi din părțile vestice și nordice ale Daciei, cele din Crișana, Sătmarul, Maramureșul și Bucovina de astăzi, rămăseseră totuși înafara statului dacic, ducînd însă aceeași viață ca și dacii din „regat".

Cetățile grecești de la Mare, și Dobrogea însăși, intraseră în deceniile precedente și ele sub dominația romană, iar la Dunăre vegheau acum garnizoanele imperiului[2]. Decebal își făcuse ucenicia militară sub unchiul său Duras-Diurpaneus, în timpul domniei căruia condusese cîteva incursiuni peste Dunăre, iar în 85—86 e.n. a înfruntat cu toată energia oștile trimise de Domițian pentru apărarea Moesiei. În anul 87 a fost chemat la conducerea statului, înlocuindu-l pe Diurpaneus.

Vor urma aproape 20 de ani de lupte titanice, care vor constitui, la Roma domnind împărații Domițian, Nerva și Traian, una din cele mai mari confruntări din istoria lumii.

Soarta armelor și o abilă diplomație a surîs mai întîi dacilor, la anul 89 Domițian oferindu-le pacea, Decebal urmînd să primească, în calitate de rege clientelar, importante subsidii bănești

[1] Inscripție descifrată de C. Daicoviciu pe un vas descoperit la Sarmizegetusa.

[2] Vezi Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, Editura Dacia, 1972.

din partea imperiului, meșteri pentru construirea de cetăți, fortificații, mașini de război și diferite alte ajutoare.

În formă, tratatul încheiat de Decebal cu Domițian salva prestigiul împăratului, dar în fond el era folositor în primul rînd regelui dac, care cîștiga astfel timpul necesar unei mai bune înarmări și totodată mijloacele necesare pentru efectuarea acesteia. „Împăratul — cum îndreptățit afirmă unul din istoricii acestei epoci — a cîștigat războiul, dar a pierdut pacea."[1]

Tratatul acesta, respectat atît de Domițian cît și de succesorul său Nerva (96—98 e.n.), avea să dureze pînă la anul 101 e.n., el reprezentînd punctul culminant al domniei lui Decebal — apogeul puterii sale și al Daciei.

Anul 98 aduce însă o neașteptată schimbare a politicii imperiului, în locul blajinului și bătrînului Nerva urcîndu-se pe tron fiul său adoptiv, Marcus Ulpius Traian (născut în anul 53 în Spania), care era considerat cel mai strălucit general al imperiului. Pentru calitățile și meritele lui istoria avea să-l numească *optimus princeps*[2]. Viteaz și energic, excelent militar și administrator, ambițios și dîrz, îndată după urcarea pe tron, Traian și-a propus ca țel al politicii externe anularea tratatului încheiat de Domițian cu Decebal, și totodată transformarea Daciei — după modelul Galiei — într-o nouă provincie romană. La această hotărîre îl împingea nu numai dorința sa de a scăpa Roma de o „rușine", cum era considerată pacea lui Domițian, ci totodată și marile bogății ale munților Daciei, și îndeosebi aurul ei, bugetul imperiului găsindu-se în acel timp într-un mare impas.

La rîndul său Decebal provocase imperiul prin primirea la curtea și în armata sa a numeroși specialiști și ostași romani dezertori, care au contribuit din răsputeri la organizarea și întărirea armatei geto-dacice, și totodată prin relațiile sale din ce în ce mai strînse cu popoarele din jurul Daciei și cu triburile germanice adversare Romei.

Urmară două cumplite războaie (101—102, 105—106), ambele purtate pe pămîntul Daciei — în pauza dintre ele Traian ridicînd celebrul pod de la Drobeta — în urma cărora dacii au fost învinși.

[1] H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 320.

[2] Vezi, asupra lui Traian, Roberto Paribeni, *Optimus princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, 2 vol., Messimo, 1926—1927; idem *Traiano*, Roma, 1941, tradusă și în românește sub titlul *Traian prea bunul împărat* de N. Lascu, Sibiu, 1943, Biblioteca „Astra" nr. 18.

Decebal, după ocuparea Sarmizegetusei, pentru a nu avea soarta lui Vercingetorix, a ales-o pe cea a lui Hannibal, curmîndu-și el însuși viața.

Cucerirea Daciei a fost sărbătorită în capitala imperiului cu o însuflețire și amploare unice, iar lui Traian i s-a ridicat o columnă de aproape 40 m ce străjuiește Roma pînă în ziua de astăzi. Ridicată pentru a fi un omagiu artistic și politic adus împăratului învingător — după indicațiile căruia s-au efectuat toate scenele — Columna a devenit un document istoric al timpului, al vieții și civilizației romanilor și dacilor, al eroismului și capacității lor militare și, totodată, prin cumplita confruntare daco-romană, testimoniul de naștere al poporului român[1].

Mai mult decît oricare alt izvor istoric, Columna ne înfățișează în forme emoționante, concludente, fizionomia, veșmintele, armele, precum și patriotismul legendar și dragostea de libertate a primilor noștri strămoși și a regelui lor. În același spirit fusese edificat și monumentul de la Adamclisi — Tropaeum Traiani — ridicat în anul 109 în amintirea biruinței din 102 a legiunilor din Moesia împotriva atacurilor dacilor și sarmaților.

*

Moartea lui Decebal și prăbușirea regatului său, oricît ar fi fost ea de cumplită, n-a însemnat însă și stingerea, „exterminarea" ființei fizice a poporului dac, a vieții sale populare. Fără îndoială că pierderile învinșilor — al căror număr la începutul războaielor se ridica la peste 500 000 — au fost enorme, că un mare număr de soldați au fost luați prizonieri și trimiși la Roma — după istoricul Criton, numărul acestora s-ar fi urcat la 50 000 — că, pentru a fi întrebuințați ca sclavi, au fost capturați și numeroși civili, că, pe lîngă cei izgoniți din anumite locuri cu caracter strategic, o parte din locuitori, mai ales din ținuturile vest-nordice, s-au retras ei înșiși din calea invadatorilor, așezîndu-se dincolo de sfera lor de atingere, în Bihorul de astăzi, în Sătmar, Țara Oașului, Maramureș, în estul Transilvaniei, în regiunea Rodnei și a munților Călimani, în nordul Moldovei și Bucovina. Aceștia — alături de populația dacă din părțile neînglobate în imperiu — se vor numi *dacii liberi*[2]. Retragerea autohtonilor a fost mai vizibilă în

[1] Vezi asupra Columnei: W. Trachmer, *La Colomne Trajane*, Paris, 1872; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1967, ș.a.

[2] M. Macrea, *Dacii liberi în epoca romană*, în „Apulum", VII, 1968, p. 171—200.

sudul Transilvaniei, în regiunile unde s-au dat luptele, și apoi în centrul ocupat în grabă de teama unei noi concentrări a învinșilor. În părțile de sud ale Daciei însă, în Banat, în Oltenia, în Muntenia, unde diferite teritorii de margine fuseseră ocupate încă din epoca luptelor cu Domițian și unde o mare parte din triburi se supuseseră chiar din timpul primului război al lui Traian, iar unele din aceste triburi, după afirmațiile lui Dio Cassius și Paribeni, au luptat chiar alături de trupele romane — populația a rămas în cea mai mare parte pe vechile sale locuri, pierderile ei în oameni nefiind prea importante. Și mai puțin au avut de suferit triburile din Moldova, atinse abia în treacăt de furtuna războiului.

În totalitatea ei, cu excepția unor ținuturi din Transilvania, populația dacică și-a păstrat astfel vechile așezări — îndeosebi la sate — numărul ei covîrșitor asigurîndu-i și în viitor continuitatea, puterea de viață și muncă. Ea n-a mai dispus însă de libertatea de mai înainte și nici de toate resursele sale economice. Dacia, ca și Galia odinioară, fiind transformată în provincie romană, Traian va menține aici o parte din armatele sale (Legiunea a XIII-a gemina ș.a.), introducînd grabnic administrația imperiului cu toate rigorile ei și efectuînd totodată — îndeosebi în Transilvania — o vastă operă de colonizare cu elemente din toate părțile imperiului, romanizate însă în întregime și avînd ca limbă proprie limba latină. Funcționari, meșteșugari, mineri, agricultori, negustori, coloniștii aduși în Dacia s-au împămîntenit nespus de repede. Cu aceste elemente, destul de numeroase, Traian a introdus civilizația latină în Dacia, așa cum cu un secol și jumătate mai înainte Iuliu Cezar și Octavian August o introduseseră în Galia și Spania. Ea va fi absorbită, ca și limba, și prin marele număr de daci intrați în armata romană — tineretul, firește, îndeosebi — care, sub comanda unor ofițeri romani, aveau să alcătuiască diferite unități speciale de infanterie și cavalerie — în Austria de astăzi (vechiul Noricum), *Ala I Ulpia Dacorum*, *Cohors II Augustus Dacorum* în Panonia, *Cohors III Dacorum equitata* în Macedonia și altele, în alte părți ale imperiului (Mesopotamia, Britania) — ai căror ostași întorși acasă vor deveni fervenți adepți ai noii situații, deși dintre ei unii poartă încă numele eroic al lui Decebalus. Veteranii legiunilor romane rămași în Dacia, precum și urmașii lor vor avea și ei o însemnată parte în dezvoltarea procesului de romanizare.

Capitala Daciei Traiane a fost fixată tot în regiunea Munților Orăștiei, dar nu pe locul vechii Sarmizegetuse, transformată în timpul războiului în ruine, ci la marginea estică a cîmpiei Hațegului (satul Grădiștea de astăzi), ea primind la întemeiere (108—110) numele de colonia *Dacica*, transformată apoi în *Colonia Ulpia Traiana Augusta*, iar mai tîrziu, sub împăratul Hadrian, fiul adoptiv și succesorul lui Traian, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia Sarmizegetusa* (118), noul împărat voind să arate dacilor, care la moartea lui Traian au pus din nou mîna pe arme, că tradiția și numele vechii lor capitale — Sarmizegetusa — se păstrează și sub stăpînirea romană.

Un rol preponderent în consolidarea stăpînirii romane și a civilizației lor în Dacia l-au reprezentat noile orașe construite pe fundamentele unor mai vechi așezări dacice, amploarea luată de anumite meșteșuguri și de exploatările miniere, îndeosebi aurul, sarea, fierul, și totodată crearea unor șosele trainice care au asigurat o strînsă legătură atît între Dacia și imperiu, cît și între diferitele centre ale țării. Cea mai însemnată dintre ele urca de la Dunăre (Lederata) și, trecînd prin Banat și Apulum, ajungea pînă la Porolissum în nordul Daciei. De la Apulum pornea un drum pe Mureș în sus și un altul spre Odorhei, de unde se continua spre Moldova, pe la Oituz; un alt drum se întrepta pe Mureș în jos, trecînd prin Ziridava (lîngă Aradul de astăzi), pînă la gura rîului. Din Apulum se desprindea de asemenea o cale și spre Munții Apuseni, pentru localitățile aurifere Abruttus (Abrudul) Alburnus Maior (Roșia) ș.a.

Deși învinși, dacii n-au rămas totuși înafara noii vieți obștești începută în patria lor odată cu ocupația romană și, încetul cu încetul, continuîndu-și munca — agricultură, apicultură, păstorit, minerit — s-au apropiat tot mai mult de cultura materială a învingătorilor și de limba lor. În timp de 165 ani cît a durat această ocupație s-a realizat o legătură atît de strînsă între autohtoni și coloniști, încît ea a dat naștere la o adevărată simbioză daco-romană, care avea să constituie aluatul destinat formării unui nou popor: poporul român.

Mai mult decît de regimul politic, care în primii ani va fi fost fără îndoială sever și dur, dacii, neputînd rămîne izolați, s-au simțit atrași de civilizația latină, de noile orașe și șosele, de templele, amfiteatrele, termele (băile), apeductele create de romani, de limba și scrisul lor, de unele obiceiuri, unelte și forme de muncă, de numele proprii, de mișcarea economică și comercială, susținută și de produsele culturii lor materiale, cu un cuvînt de întreaga

atmosferă care îi înconjura[1]. În timp de cîteva decenii rănile războaielor s-au cicatrizat, oamenii care au participat la ele au dispărut și astfel, deși din partea dacilor liberi din nord — care nu s-au putut nici ei sustrage copleșitoarei influențe a culturii latine — se vor mai produce unele incursiuni, noile generații, prin convietuirea comună, se vor înfrăți tot mai mult, sfîrșind prin a se contopi cu totul. În regiunile dunărene, în Banat, în Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei, aflate în strîns contact cu localitățile romane din dreapta fluviului, romanizarea începuse de altfel cu mult mai înainte, ea intensificîndu-se ulterior tot mai mult[2].

La începutul secolului al III-lea, simbioza daco-romană e definitiv încheiată, „sigiliul Romei", după expresia atît de plastică a lui N. Iorga, imprimîndu-se adînc pe întreaga viață autohtonă. Impulsul romanizării a străbătut și fecundat nu numai viața dacilor supuși, ci și a celor de la nord și răsărit neînglobați în imperiu — costobocii, carpii — care au sfîrșit și ei prin a-și însuși cultura și limba latină, întreaga Dacie transformîndu-se într-un pivot al romanității. Distincția acesteia față de popoarele vecine avea să o alcătuiască limba latină, în albia căreia s-a vărsat și o parte din vocabularul dac, unele din cuvintele sale — în jur de 160 — circulînd pînă astăzi în limba română[3]. Citām cîteva dintre ele: vatră, baltă, zestre, brad, barză, strugure, mazăre, grumaz, copil, prunc etc.

Vechii limbi dacice îi datorăm și unele nume de fluvii și rîuri: Dunărea (de la Dunaris), Argeșul (Argessos), Oltul (Aluta), Someșul (Samus), Mureșul (Maris), Bîrzava, Motrul ș.a.

Predominant în noua limbă, odată cu structura ei, avea să fie însă vocabularul latin, în care urmau să se exprime principalele noțiuni și trebuințe ale vieții, indicarea muncilor agricole și casnice, termenii botanici, fauna domestică și sălbatică, numeralele, pronumele personale, termenii de rudenie, termenii religioși și atîtea altele care asigură limbii române caracterul romanic.

Însuși numele neamului nostru derivă din numele de roman. Nici una din celelalte limbi romanice — italiana, franceza, spaniola, portugheza — nu conține atîtea cuvinte latine ca limba română, și în nici una din acestea zestrea limbii latine nu strălucește cu atîta putere[1].

[1] M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.
[2] V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968 (ed. a III-a).
[3] Vezi I.I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, ed. a II-a.

*

Abandonarea Daciei Traiane de către romani și crearea în sudul Dunării a unei Dacii Aureliene au fost determinate de impasul în care — datorită întinderii sale — a ajuns imperiul roman în a doua jumătate a secolului al III-lea și de nesfîrșitul asalt al popoarelor de la frontierele sale nord-estice — în frunte cu goții — dornice de pradă și de cuceriri. S-a crezut atunci la Roma, Dunărea fiind considerată ca o frontieră naturală mai sigură, că abandonarea vechii provincii a lui Traian ar putea fi o soluție pentru pacea imperiului, și ea a fost adoptată, oricît ar fi fost de dureroasă, cu un sentiment de adevărată ușurare.

Aurelian n-a retras însă din Dacia, cum era și firesc, decît militarii și funcționarii, cadrele oficiale ale imperiului, împreună cu familiile lor, populația, în marea ei majoritate — minerii, meșteșugarii, agricultorii, păstorii — rămînînd legată de locurile ei, de satele și orașele în care trăise și pînă atunci. Vor fi plecat desigur bogătașii timpului, marii proprietari și oamenii de afaceri, dar nu și cei care trăiau din rodul muncii lor, nu și sclavii. Nici un izvor al timpului nu relevă așezarea în această epocă în dreapta Dunării a unei populații mai numeroase, și nici întemeierea, cum ar fi fost normal, a unor noi așezări și localități. Pentru puținii emigrați care au trecut Dunărea nu era nevoie de așa ceva.

Și totuși, cum se va vedea mai departe, diferiți istorici străini, mai vechi sau mai noi, călăuziți exclusiv de considerente politice, cînd nu e vorba de o crasă ignoranță, au crezut că pot afirma că *întreaga populație daco-romană* a părăsit Dacia, în urma ei rămînînd un deșert menit a fi ocupat de alții care se vor pretinde... fiindcă veniți, românii — după opinia lor — reîntorcîndu-se în Dacia, urmînd Valea Tisei, abia în secolul al XII-lea[2].

Dar asupra acestei chestiuni ca și asupra polemicilor stîrnite de astfel de afirmații vom reveni mai tîrziu.

[1] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* , t. I, Paris, 1902 Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. Limba latină, București, 1968; Sextil Pușcariu, *La place de la langue roumaine parmi les langues romanes*, Bucarest, 1937.
[2] Vezi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945; *Problema continuității* în „Anuarul Inst. de studii clasice", III, Cluj, 1936—1940, p. 200—270; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

II

SENSUL NAȚIONAL AL CNEZATELOR, VOIEVODATELOR ȘI PRINCIPATELOR ROMÂNE

Deși marginile Daciei, spre toate cele patru puncte cardinale, au fost cel mai mult și cel mai apăsat călcate, totuși din aceste locuri atît de greu încercate aveau să răsară și să se afirme, bazate pe numărul ridicat al populației și pe dezvoltarea forțelor de producție, cele dintîi formațiuni politice românești, și totodată cea mai strălucită dovadă a continuității daco-romane pe străvechile meleaguri dacice.

Cea dintîi care s-a manifestat în acest sens a fost marginea de apus, cuprinzînd Banatul, Bihorul, Sătmarul, în spațiul cărora la sfîrșitul secolului al IX-lea, precedînd apariția maghiarilor în Pannonia, s-au constituit primele cnezate și voievodate românești. Existența lor, care avea să fie contestată mai tîrziu cu înverșunare de către unii istorici străini, a fost înregistrată și confirmată de însuși cronicarul maghiar *Anonymus*, notarul regelui Bela al III-lea (1173—1196), în lucrarea sa *Gesta Hungarorum* (Faptele ungurilor) — prima cronică maghiară — în care a întrebuințat pentru prima oară și numele de „terra Ultrasilvana (țara de peste munți, Transilvania)[1]. Anonymus făcea precizarea că la prima încercare de pătrundere a maghiarilor în Transilvania, pe valea Crișului Repede, ei s-au izbit aici de voievodatul lui Menumorut, numit duce — *dux Bihoriensis* — care își avea reședința în cetatea Biharea, lîngă Oradea de astăzi, și care stăpînea și regiunea Sătmarului cu cetatea Zotmar; în Banat, între Mureș

[1] Vezi pentru vremea și opera lui Anonymus: Gh. Popa Lisseanu, *Anonymus Bela regis notarius, Gesta Hungarorum*, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București, 1934; idem, *Faptele ungurilor de secretarul anonim al regelui Bela*, în *Românii în izvoarele istorice medievale*, București, 1939, p. 175—185; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Cluj, 1972, p. 24—28, cu indicarea și a diferite alte scrieri.

și Dunăre, era un alt voievodat stăpînit de ducele Glad (poate un Vlad), a cărui reședință se afla în cetatea Cuvin (Keve), avînd o cetate și la Orșova, iar în vestul Transilvaniei se găsea voievodatul lui Gelu *(dux Ultrasilvanus, Guidam Blachus)*, care cuprindea teritoriul aflat între Munții Apuseni, orașul Cluj și Baia Mare. Reședința lui era în cetatea Dăbîca.

Cel mai vechi dintre ele era voievodatul ducelui Menumorut, al cărui tată, după precizările lui Anonymus, fusese și el duce, fără a exclude și posibilitatea unui duce bihorean și mai vechi. Toate trei voievodatele dispuneau de anumite forțe militare alcătuite din obștile țărănești și din elementele feudale locale (juzii, jupanii, cnezii).

Mai întîi a fost atacat Menumorut. Voievodul, adăpostit în cetățile sale, s-a apărat cu înverșunare și numai după cîteva săptămîni — producîndu-se din partea maghiarilor și anumite intervenții diplomatice — el a acceptat să capituleze.

Și mai anevoioase au fost luptele cu Gelu, care, avînd o oaste de călăreți și arcași, s-a opus cu îndîrjire cotropirii voievodatului său, pentru apărarea căruia a dat două aprige bătălii. Una la Poarta Mezeșului, iar a doua pe rîul Almașului. Învins din cauza disproporției numărului, Gelu a încercat să se retragă la Dăbîca, dar a fost ucis în apropierea rîului Căpuș, unde a căutat să se împotrivească din nou oștilor lui Tuhutum. Gelu a fost cel dintîi martir al apărării stăpînirii românești în Transilvania, al independenței poporului român.

Aceeași soartă a avut-o și voievodatul lui Glad, ale cărui cetăți au fost și ele cucerite. Ființa voievodatului s-a păstrat însă și în viitor, în jurul anului 1000 el fiind stăpînit de un urmaș al lui Glad, Ahtum, care, lărgindu-și voievodatul înspre nord, își stabilise reședința pe Mureș, la Morisena (Cenad). Lucrurile sînt confirmate atît de cronica lui Anonymus, cît și de o altă lucrare maghiară intitulată *Legenda Sancti Gerardi* (Legenda Sfîntului Gerard). Acesta fusese episcop la Morisena, unde a murit în anul 1046, fiind astfel contemporan cu Ahtum.

Diferite referințe asupra existenței românilor în Dacia — sub numele de *blachi, vlahi*, nume dat populației daco-romane de către germani și slavi — se află și în cronica unui alt istoric maghiar, Simon de Keza, numită și ea *Gesta Hungarorum* (Chronicon Hungaricum), scrisă între anii 1282—1292, referințele acestuia justificînd afirmațiile lui Anonymus cu privire la români[1].

[1] Gh. Popa-Lisseanu, *Simon de Keza, Chronicon Hungaricum*, București, 1935, în *Colecțiunea isvoarele istoriei românilor*.

Existența românilor pe întreg cuprinsul Daciei, precum și luptele lor cu ungurii în această perioadă sînt menționate și în cronica de la Kiev a călugărului Nestor, intitulată *Povest vremennych let* (Istoria anilor trecuți), scrisă la începutul secolului al XII-lea, deci aproape în același timp cu cronica lui Anonymus, cronicarul rus relevînd prezența românilor — numiți *volochi* — și în părțile de est și sud ale vechii Dacii[1].

Pe lîngă formațiunile politice înregistrate de Anonymus, în această perioadă au existat în Transilvania și alte închegări politice românești marcate de tradiție și confirmate de documentele ulterioare: Țara Hațegului, a Maramureșului, a Bârsei, a Făgărașului, ele reprezentînd, fără îndoială, vechi creații populare.

Deși cu accidente atît de puțin fericite, voievodatele menționate reprezintă totuși un salt în istoria poporului nostru, ele relevînd cu tărie dorința urmașilor Daciei și ai Romei — o dorință care, din cauza vitregiei vremurilor, avea să se realizeze atît de tîrziu — de a se aduna iarăși la un loc, reînviind timpurile de glorie ale lui Burebista și Decebal. Ele au căzut sub loviturile invadatorilor, dar ideea lor, urmînd linia istoriei, se va întruchipa fără întîrziere în alte formațiuni politice, urmărind același scop.

În secolul al XI-lea, cu începuturi mai vechi din secolul precedent — stăpînirea jupanului Dimitrie (943) — se constată anumite formațiuni și în Dobrogea între anii 1086—1091, lucrurile fiind înregistrate de istoricul bizantin Ana Comnena, care menționează existența între Durostor și Vicina a formațiunilor conduse de Tatos (Tatul), Sestlav și Șața, care aveau să fie supuse apoi dominației bizantine. Deși nu s-a putut realiza în forme durabile, ideea a existat însă și aici cum a existat și în Transilvania și cum va exista și în Oltenia și Muntenia.

Și într-adevăr, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după ce între timp regii unguri ocupaseră întreaga Transilvanie, colonizînd aici în părțile sud-estice pe secui și sași (sec. XII)[2], și avu-

[1] Gh. Popa-Lisseanu, *Nestor, Cronica*, București, 1935, în aceeași colecție.

[2] Ioan Lupaș, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI*, București, 1938; Gh. Popa-Lisseanu, *Sicules et Roumains*, București, 1933; Sabin Opreanu, *Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums*, Sibiu, 1939; I. Moga, *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, IX, 1943—1944, p. 448—476; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, opt. cit., p. 105—129.

se loc marea invazie tătară (1241)[1], regele Ungariei Bela al IV-lea acordă în 1247 cavalerilor Ioaniți — un ordin călugăresc de la Sf. Mormînt întemeiat în 1048 — chemați pentru a apăra frontierele sud-dunărene ale Ungariei, o diplomă prin care le fixa teritoriile unde aveau să se așeze, — în Banat, Oltenia și Muntenia — cu această ocazie el indicînd în mod amănunțit și cnezatele și voievodatele românilor aflate anterior în aceste părți. Prin această diplomă se recunoștea existența a cinci formațiuni politice românești. Patru din ele se aflau în dreapta Oltului, înglobînd și Caraș-Severinul, iar a cincea în stînga Oltului. În Oltenia diploma menționa nominal „Terra de Zeurina", Țara Severinului (partea de răsărit a Banatului), voievodatul lui Litovoi — Terra Litua — din valea Jiului, care stăpînea și Țara Hațegului — aceasta fiind întîia consemnare a stăpînirii unui voievod român și de o parte și de alta a Carpaților, precum și cnezatele lui Ioan și Farcaș, primul în fostul județ Romanați, iar al doilea în părțile Vîlcei. În Muntenia nord-vestică se menționa voievodatul lui Seneslau.

Fără îndoială că aceste formațiuni, și îndeosebi ale lui Litovoi și Seneslau, erau cu mult mai vechi decît diploma lui Bela al IV-lea, fiindcă în textul acesteia regele maghiar precizează că ele rămîneau în seama românilor *„așa cum le-au ținut pînă acum"*[2]. Diploma nu dă alte amănunte asupra acestei chestiuni, dar s-ar putea ca aceste voievodate să se fi întemeiat cu mult înaintea invaziei tătarilor, în intervalul dintre venirea maghiarilor și a cumanilor. Cum cavalerii Ioaniți n-au dat ascultare chemării regelui ungar, voievodatele se vor consolida în mod firesc pe calea începută. În jurul voievodatului lui Seneslau se vor strînge astfel pînă la sfîrșitul secolului toate celelalte formațiuni politice amintite, adăugîndu-li-se și părțile sud-estice ale Munteniei care — sub Basarab — vor constitui apoi — așa cum se va vedea în continuare — principatul Țării Românești.

În timp ce în Transilvania, Banat, Dobrogea, Oltenia și Muntenia luaseră ființă formațiunile menționate, românii din Moldova — numiți în *Cronica* lui Nestor *volochi* — întemeiaseră și ei în secolul al XIII-lea, conduși de același țel, o serie de cnezate și voievodate. Ele se constată în regiunile Vrancei[3], a Cîmpulungului

[1] A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933; Aurel Decei, *L'invasion des tatars de 1241—1242 dans nos regions...*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XII, 1973, nr. 1, p. 101—121.

[2] *Documente privind istoria României*, B, Țara Românească, veac XIII—XIV, p. 1—5.

[3] Vezi N. Iorga, *Vrancea și vrîncenii*, București, 1921.

moldovenesc și a Tigheciului, și aveau să rețină mai tîrziu atenția lui Dimitrie Cantemir, care, în *Descrierea Moldovei*, urma să le considere „republici". Vrancea își va păstra de altfel și după întemeierea Moldovei o anumită autonomie, avînd un vornic al ei. Minele de sare de pe valea Trotușului, prin populația și importanța lor economică, au determinat și ele, după opinia istoricilor C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, înființarea unui cnezat în regiunea Adjud-Bacău, aceleași considerente determinînd înființarea unui cnezat și în regiunea Tîrgul Neamț-Baia[1]. O formațiune mai largă s-a constituit în părțile Bucovinei — Țara Sepeniților — unde locuiau bolohovenii, altă denumire pentru valahi, menționați astfel în diferite documente din secolul al XIV-lea, precum și în unele cronici rusești și poloneze. Anumite izvoare ale timpului, printre care și diferite bule papale și acte ale regilor Ungariei, precum și unele cronici rusești menționează în sudul Moldovei, în părțile Bîrladului, încă în secolul al XII-lea, și existența unei țări a *brodnicilor*, a oamenilor „de la vaduri". Vadurile la care se referă cronicile erau vadurile de jos ale Bîrladului, și chiar ale Dunării. Se pare că brodnicii — valahi și ei ca și bolohovenii — dispuneau de o oaste destul de numeroasă, ei participînd, alături de tătari, la unele bătălii (Kalga, 1223)[2]. Un cnezat se pare că a existat și în regiunea Iașilor, el avîndu-și reședința în însăși viitoarea capitală a Moldovei[3].

Atît cnezatele și voievodatele înregistrate în secolele XII-XIII între Dunăre și Carpați, cît și cele dintre Carpați, Nistru și Mare vor sfîrși la începutul secolului următor, datorită creșterii populației, dezvoltării continue a forțelor și relațiilor de producție, a intensificării comerțului și totodată a necesității unei autorități centrale, cerută de dezvoltarea societății feudale românești, prin a se contopi în două mari principate, primul întemeiat la începutul secolului al XIV-lea, numindu-se *Țara Românească* (Valachia, Terra Valachorum), iar al doilea, constituit peste cîteva decenii, *Moldova* (Valachia minor). Timp de sute de ani, cele două Principate urmau să fie pilonii politici și militari ai poporului român, care, în neîntrerupte legături cu Transilvania, aveau să creeze o strălucită cultură românească și, în cele din urmă, unindu-se, vor pune bazele României de astăzi, moștenitoarea Daciei de odinioară.

[1] Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, I, 224.
[2] Gh. Popa-Lisseanu, *Brodnicii în izvoarele medievale*, în: *Românii* în izvoarele istorice medievale, p. 143—174.
[3] C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 225—226.

Atît voievozii Țării Românești, cît și ai Moldovei au avut în mod constant ochii îndreptați și înspre Transilvania, cei mai mulți dintre ei avînd aici posesiuni și feude, fiind considerați în mod permanent ocrotitori ai vieții românilor transilvani. Mircea cel Bătrîn (1386—1418) se intitula astfel: „Io Mircea, Mare voievod și domn, cu mila lui Dumnezeu stăpînind și domnind toată Țara Ungrovlahiei *și părțile de peste Munți*, încă și spre părțile tătărești, și *Amlașului* (regiunea din județul Sălișteî) și *Făgărașului herțeg* (principe), și Banatului de Severin domn și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia (Dunărea) pînă la Marea cea Mare (deci Dobrogea) și cetății Dîrstorului stăpînitor"[1]. „Părțile de peste Munți" nu se refereau numai la Almaș și Făgăraș, fiindcă Mircea a stăpînit și Cetatea Branului, de lîngă Brașov, Hațegul lui Litovoi, precum și alte posesiuni în lungul Carpaților.

Un evident sens național va avea și titlul purtat de Alexandru cel Bun (1400—1432), domnul Moldovei, care se intitula și el pentru a-și afirma independența, întinderea și etnicitatea teritoriului, *„domn de sine stătător de la Munte și pînă la Mare"*, iar pe unele portrete de epocă titlul său îl arăta ca fiind *„autocrat al întregii Moldo-vlahii și al părților de lîngă Mare"*. Prin acest titlu el a relevat totodată și caracterul valah (românesc) al Moldovei, care era și ea, ca și Țara Românească, o Valahie, Moldo-Valahia. Prin această denumire se arăta clar că numele de Moldova nu conținea un sens etnic — acesta fiind cel românesc — ci unul pur geografic, legat, după tradiție, de apa cu același nume.

Expresia va fi întrebuințată peste cîteva decenii și de Ștefan cel Mare (1459—1504), care într-un document din 1478, adresat senatului Veneției, va aminti, pe lîngă Moldova, Valahia sa, și *l'altra Valachia*, cealaltă Valahie, Țara Românească[2].

De altfel, numeroase documente și hărți ale timpului, emanate fie din cancelaria papală, fie din cancelariile polone și maghiare, întrebuințau adeseori și pentru Moldova termenul de Valahia, Țara Românească propriu-zisă fiind numită Marea Valahie sau, de către maghiari, Valahia Transalpină, Valahia de peste Carpați, numiți și Alpi[3].

[1] Vezi D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui* în „Convorbiri literare", (1901—1902—1903).
[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 344.
[3] E. Stănescu, *L'Unité du territoire roumain à la lumière des mentions extérieures. Le nom de „Valachie" et ses sens*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VI, 1968, nr. 6, p. 877—898.

Ştefan cel Mare, ca şi Mircea cel Bătrîn, au dispus de importante posesiuni şi în Transilvania — Cetăţile Ciceul (lîngă Dej) şi Cetatea de Baltă (lîngă Tîrnăveni), cu zeci de sate în jurul lor — întreg răsăritul acesteia aflîndu-se sub influenţa lui, secuii înşişi socotindu-l, ca şi pe ceilalţi domni ai Moldovei, ca ocrotitor al lor[1].

Politica transilvăneană a lui Ştefan, politica de apărare a acesteia şi de susţinere şi întărire a elementului românesc prin mijloacele obişnuite ale timpului (înfiinţări de episcopii, biserici, mănăstiri)[2], va fi continuată şi de urmaşii săi, şi îndeosebi de Petru Rareş (1527—1538—1541—1544), care va învinge la Feldioara (lîngă Braşov) oştile lui Ferdinand de Habsburg (1529) şi va lărgi şi mai mult posesiunile moldovene, adăugîndu-le cetăţile Ungurăşul, Reteagul, Rodna şi stăpînind totodată oraşul Bistriţa[3].

Sub Mihai Viteazul (1593—1601), domn al Valahiei şi domn al Moldovei, Moldo-Vlahia lui Alexandru cel Bun, Vlahia lui Ştefan cel Mare va constitui adaosul răsăritului românesc la noua ctitorie de la Alba Iulia a celui ce avea să se intituleze *„Io Mihail Voievod din mila lui Dumnezeu domn a toată Ţara Românească, al Ardealului şi a toată ţara Moldovei"*.

Domnii următori ai Ţării Româneşti şi ai Moldovei — Matei Basarab (1632—1654), Vasile Lupu (1633—1654), Şerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brîncoveanu (1688—1714) vor sprijini Transilvania, aşa cum se va vedea în paginile următoare, prin marile lor acţiuni culturale, ctitorii de biserici şi mănăstiri, tipăriri de cărţi, iar Dimitrie Cantemir (1710—1711) va încadra pe românii transilvăneni în marele său *Hronicon romano-moldo-valah*, subliniindu-se numele şi originea comună a acestora cu a tuturor celorlalţi români.

[1] I.C. Băcilă, *Posesiunile domnitorilor moldoveni în Transilvania*, în „Anuarul de geografie şi antropogeografie", 1914—1915.

[2] Episcopia de astăzi a Clujului, Vadului şi Feleacului este, în partea ei privitoare la Vad şi Feleac, o ctitorie a lui Ştefan cel Mare, legată de stăpînirea sa asupra cetăţii Ciceul şi împrejurimilor ei. La Vad şi Feleac Ştefan a clădit biserici şi a instituit episcopi. Vezi Ştefan Meteş, *Episcopia de Vad şi legăturile ei cu Moldova*, în „Revista ortodoxă", 1912—1913, nr. 1—8.

[3] Virgil Cândea, *Diplomaţia urmaşilor lui Ştefan cel Mare*, „Pagini din trecutul diplomaţiei româneşti", Bucureşti 1966, p. 114—129.

ISTOGRAF. INFO
INFORMEAZĂ-TE

III

ORIGINEA ŞI UNITATEA NAŢIONALĂ A ROMÂNILOR ÎN FAŢA ISTORIOGRAFIEI STRĂINE (SEC. XIV-XVI)

Copleşiţi, vreme de aproape un mileniu, de către popoarele migratoare, care au monopolizat şi atenţia istoriografiei timpului, urmaşii daco-romanilor, transformaţi în decursul invaziilor în români, vor reapărea pe scena istoriografiei numai după constituirea primelor state feudale, ei impunîndu-se prin Basarab I, Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Ştefan cel Mare ca forţe politice şi militare de o necontestată importanţă, mai ales după apariţia turcilor în sud-estul european.

Ignorării de pînă atunci avea să-i urmeze de acum înainte o permanentă atenţie, atît Răsăritul — unde se constituise în secolul al XIV-lea marele imperiu al lui Tamerlan, aflat în aprigă luptă cu imperiul otoman — cît şi Apusul, Statul papal, Veneţia, sacrul imperiu romano-german, ameninţat şi el de pericolul otoman, căutînd să cunoască în mod real, prin diferiţi emisari sau călători, personalitatea acestui popor, teritoriul lui, limba, originile şi dezvoltarea lui.

Una din primele expuneri de această natură a fost făcută de arhiepiscopul Ioan de Sultanyeh — localitate în Asia Mică — emisar al lui Tamerlan, care dorea să organizeze o coaliţie antiotomană europeană. Informarea arhiepiscopului de Sultanyeh a fost prezentată într-o scriere geografică-politică intitulată *Libellus de statia orbis*. În scrierea emisarului lui Tamerlan — destinată Europei — cele două principate române sînt cuprinse sub un singur nume — *Valaquia* — consacrîndu-li-se mai multe pagini. El începe cu prezentarea ţărilor şi popoarelor din Peninsula balcanică — Serbia, Bulgaria, Albania — pentru a continua apoi cu Valahia şi locuitorii ei. „Dincolo de sîrbi şi de bulgari, lîngă Marea cea Mare sau Pontică — scria arhiepiscopul — este Valahia, o ţară mare. Are un domn al său, şi deşi turcul a prins pe mulţi dintre ei şi i-a făcut tributari, totuşi nu a dobîndit stăpînirea acestei ţări

BIBLIOTECA PUBLICĂ "Onisifor Ghibu" Nr. inventar 439951 V.
BIBLIOTECA PUBLICĂ ONISIFOR GHIBU CHIŞINĂU

ca a celorlalte (din Peninsula Balcanică). Valahia e numită: cea mare și cea mică. Prin această țară trece Dunărea, cel mai mare fluviu de pe pămînt (arhiepiscopul nu cunoștea dimensiunile Nilului și ale Volgii) — ce coboară din Germania și se varsă în Marea cea Mare lîngă Licostom (Chilia), ceea ce înseamnă «Gura lupului», deoarece cînd se varsă în mare formează multe insule și (multe) guri". Faptul că atît în dreapta Dunării, în Balcani și Macedonia, cît și în stînga ei, arhiepiscopul de Sultanyeh a auzit vorbindu-se aceeași limbă, l-a făcut să afirme că „această țară se mărginește la răsărit cu Marea cea Mare, la miazăzi cu Constantinopolul, la apus cu Albania, la miazănoapte cu Rusia sau Lituania". Evident, delimitările geografice date de autorul scrierii sînt departe de a fi exacte, totuși nu e mai puțin adevărat că asemănarea între limba vorbită pe cele două părți ale fluviului l-a determinat să constate și să afirme că locuitorii de aici — numiți de el vulgari — „au o limbă a lor *aproape latină*, și după cum se povestește se trag din romani... Sînt numiți vulgari — afirmă în mod eronat arhiepiscopul — de la limba romană vulgară. *Ei se fălesc că sînt romani, și lucrul se vădește în limba lor, căci ei vorbesc ca romanii*". Desigur că cei care vorbeau ca românii nu erau nici bulgarii nici sîrbii, ci pur și simplu românii pe care arhiepiscopul diplomat i-a întîlnit atît în Peninsula Balcanică, cît și în arcul carpatic pînă la marginile Poloniei și ale Rusiei[1].

Informațiile arhiepiscopului de Sultanyeh au fost culese în parte de către diferiți alți călători, misionari și emisari, dar și de către el însuși, în anul 1404 semnalîndu-se prezența sa la Brașov. Iar din Balcani și pînă la Brașov, și de acolo pînă la marginile Transilvaniei, pe drumul către apus, emisarul lui Timur Lenk a călătorit mai mult printre români, avînd astfel o excelentă ocazie de a le auzi limba și totodată mărturisirile că sînt romani.

Și mai accentuat avea să fie relevată originea latină a limbii și a poporului român, pornind de la propriile mărturisiri ale românilor, în scrierile unor renumiți umaniști italieni din secolul al XV-lea: Poggio Bracciolini (1380—1459), Flavio Biondo (1388—

[1] Vezi Șerban Papacostea, *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii", 1965, nr. 1 vezi și textul reprodus în *Călători străini despre țările române*, I, București, 1968 (în continuare: *Călători*), p. 38—40; o analiză amănunțită a acestui text se află la A. Armbruster, *Romanitatea românilor — istoria unei idei*, București, 1972, p. 43—45.

1463), Enea Silvio Piccolomini (1405—1464), devenit papa Pius al II-lea, Nicolaus Machinensis, episcop de Modrussa și alții[1].

Poggio Bracciolini, descoperitorul manuscriselor operelor lui Quintilian și Lucretius, autor în limba latină al unei *Istorii a Florenței*[2], a relevat în lucrarea sa intitulată *Disceptationes convivales* (1451) — în care se află numeroase observații asupra sud-estului european — atît romanitatea limbii române, bazat pe exemple concrete — cuvinte ca: ochi, deget, mînă, pîine ș.a. — cît și continuitatea poporului român — conștient el însuși de calitatea sa de descendent al foștilor coloniști romani — în nordul Dunării și al Carpaților. Umanistul de la Florența a fost primul dintre savanții italieni care au dat glas acestor constatări. Informatorii lui Bracciolini, în cea mai mare parte italieni, au avut contact direct cu românii, limba lor impunîndu-li-se îndeosebi prin vocabularul ei latin[3].

Concomitent cu Bracciolini, originea romană a poporului român e constatată și de istoriograful și secretarul apostolic Flavio Biondo, care, în numele Papei, a desfășurat în anii precedenți căderii Constantinopolului o intensă acțiune diplomatică în vederea constituirii unei alianțe a regilor Europei împotriva Semilunei. Pentru argumentarea necesității și posibilității organizării acestei alianțe, Flavio Biondo a redactat diferite apeluri înfățișînd în mod amănunțit situația popoarelor din sud-estul Europei amenințate de expansiunea otomană. Expunînd situația acestora — epiroți, macedoneni, albanezi, bulgari, sîrbi — și totodată puterea lor de a participa la o asemenea campanie, era firesc ca diplomatul să se oprească și asupra poporului român, — considerat capabil de mari eforturi militare — limba sa convingîndu-l totodată că acesta este un popor de origine romană. În memoriul adresat regelui Alphons al Aragonului, Biondo a afirmat în mod categoric — bazat se pare pe propriul său contact cu ei — latinitatea românilor[4].

[1] Vezi Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au moyen âge*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, no. 1, p. 15—24.

[2] Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, București, 1965, p. 423.

[3] Vezi — după studiul lui Papacostea — R. Sabbadini, *Quando fu conosciuta la latinita del rumena*, în „Atene e Roma", 1915, nr. 195—196, p. 84—85; Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XVe — XVe*, în „Ephemeris daco-romana", 1923, p. 362—364.

[4] Apelul lui Flavio Biondo a fost reprodus în 1923 și de Al. Marcu în *Riflessi di storia rumena...*, p. 362—363.

Atît Poggio Bracciolini cît și Flavio Biondo au fost depășiți însă în constatările și afirmațiile lor de Enea Silvio Piccolomini — papă între anii 1458—1464, sub numele de Pius al II-lea — care a avut o mai largă informație obținută prin numeroșii călugări dominicani și franciscani, utilizați ca misionari în sud-estul Europei. Scrierile de bază, cu privire la această chestiune, ale lui Piccolomini, adept și preconizator înfocat al unei noi coaliții și cruciade împotriva lui Mahomet al II-lea, care în 1453 ocupase Constantinopolul, au fost *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio* (1489), cunoscută sub numele de *Cosmographie*, urmată de *Commentarium rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt*, tipărită în 1584. Informațiile și constatările lui Enea Silvio Piccolomini se refereau atît la Transilvania cît și la Valahia, prin care desemna și Moldova[1]. În capitolul despre Transilvania, „regiune locuită odinioară de daci", el afirmă în mod categoric că „românii (valahii) — alături de care locuiesc și sași și secui — sînt de *neam italic*", lor aparținîndu-le și marele beliduce Ioan de Hunedoara (Ioan Huniade), care „a sporit nu atît gloria ungurilor cît pe a rumânilor din mijlocul cărora se născuse".

În legătură cu Valahia, Piccolomini relevă faptul că ea a fost locuită în antichitate de către geți (daci), care l-au înfrînt pe Darius al lui Histaspe, regele perșilor, și au purtat apoi grele lupte cu romanii, de care au fost în cele din urmă învinși. Și în Valahia el recunoaște același „grai roman", greu de înțeles însă — din cauza schimbărilor survenite — de către un italian[2].

Odată cu recunoașterea originei romane a graiului și a poporului român, Enea Silvio Piccolomini a pus însă în circulație și o explicație etimologică neîntemeiată în legătură cu numele Valahiei. El a afirmat astfel că numele acesteia ar veni de la generalul roman Flaccus, care a ocupat această parte a Daciei, după numele său ea numindu-se *Flacchia*, și apoi, prin alterarea numelui, *Valahia*. Deși a circulat vreme îndelungată, aserțiunea lui Piccolomini a fost în cele din urmă înlăturată prin constatarea că străinii — și mai ales ungurii și slavii — numeau îndeobște pe români *valahi*[3]. Acceptată și la noi de Grigore Ureche, ea avea să fie însă puternic

[1] N. Popescu-Spineni, *Geograful Sylvius Aeneas și Țările Românești*, Cluj, 1938 (Extras din „Revista geografică Română").

[2] Vezi capitolul respectiv tradus și reprodus în *Călători*, vol. I, p. 471—473.

[3] Vezi asupra acestei chestiuni analizele mai recente ale lui Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 20—21, și A. Armbruster, *op. cit.*, p. 48—51.

combătută — așa cum se va vedea într-un alt capitol — de Miron Costin.

În același spirit avea să se desfășoare și activitatea umanistului Nicolaus Machinensis, episcop de Modrussa, contemporan și subordonat al papei Pius al II-lea, reprezentant al acestuia la curtea lui Matei Corvin, deci în imediata apropiere a teritoriului românesc. Observațiile episcopului de Modrussa asupra românilor au fost cuprinse în lucrarea *De bellis Gothorum*, care, deși a rămas nepublicată, a fost cunoscută totuși de numeroși istorici[1]. O sursă de informații a lui Nicolaus Machinensis cu privire la originea și limba românilor a fost însuși Vlad Țepeș, aflat în acest timp în prizonierat la Buda, precum și unii umaniști maghiari ca Ioan Vitez, episcopul Oradiei. Machinensis nu numai că a subliniat originea romană a românilor, dar a și încercat să-i introducă, pe baza limbei lor latine, în rîndul celorlalte popoare romanice[2]. El a afirmat totodată că românii vorbesc limba latină ca limbă maternă *(ab incunabulis)*, lămurind în același timp că limba slavonă, care îi era cunoscută și ea — sediul episcopiei sale aflîndu-se în Dalmația — și care se întrebuința în acel timp în bisericile românești, era limba oficială a cancelariilor voievodale și domnicești, dar nu a poporului, care își vorbea de veacuri vechea sa limbă românească.

Paralel cu activitatea diplomatică ce desfășura la Buda, unde funcționa ca secretar și lector al reginei Beatrice, soția lui Matei Corvin, își scria opera și un alt umanist italian, Antonio Bonfinius (1424—1503), care l-a cunoscut și el pe Vlad Țepeș și a avut legături cu numeroși alți români. Bonfinius, preocupat de biografia lui Matei Corvin, va fi făcut fără îndoială și unele călătorii în Transilvania, avînd astfel prilejul să cunoască temeinic și țărănimea românească, precum și numeroase inscripții romane. Constatările și informațiile sale cu privire la români și la limba română — aflate în lucrarea *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia* (scrisă în 1543) — sînt mai însuflețite și mai ferme decît ale celor umaniștilor menționați pînă acum, ele putînd fi semnate astăzi și de către un istoric român. „Românii — scrie Bonfinius — sînt din romani, ceea ce mărturisește pînă în vremea de acum limba lor, care, deși s-a aflat în mijlocul unor neamuri barbare, nu a putut fi răpusă." La originea lor, precizează istoricul, se află

[1] Vezi *op. cit.* ale lui R. Sabbadini și Al. Marcu; mai recent Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 21—22.

[2] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 55.

„coloniile aduse în Dacia de Traian și de ceilalți împărați romani". Ca și Piccolomini, Bonfinius crede însă și el că numele românilor (valahilor) derivă din numele generalului Flaccus. „Deși năvăliri barbare de tot felul — scrie mai departe Bonfinius — s-au revărsat asupra provinciei Dacia și asupra poporului roman și asupra regiunii geților împreună cu Panonia, totuși s-a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile și legiunile romane care se dezvoltaseră de curînd". Rîndurile următoare cuprind aserțiuni pe cît de însuflețite tot pe atît și de exacte: „Înecate sub valul de barbari — afirmă biograful lui Matei Corvin — ele totuși mai exală limba romană, *și ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atîta îndîrjire, încît îi vezi că luptă nu atît pentru păstrarea neatinsă a vieții cît a limbii.* Căci cine nu s-ar minuna — dacă ar sta să socotească desele puhoaie ale sarmaților și goților, și de asemenea ale hunilor, vandalilor și gepizilor, și incursiunile germanilor și longobarzilor — că s-au mai păstrat încă pînă acum la daci și geți rămășițele limbii romane?" Bonfinius afirmă totodată că „Transilvania a fost odinioară o parte a Daciei", ea fiind „încinsă" (acum) de cele două Valahii: *Țara Românească și Moldova.* Aceea (Țara Românească), aproape de Dunăre, aceasta (Moldova), de Marea Neagră și *amîndouă împreună cu Transilvania ocupă acea parte a Europei care odinioară a fost Dacia*"[1].

La Curtea lui Matei Corvin a trăit în 1488—1491, ca reprezentant diplomatic al regelui Ferdinand de Anjou, și călugărul Petrus Ransanus (Pietro Ransano, 1438—1492). Ransano — sicilian de origine — a ajuns și el la Curtea Ungariei în contact cu diferiți români, printre sfetnicii lui Matei Corvin aflîndu-se în acei ani Toma Drag, Mihai Ursachi, Mihai Sălăgean (Szilágy), Paul Chinezu și alții, cu care diplomatul italian, urmărind viața regelui și a tatălui său Iancu de Hunedoara, va fi avut desigur un contact personal direct.

Deși a stat la Buda mai puțin decît Antonio Bonfinius, totuși recolta informațiilor lui Ransano asupra originei românilor, datorată acestor legături, a fost mai bogată decît a primului. În principala sa operă, *Annales omnium temporus,* — rămasă în mare parte nepublicată și părăsită în Biblioteca comunală din Palermo — dedicată geografiei Europei nord-orientale (Germania, Polonia, Boemia, Austria, Ungaria, Valahia) și biografiilor a diferiți contemporani iluștri, printre care Iancu de Hunedoara și fiul său Matei

[1] Sub titlul *Despre limba românilor,* capitolul respectiv a fost tradus și reprodus în volumul *Călători,* I, p. 482—483.

Corvin, ajuns rege al Ungariei, se află astfel numeroase referințe și la români, subliniindu-se originea, limba și teritoriul lor. Afirmația sa categorică asupra originei românești a lui Iancu și a regelui Matei nu a fost pe placul primului editor al unei culegeri din „Analele" lui Ransano — umanistul maghiar Ioan Sambuco — care, în 1558, înlătura fragmentul privitor la Iancu *(Ioannis Blanci patria, genus, virtus).* Fragmentul respectiv a fost publicat recent la Roma, însoțit de o amănunțită biografie a umanistului italian, de către istoricul român Petru Iroaie[1]. Și Ransano, ca și Pius al II-lea, era convins de originea românească a lui Iancu. În cercetarea originei Corvinilor, el a ajuns să indice ca leagăn al acestora ostrovul dunărean Corbu din Țara Românească, transformat de biograf în Corvina. Localizarea e fără îndoială hazardată, dar totodată nu e mai puțin adevărat că umanistul și-a dat seama de adîncimea stratului românesc în Transilvania și Valahia, lucru pe care l-a relevat cu toată vigoarea.

Pentru a explica densitatea acestui strat, Ransano a afirmat totodată că, pe lîngă colonizarea lui Traian, a existat și o a doua colonizare făcută de împăratul Constantin cel Mare, care la anul 328, recucerind o parte din Dacia, a construit pe la Celei și un nou pod peste Dunăre, lucru luat astăzi în considerație — după cum s-a arătat mai înainte — și de unii istorici români. Reprezentantul diplomatic al lui Ferdinand de Anjou s-a arătat preocupat și de elucidarea sensului numelui României, fără a găsi însă o explicație justă.

Una din cele mai concludente și mai directe confruntări cu romanitatea românilor a avut-o italianul Francesco della Valle, care, ca secretar al aventurierului Aloisio Gritti, omul de încredere al lui Soliman Magnificul, a avut ocazia să străbată în două rînduri în prima jumătate a secolului al XVI-lea atît Țara Românească cît și Transilvania, cu popasuri mai îndelungate la Tîrgoviște, Mănăstirea Dealul, Brașov, Sibiu, Cluj, Oradea, avînd astfel prilejul să cunoască îndeaproape numeroși demnitari și călugări români.

În memoriul adresat — în 1545 — procuratorului Veneției, Matteo Dondolo, în legătură cu îndatoririle sale față de Aloisio Gritti și asupra tragicului sfîrșit al acestuia, Francesco della Valle — padovan de origine — avea să mărturisească că la Tîrgoviște, oraș în care locuia domnul țării, a constatat că limba locuitorilor de aici „e puțin deosebită de limba noastră italiană", și că „ei își

[1] Vezi Petru Iroaie, *I Romeni nell'opera di Ransano,* în „Il Veltro", Roma, 1969, nr. 1—2, februarie-aprilie, p. 184—186.

zic în limba lor romani, spunînd că au venit din vremuri străvechi de la Roma pentru a se așeza în această țară. Cînd unul dintre ei — arată în continuare călătorul — întreabă dacă știe cineva (dintre călători) să vorbească în limba lor valahă, ei spun în felul acesta: *Știi românește?* adică: Știi să vorbești în limba română?"[1].

Stînd de vorbă cu călugării de la Mănăstirea Dealului, care i s-a părut lui Francesco Valle o „abație foarte mare", aceștia, relatează scriitorul, „ne-au povestit toată istoria așezării locuitorilor din această țară după cum urmează: Precum că împăratul Traian învingînd și cucerind această țară a împărțit-o între soldații săi și a prefăcut-o în colonie romană, încît aceștia trăgîndu-se, după cum se spune, din vechi coloniști, păstrează numele de romani".

Ceea ce se cere neapărat subliniat la toți umaniștii italieni amintiți este constatarea că ei nu numai că au pornit de la înseși mărturisirile românilor în relevarea caracterului de popor romanic al descendenților foștilor coloniști romani, ci totodată și recunoașterea faptului că acest popor era prezent, cum a fost de-a lungul atîtor veacuri, pe întreg teritoriul vechii Dacii, Transilvania, Valahia și Moldova nefiind altceva decît părți ale acesteia[2]. Prin această constatare ei anticipau astfel însăși recunoașterea unității poporului român, pe baza limbii și a spațiului său unitar.

Lucrurile au fost învederate în această perioadă nu numai prin scrierile acestor umaniști și ale altora, ca Marcantonio Coccio[3], Felix Petancici[4], Raffaelo Maffei[5], Giulio Pomponio Leto[6], Ascanio Centorio[7], ci totodată și printr-o hartă italiană din anul

[1] „La lingua loro e poco diversa della nostra Italiana, si dimandano in lingua loro Romei perchè dicono esser venuti anticamente da Roma ad habitar in quel paese, et se alcuna dimanda se sanno parlare in la lor lingua valacca, dicono a questa modo: Sti Românest? che vol dire: Sei tu Romana?" (Textul italian în lucrarea lui Claudiu Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana nel cinquecento*, p. 15; traducere în *Călători*, I, p. 322—323. A se vedea și Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 24, și A. Armbruster, *op. cit.*, p. 79—80.

[2] Aceeași constatare se află și la Mariano Baffi, *La romanita della Romania e gli umanisti italiani* în „L'Osservatore Romano", 1967, 5 nov. n. 256; idem, *La Latinità dei romani negli studi cinquecenteschi*, în „L'osservatore Romano", 1967, 6 dec., nr. 282 (citat A. Armbruster).

[3] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 71—72.

[4] *Călători*, I, p. 443—444.

[5] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 73.

[6] Al. Marcu, *op. cit.*, p. 381.

[7] C. Isopescu, *op. cit.*, p. 36—40; C. Marinescu, *Știri despre Principatele Române într-un istoric francez din secolul al XVI-lea* (Martin Fumée) în *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 254—263.

1453, în care Dacia, ca teritoriu, e reprezentată prin cele trei țări românești numite de autor: Valahia (Transilvania), Vlahia, (Țara Românească), Volahia (Moldova), ele înfățișînd și o unitate teritorială[1].

*

Umaniștii italieni n-au fost însă singurii savanți care în secolul al XV-lea și apoi la începutul secolului al XVI-lea au relevat, pornind de la realități concrete, romanitatea și unitatea poporului român. Alături de umaniștii respectivi, întîlnim astfel în această perioadă și diferiți alți istorici, greci, germani, poloni, care s-au ocupat și ei de această problemă și care s-au făcut ecoul acestor constatări. Grecul și elenistul Demetrius Chalcocondil (1424—1511) care, în anii premergători căderii Constantinopolului, a trecut prin Tîrgoviște ca emisar diplomatic și a cărui activitate s-a desfășurat, începînd din anul 1463, în Italia în calitate de profesor la Universitatea din Padova, a abordat acest subiect chiar și în fața studenților padovani, unii dintre ei, ca Andrea Brenton, luîndu-și note după expunerea profesorului[2].

Un alt Chalcocondil, Laonic acesta, — considerat de N. Iorga drept cel mai însemnat cronicar grec al timpului[3] — a scris o istorie a vremii sale în legătură cu expansiunea otomană și consecințele sale, dînd o largă atenție și campaniei lui Mahomet al II-lea împotriva lui Vlad Țepeș (1462). În unele fragmente din această lucrare, care au fost publicate în românește de V. Grecu sub titlul *Expuneri istorice* (1958), Chalcocondil a menționat și existența celor trei mari provincii istorice ale românilor: Pronodacia (Ardealul), Bogdania (Moldova) și „Țara de la Istru" (Țara Românească), toate trei avînd aceeași limbă. El distinge două ramuri ale urmașilor: cei de la sudul Dunării, numiți *vlahi*, și cei din nordul fluviului, numiți *daci*, atribuindu-le în mod firesc aceeași origine. Cercetările sale istorice se referă îndeosebi la daci, pe care, considerîndu-i prezenți în toate cele trei provincii, îi menționează de peste 50 de ori[4]. Limba „dacilor", a românilor, i se pare asemănătoare cu a italienilor, dar nu în măsura în care aceștia să o poată înțelege cu prea multă ușurință. I se par însă identice cu ale acestora „întocmirea graiului de toate zilele" (obiceiurile), armele, uneltele,

[1] M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, II, cartea nr. 33.

[2] Vezi R. Sabbadini, *op. cit.*, p. 83—84; Al. Marcu, *op. cit.*, p. 373—374; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 51—52.

[3] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, p. 61.

[4] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 52.

portul, mobilierul etc.[1]. Mai puțin informat pare umanistul grec asupra modului în care s-au format românii în Dacia.

Romanitatea românilor preocupă în acești ani și pe umanistul german Hartman Schedel (1440—1514), care, tipărind în 1493 la Nürnberg în limba latină o istorie a lumii *Liber Chronicarum — Cronica de la Nürnberg* — editată și în limba germană sub titlul *Buch der Chroniken*, a reprodus în ea părțile privitoare la țările române aflate în *Cosmografia* lui Pius al II-lea, acceptînd — datorită marelui său prestigiu — și opiniile acestuia cu privire la numele vlahilor[2]. Lucrarea lui Hartman Schedel, afirmă un cercetător mai nou al problemei, „este prima operă într-o limbă neclasică (cum era atunci limba germană) în care se susține fără echivoc originea romană a românilor"[3].

De o largă răspîndire în lumea germană și apoi în întreaga Europă s-a bucurat scrierea renumitului cosmograf Sebastian Münzter (1489—1552), autorul acelei faimoase *Beschreibung Länder* (Cosmografie sau descriere a lumii), tipărită și în limbile latină (1544), italiană (1548), franceză (1552), engleză (1552), din care au apărut mai multe zeci de ediții. Münzter acceptă și el versiunea lui Piccolomini cu privire la Flaccus, afirmînd că locuitorii Valahiei (Flacii) sînt de „neam roman", cu precizarea că opinia sa e sprijinită de „graiul roman care — deși corupt — se mai păstrează pînă și acum la acest neam". Un alt argument adus de Münzter în ajutorul afirmației sale îl constituie faptul că „românii se îndeletnicesc înainte de toate cu munca cîmpului și creșterea vitelor, ceea ce atestă originea (romană) a poporului".

Și pentru Münzter, ca și pentru alți umaniști, partea Valahiei dinspre nord-est se numește Moldova, locuitorii săi „aspri și crunți" fiind pregătiți întotdeauna de război. Țara Moldovei era socotită inexpugnabilă: „Regele Matei al Ungariei — subliniază Münzter — a încercat să-i supună pe moldoveni puterii sale, dar, atacat din toate părțile prin stratagemele lor, a suferit o grea înfrîngere și abia a scăpat el însuși cu fuga" (lupta de la Baia, 15 decembrie 1467). Vechea Dacie, afirmă în continuare umanistul german, a fost împărțită în mai multe țări, printre care citează Țara Românească, Transilvania, Moldova, dar, totodată, socotind

[1] *Expuneri istorice*, p. 63.
[2] *Călători*, I, p. 475.
[3] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 51.

Dacia va fi fost mai întinsă sau, necunoscîndu-i exact margi-[ni]le, citează și Bulgaria, Serbia și Rascia[1].

Din aceeași lume germană s-a ridicat și umanistul morav Ste-[fan] Taurinus (Stieröchsel, 1485—1519), care între anii 1517—1519 [a] funcționat ca preposit al catedralei din Alba Iulia și vicar al [e]piscopiei Transilvaniei. Taurinus a scris, ca un ecou al răscoalei [lui] Doja din 1514, poema *Stavromachia id est cruciatorum servile [bel]lum*, publicată la Viena în 1519, căreia, sub titlul *Index Abece-[da]rius*, i-a adăugat — precedat fiind de arhidiaconul Ioan Mezer-[ius] — un important număr de note și comentarii, cu privire la [in]scripțiile și vestigiile umane descoperite în Transilvania[2]. În „Indexul" său, descriind orașele, rîurile și locurile Transilvaniei, Taurinus arată că „de aci sînt valacii, locuitorii Vlacciei pe care [lu]mea (vulgus) îi numește valahi. Iar vlacii (după cum a scris [Enea] Silvio Piccolomini) și-au primit numele de la Vlaccus (Flac-[cus]), conducătorul lor, care s-a dus mai întîi din munții Italiei în [Mo]esii".

În viziunea lui Taurinus, Transilvania e Dacia de odinioară — „o țară puternică în război, orientată spre răsărit, și care a fost de mare renume cînd a condus-o regele Decebal, atît mulțumită [ar]melor cît și banului, nervul războiului"[3].

Umanismul polonez s-a manifestat în această direcție prin [cr]onica *(Historiae polonicae)* lui Jan Długosz (1415—1480), și [pr]in discursurile și memoriile politice ale lui Filippo Buonaccorsi [Ca]llimaco — italian de origine — consilier politic al regelui Polo-[ni]ei, și ale lui Ioan Laski, episcop de Gnezno... În scrierea sa, [re]latînd campania în Moldova din anul 1359 a regelui Poloniei, [Ca]zimir al III-lea, Długosz afirma că locuitorii Moldovei erau [or]iginari din Italia, din unul din cele mai vechi neamuri romane[4].

Intervențiile autorilor menționați s-au produs în legătură cu [do]rința papilor Inocențiu al VIII-lea și Jean al X-lea de a orga-[ni]za o nouă cruciată antiotomană. Pentru acest scop, ambii au [co]nvocat la Roma, în două importante adunări, principi, diplo-[ma]ți și cardinali pentru a lua în discuție posibilitatea organizării [cr]uciatei. Prima din aceste adunări s-a ținut la 25 martie 1490, [ia]r a doua în primăvara anului 1514. La prima, ca reprezentant

[1] C.I. Karadja, *Despre cronica lui Sebastian Munzer* în „Arhivele [Ol]teniei" 1926, p. 87—95; *Călători*, I, p. 502—506.
[2] Vezi, pentru biografia lui, *Călători*, I, p. 155—157.
[3] Idem, p. 159, 161.
[4] Vezi A. Armbruster, *op. cit.*, p. 64.

al regelui Poloniei, a participat Filippo Callimaco, iar la a doua episcopul Laski. Evident, pe noi, în acest loc, nu ne interesează discuțiile în ansamblul lor, ci numai cele spuse de cei doi delegați polonezi în legătură cu poporul român, și îndeosebi cu românii din Moldova. Susținînd necesitatea organizării cruciatei proiectate, Callimaco a atras atenția membrilor adunării asupra contribuțiilor la războaiele antiotomane, aduse în deceniile anterioare de Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, precum și a românilor în general, arătînd că aceștia sînt urmașii vechilor coloni romani și că limba lor este o limbă prin excelență romană. Afirmațiile lui Callimaco se bazau pe cunoștințele sale directe, în calitate de emisar al regelui Poloniei el făcînd unele călătorii în Moldova, unde a avut astfel prilejul de a discuta cu boierii moldoveni despre originea lor și totodată de a le auzi limba[1]. Ideea romanității românilor a fost exprimată de Callimaco nu numai în discursul de la Roma, ci și în unele din scrierile sale, subliniind faptul că polonezii, știindu-i pe români italici, le-au dat același nume ca și celorlalți locuitori ai Italiei[2].

Recunoașterea romanității românilor avea să fie făcută peste 30 de ani, în fața conciliului papal, și de episcopul Ioan Laski, care, ținînd seama de importanța lor militară, îi recomanda, ca urmași ai colonilor romani, bunăvoinței Sfîntului Scaun[3]. Afirmațiile lui Laski se bazau pe însești declarațiile românilor, ei avînd în mod ferm conștiința originei lor romane.

Nici unul din umaniștii menționați pînă acum nu a avut o informație mai largă asupra tuturor țărilor Daciei, a întregului popor român, și îndeosebi a limbii sale, pe care, ca român, o vorbea el însuși, decît Nicolaus Olahus (1493—1568). Descendent al dinastiei Drăculeștilor din Țara Românească, Olahus — născut la Sibiu — și-a început fabuloasa-i carieră fiind canonic la Strigoniu, apoi secretar al regelui Ludovic al II-lea cel învins și dispărut la Mohács (1526). În anii următori a însoțit-o la Bruxelles pe văduva regelui, Maria de Habsburg, sora lui Carol Quintul, care i-a încredințat guvernarea Țărilor de Jos (1530—1538). În aceste împrejurări l-a cunoscut Olahus și pe marele Erasmus din Rotter-

[1] I.C. Chițimia, *Umanistul polonez Filippo Buonaccorsi Callimachus și originea latină a poporului român*, în „Romanoslavica", 1967, p. 203—209.

[2] I. Nistor, *Lucius Aprovanus*, Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., seria III, tom. XXIII, 1940—1941, p. 133—176, vezi și ultimele cercetări întreprinse de A. Armbruster, *op. cit.*, p. 62—64.

[3] N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originei românilor*, în Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., seria III, tom. XVIII, 1936, p. 262; Ș. Papacostea, *loc. cit.*, p. 22—23; vezi și A. Armbruster, *op. cit.*, p. 74—75.

dam. La terminarea misiunii în Belgia, el a fost chemat la Viena ca secretar și consilier politic al lui Ferdinand I, apoi numit episcop la Zagreb. În 1553, i s-a acordat demnitatea de arhiepiscop de Strigoniu și mitropolit primat al Ungariei. Cea mai înaltă treaptă a carierei sale a dobîndit-o însă în anul 1562, cînd a fost numit regent al Ungariei.

Pasionat, ca toți umaniștii, de studiile de istorie, între anii 1536—1537 Olahus a scris o amplă lucrare istorico-etnografică despre Ungaria[1], urmată de un studiu dedicat lui Attila și de o cronică *(Chronicon)* a evenimentelor contemporane maghiare la care a asistat sau participat, începînd de la încoronarea vărului său, Matei Corvin și pînă la încoronarea lui Ferdinand I de Habsburg.

Am făcut aceste mențiuni asupra lui Olahus pe de o parte pentru a releva largul său orizont social și istoric, iar pe de alta pentru a sublinia indiscutabila sa competență de a se pronunța asupra limbii și originii poporului român. Informațiile sale asupra teritoriului românilor ca și asupra unității lor de limbă, neam și religie — cuprinse în lucrarea despre Ungaria — sînt cele mai exacte și mai amănunțite din cîte s-au dat pînă atunci, el petrecîndu-și tinerețea în Transilvania. „Dacia — precizează Olahus — este partea de dincolo de rîul Tisa — el scria din Apus — menționată odinioară de Ptolemeu. Aceasta, atingînd spre nord o parte a Sarmației (Poloniei), se întinde de la munții Carpați pînă la cotitura rîului Tyras (Nistrul). Iar spre sud se mărginește cu Dunărea acolo unde începe să fie numită Istru, spre apus cu Tisa și iazigii metanaști (locul din dreapta Tisei unde s-au stabilit cumanii în secolul al XIII-lea). Ea cuprinde țările: Valahia Mare, care se numește Țara Românească (Transalpina), Moldova, Transilvania Maramureșul, țara din Someșuri, Crișana, Nyir (porțiuni din județele Bihor și Sălaj), țara dintre Timișuri." Despre Țara Românească — țara de origine a părinților săi — el afirmă totodată că se întindea începînd de la munții care o despart de Transilvania pînă la Marea Neagră.

[1] *Hungaria sive de originibus gentis, regionis, situ, divisione, habitu atque apportunitatibus*, Pozson (Bratislava), 1735. Asupra lui N. Olahus vezi: I. Lupaș, *Doi umaniști români în secolul al XVI-lea*, București, 1928; Șt. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj, 1938; I.S. Firu și Corneliu Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus*, București, 1968; Corneliu Albu, *Nicolaus Olahus-corespondență cu umaniștii flamanzi și flamanzi*, București, 1974.

Olahus avea astfel, cum era și firesc, o imagine sigură și completă a teritoriului poporului român. Urmărind populația ce trăia pe acest teritoriu, umanistul constată că „moldovenii se folosesc de aceeași limbă, același rit și aceeași religie ca și cei din Țara Românească... Graiul lor — subliniază mai departe Olahus — ca și al celorlalți români a fost odinioară cel roman, ca fiind colonii ale romanilor". Aceeași precizare o face și cu privire la românii din Transilvania, care, *după tradiție*, „sînt niște colonii ale romanilor. Dovada acestui lucru — subliniază încă o dată Olahus — este faptul că au multe puncte comune cu vorbirea romană". Transilvania în sine, unde alături de români locuiau și maghiari, secui și sași, este înfățișată ca o țară în care natura a adunat „toate bunătățile vieții", avînd „ogoare mănoase, belșug de vin, aur, argint, fier și alte metale pe lîngă care mai e și plină de sare; este — arată în continuare Olahus — nespus de bogată în boi, fiare sălbatice, urși; pești"[1].

Dragostea lui Olahus pentru Transilvania s-a manifestat nu numai prin elanul cu care i-a relevat bogățiile, ci și prin descrierea entuziastă a apelor și munților ei — îndeosebi a Munților Apuseni — a orașelor și cetăților, informația minuțioasă unindu-se cu un talent de expunere într-adevăr literar.

Un alt transilvănean — sas de origine — aflat în acest timp în serviciul reginei Maria și apoi al lui Ferdinand I, Georg Reichestorffer (1500?—1550), folosit ca emisar diplomatic pe lîngă domnii Moldovei, a scris în acești ani o *Chorografie a Moldovei* (1541) și una *a Transilvaniei* (1550), în care — utilizînd și alte izvoare umaniste — a relevat și el atît romanitatea cît și întinderea românilor pe întreg teritoriul vechii Dacii. Țara Românească, subliniază Reichestorffer, dovedindu-se astfel tributar lui Enea Silvio Piccolomini, „se mai cheamă și Valahia, de la Flacci, o gintă romană, căci romanii, după ce au înfrînt și învins pe geți, au adus aici coloniști sub conducerea unui oarecare Flaccus... Această părere — afirmă Reichestorffer în continuare — este întărită de faptul că vorbirea romană — deși alterată — mai dăinuiește încă la acest neam. Așadar românii sînt o semințe italică, ce se trage, *după cum zic ei*, din vechii romani", avînd și astăzi portul și datinele acestora.

În *Chorographia Transilvaniei*, dedicată lui Nicolaus Olahus, umanistul sas, expunînd situația popoarelor din Transilvania, afirmă că sașii, secuii și ungurii locuiesc printre români, care sînt

[1] *Călători*, I, p. 486—489.

[illegible]stinași ai acestor provincii și sînt „răspîndiți peste tot locul, neavînd cetăți și centre politice ca sașii". Și despre românii din Transilvania, Reichestorffer afirmă că sînt „semințe originară" din Italia, lucru dovedit prin limba lor.

Apartenența acestor provincii la vechea Dacie e marcată prin însuși titlul celor două chorographii, prima avînd două versiuni, fiind intitulată: *Chorographia Moldaviae quae olim* (odioară) *Daciae*[1], iar a doua: *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olum appellote*[2].

Din serviciul diplomatic al lui Ferdinand I și al urmașilor săi a făcut parte și episcopul Anton Verancici (1504—1573), prepozit la Alba Iulia, episcop de Pecs și apoi vicerege al Ungariei și cardinal, originar din Dalmația[3]. Referințele sale cu privire la țările române și la locuitorii lor sînt cuprinse în scrierea *De apparatu Ioannis regis contra Solimaum caesarem in Transilvaniam invadentem*, în care se află și un amplu capitol intitulat: *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*[4]. De o reală importanță sînt îndeosebi opiniile lui Verancici asupra Transilvaniei, opinii născute din observațiile sale directe, fără a diminua prin aceasta pe cele scrise în legătură cu Moldova și Țara Românească, formate pe baza lecturilor din autorii anteriori, printre care și Nicolaus Olahus.

Și Verancici vede Dacia în mod unitar, teritoriului ei aparținînd atît Transilvania cît și Moldova și Țara Românească. „Poporul care locuiește aceste pămînturi în vremea noastră este cel al valahilor, care își trage originea de la romani, deși cu un nume mult schimbat." El respinge, în legătură cu numele vlahilor, etimologia lui Piccolomini, afirmînd că dacă e vorba de a adopta un nume derivat din numele comandanților romani care au ocupat Dacia, apoi acela nu ar putea fi decît al lui Traian. „Acești daci — valahii — scrie mai departe Verancici — se întind și în ziua de

[1] *Chorographia Moldovei* — împreună cu harta — a fost reprodusă și tradusă în limba română de Al. Papiu Ilarian în „Tezaur de Monumente istorice", III, București, 1864, p. 125—144; vezi și Ștefan Pascu, *O scurtă descriere a Moldovei din secolul al XV-lea*, în „Studii și cercetări istorice", Iași, 1943, p. 182—187.

[2] Vezi M. Holban, *În jurul Chorographiilor lui Reichestorffer*, în „Studii", 1965, 1, p. 147; traducerile după *Călători*, I, p. 196, 208, 210; se vedea și comentariul lui A. Armbruster, *op. cit.*, p. 88—89.

[3] Vezi, pentru biografia sa, *Călători*, X, p. 393—396.

[4] A se vedea textul publicat de Al. Papiu-Ilarian, împreună cu o traducere românească, în „Tesaur de monumente istorice", III, p. 176—182.

azi foarte departe prin tot Iliricul din Macedonia și Panonia de jos, pînă la Istru și țărmul dalmatic." Ca argumente pentru originea romană a românilor Verancici relevă „nenumăratele cuvinte pe care valahii le au întocmai și cu același înțeles ca în limba latină și în dialectele italienilor. Cînd ei întreabă pe cineva dacă știe să vorbească pe limba valahă spun (așa cum observase și Francesco della Valle în 1532 la Tîrgoviște): Oare știi românește? Sau cînd vrea să știe dacă este valah, îl întreabă dacă este român".

Verancici remarca totodată că, în raport cu celelalte „trei națiuni" (în sens juridic), secuii, ungurii și sașii, românii, „deși îi ajung ușor ca număr" (autorul nu știa că numărul acestora era cu mult mai mare), „totuși nu au nici o libertate, nici o nobilime, nici un drept al lor, înafară de un mic număr ce locuiesc în districtul Hațeg, în care se crede că a fost capitala lui Decebal", fiind „iobagi ai ungurilor" și neavînd cetăți ale lor[1].

În anii 1564—1565 romanitatea românilor și a limbii române este înregistrată și de ofițerul italian — căpitan sau colonel — Giovan Andrea Gromo (1518—1567?), aflat în serviciul principelui Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zápolya, prin două ample memorii[2] adresate, unul scaunului papal[3], iar la doilea lui Cosimo de Medici, ducele Florenței și al Sienei[4].

Deși și în memoriile lui Giovan Andrea Gromo, ca și în chorographiile lui Reichestorffer, se află și unele constatări și aprecieri eronate asupra vieții și rolului social al românilor, totuși cu privire la originea și limba lor observațiile sale sînt reale și juste. „La lingua loro — afirmă el în memoriul înaintat Papei — si chiama Romanza a romanescha, et è quosi un Latina maccaronesco. Si tengono — o constată și dînsul — discesi da colonie Romane". Și Gromo relevă în memoriul adresat ducelui de Florența că „românii sînt răspîndiți în toate părțile acestui stat" (transilvănean) și că „susțin ei că se trag dintr-o colonie romană care a fost adusă mai

[1] *Călători*, I, p. 402, 403, 410—411. Vezi și observațiile critice de la p. 422—426 cu privire îndeosebi la interferențele dintre constatările lui Reichestorffer și ale lui Verancici.

[2] Vezi N. Iorga, *Încă o mărturie despre români*, în „Revista istorică", I, 1915, p. 65—69.

[3] A. Veress, în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, 1929, p. 250—258.

[4] A. Decei, *Giovanandrea Gromo compedia di tutta il regno possedute dal re Giovanni Transilvano ed di tutte le cose notabili d'esso regno (sec. XVI)*, în „Apulum", Alba Iulia, II, 1943—1945, p. 140—214; vezi și Marina Lupaș-Vlasiu, *Contribuții documentare la relațiunile dintre Italia și Transilvania în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul de Istorie Națională", Cluj, 1945, p. 334—343.

de Tiberiu (Traian) contra regelui Decebal. Ei folosesc încă astăzi o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor, dar barbară (schimbată), după cum folosesc și obiceiurile și portul lor".

Limba românească, alături de cea latină și italiană, era vorbită și de principele Transilvaniei. Vorbind despre ținutul aurifer al Munților Apuseni, în care se găseau, și atunci ca și acum, cele mai productive filoane de aur și argint, autorul memoriilor remarcă existența orașelor Abrud, arătat ca fiind clădit pe timpul lui Traian, „locuit acum de români", și Baia de Criș.

O altă dovadă a romanității, Giovan Andrea Gromo o găsea, ca și Stefan Taurinus, lucru pe care cercetătorii următori îl vor sublinia din ce în ce mai mult, în numeroasele vestigii ale civilizației romane, descoperite îndeosebi în regiunea Grădiștei, vechea Sarmizegetusă. „Aici — relevă scriitorul — locuitorii din împrejurimi săpînd pămîntul găsesc zilnic felurite obiecte frumoase din antichitate"[1].

Contextul istoriografic al timpului relativ la originea și limba românilor ne determină să facem apel și la referințele unor umaniști francezi, care, deși mai îndepărtați în spațiu de teritoriul nostru și mai puțin implicați în chestiuni politice, au urmărit și înregistrat și ei soarta urmașilor colonilor romani de la Dunăre. Unii din ei, ca Pierre Sergent, Martin Fumée, Blaïse de Vigenère, André Thevet, François Belleforest, Jacques-August de Thon, și-au cules informațiile din lucrările umaniștilor menționați, și îndeosebi a lui Piccolomini, iar alții, ca Pierre Lescalopier, au întreprins călătorii care i-au pus în contact nemijlocit cu țările și poporul român.

Primul dintre ei a publicat în anul 1543 la Paris o scriere geografică, dedicată lui Carol Quintul, în care, ținîndu-se și el de urmele lui Enea Silvio Piccolomini, legate de numele lui Flaccus, afirma: „Encore pour le present ils usent du langage romain en cette contrée, combien qu'il soit si corrompu, qu'a grand peine le peuvent les Roumains mesme entendre. Ils ont usage de lettres Roumaines, fors qu'il y a quelque lettres chancées"[2]. După opinia lui A. Armbruster, care a cercetat mai

[1] Traducerea din *Călători*, I, p. 320, 329, 337, 345, 362.

[2] A. Sandu, *O pagină despre România dintr-o geografie imprimată la Paris în 1543*, în „Revista contemporană", I, 1873, p. 684—694.

îndeaproape această chestiune, Pierre Sergent este primul autor francez care a susținut în limba sa originea romană a românilor[1].

Al doilea francez la care ne referim, Martin Fumée, este autorul unei lucrări intitulate *Histoire generale des troubles de Hongrie et Transylvanie*, publicată în 1594. Știrile sale cu privire la români au fost extrase dintr-un raport al secretarului lui Ferdinand I, Veit Gail (Vitus Geibl), trimis în Transilvania în anul 1551, pentru a însoți expediția generalului I.B. Castaldo. Raportul lui Gail, care a stat doi ani în Transilvania, a fost cunoscut de către Ascanio Centario, autorul lucrării *Commentarii della guerra di Transilvania* (Vinegia, 1556). Prin mijlocirea cărții lui Ascanio Centario, opiniile cu privire la români ale lui Veit Gail, care raportase și el că locuitorii Valahiei și ai Moldovei, alcătuind o unitate, sînt descendenți ai coloniștilor romani — pe linia lui Flaccus — a ajuns la cunoștința lui Fumée, care și-a însușit și el aceste constatări[2]. Blaïse de Vigenère în *La Description du Royaume de Pologne et pays adiacents* (1573), André Thevet în *La Cosmographie universelle* (II, II+5), François de Belleforest în *Harangues Militaires et concions de princes capitaines, embassadeurs et autres manians tant la guerre que les affaires d'état (1575)*, ca și Jacques-August de Thon în *Historiarum sui temporis lib. LVIII*, operă scrisă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar publicată numai în 1742 — au înregistrat și ei romanitatea poporului român și a limbii sale, aceasta fiind o nouă dovadă a interesului umaniștilor timpului pentru existența istorică a românilor.

Cea mai importantă mărturie franceză de această natură este însă cea a lui Pierre Lescalopier (1550—1597), diplomat și jurist, care în anul 1574, venind de la Constantinopol, a străbătut atît Țara Românească — pe linia Giurgiu, București, Tîrgoviște — cît și Transilvania, cu îndelungi popasuri la Brașov, Sibiu, Alba Iulia, Zlatna, Turda, Cluj, Oradea. Însemnările sale de călătorie prin cele două țări românești — cuprinse în lucrarea *Le voyage de Pierre Lescalopier Parisien, de Venise à Constantinople, l'an 1574* — au reținut atenția mai multor istorici români[3], con-

[1] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 85.

[2] C. Marinescu, *Știri despre Principatele Române într-un istoric francez din secolul al XVI-lea*, în volumul omagial „Închinare lui Nicolae Iorga", Cluj, 1931, p. 254—263.

[3] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a (1928), p. 194—200; idem *Istoria Bucureștilor*, 1939, p. 44—53 și în alte scrieri; C. Moisil în *Bucureștii vechi*, în „Boabe de grîu", 1932, n. 9, p. 385—424. Cel mai amplu studiu românesc dedicat lui Lescalopier se datorește însă lui Paul Cernovodeanu, care, sub titlul *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara*

statările și aprecierile sale fiind ale unui călător cu o largă informație istorică și cu un ascuțit spirit de observație.

Pe lîngă numeroase alte observații cu caracter economic, politic, turistic, cu privire la problema urmărită de noi Lescalopier afirmă cu multă fermitate: „Această țară (Țara Românească), împreună cu Moldova și cea mai mare parte din Transilvania, a fost populată de coloniști romani din timpul împăratului Traian. Locuitorii acestei țări — scrie mai departe Lescalopier — se socotesc drept urmași adevărați ai romanilor și-și numesc limba lor românească *(Les nomment leur parler romanechte, c'est-à-dire roumain)*, adică romană; limba lor este pe jumătate italiană și pe jumătate latină[1], cu un amestec de cuvinte grecești sau mai puțin cunoscute". La Alba Iulia el a văzut și copiat mai multe inscripții romane care aminteau de Decebal, regele dacilor, din regatul căruia făcuse parte Transilvania. Alte inscripții asemănătoare a văzut și la Zlatna, Turda și Cluj.

La 10 ani după voiajul lui Lescalopier, un alt francez va face aceeași călătorie prin țările noastre — un francez pe care N. Iorga avea să-l considere „unul dintre cei mai importanți oameni de știință din a doua jumătate a veacului al XVI-lea", afirmînd că „pentru întîia oară avem a face cu un om foarte învățat care străbate țara noastră"[2]. E vorba de Jacques Bongars (1515—1612), senior de Bondry și La Chestrye, mai tîrziu agent diplomtic al lui Henric al IV-lea, care în anul 1585 — însoțit de prietenul său Guillaume Lenormand — a pornit spre Constantinopol alegîndu-și ca rută centrul Europei, Austria, Ungaria, Transilvania și Țara Românească. Drumul său s-a făcut astfel în sens invers față de cel al lui Lescalopier. Însemnările de călătorie ale lui Bongars, întitulate *Collectia Hungaricarum rerum scriptorum* — urmate totodată și de numeroase inscripții romane — au fost publicate la Frankfurt în anul 1600, în ele aflîndu-se remarcabile referințe și cu privire la țările românești vizitate. Bongars a intrat în Transilvania la 6 mai 1585, primul popas făcîndu-l la Satu Mare. În

Românească și Transilvania, publică în „Studii și materiale de istorie medie" (1960), p. 434—463, atît textul complet al însemnărilor sale cît și un amănunțit comentariu al lor. În 1968 Cernovodeanu a publicat în „Revue Roumaine d'Histoire" (1968, n. 3, p. 371—383) un nou studiu asupra călătorului francez, intitulat *Le voyage de Pierre Lescalopier à travers l'Europe Centrale*, lărgind și mai mult spațiul observațiilor sale. A se vedea și *Călători*, I, p. 418—435 și A. Armbruster, *op. cit.*, p. 114.

[1] *Călători*, I, p. 428.

[2] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, ed. II, p. 200—201.

ziua următoare ajungea în satul Șeini, unde a făcut un nou popas. Deși însoțitorii săi erau în cea mai mare parte unguri, iar popasul va fi avut loc tot în vreo casă ungurească, Bongars a putut totuși constata cu repeziciune că în sat „se vorbește mai mult românește decît ungurește". Constatarea va fi făcut-o desigur și în localitățile următoare. Ajungînd la Brașov, după ce între timp trecuse prin Alba Iulia și Sibiu, avea să constate că orașul este populat, din cauza tîrgului ce se ține acolo în fiecare vineri și sîmbătă (și la care vin toți muntenii și moldovenii ca la un bîlci). Se vede că numărul lor în aceste zile era atît de sporit, încît el se impunea atenției chiar și unui călător străin, care, informîndu-se asupra lor, a putut afla că sînt veniți de peste munți, ei fiind cei ce dădeau intensitate mișcării comerciale locale.

Și atunci, ca și mai înainte, și ca și după aceea, Brașovul era unul din centrele în care unitatea economică românească se releva cu toată amploarea.

Trecînd hotarul Țării Românești, călătorul francez ducea cu sine și o scrisoare de recomandație din partea principelui Transilvaniei (Sigismund Bathory), către domnul Țării Românești, purtînd următoarea adresă: *„Strălucitului și slăvitului domn Mihnea, prin grația lui Dumnezeu adevărat stăpînitor și moștenitor veșnic al Țării Românești"*. Respectul de care se bucurau domnii români la cancelaria principilor ardeleni e înafară de orice îndoială, și desigur aceasta l-a determinat pe Bongars să-l transcrie în însemnările sale. Întreținîndu-se cu domnul Mihnea (Turcitul) și cu unii din demnitarii săi, Bongars a constatat că „românii folosesc în actele publice și religioase alfabetul și limba sîrbească" (slavonă), reținînd totodată faptul că în Transilvania ei erau numiți de către sași „Black", iar țara lor „Blackoland". Umanistul francez atribuie acestui cuvînt același înțeles cu cel avut de cuvîntul „Wälschen" sau „Wallen", cu care — cum arăta într-o scrisoare din 1597 trimisă amicului sau Guilielmus Lenormantius — germanii numesc uneori pe italieni și chiar pe alții străini. Această constatare îl face pe Bongars ca, recunoscînd originea romană a românilor, să respingă vechea teorie a lui Piccolomini cu privire la Flaccus, afirmînd că, ținînd seama de originea și sensul cuvîntului *„Welsche"*, „este evident că și urmașii romanilor care au apărat Dacia nu și-au luat numele de la pretinsul întemeietor al neamului, Flaccus, cum au inventat în chip de basm cei mai mulți (autori), ci de la germanii vecini", și că

„gallii sau walii — care pentru greci sînt blacki — și chiar wolonii sînt cu toții pentru germani unul și același popor"[1].

Și Bongars, iar acesta este unul din meritele însemnărilor lui, îi consideră astfel pe români ca aparținînd familiei popoarelor romanice, ei fiind numiți de germani cu același nume ca și acestea.

Prin Bongars, mai ales că lucrarea sa a fost tipărită în anul 1600, problema cunoașterii romanității noastre și a integrării în familia popoarelor romanice a făcut fără îndoială un pas înainte.

Studiind metopele de pe Columna lui Traian de la Roma, chestiunea romanității românilor și a vechii Dacii, privită prin prisma timpului, a preocupat și pe umanistul spaniol Alfonso Chacon (Ciaconius), care în anul 1576 a publicat la Roma o monografie asupra războaielor lui Traian cu dacii și asupra Columnei ca monument istoric *(Historia utriusque belli Daciei a Traiano Caesare gesti ex simulachris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta)*. Nu e de mirare deci că, raportîndu-se la timpul său, Chacon a afirmat și el că urmașii dacilor de odinioară, învinși de Traian, se numeau atunci transilvani, valahi și munteni, și că vechea Dacie cuprindea provinciile Transilvania, Țara Românească și Moldova[2].

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

[1] *Călători*, I, p. 155, 159, 161, 163, 165.
[2] M. Macrea, *Un disegno inedito del Rinascimento relativa alla Colonna Traiana*, în „Ephemeris Dacoromana", VII, 1937.

IV

CRONICARII ROMÂNI DIN SEC. AL XVII-LEA DESPRE ORIGINEA POPORULUI ROMÂN, DESPRE LIMBA, UNITATEA ŞI TERITORIUL SĂU

Receptarea şi înregistrarea romanităţii noastre în lucrările diplomatice şi ştiinţifice ale umaniştilor menţionaţi a fost determinată de contactul direct al celor mai mulţi dintre ei cu poporul român, cu limba şi cu teritoriul său, cu portul şi cu obiceiurile sale, şi, totodată, prin relevarea de către românii înşăşi, pe cale de tradiţie, a descendenţei lor romane şi a filiaţiei limbii.

Punctul de plecare al acestor umanişti în lucrările lor a fost astfel însăşi conştiinţa de sine a poporului român, conştiinţă mărturisită pe ambele versante ale Carpaţilor şi demonstrată în mod concludent prin limba sa. Nimeni, auzindu-i vorbind pe români, nu s-a îndoit de originea limbii lor, şi totodată de înrudirea ei cu toate celelalte limbi romanice.

Mărturisirilor orale făcute amintiţilor umanişti într-un chip sau altul în secolele XIV—XVI aveau să le urmeze apoi la începutul secolului al XVII-lea mărturisirile scrise ale umaniştilor români, autori ai unor importante cronici în care originea şi locul de formare ca şi continuitatea poporului român au fost susţinute pe bază de argumente proprii, de ordin geografic, lingvistic şi istoric.

Odată cu prima cronică mai de seamă scrisă în limba română — *Letopiseţul Ţării Moldovei* — operă a vornicului Grigore Ureche (1590—1647), a apărut şi cea dintîi mărturisire românească de latinitate, şi totodată de afirmare a aceleiaşi origini pentru toţi românii din tot cuprinsul vechii Dacii.

Ureche, descedent dintr-o veche familie de boieri moldoveni, îşi făcuse studiile superioare, după moda timpului, la Colegiul iezuiţilor de la Liov — unii biografi vorbesc de Camenița — unde

învăţat limbile polonă şi latină, şi unde a cunoscut o bună parte din scrierile umaniştilor occidentali, precum şi pe ale celor maghiari şi poloni. Îndeosebi, după elementele cronicii sale, se pare că el a avut un contact mai îndelungat cu *Cosmografia* lui Sebastian Münzer, cu *Geografia universală* a lui Ion Antonius Maginus Patavinus tipărită la Veneţia în 1596 *(Geographiae tum neteris novae absolutissimus opus duobus voluminibus discinctum)*, cu „Kronika Polska" a lui Ioachim Bielski şi cu traducerea, prin Martin Paszkowki, a cronicii italianului Al. Guagnini: *Sarmatiae Europeae descriptia*.

În cronica sa, unele din aceste scrieri sînt indicate sub numele de „letopiseţul latinesc", „letopiseţul leşesc", alături de care sînt citate, după trebuinţă, „letopiseţul unguresc" şi, evident, „letopiseţul moldovenesc" alcătuit de Eustratie logofătul pe baza analelor slave anterioare. Informaţia cronicarului avea să fie astfel simplă şi variată.

Încă de la primele contacte cu limba latină, tînărul moldovean a constatat, aşa cum constataseră şi umaniştii străini ajunşi în contact cu limba română, că „râmlenii", romanii, latinii, cum avea să arate în letopiseţul său, la *pîine* îi ziceau *panis*, la *carne*, *caro*, la *găină*, *galena*, *la muiere*, *mulier*, la *femeie*, *femina*, la *părinte*, *pater*, la al *nostru*, *noster* „şi altele multe"... încît, afirmă cronicarul, „de am socoti pre amăruntul toate cuvintele le-am înţelege"[1].

Obiectivitatea îl obliga însă pe cronicar să constate că în limba românilor s-au „amestecat" totodată şi unele cuvinte din graiurile vecinilor.

În acelaşi letopiseţ Ureche arăta apoi că „românii cîţi se află locuitori la ţara ungurească şi la Ardeal şi la Maramureş de la un loc sînt cu moldovenii şi toţi de la Rîm se trag". Originea comună o referă şi la românii din Ţara Românească raportaţi la moldoveni, fiindcă, indiferent de data întemeierii statelor lor, „muntenii mai întîi, iar moldovenii mai pe urmă", toţi *„s-au tras de la un izvor"*.

Ureche respinge însă pentru Moldova afirmaţiile din „letopiseţele latineşti", cu alte cuvinte ale lui Enea Silvio Piccolomini, privire la numele de Flachia (Valahia) dat teritoriului românesc după „hatmanul rîmlenesc Flacus", rămînînd ca aceasta să fie lămurită de munteni.

[1] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1958, ed. II, p. 5—6 (Ediţia P.P. Panaitescu).

Deşi cronica sa — completată mai tîrziu şi cu unele adaosuri fanteziste ale lui Simion Dascălul — era destinată Ţării Moldovei, începînd de la descălecatul ei (1359) şi pînă la domnia lui Aron Vodă (1595), totuşi într-un capitol special Ureche ţinea să afirme, avînd viziunea unitară a întinderii spaţiului românesc, că nu „va lăsa şi de Ardeal sau ţara ungurească cum zic unii (croniçarii maghiari), ca să nu atingă şi să nu pomenească de începutul şi de obiceiul lor (al locuitorilor — V.N.), fiindu-ne vecini de aproape, şi de multe ori năzuia domnii ţării Moldovei, de se acioa şi se ajutora de la dînşii. Ardealul — preciza Ureche — se chiamă ţara de peste munte, care cuprinde o parte de Dacia şi peste munte". Cunoştinţele sale geografice despre Ardeal şi despre împărţirea sa în anumite regiuni, numite „ţări", sînt clare şi amănunţite, dovedind, ca şi umaniştii străini, experienţa unui călător. „Ţara Ardealului — scrie cronicarul moldovean — nu este numai o ţară însăşi, ci Ardealul se chiamă mijlocul ţării, care multe cuprinde în toate părţile, în care stă şi scaunul crăiei (reşedinţa principelui care era atunci la Alba Iulia — V.N.). Iară pre la marginile ei sînt alte ţări mai mici (existente şi astăzi cu acelaşi nume — V.N.), carele toate de dînsa se ţin şi supt ascultarea ei sînt, întîi cumu-i Maramureşul despre ţara leşască (dinspre Polonia — V.N.) şi ţara secuiască despre Moldova, şi ţara Oltului, despre ţara muntenească, şi ţara Bîrsei, ţara Haţegului, ţara Oaşului, carele toată ascultă de crăia ungurească (de principele de la Alba Iulia) şi se ţin de Ardeal".

Ureche se arată totodată preocupat şi de caracterul etnic al populaţiei Transilvaniei, precizînd că în ţara Ardealului „nu lăcuesc numai unguri (cum afirmau cei interesaţi sau necunoscători ai situaţiei — V.N.) ce şi saşi peste seamă mulţi, *şi români peste tot locul, de mai multu-i lăţită ţara de rumâni decît de unguri*".

Iată dar cum cronica lui Ureche — scrisă între anii 1642—1647 — fără a trage însă toate concluziile impuse de cele constatate, înregistrează totuşi şi desluşeşte în spirit critic problemele fundamentale ale istoriei poporului român care aveau să constituie mai tîrziu elementele polemice ale discuţiilor dintre istoricii români şi maghiari: originea comună a tuturor românilor din toate provinciile istorice româneşti, toţi avînd acelaşi izvor, caracterul limbii române, întinderea teritoriului românesc în cadrul vechii Dacii, predominanţa populaţiei româneşti din Transilvania faţă de toate celelalte popoare conlocuitoare.

În anii următori morţii lui Ureche avea să se formeze, la aceleaşi colegii polone, un alt cronicar moldovean, Miron Costin

(1633—1691), care, pe de o parte, va continua letopiseţul înaintaşului său, ducîndu-l pînă la 1661 — *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace* — iar pe de alta va relua, adîncind-o şi îmbogăţind-o cu noi argumente, atît chestiunea romanităţii poporului român şi a limbii sale, cît şi a teritoriului locuit de români.

Mai informat şi mai înzestrat sub raportul creaţiei decît Ureche, el a îndeplinit totodată — ca înalt demnitar de stat (vornic şi mare logofăt) — şi numeroase misiuni diplomatice şi militare care i-au oferit prilejul să cunoască în mod direct nu numai Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, ci şi Polonia, Turcia, Ungaria şi Austria — în 1683 a participat la asediul Vienei — dobîndind astfel un larg orizont geografic, politic şi istoric. A avut lecturi largi şi variate care i-au pus la îndemînă o vastă informaţie, care, totodată, i-au stîrnit spiritul polemic şi l-au determinat să alcătuiască, pe lîngă cronica menţionată şi pe lîngă alte scrieri în versuri şi proză, o nouă versiune istorică privitoare la originea, numele, limba şi teritoriul poporului român[1]. În şirul autorilor consultaţi, el menţionează pe Bonfinius, Dio Cassius, Eutropius, Enea Silvio Piccolomini, Dtugosz Quintus Curtius, Laurentiu Toppeltin, Paul Piasecki şi numeroşi alţii.

Iubitor de versuri — între anii 1671—1673 a scris poemul filosofic *Viaţa lumii* — Miron Costin şi-a exprimat convingerea despre originii poporului român mai întîi prin nişte stihuri adaose la sfîrşitul *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei (Uniev 1673), pe care, transformate şi mai concentrate, avea să le introducă în 1675 în „predoslovia" letopiseţului său sub titlul *Stihuri de descălecatul ţării:*

Neamul Ţării Moldovei de unde se trăgăneză?
Din ţările Râmului tot omul să crează
Traian întîiu, împăratul, supuind pre dechii,
Dragoş apoi în moldoveni premenind pre vlahi,
Martor este Troianul, şanţul în ţara noastră
Şi Turnul Săverinul, munteni, în ţara voastră.

Sub numele de Turnul Severinului, Costin înţelegea podul lui Traian de la Drubeta-Turnu Severin, considerat ca o „mare minune a veacurilor" ale cărui „praguri" (urme) le-a privit cu ochii săi în „apa limpede a Dunării cînd a mers cu Dabija Vodă la

[1] Vezi Enache Puiu, *Viaţa şi opera lui Miron Costin*, Bucureşti, 1975.

Uivar", acesta fiind unul din marile monumente ale teritoriului românesc, și totodată ale amintirii împăratului Traian[1].

O primă încercare științifică de a lămuri numele și originea românilor avea să o facă Miron Costin în anul 1677 prin scrierea intitulată *Cronica polonă (Chronica ziem moldawskich y multanskich)*, nume sub care se prezenta, scrisă în limba polonă și pentru poloni — statul polonez fiind în acel timp una din marile puteri ale Răsăritului — o succintă istorie a Moldovei și Țării Românești, cronicarul cunoscînd prea bine identitatea de origine și limbă a celor două principate, ambele desprinse din vechea Dacie. *„Ca și noi* (moldovenii — V.N.) *și muntenii* (cărora polonezii le spuneau multani — V.N.) *se numesc rumâni, ceea ce este același lucru cu romani."* Astfel de români, relevă în continuare Costin *„sînt mulți și în țara Transilvaniei și peste tot în ținutul Maramureșului și al Oltului în munți,* de asemenea un ținut al Țării Transilvaniei"[2].

În legătură cu diferitele numiri date de străini poporului român — valahi, olahi, woloszini — Miron Costin arată că „numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian, este rumân sau *romanus*, care unul acest popor l-a păstrat totdeauna între dînșii, și îndată după descălecat și după pustiire (cronicarul are în vedere năvălirea popoarelor migratoare — V.N.) și după al doilea descălecat, pînă astăzi, același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor, și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Rumân — precizează Costin — este un nume schimbat în curgerea anilor din roman, și astăzi, cînd întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: știi rumânește, aproape ca: *scis romanice. Un alt nume ei înșiși nu au primit între dînșii niciodată*"[3].

Marele argument al lui Miron Costin cu privire la romanitatea românească este, cum e și firesc, limba. „Cea mai strălucită dovadă a acestui popor — scrie cronicarul — de unde se trage este limba lui, care este adevărată latină, ca și italiana."[4] Argumentul este susținut prin reproducerea pe două coloane, în chip de vocabular, a 57 de substantive — începînd cu homo (omul), sanguis (sînge) — și a 30 de verbe (dormio, dorm, audio, aud) scrise în ambele limbi: „Întreaga temelie a vorbirii — conchide Costin — și pînă astăzi se ține pe limba latină, și o parte din cuvinte stau neschimbate nici măcar cu o literă". Evident, nici el nu neagă împrumuturile din alte limbi.

[1] Miron Costin, *Opere*, II, București, 1965, p. 30 (Ediție critică îngrijită de P.P. Panaitescu).
[2] *Ibidem*, p. 224.
[3] *Ibidem*, p. 231.
[4] *Ibidem*, p. 231.

Știind că principii Transilvaniei se aflau în strînsă legătură cu regii Poloniei, el a ținut totodată să releve și situația românilor transilvăneni, afirmînd că „pînă azi — el scria în 1677 — ei sînt mult mai numeroși decît ungurii, începînd din Bacica sîrbilor temișoreni, peste tot Mureșul, în Herșeg (Hațegul — V.N.), în jurul Bălgradului (Alba Iulia), în Țara Oltului și în tot Maramureșul"[1].

Însă problema originii și dezvoltării românilor va fi abordată de Miron Costin în toată amploarea ei în scrierea *De neamul moldovenilor*, redactată între anii 1686—1691. Destinată românilor, descălecatului lor prin Traian împăratul, noua operă a cronicarului avea să aibă totodată un puternic caracter patriotic și polemic, el considerînd că n-ar putea lăsa „cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori" ca Simion Dascălul, compilatorul cronicii lui Ureche, sau ca cronicarul maghiar Szamosközy Istvan, lucru care îi producea „inimii durere".

„Biruit-au gîndul — mărturisea el în continuare — să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenești și românii din țările Ungurești... *că toți un neam și odată discălecați sînt.*"

Afirmațiile cronicarului sînt în această scriere mai dezvoltate și totodată — datorită limbii — exprimate într-un mod mai elocvent. *„Locul dară* — afirmă Costin — *unde ieste acuma Moldova și Țara Munteneasc ă este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramureșul și cu Țara Oltului. Alt nume mai vechiu decît acesta, Dachia, nu aflu în toți cîți sînt istorici."*[2]

În *De neamul moldovenilor* Costin reia și chestiunea limbii și a numelui de român, arătînd că „măcar că ne răspundem (numim — V.N.) acum moldoveni, dar nu întrebăm: «știi moldovenește?» ci «știi românește?», adică rîmlenește, puțin (de) nu zicem «știi», romani? pe limba latină. *Stă dară* — afirmă cronicarul cu multă îndreptățire — *numele cel vechiu ca un temeiu neclătit, deși ori vremile îndelungate ori streinii adaog și alte numere (nume, iară cela din rădăcină nu se mută"*[3].

Citînd pe istoricul transilvănean, sas de origine, Laurențiu Toppeltin, autorul lucrării *Origines et occasus Transylvanorum* (Originile și căderea transilvănenilor) publicată la Lyon în 1667,

[1] *Ibidem*, p. 255.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 26.
[3] *Ibidem*, p. 45.

Costin remarcă totodată în spirit critic asemănările dintre portul românilor din Moldova și Țara Românească cu cel al românilor din Transilvania, obiceiurile la înmormîntare și altele. „Acestea — conchide cronicarul — le-am arătat ca și dintru acestea să se cunoască neamul cu obiceiurile că au eșit de la Rîm."

Deși polemică, scrierea lui Miron Costin e străbătută însă de un scrupulos simț al răspunderii, al onestității, cronicarul afirmînd cu toată vigoarea: *Eu voi da seama de ale meale, cîte scriu!*

Depășind pe Ureche atît ca punct de plecare cît și ca orizont istoriografic, Miron Costin a deschis largi perspective studiilor despre originea și teritoriul poporului român, el fiind unul din marii reprezentanți ai ideii romanității și unității poporului român.

Aceleași constatări și concluzii aveau să se desprindă și din opera fiului său, Nicolae Costin (1660—1712), intitulată *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*[1].

*

În timp ce în Moldova se scriau letopisețele lui Miron Costin și ale fiului său Nicolae, în Țara Românească se închega opera istoriografică a stolnicului Constantin Cantacuzino (1650—1716).

Fiu al postelnicului Constantin Cantacuzino, frate al voievodului Șerban Cantacuzino, unchi al lui Constantin Brîncoveanu și tată al lui Ștefan Cantacuzino, urmașul în scaun al lui Brîncoveanu, stolnicul a jucat timp de peste 40 de ani un rol preponderent în conducerea Țării Românești, el fiind principalul consilier al celor trei domni din familia sa. A avut o tinerețe dramatică în decursul căreia s-a putut însă instrui într-o măsură necunoscută pînă atunci în Țara Românească. Sursele culturii sale au fost institutele de învățămînt de la București, Adrianopol, Constantinopol, Veneția, culminînd cu Universitatea din Padova. A întreprins călătorii în insula Creta, la Roma, la Viena, la Varșovia. A străbătut de asemenea în mai multe rînduri Transilvania și Moldova, unde avea rude și unde a trăit un timp ca refugiat politic. Cunoștea ca puțini alții limbile greacă, slavonă, latină, italiană, franceză. Citise pe principalii scriitori, istorici și geografi clasici și contemporani, precum și letopisețul lui Grigore Ureche.

[1] Vezi Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, București, 1942, ediție îngrijită de Ioan Șt. Petre; Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin, viața și opera*, București, 1939; Nicolae Costin, ediție îngrijită de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, cu o prefață de G. Ivănescu, Iași, 1976.

Dispunînd de o vastă cultură istorică și preocupat și el de originea și unitatea poporului român, stolnicul și-a propus să scrie, utilizînd totodată și tradițiile populare rămase „din ani în ani", o istorie a românilor — a tuturor românilor — care să întreacă tot ceea ce se realizase pînă atunci în acest domeniu. Intitulată *Istoria Țării Românești întrucare se cuprinde numele cel dintîi și cine au fost lăcuitorii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și au stăpînit și în vremile de acum cum s-au tras și stă*, scrierea stolnicului, ca și letopisețele cronicarilor moldoveni, pe care le va întrece prin erudiție și metodă științifică, avea să fie o strălucită mărturisire și demonstrație a romanității și a continuității poporului român pe teritoriul Daciei.

Din nefericire expunerea redactată a „Istoriei" stolnicului, referindu-se mereu la actualitate, n-a putut depăși sec. al IV-lea, N. Iorga avînd însă convingerea că ea „mergea" pînă în sec. al XV-lea. [1]

Pentru stolnicul Cantacuzino istoria românilor începe odată cu descălecatul lui Traian, împăratul romanilor. Faima lui Traian, arată cronicarul, a fost atît de mare, încît fapte ca a lui „nemaifăcîndu-se nici a mai pomeni vedem", multe din lucrurile săvîrșite de alți împărați i-au fost atribuite lui. Și stolnicul, ca și Miron Costin, scrie cu multă admirație despre podul lui Traian, socotit ca o „mare minune și mare lucru", dovedindu-se însă mai informat decît acesta, dînd lămuriri exacte și despre cetatea ridicată acolo de împăratul Sever (193—211). Acestui pod, relatează stolnicul, „și pînă astăzi și dincoace de Dunăre și dincolo i se văd marginile și începăturile cum au fost și direpț (în) ce loc au fost. Mai vede-să, zic, și cînd scade apa la mijloc, și alte colțuri ca niște picioare de zid, lîngă care pod iaste și cetatea Severinul, dincoace mai sus oareceș, care a fost făcută de Sever împărat, mult încoace mai pe urmă decît Traian împărățind acela... însă acum spartă și mult veche să vede"[2]. Ca și pentru cronicarul moldovean, și pentru stolnic „romanii prea mari oameni au fost și atîtea întru învățătura cărților și a științelor au fost precopsiți și întru atîtea vitejii

[1] N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, București, 1938, p. 388.

[2] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, Craiova, 1944, p. 17—18 (Ediție îngrijită de N. Cartojan și Dan Simonescu). O nouă ediție a acestei lucrări a apărut în volumul *Cronicari munteni*, București, 1961 (ediție îngrijită de M. Gregorian cu un studiu introductiv de Eugen Stănescu). Principala sursă de informație asupra vieții și activității istoriografice a stolnicului o constituie lucrarea lui N. Iorga: *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901.

au fost ispitiți, educați și aleși și atîta întru înțelepciunea lumească de iscusiți, cît nice un neam, nici o limbă pe lume, niciodată ca ei n-au stătut".

Afirmația sa cu privire la originea românilor, pornind de la indicațiile limbii, e categorică: „Sîntem adevărați romani, și aleși români". El nu admite însă dispariția totală a dacilor, cum nu va admite nici teoria retragerii în dreapta Dunării a populației din Dacia odată cu retragerea legiunilor și administrației romane. În legătură cu distrugerea dacilor, împărtășită și de unii istorici antici ca Eutropius și Vopiscus, stolnicul susține că nu se poate afirma că *„doară den dachi nici unul n-au mai rămas"*, acesta fiind motivul pentru care Traian ar fi colonizat Dacia, ci numai că împăratul a dispus „ca a lor crăie (regalitate — V.N.) să nu mai fie, nici capete dintrînșii poruncitori să nu rămîie, nice al lor nume de stăpînire să nu se audă, ci numai de roman"[1]. Unii dintre daci, arată în continuare stolnicul citînd numele lui „Lichinie" (Licinius, Licinianus), au ajuns însă mai tîrziu la mari demnități în însuși imperiul roman, acest Licinius devenind chiar coregent al lui Constantin cel Mare (312—323) și soț al surorii sale. Cît despre retragerea populației în sudul Dunării, stolnicul nu crede că „atîta sumă și noroade de oameni cu care, cu copii așezați pe aceste locuri" de vreme îndelungată, să fii purces la un asemenea exod. Cum era, se întreabă el, ca „moștenirile lor înțelinate (stabilite — V.N.) de atîția ani să le lase și să meargă de a se așeza pentr-alte locuri mai aspre și mai seci?"

Rămînerea pe loc a acestei populații și continua ei dezvoltare e considerată ca un fenomen de vitalitate și vigoare, stolnicul subliniind cu multă satisfacție: „că nu puțină mirare iaste la toți cîți scriu aciasta, nici la cîți bine vor socoti de acești români, cum s-au ținut și au stătut pînă astăzi, păzindu-și limba — și cum au putut și pot și pămînturile acestea lăcuiesc? Aceasta — subliniază cronicarul — la puține limbi și neamuri se vede". Admirația sa sporește și mai mult în rîndurile următoare, în care arată cum „atîtea roduri de oameni străini și varvari peste dînșii au dat și au stricat, iară peste alții așa dînd, nici numele, nici alt nimic nu se mai știe, nici se mai pomenește de aceia". Românii în schimb, relatează în continuare stolnicul, „oricum și printr-atîtea călcări, zdrobiri și nespuse rele ce au trecut și i-au călcat, tot iată pînă

[1] Idem, p. 26—27.

astăzi, cum s-au zis, că tot încă, de nu se află atîta fericiți și slobozi de tot, iară încă și domnie și stăpîniri, și limba aceia a romanilor tot stă și se ține", precum și alte „urme de a recunoaște și de a se ști bine de unde sînt, le-au rămas și le au"[1].

Drept români stolnicul considera, ca și Grigore Ureche și ca și cei doi Costini, nu numai pe cei din Țara Românească, „ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldovenii și toți cîți și într-altă parte se află și au această limbă, măcar fie și cevași osebită în niște cuvinte din acestea, cum zic, tot români îi ținem, *că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorît și cură*"[2].

Cu privire la românii transilvăneni, pe care el îi arată ca fiind în „mare număr", stolnicul relevă totodată că aceștia au avut ca adversari pe feudalii unguri, care „pururea și nevindecați au stătut vrăjmași și pizmași românilor, și atît cît de ar fi putut, ar fi supus pe toți sub jugul lor, cum și pe mai multă parte din cîți se află acum în Ardeal i-au supus și i-au făcut iobagi, cum le zic ei". El înregistrează în același timp și efectele nefaste ale calvinizării unor români care, „slujind la Curte", și-au schimbat „credința" (religia) și odată cu ea „și numele de român"[3].

Pe lîngă istoria menționată, stolnicul și-a precizat ideile cu privire la originea românilor și la dezvoltarea statelor feudale românești și printr-o serie de răspunsuri date contelui Luigi Ferdinando Marsigli, originar din Bolognia, — fost ambasador al Veneției la Constantinopol și apoi general austriac — care studiase și el la Padova și care lucra în 1694 la o carte asupra țărilor dunărene: *Danubius pannonico-mysicus*. Pentru partea referitoare la Dacia, la poporul român și la țările române, contele s-a adresat stolnicului, convins că acesta era în măsură să-i furnizeze informațiile și documentele solicitate. Împreună cu informațiile de caracter general, expuse și în *Istoria* sa, — la a cărei redactare lucra tocmai atunci — stolnicul Cantacuzino a trimis geografului și istoricului italian, pe lîngă o descriere cît se poate de exactă a Țării Românești și două liste de domni români — una ai Țării Românești și alta ai Moldovei, ambele fiind socotite ca țări ale aceluiași popor — cu referințe speciale asupra lui Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Radu Șerban, care au servit apoi ca surse documentare pentru diferite alte scrieri italiene.

[1] *Ibidem*, p. 92—94.
[2] *Ibidem*, p. 70.
[3] *Ibidem*, p. 66—69.

Răspunsurile date de stolnicul Cantacuzino contelui Marsigli, descoperite și publicate de N. Iorga în 1901[1], constituie după aprecierea autorului lor o *„scurtă, dar nedesăvîrșită lămurire despre Țara Românească"*, cu alte cuvinte un rezumat al marei lucrări la care se gîndea stolnicul.

Același scop de informare a străinilor asupra geografiei Țării Românești l-a urmărit stolnicul Constantin Cantacuzino și prin publicarea în anul 1700 la Padova a primei hărți a acesteia făcută de un român, cu prezentarea tuturor județelor, orașelor, satelor, a munților și apelor, a minelor, a monumentelor arheologice, a căilor de comunicație etc.[2]

Scrierile stolnicului Constantin Cantacuzino au constituit o puternică afirmare a romanității, continuității și unității noastre etnice la sfîrșitul secolului al XVII-lea, ele anticipînd pe cele ale lui Dimitrie Cantemir care, prin punctele de vedere cu privire la originea, limba și teritoriul poporului român, vor constituit apogeul istoriografiei române cronicărești, și totodată trecerea spre istoria propriu-zisă.

Mărturii despre legăturile dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților și despre originea romană a poporului român se ivesc în această perioadă și în Transilvania, ele fiind cuprinse în *Cronica Popii Vasile* de la biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului — păstrată într-o copie germană — scrisă cu referire la evenimentele dintre anii 1392—1633[3], și în cronicile lui Gheorghe Brancovici (1645—1771) — fratele mitropolitului Sava Brancovici de la Alba Iulia — intitulată *Cronica slovenilor Iliricului, Misii cei de sus și cei de jos*, una scrisă în limba germană și una în limba sîrbă[4].

Ambii cronicari relevă, ca și cronicarii de peste Munți, caracterul unitar al românilor și totodată, mai ales cel din urmă, originea lor romană. Pentru Gh. Brancovici un semn al romanității era însăși stema Țării Românești, ea reprezentînd „vulturul cel mare al Romei, pentru ca să se știe că de la Roma au venit românii cu semnul împărăției".

[1] *Alle petitioni dell'illustrisimo signor Luigi conte Marsigli folte all'illustrisimo signor Constantino Cantacuzina per servirense al proseguimento e prossimo fine del trattato storico-naturale-geografico delle Dacie.*

[2] Const. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Revista istorică română", 1943, p. 1—27.

[3] Ștefan Meteș, *Cronica popii Vasile din Scheiul Brașovului* (1650), în „Drum drept", 1913, nr. 3, p. 165—168.

[4] Silviu Dragomir, *Fragmente din cronica sîrbească a lui George Brancovici*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", II, Cluj, 1923.

Din Cronica românească a lui Brancovici desprindem acest strălucit elogiu adus lui Mihai Viteazul, domnul primei uniri: „Domnul Mihai, voievodul Țării Muntenești — scrie cronicarul —, după ce au bătut multe războaie turcești și alte neamuri, au bătut și pre Batorie Andras, prințepsul Ardealului, la Sibiu și i-au luat țara, întru carea au făcut și pravoslavnica sfîntă mănăstire Mitropolia (de la Alba Iulia — V.N.). *Cu vitejească vrednicie ocîrmuind, au lățit puterea neamului românesc.* Și cu fericire stăpînind măria-sa cîteși trei țări, adecă Ardealul, Moldova și Țara Românească, pe urmă dupre cîțiva ani au pierit la Turda"[1].

Ca și cronicarii moldoveni el cunoaște de asemenea evenimentul întemeierii Moldovei prin Dragoș, voievodul Maramureșului, făcînd însă din el un fenomen colectiv. „Întru aceea vreme — remarcă Brancovici — românii din Maramureș au descălecat în Moldova, pentru că o pustiise tătarii și nimenea nu cuteza să șază într-însa, pînă au descălecat *moroșanii, românii.*"

Prin Brancovici, ca reprezentant al Transilvaniei, s-a realizat astfel un punct de vedere comun între toți cronicarii români din secolul al XVII-lea cu privire la originea și unitatea poporului român[2].

În seria acelorași cronici transilvănene, deși ea aparține secolului al XVIII-lea, menționăm și *Istoria sfintei biserici a Scheilor Brașovului*, scrisă între anii 1716—1742 de către protopopul brașovean Radu Tempea, hirotonit la București de către mitropolitul Antim Ivireanul. Noua cronică relevă legăturile dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească, privite dintr-o perspectivă brașoveană din perioada 1484—1742, deci, pînă la data morții autorului ei. Sînt consemnate cu multă satisfacție daniile acordate bisericii din Brașov de către domnitorii Moldovei Gheorghe Ștefan (1656), Grigore Ghica (1731), Constantin Mavrocordat (1733), precum și intervențiile lui Constantin Brîncoveanu, ale stolnicului Cantacuzino, spătarului Mihai Cantacuzino și ale altor boieri munteni pentru sprijinirea ortodoxiei transilvănene, greu lovită prin trecerea la biserica gr.-catolică (1700) a unei părți din credincioșii ei[3].

[1] „Revista istorică", 1917, p. 88.

[2] Vezi N. Iorga, *Operele lui Gheorghe Brancovici*, Iași, 1917; P.P. Panaitescu, *Un cronicar transilvănean: Gheorghe Brancovici*, în: *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 432—437.

[3] *Istoria bisericii Scheilor Brașovului*, Brașov, 1899 (ediția Sterie Stinghe); idem, ediția O. Schiau și Livia Bot, 1964, Vezi pentru Radu Tempea, Candid C. Mușlea, *O dinastie de preoți și protopopi; Radu Tempea. Șase generații de preoți și protopopi din aceeași familie*, Brașov, 1939; I. Pervain, *Radu Tempea*; în: *Istoria literaturii române*, I, 703.

V

DIMITRIE CANTEMIR DESPRE GENEZA, UNITATEA ŞI CONTINUITATEA ROMÂNILOR ÎN DACIA

Din punct de vedere istoriografic, românii încheiau secolul al XVII-lea şi începeau secolul următor prin apariţia şi consacrarea ştiinţifică a celui mai impunător scriitor şi polihistor cunoscut pînă atunci, şi totodată a celui mai mare umanist român şi a primului nostru orientalist: principele Moldovei, Dimitrie Cantemir (1673—1723)[1]. Opera sa, pe cît de vastă şi de felurită, cuprinzînd o mare istorie a Imperiului otoman *(Incrementa atque decrementa aulae othomanicae)* (Creşterea şi descreşterea curţii otomane), tradusă în limbile engleză (1735), franceză (1743) şi germană (1745) şi numeroase alte scrieri literare, a fost tot pe atît de patriotică, el fiind autorul acelei minunate *Descrieri a Moldovei timpului său,* tradusă şi ea în mai multe limbi, ca şi al celei mai însemnate lucrări de istorie scrisă pînă la dînsul: *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor.* „Hronicul", scris mai întîi în limba latină sub titlul *Historia Moldo-Vlahilor,* deşi a rămas neterminat — expunerea se opreşte odată cu întemeierea Principatelor — a adus totuşi una din cele mai ample contribuţii la cunoaşterea genezei, întinderii şi dezvoltării poporului român.

Deşi după titlu s-ar părea că scrierea are în vedere numai pe românii din Moldova şi Valahia, totuşi în interiorul ei, după Predoslovie, se arată clar că *Hronicul este a toată Ţara Românească* — a României deci — *care apoi s-a împărţit în Moldova, Muntenia şi Ardeal din descălecatul ei de la Traian împăratul Rîmului",* cuprinzînd astfel istoria întregului popor român, scrisă pe baza celor mai numeroase izvoare cunoscute pînă la dînsul[1].

Ca început al neamului românesc, Cantemir aşază, asemenea cronicarilor precedenţi, dar cu o insistenţă mai accentuată şi cu o argumentare mai largă colonizarea romană în Dacia, legată de numele lui Traian, iar ca întindere teritoriul Moldovei, al Ţării Româneşti şi al Transilvaniei, care la început, sub chipul Daciei romane, au format o singură unitate politică.

Afirmaţiile sale cu privire la originea şi unitatea poporului român sînt pe cît de clare, pe atît de categorice. „Din romani — exclama în mod peremptoriu Cantemir — s-a început neamul nostru al românilor. Şi Traian, marele împărat, iaste săditoriul şi răsăditoriul nostru. Romanii sînt buciumii (rădăcinile — V.N.) viei Daciei noastre şi noi (sîntem) vlăstarele lor. De atunce şi pînă acum, printr-atîtea clătiri şi mutări de vremuri, nestîrpiţi şi nedesrădăcinaţi înverzind şi dreaptă şi adevărată roadă (dînd) de slava şi cinstea şi vitejia românească"[2].

În cartea a doua a *Hronicului,* el precizează: „Românii din Dachia, care astăzi sînt moldoveni, munteni şi ardeleni, sînt de neamul lor hirişi (curaţi) romani de la Italia de Traian pre aceste locuri aduşi"[3]. Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor — afirmă el într-un alt loc — *„care cu toţii cu un nume de obşte români se cheamă,* sînt din rîndul său hirişi romani... iar Dachia a fost descălecată de Traian împărat cu cetăţeni şi slujitori romani"[4].

Deşi despărţiţi prin vicisitudinile istorice în mai multe părţi, români au trăit însă necontenit pe acelaşi teritoriu, Cantemir fiind cel dintîi istoric român care a pus bazele ştiinţifice ale combaterii teoriei tendenţioase după care locuitorii Daciei s-ar fi retras peste Dunăre odată cu legiunile lui Aurelian. *„Ce precum* — afirmă Cantemir cu fermitate — *Traian cu mîna lui, ca pre un sad ales într-o grădină i-au împlîntat şi i-au săditi; aşa neclintiţi şi în veci nemutaţi l-a lăsat: carii şi pînă astăzi toată lumea îi vede, şi-i cunoaşte, tot acel vechi neam românesc a fi în Moldova şi în Ţara Muntenească şi Ardealul tot acel vechiu, şi a mai marilor săi nume de romani ţiind"*[5].

[1] Vezi asupra vieţii lui Dimitrie Cantemir: Ilie Minea, *Despre Dimitrie Cantemir, Omul. Scriitorul. Domnitorul,* Iaşi, 1926; P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera,* Bucureşti, 1958; Constantin Măciucă, *Dimitrie Cantemir,* Bucureşti, 1972.

[1] Vezi Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a Romano-Moldo-Vlahilor,* Bucureşti, 1901 (ediţie îngrijită de Grigore Tocilescu), p. 57.
[2] *Ibidem,* p. 106.
[3] *Ibidem,* p. 95.
[4] *Ibidem,* p. 104.
[5] *Ibidem,* p. 195—196.

ISTOGRAF. INFO
INFORMEAZĂ-TE

Unul din scopurile lucrării sale a fost dealtfel de a arăta că poporul român de la descălecare și pînă „acmu necurmat" în Dacia s-a menținut, continuitatea fiind una din problemele de bază ale *Hronicului* său. „Precum au început romanii — afirmă el cu putere — din descălecătura lor de la Traian împărat prin toată Dachia, așea au și ținut"[1]; nepărăsindu-și teritoriul lor de origine, fiindcă, adaugă istoricul, „dulce iaste dragostea moșiei strămoșești".

Originea, vechimea și continuitatea neîntreruptă a poporului român pe meleagurile daco-romane, care aveau să-și găsească apoi susținători atît de aprigi în istoricii viitori, erau în concepția lui Cantemir elemente de nezdruncinat, ele trebuind să constituie pentru români cel mai puternic îndemn pentru a reface, prin vrednicia și lupta lor, vechea Dacie, învățatul și patriotul cerîndu-le „să-și aducă aminte că precum odată, așea (și) acum, tot aceia bărbați sînt, care cu mult mai în fericire au ținut cinsteș (cu cinste) a muri, decît cu chip de cinstea și de bărbăția lor nevrednic a trăi"[2].

Apărînd cu atîta convingere continuitatea poporului său, era firesc ca Dimitrie Cantemir, care cercetase cele mai largi și mai numeroase surse de informație asupra acestei chestiuni, să combată cu tot atîta înverșunare pe adversarii ei și teoriile lor, precum și „basnele" lui Simion Dascălul cu privire la presupușii tîlhari trimiși de la Roma în ajutorul lui Laslău, regele Ungariei, din care s-ar fi tras apoi românii. Toate acestea sînt calificate de dînsul ca inventțiuni nedemne de pana unor istorici. „Această poveste pentru proaspăta vinire a românilor în Dachia, nici la greci nici la latini, nici la alt neam de scriitoriu n-am putut-o găsi; nici subt nume de istoric de la alții, măcar a se pomeni (nu) am auzit, și mai vîrtos, căci chipul poveștii acesteia, chip sau nume de istoric măcar cum a lua nu poate. Că de pe a cuvîntului începuturi, și cursul a toată voroava, așea de tot proastă povestire, și din capăt pînă la sfîrșit, cu totului tot, basnă să fie se arată; care spre adormirea pruncilor iară nu spre auzire bărbaților, s-au scornit; pentru aceia, nici nu s-ar fi căzut să o punem în rîndul cu alte a altor istorici povești"[3].

Viața agitată și scurtă a lui Cantemir l-a împiedicat să ducă *Hronicul* — conceput în două volume — pînă la capăt, dar chiar și așa el a rămas totuși una din sursele de bază ale istoriografiei române, un monument — în limitele informației științifice de atunci — de erudiție românească, un punct de plecare pentru toți

[1] *Ibidem*, p. 463.
[2] *Ibidem*, p. 180.
[3] *Ibidem*, p. 135.

istoricii, gînditorii și luptătorii politici ce i-au urmat[1], și totodată o poartă pentru intrarea românilor, pe calea științei, în universalitate.

Paginile *Hronicului*, pe lîngă strălucita lor erudiție, cea mai avansată pînă atunci în cultura română, pulsează totodată de un profund și fierbinte patriotism, Cantemir aruncîndu-și privirile de dragoste în aceeași măsură asupra tuturor fiilor poporului român, și asupra întregului pămînt românesc.

În noua spiritualitate europeană care se formă la începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir a introdus și strălucirile istoriei și ale minții românești, sincronizîndu-le cu ale Occidentului pornit pe calea unor noi transformări și structuri.

În momentul în care, prin războaiele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea dintre imperiul habsburgic și imperiul otoman, urmate apoi de războaiele ruso-turce, se deschide succesiunea Înaltei Porți, popoarele din sud-estul Europei fiind amenințate de o nouă cotropire și de o nouă dominație, Cantemir a ridicat, de pe o înaltă platformă științifică, problema poporului său, a vechimii sale, a teritoriului său istoric, a unității sale, capacitatea sa, aptitudinile sale de ordin spiritual și politic.

Deși conceput ca operă științifică, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* a fost în aceeași măsură și un puternic manifest național, destinat a aprinde în toate inimile românești conștiința unei origini și a unui trecut glorios, a unui teritoriu propriu și, fără îndoială, a unui viitor comun, care, românii avînd de luptat împotriva unor forțe copleșitoare, trebuia clădit printr-o uriașă încordare a tuturora.

Spiritul de tratare al lui Dimitrie Cantemir a fost un spirit preponderent științific, viu polemic, cuprinzînd cu aceeași pasiune atît începuturile lumii românești, geneza etnică a poporului român și spațiul său de formație, cît și contemporaneitatea sa. Un spirit totodată chinuit și obsedat de chemarea grea a adevărului, de cunoașterea realității și de înlăturarea falselor poziții și impostori. „Sufletul — scrie el în *Hronicul* său — odihnă nu poate avea pînă nu găsește adevărul, care îl cearcă oricît de departe și oricît de trudă i-ar fi a-l afla." Și ce adevăr ar fi putut să-l preocupe mai mult și să-l frămînte mai adînc, decît adevărul asupra originei ființei neamului său, a spațiului său de formare și de dezvoltare, a raporturilor sale cu lumea înconjurătoare, asupra substanței sale psihice și sociale?

[1] Vezi Vasile Netea, *Dimitrie Cantemir precursor al „Școalei ardelene"* în *Pe drumul unității naționale*, Cluj, 1975, p. 9—16.

Privită în totalitatea ei, opera istoriografică românească a lui Dimitrie Cantemir oferă imaginea impunătoare a unei opere profund informate, care a valorificat în cel mai înalt grad atît sursele anterioare, române și străine, cît și pe cele contemporane, operă cu un profund mesaj patriotic, destinată nu numai vremii sale, ci și posterității, ca fiind punctul de plecare al istoriografiei române moderne[1].

Prin scrierile sale destinate poporului român, Cantemir s-a relevat nu numai ca istoric, geograf, etnograf și literat, ci totodată și ca un gînditor politic, un vizionar a ceea ce avea să devină Dacia lui Traian — sub numele de *România* — în secolele următoare.

[1] Vezi și Virgil Cândea, *Dimitrie Cantemir. 1673—1723*, București, 1973 (cu versiuni și în limbile franceză, engleză, spaniolă ș.a.).

VI

CARTEA — MANIFESTARE ȘI MĂRTURIE PERMANENTĂ A UNITĂȚII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI (SECOLELE XVI—XVIII)

Timp de secole, pentru toți călătorii care au străbătut pămîntul românesc, mărturia cea mai la îndemînă — și totodată cea mai sigură — pentru a constata și înregistra romanitatea poporului român, a fost limba sa vorbită, aceeași pe ambele versante ale Carpaților. Au constatat-o și au recunoscut-o ca limbă romanică toți cei care au urcat pe Olt, pe Argeș, pe Siret, pe Mureș sau pe Crișuri, toți cei care au străbătut Bărăganul, Cîmpia Transilvaniei, podișul Moldovei, pretutindeni armonia și poezia ei fiind aceeași.

Nu toți istoricii și filologii străini care s-au ocupat în decursul timpului de existența și aspirațiile poporului român i-au putut auzi însă limba, nu toți i-au putut cunoaște cîntecele, așa încît unii, chiar de bună credință, s-au lăsat convinși de afirmațiile tendențioase ale adversarilor noștri, contestînd alături de ei originea și continuitatea poporului român în Dacia.

Limbii vorbite pe aceste locuri din vremuri imemoriale i s-a adăugat însă, începînd din secolul al XVI-lea, limba tipărită, care, prin expresia ei grafică și valențele materiale, nu avea să se limiteze numai la contactul cu cei care cunoșteau corespondentul ei oral, ci putea fi înfățișată oricui, de oriunde, ca document și argument peremptoriu nu numai pentru romanitatea ei, ci și cu privire la cei pentru care fusese scrisă, pentru teritoriul pe care urma să se difuzeze, pentru scopurile ei urmărite cu atîta tenacitate și consecvență.

Limba română tipărită avea să devină astfel un argument puternic atît al originii sale romanice, cît și al unității noastre naționale, ea avînd să se manifeste, ca și limba vorbită, pe întregul teritoriu românesc.

Dacă pentru unele popoare tiparul n-a însemnat decît ascensiunea spre o nouă treaptă de cultură, pentru noi, pentru români,

el a fost totodată o modalitate și o forță de afirmare a unității naționale, a legăturilor între frații răzlețiți sub diferite stăpîniri, manifestarea cea mai puternică — pe plan intelectual — a unității de limbă, a unității și solidarității culturale românești, a indestructibilei spiritualități a tuturor românilor. Acest lucru s-a văzut chiar de la prima sa manifestare, de la prima carte tipărită integral în limba română, ea fiind destinată românilor de pretutindeni.

Fără a intra în discuțiile cu privire la titlul și la data primei cărți tipărite în limba română[1] — întîietatea avînd-o *Evangheliarul slavo-român* tipărit la Sibiu în 1551—1553 de tipograful Filip Moldoveanul — pentru teza noastră ne vom opri la o lucrare programatică, la *Evangheliarul* tradus și publicat în 1560—1561 la Brașov de către diaconul Coresi, un tîrgoviștean stabilit la Brașov, unde avea să rămînă 25 de ani, și diacul Tudor[2]. Traducerea *Evangheliarului* a fost determinată de marea necesitate a episcopilor, preoților și a tuturor credincioșilor români de a avea în bisericile și mînăstirile lor cărți religioase în limba română, abandonîndu-se astfel treptat vechile cărți slavonești care circulaseră atîta vreme în lumea românească. În epilogul *Evangheliarului* — care cuprindea evangheliile lui Matei, Marcu, Luca și Ioan — se arăra în mod clar că s-au scris „aceste sfinte cărți de învățătură, să fie popilor românești să înțeleagă, să învețe rumânii care-s creștini, cum grăiește și sfîntul Pavel apostolu către corintieni la cap. 14: în sfînta beseareică *mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît 10 mii de cuvinte neînțelese în limba străină*".

Scopul *Evangheliarului* era deci, urmînd îndemnul apostolului Pavel, de a veni în ajutorul credincioșilor pentru a-i face să priceapă textele ce pînă atunci le fuseseră citite numai în limba slavonă — limbă pe care n-o înțelegeau — și totodată ca în locul acesteia să introducă limba română tipărită. La baza inițiativei lui Coresi, care avea să traducă și să tipărească apoi numeroase alte scrieri religioase, se afla o bogată tradiție de traduceri care circulaseră pînă atunci în manuscris, printre ele găsindu-se vechi manu-

[1] Vezi P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965; *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553*, București, 1971 (Studiu introductiv filologic de Emil Petrovici; studiu introductiv istoric de L. Demény).

[2] I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, I, București, 1903, p. 43—46; *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, Brașov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574 ed. Florica Dimitrescu, București, 1963.

scrise maramureșene, moldovene, transilvănene și muntene ce avuseseră o circulație restrînsă și care reprezentau totodată diferite forme lexicale ale locurilor unde fuseseră traduse.

E meritul lui Coresi și al diacului Tudor de a fi cercetat toate aceste manuscrise pentru a da lucrării lor o formă cît mai apropiată de înțelesul tuturor, „Evangheliarul" fiind destinat tuturor românilor.

În traducerea celor doi autori a prevalat graiul din nordul Țării Românești (regiunile Argeș, Dîmbovița, Prahova, de unde era Coresi) și din sudul Transilvaniei (Sibiu, Făgăraș, Țara Bîrsei), de aici fiind băștinaș diacul. *Evangheliarul*, punînd bazele limbii literare românești, a redat deci într-o formă unitară graiurile vorbite de pe ambele părți ale Carpaților, evitînd astfel chiar de la început orice manifestare regională.

Pentru același motiv și în aceeași limbă au fost scrise și celelalte traduceri românești ale lui Coresi — *Apostol* (Praxiu) 1563, *Tîlcul evangheliilor* și *Molitvenic românesc* (1564), *Psaltirea românească* (1568, 1570), una din scrierile cele mai apreciate ale timpului — *Evanghelia cu învățătură* (Cazania), 1581 ș.a. fără a renunța însă, pentru a nu izbi prea brusc în tradiție, și la tipărirea unor cărți în limba slavonă. În *Tîlcul evangheliilor* el mărturisește astfel că dacă a văzut că „mai toate limbile (popoarele) au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi n-avem", a scris cum a „putut" *Tetraevanghelul* și *Praxiul* (Apostolul), iar apoi dacă „a văzut jelenia a mulți preoți de tîlcul Evangheliilor cum să poată și ei propovădui (predica) și a spune oamenilor învățătura după cetitul Evangheliei... am scris cu tiparul vouă fraților, românilor, să fie pre învățătură... și vă rog ca bine să cetiți și bine să socotiți că veți vedea voi înșivă cum că (acesta) e *mărgăritariul și comoara ascunsă*".

Mulțimea cărților românești și slavonești tipărite de Coresi, ca și larga lor difuzare, se explică nu numai prin ajutorul demnitarilor brașoveni — Hanăș (Johannes) Begner și Lucas Hirschel — ci mai ales prin faptul că ele au fost tipărite cu consimțămîntul simultan al principilor și mitropoliților transilvăneni, moldoveni și munteni, iar unele au fost dedicate direct acestora, ele fiind destinate, ca scrieri comune, tuturor credincioșilor ortodocși ai acestora.

În legătură cu tipărirea *Cazaniei* din 1581, Hirschel, judele Brașovului și proprietarul tipografiei respective, scria bistrițenilor că pentru această tipărire „și-au dat aprobarea și acordul și domnii din Moldova și Țara Românească și au poruncit să se cumpere

multe exemplare, care să fie introduse în țările lor, pentru a fi explicate și predicate oamenilor săraci"[1].

În prefața *Cazaniei* se preciza în mod concret că a fost tipărită cu încuviințarea voievodului Batăru Cristov (Cristofor Bathori), a arhiepiscopului Ghenadie de la Alba Iulia, a domnului Țării Românești Mihnea Vodă (Mihnea Turcitul), precum și a mitropolitului muntean Serafim. Astfel de precizări aflăm și în scrierile mai puțin însemnate ca *Întrebare creștinească* (1561—1562), care, deși tipărită la Brașov, a fost dedicată mitropolitului Efrem de la Tîrgoviște, iar *Sbornicul* din 1568, *Octoihul* din 1574, ca și *Triodul* din 1578 sînt legate de numele domnului muntean Alexandru Mircea (Alexandru al II-lea), căruia i se reproduce și stema. Printre cititorii scrierilor lui Coresi se afla și domnul Moldovei Petru Șchiopul (1574—1579, 1582—1591), care la plecarea sa din Moldova în Tirol a luat cu sine și *Apostolul*[2].

Cărțile menționate exprimau unitatea românească nu numai prin limba, patronajul și modul de difuzare, ci și prin traducătorii și tipografii lor. Pe lîngă diaconul Coresi, la traducerea *Evangheliei cu învățătură* au lucrat astfel și unii preoți de la biserica Sf. Nicolae din Schei — Popa Iane și Popa Mihai menționați și în *Cronica* popii Vasile, amintită anterior — iar pentru tipărire, alături de tipografii brașoveni, a venit și tipograful Mănăilă, însoțit de mai mulți ucenici care vor lucra aici sub supravegherea sa.

Alături de Mănăilă se constată prezența la Brașov în această perioadă și a tipografului Oprea, venit de asemenea de la Tîrgoviște, a diacului Lorinț, care se va stabili apoi la Alba Iulia, precum și a fiului lui Coresi, Șerban, cu a cărui activitate ne vom întîlni și în paginile următoare, și a diacului Marian, ambii elevi ai lui Coresi.

Prin toate elementele sale — limbă, patronaj, tipar, difuzare — activitatea editorială a diaconului Coresi — care semna cu mîndrie Coresi ot Tîrgoviște — a dat astfel expresie spiritului de unitate națională a timpului și a fost consacrată intereselor românilor de pretutindeni, Brașovul fiind în acel moment un centru cultural al tuturor românilor[3].

[1] Hurmuzachi. *Documente*, XI, p. 656.
[2] *Ibidem*, p. 465, 555.
[3] *Istoria literaturii române*, București, 1964, I, p. 306—321. Vezi și Dan Simonescu, *Un mare editor și tipograf din secolul al XVI-lea, Coresi*, în „Studii și cercetări bibliografice" XII, 1969, p. 54—59.

Prin Coresi nu s-a realizat însă numai o mare operă, ci s-au pus bazele și a unei școli și tradiții tipograficești, care vor continua activitatea începută de dînsul.

Astfel, chiar în anul următor tipăririi *Evangheliei cu învățătură*, apărea la Orăștie, imprimată de Șerban și de Marian, o parte din vechiul testament — *Bitia* (Facerea) și *Ishodul* (Ieșirea — intitulată *Palia* (1582), cunoscută în istoriografie sub numele de *Palia de la Orăștie*[1]. La baza traducerii *Paliei* se afla textul maghiar al *Pentateuculului* tradus din ebraică și latină de predicatorul calvin Heltai Gaspar, o ediție a *Vulgatei*, precum și anumite texte slavone. Traducerea a fost efectuată de episcopul român Mihail Todor — trecut însă la calvini — cu ajutorul precumpănitor al preoților și dascălilor Herce Ștefan (Caransebeș), Zacon Efrem, (Sebeș), Pestișel Moisi (Lugoj), Achirie (protopopul Hunedoarei). Datorită originii lor, noii traducători au dat expresie în scrierea lor graiului popular din Hațeg și Banat, îmbogățind astfel lexicul literar românesc. Cuvîntul hotărîtor asupra traducerii lor a fost rostit de cei doi tipografi amintiți, ei avînd experiența traducerilor tipărite de Coresi. La sfîrșitul prefeței *Paliei* citim: „De în mila lui Dumnezeu eu Șerban diiacu, meșterul mare al tiparelor, și cu Marien diacu, dînd (traducătorii) în mîna noastră aceste cărți, cetind ne plăcură și le-am scris voă fraților români, să le cetiți că veți afla întru iale — așa cum afirma și Coresi în prefața «*Tîlcului evangheliilor*» — mărgăritariu scump și vistieriu nesfîrșit". Cercetători mai noi asupra acestei cărți aveau să afirme că în *Palia de la Orăștie* s-a întrebuințat pentru întîia oară numele etnic de *român* și *români*, renunțîndu-se la termeni de *rumân* și *rumâni*[2]. Ca difuzare *Palia* a urmat calea publicațiilor de la Brașov, ca și acestea ea fiind destinată unei largi circulații.

Șerban și Marian, după tipărirea *Paliei*, s-au reîntors la Brașov, unde își vor continua activitatea alături de Mănăilă și de „isprăvitorul" Mihai Pop. Ultima lucrare tipărită aici de fiul lui Coresi a fost un *Liturghier* slavonesc editat în anul 1588, în epilog precizîndu-se, pentru a se vedea încă o dată că și acesta era destinat atît românilor din Țara Românească cît și celor din Transilvania, că el s-a tipărit în zilele lui Ion Mihnea Voievod (Mihnea Turcitul în a doua domnie) și a lui Batăru Jigmon (Sigismund Báthori). Tot în acest epilog găsim și o surprinzătoare apreciere asupra farmecului

[1] A se vedea Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *op. cit.*, I. p. 93—98; Mario Roques, *Palia d'Orăștie (1581—1582)*, Paris, 1925; *Palia de la Orăștie, 1581—1582*, București, 1963 (Ediție îngrijită de Viorica Pamfil).
[2] P.P. Panaitescu, în *Istoria literaturii române*, I, p. 316.

și rolului cultural al orașului de la poalele Tîmpei, care este numit *minunata cetate a Brașovului*[1]. Expresia avea să fie reținută mai tîrziu de unul din cărturarii brașoveni, care și-a intitulat una din lucrări: *Minunata cetate a Brașovului. Cărturarii brașoveni ai secolului al XVI-lea, ca ctitori ai limbii noastre literare* (N. Sulică, Brașov, 1943).

*

Timp de cîteva decenii, ca o consecință a războaielor și tulburărilor politice ce au urmat, tipărirea cărților românești cunoaște apoi — deși la orizont, odată cu biruințele lui Mihai Viteazul, apăruse steaua Daciei — o perioadă de stagnare, de întrerupere. Între anii 1588—1635 *Bibliografia românească veche* nu înregistrează apariția nici unei noi cărți românești. Cu atît mai virulentă urma să devină însă, mai ales sub domnia lui Bethlen Gabor (1613—1629), propaganda calvină, care, cum se va vedea în paginile următoare, avea să ajungă la rezultate tocmai contrare celor așteptate.

Atît împotrivirea față de calvini cît și reluarea tipăriturilor românești vor primi un puternic impuls în timpul domniilor lui Matei Basarab (1632—1654) și Vasile Lupu (1634—1653). Și unul și altul aveau să fie mari și consecvenți prieteni ai cărții românești, sub auspiciile și cu sprijinul lor direct urmînd să apară unele din cele mai importante scrieri din prima jumătate a secolului al XVII-lea, marcînd o puternică orientare umanistă.

Prima dintre acestea a fost *Pravila de la Govora*, numită și *Pravila cea mică* (1640), tradusă din slavonă de călugărul Mihail Moxalie. Noua publicație cuprindea ca „îndreptător de lege, tocmelele sfinților apostoli tocmite de cele 7 săboară... și de prea cuvioșii părinți".

În prefața unui *Antologhion* slav tipărit la Cîmpulung în 1643, Matei Basarab e numit „voievod al țărilor dacice"[2] (i voievodâ zemlăsih dakŭskihu). *Pravila* de la Govora a fost tipărită „din ordinul și cu cheltuiala prea luminatului Domn Io Mateiu Basarab Voievod și cu binecuvîntarea preasfințitului Arhiepiscop Kir Teofil", mitropolitul Țării Românești.

[1] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, op. cit., I, p. 100.
[2] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, op. cit., I, p. 128—136.

Cartea purta astfel toate amprentele unei scrieri de necontestată afirmare românească, de demnitate națională, marea ei semnificație patriotică — motiv pentru care o subliniem cu atîta stăruință — rezidînd în faptul că din ea s-a tras o ediție specială și pentru românii din Transilvania, singura schimbare operată fiind înlocuirea numelui mitropolitului Țării Românești cu numele mitropolitului Transilvaniei, în loc de binecuvîntarea lui Kir Teofil apărînd astfel binecuvîntarea preasfîntului „Ghenadie cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată țara Ardealului"[1]. Odată cu binecuvîntarea mitropolitului Ardealului, cartea tipărită la Govora dobîndea un incontestabil drept de circulație în toată Transilvania, ea fiind scrisă atît pentru românii din Țara Românească cît și pentru cei din Transilvania.

Vechea *Evanghelie cu învățătură* tipărită de Coresi la Brașov în 1581 fiind de mult epuizată, iar lipsa unei asemenea cărți simțindu-se foarte, mitropolitul Ghenadie a luat în 1641 hotărîrea de a o tipări din nou, de astă dată la Alba Iulia, reședința sa mitropolitană. Dar cum aici nu avea nici tipografie cu litere chirilice și nici meșter tipograf pentru o astfel de lucrare, s-a adresat omologului său de la Tîrgoviște, kir Teofil, cu ocazia unei misiuni diplomatice îndeplinită de acesta la Alba Iulia, pentru a-i recomanda un asemenea meșter. Acesta avea să fie popa Dobre, care vreme îndelungată va lucra apoi la Alba Iulia. În prefața noii *Evanghelii cu învățătură* lucrul e mărturisit cu toată însuflețirea. „Văzînd — se precizează în numita prefață — că aceste cărți s-au împuținat, și foarte jăluia toți preoții de această carte, mă socotii ca preoțimii cum voi face să adeogem acest lucru dumnezeesc... în multe părți să fie de învățătură creștinilor, și foarte-mi era jălanie la inimă să aduc tipare să o tipăresc aici în această țară... *Derept aceia s-au aflat acest dascăl popa Dobre de au venit din Țara Rumânească de au făcut tipare aice în Ardeal*".

În timpul tipăririi lucrării, mitropolitul Ghenadie a murit însă pe neașteptate, lăsînd cu limbă de moarte ca succesorul său să continue lucrarea începută. Succesorul, mitropolitul Ilie Jorest — urcat în scaun cu ajutorul lui Vasile Lupu — a respectat dorința înaintașului său, și astfel la scurtă vreme după moartea acestuia cartea a fost terminată și încredințată drumului său firesc[2].

În acest timp nu rămînea în nelucrare nici tipografia de la Govora, care în curînd avea să se mute la mănăstirea Dealului,

[1] *Ibidem*, p. 114.
[2] *Bibliografia românească veche*, I, p. 115—118.

fiindcă în 1649 constatăm aici apariția unei *Evanghelii învățătoare*, pe foaia de titlu a căreia Matei Basarab — socotit urmaș al lui Mircea cel Bătrîn — e arătat nu numai ca domn a toată Țara Românească, ci și ca *„herțeg* (principe stăpînitor) *al părților de peste Munte, Amlașului și Făgărașului și celelalte"*[1]. „Celelalte", ținînd seama de vechile posesiuni ale domnilor Țării Românești, erau Banatul Severinului, Branul, o bună parte din Țara Bîrsei, Vîntul și Geoagiul. Cum n-ar fi putut circula o carte inițiată și sprijinită de un asemenea „herțeg" în toate părțile arătate ca posesiuni ale sale? Și cum n-ar fi putut circula în toate celelalte?

Cel mai de seamă monument literar românesc al primei jumătăți a secolului al XVII-lea și totodată o concludentă realizare umanistă avea să fie însă — întrecînd, cum era și firesc, *Evanghelia cu învățătură* a lui Coresi — *Cartea românească de învățătură* tipărită la Iași în anul 1643 *(Cazania lui Varlaam)*, tradusă din diferiți autori și îndeosebi după *Omiliile* patriarhului Calist[2].

Considerată de sprijinitorul său — voievodul Vasile Lupu al Moldovei, cu a cărui cheltuială enormă s-a tipărit — ca un „dar", în numele conștiinței de origine, pentru „toată seminția românească", *Cazania* a avut în cadrul acestei „seminții", așa cum s-a dorit chiar de la început, una din cele mai largi circulații[3].

Apariția *Cazaniei* a fost socotită ca un adevărat eveniment literar și ca un monument al limbii române, dominată pînă atunci în biserică de limba slavonă, N. Iorga văzînd în ea o scriere „de cea mai mare însemnătate în ceea ce privește graiul românesc" și remarcînd totodată „mlădierea unor perioade construite după sla-

[1] *Ibidem*, p. 120.

[2] Titlul exact: *Carte rumânească de învățătura dumenecele preste an și la praznice împărătești și svinții mari.*

[3] Vezi pentru circulația Cazaniei în diferite părți ale pămîntului românesc: N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XIII, București, 1905, p. 59 passim; I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909; Valer Literat, *Din Țara Oltului: Însemnări vechi din biserici noi*, în revista „Țara Bârsei", 1930, nr. 3, 4—6, p. 120 passim; Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam 1643—1943*, Cluj, 1944; Aurel Socolan, *Circulația vechii cărți românești în nord-estul Transilvaniei;* în „Marmația", Baia Mare, I, 1969, p. 29—32; O. Schiau, *Circulația cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, revista „Mitropolia Olteniei", Craiova, 1970, nr. 6—8, p. 524—532; Vasile Netea, *La diffusion de „La cazanie" de Varlaam en Transylvanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1971, nr. 2, p. 369—376 ș.a.

vona medievală, care și ea împrumutase țesătura de frază a vechii limbi grecești. În acest stil viu și plin de culoare — adăuga mai departe N. Iorga elogiind calitățile de scriitor ale lui Varlaam — în care putea scrie doar unul care să-și fi petrecut o bună parte din viață numai între țărani sau între călugării ridicați din mijlocul lor, nu se mai făcuseră cărți bisericești pînă atunci"[1].

Cercetători mai noi atribuie *Cazaniei* lui Varlaam chiar și o anumită semnificație estetică, ea cuprinzînd „primele pagini de proză artistică în limba română"[2]. *Cazaniei* sale Varlaam i-a încorporat cele mai numeroase cuvinte și expresii populare aflate pînă atunci într-o scriere românească. Limpezimea graiului său, graiul prin care s-a pus baza lingvistică a „vechilor cazanii", ca și minunatul veșmînt grafic în care a fost imprimată, bogat în sugestive ilustrații, au avut un rol determinant atît în larga ei răspîndire cît și în durata interesului manifestat pentru ea. În Transilvania *Cazania* a circulat în sute de exemplare, nu numai în forma ei grafică inițială, ci și, datorită lipsei numărului necesar de exemplare, în diferite cópii manuscrise.

O altă carte ieșită din pana lui Varlaam care a avut o intensă circulație în Transilvania, mai ales în lumea clerului, a fost *Răspunsul la Catehismul calvinesc*, tipărit la Iași în anul 1645. Noua lucrare a lui Varlaam era, după cum o arată și numele, un răspuns polemic la catehismul calvin tipărit la Alba Iulia în 1640 din ordinul lui Gheorghe Rakoczi I, principele Transilvaniei, înfocat adept al calvinismului, confesiune la care voia să convertească și pe români. Făcînd în 1642 o călătorie în Țara Românească, „cu trebe domnești" — împăcarea lui Vasile Lupu cu Matei Basarab — unde a fost oaspetele lui Udriște Năsturel, Varlaam a aflat la acesta catehismul menționat pe care, citindu-l, l-a găsit, spre marea sa indignare, plin de otravă de moarte pentru credincioșii români". Pentru a combate catehismul lui Rákoczi, de acord cu Udriște Năsturel și cu mitropolitul muntean, kir Teofil, și, evident, cu consimțămîntul ambilor domni, Varlaam a convocat în 1644, în numele întregii ortodoxii transcarpatine, un sobor al conducătorilor bisericilor ortodoxe din Moldova și Țara Românească — mitropoliți, episcopi, vicari, arhimandriți, egumeni — în fața cărora a fost citit și discutat *Răspunsul* său. Soborul s-a transformat într-o puternică manifestație de solidaritate românească, participanții aprobînd întru totul critica tăioasă a mitro-

[1] N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, vol. I, p. 322.

[2] Liviu Onu în *Istoria literaturii române*, I, p. 362—369.

politului Moldovei. Aprobat de sobor, răspunsul dat în numele a „două țări" a fost tipărit apoi în anul următor la aceeași tipografie la care fusese tipărită și *Cazania*.[1]

În prefața *Răspunsului*, Varlaam arată că se adresează către „creștinii din Ardeal" care „sînt pravoslavnici (ortodocși) *și cu noi și de un neam de români* — Varlaam întrebuințează de predilecție expresia de român nu de rumân —, *pretutindinea tuturor celor ce se află în părțile Ardealului și într-alte părți pretutindinea ce sînteți cu noi într-o credință*"[2].

Răspunsul lui Varlaam a produs în Transilvania o puternică impresie, atît clerul cît și poporul apărîndu-și cu dîrzenie vechea credință. Deși propaganda calvină a fost susținută în continuare de principii ardeleni, Gheorghe Rákoczi I, Gheorghe Rákoczi II, Mihai Apafy — și deși s-au întrebuințat chiar și mijloace de intimidare prin arestarea și scoaterea din scaune a mitropoliților Ilie Jorest și Sava Brancovici, ea n-a izbutit totuși să-și atingă scopul dorit. Dealtfel, clerul calvin îi va răspunde lui Varlaam abia peste 12 ani, luînd apărarea dogmelor sale prin *Scutul catichizmesului cu răspuns den scriptura svîntă, împotriva răspunsului a doauă țări fără scriptură svîntă* (Alba Iulia 1656)[3].

Atît prin *Cazania* din 1643, cît și prin *Răspunsul la catehismul calvinesc* — alături de care menționăm și cartea consacrată celor „Șapte taine" scrisă pentru aceleași motive — Varlaam s-a dovedit unul din cei mai apreciați exponenți culturali și patrioți ai timpului, opera sa fiind una din componentele esențiale ale culturii românești din secolul al XVII-lea și ale luptei pentru afirmarea originii comune și a unității tuturor românilor[4].

*
* *

La 5 ani de la apariția *Cazaniei* de la Iași — timp în care se tipăriseră și *Evanghelia învățătoare de la mănăstirea Dealului* 1644), *Pravilele împărătești din Iași* (1646) și altele — avea să apară la Alba Iulia, sub supravegherea mitropolitului Simion

[1] *Bibliografia românească veche*, I, p. 150—151.
[2] Vezi N. Drăganu, Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, III, 1926, p. 245—249.
[3] *Bibliografia românească veche*, I, p. 209.
[4] Vezi pentru biografia și activitatea generală a lui Varlaam, I. Lupaș, *Mitropolitul Varlaam al Moldovei (1632—1653)*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice", II, Cluj, 1940, p. 257—282; Gr. Scorpan, *Locul Cazaniei lui Varlaam în vechea noastră literatură omiletică*, în „Cercetări istorice", Iași, XIII—XVI (1940), p. 545—596, XVII (1943), p. 89—120; N. Ghițescu, *Trei sute de ani de la răspunsul lui Varlaam la Catehismul*

Ștefan — urmașul lui Ilie Jorest — *Noul testament* (1648)[1], care, fiind tradus în întregime, avea să întreacă toate „Evangheliile" românești tipărite pînă atunci.

Ca și Ghenadie cu 7 ani mai înainte, și Simion Ștefan a făcut apel pentru traducerea și tipărirea noii lucrări la un preot tipograf de la Tîrgoviște — unde fusese hirotonit el însuși — acesta avînd să fie ieromonahul Silvestru, tipograf al lui Matei Basarab, care la plecare i-a dăruit și „slovele" de care avea nevoie pentru imprimarea cărții dorite. Dar cum Silvestru — autor și el al traducerii *Evangheliei învățătoare* — a murit curînd după începerea traducerii lucrării, mitropolitul s-a văzut silit — ajutat de cîțiva alți „preuți cărturari și oameni înțelepți" — să continue el munca începută. Izvorul de căpetenie al noilor traduceri a fost originalul grecesc, confruntînd însă textele cu traducerile latine și slavone. Evident, traducătorii n-au ignorat nici tălmăcirile anterioare făcute în limba română, aceasta determinîndu-i să observe, după cum aveau să mărturisească în prefața către cititori, că „unele cuvinte unii le-au izvodit într-un chip, alții într-alt". Pe de altă parte, ei au aflat în textul grecesc cuvinte fără echivalent (atunci) în limba română, și fără echivalent nici în limbile latină și slavonă. În aceste cazuri ei au avut fericita idee — care reprezenta și cea dintîi soluție în privința neologismelor — de a lăsa aceste cuvinte așa „cum au fost", în grecește adică, pentru că „alte limbi încă le-au lăsat așa". Confruntarea noului text cu limbile și traducerile menționate i-au făcut totodată să constate că în limba română existau, întrebuințate în diferite provincii, cuvinte și expresii care nu erau cunoscute pretutindeni. „Au vesminte, au vase, au altele multe — precizau ei în prefața cărții — nu le numesc (toți rumânii) într-un chip." Pornind de la ideea — adoptată mai tîrziu și de B.P. Hasdeu — că „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni cari îmblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune care le înțeleg toți", ei s-au silit cît au putut să izvodească „așa cum să înțeleagă toți", căci — afirmă ei — de „nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră,

calvinesc 1645—1945, în revista „Biserica ortodoxă română", 1945, nr. 11—12, p. 3—23; Augustin Z.N. Pop, *Viața mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în revista „Mitropolia Ardealului", 1957, nr. 10—12, p. 742—774; ș.a. Liviu Onu, *Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare*, în „De la Varlaam la Sadoveanu", București, 1958, p. 35—60. Pentru textul „Cazaniei", vezi ediția critică a lui J. Byck, tipărită în 1943 (Fundația pentru literatură și artă).
[1] *Bibliografia românească veche*, I, p. 165—170.

ci-i de vina celuia ce-au răsfirat românii printr-alte țări, de s-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiesc toți într-un chip".

Noul Testament a fost tradus și tipărit astfel pentru toți românii, cu vorbele menite, să fie înțelese de toți, evitînd provincialismele. Traducerea sa reprezenta, la nivelul de atunci, suma valorilor lexicale românești cunoscute pretutindeni, o limbă literară unitară deci, cu un bogat substrat popular, și totodată mărturisirea unității etnice a întregului popor român[1].

Osîrdia lui Simion Ștefan se va continua în 1651 prin publicarea și a unei *Psaltiri românești*, tipărită în aceeași imprimerie. În prefața acestei *Psaltiri*, dînd expresie dorinței de înlăturare a limbii slavone din biserică, Simion Ștefan preciza: „Rugăciunile și cîntările și alte slujbe dumnezeești (sînt) în deșert în limba străină și înaintea lui Dumnezeu încă nu-s voite... și cu vină se vor păgubi ceea ce slujesc slujba dumnezească în limbă străină, neînțelegînd-o".

În 1679, în prefața unui liturghiar *(Dumnezeiasca liturghie)*, mitropolitul Dosoftei de la Iași, adresîndu-se și el ca și Varlaam „către toată semințiа rumânească, „tutinderea" unde se află, arăta că a tradus din grecește pre românește *„să înțeleagă toți* carii nu înțeleg sîrbește și elinește"[2].

*

Atît *Evanghelia cu învățătură* de la Brașov (1581), cît și *Palia* de la Orăștie (1582), *Cazania* de la Iași (1642), și *Noul Testament* de la Alba Iulia (1648) n-au fost însă decît o îndelungată pregătire pentru construirea celui mai înalt și mai strălucit monument de limbă națională al românilor: *Biblia de la București* (1688), tipărită în zilele și cu ajutorul lui Șerban Vodă Cantacuzino (1678—1688)[3]. Pentru aceasta — considerată în timp, după exemplul Bibliei germane (1534), ca un moment de bază al fixării limbii — s-a făcut apel nu numai la scrierile anterioare menționate și la atîtea altele, mai puțin răsunătoare, printre care citățm *Psaltirea* și *Paremiile* lui Dosoftei, ci și la unele din principalele personalități culturale, aparținînd tuturor provinciilor românești. În fruntea

[1] I. Bălan, *Limba cărților bisericești*, Blaj, 1914; N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, București, 1938; Tuliu Racotă, *Mitropolitul Simion Ștefan*, în „Revista Teologică", Sibiu, 1946, nr. 7—8, p. 384—387, nr. 9—10, p. 420—428, nr. 11—12, p. 482—492; Ioan Zăgreanu, *Mitropolitul Simion Ștefan*, Cluj, 1947; Gabriel Țepelea, *Noul Testament de la Bălgrad*, în „Studii de istorie și limbă literară", București, 1970, p. 5—75, ș.a.

[2] *Bibliografia românească veche*, I, p. 224.

[3] *Ibidem*, p. 281—291.

celor mobilizați pentru măreața lucrare s-a aflat astfel mitropolitul Tîrgoviștei și al Bucureștilor, Teodosie Veștemeanul, originar, cum îl arată și numele, din satul Vestem de lîngă Sibiu[1] — remarcat pentru astfel de preocupări încă din 1680, cînd a editat o *Liturghie*[2] urmată în 1682 de o *Evanghelie* și în 1683 de un *Apostol* — avînd alături, din Țara Românească, pe învățații logofeți și cronicari Ștefan Greceanu și Radu Greceanu — care au realizat cea mai mare parte din traducere — precum și pe mai învățatul Constantin Cantacuzino (stolnicul), care a citit și revizuit o parte din textele grecești și latine; din Moldova pe Mitrofan, episcopul Hușilor, care a fost „ostenitoriu a tot meșterșugul tipografiei și al indireptării cuvintelor românești". Un alt moldovean care a participat indirect la elaborarea lucrării a fost Nicolae Milescu, a cărui mai veche traducere a Bibliei, rămasă netipărită, a fost utilizată stăruitor de către noii traducători.

Pentru partea de interpretare grecească a fost întrebuințat, spre ridicarea prestigiului științific al cărții, profesorul Ghermanos Nissis, directorul Academiei grecești din București, care a fost înlocuit apoi cu Dosithei, fostul patriarh al Ierusalimului, care avea să scrie și prefața lucrării.

Meritul esențial al noii lucrări, pe lîngă enorma ei valoare lingvistică, a fost faptul că ea a fost întîia tipărire integrală în limba română a Bibliei, pînă atunci netipărindu-se decît părți deosebite din aceasta, „palii" și „evangheliare". În prefața lucrării se mărturisește că ea a fost concepută și realizată pentru a lumina „noroadele" aflate în casa bisericii românești, considerată una singură: *„rumânii* (muntenii), *moldovenii* și *ungaro-vlahii* (rumânii dinspre Ungaria, transilvănenii adică) și totodată că s-a dăruit *neamului românesc* pentru cea de obște priință".

Nici *Biblia* de la București, ca și *Cazania* de la Iași și ca și *Noul Testament* de la Alba Iulia, n-avea să cunoască astfel nici un fel de granițe între frați, ea avînd să se simtă pretutindeni acasă și să fie privită pretutindeni ca un mesager al limbii și culturii românești. Pentru unii cititori transilvăneni ea avea să repre-

[1] I. Lupaș, *Mitropolitul Teodosie Vestemean (1668—1672 și 1679—1708)*, în „Studii istorice", p. 145—162.

[2] Într-o notă din subsolul acestei „Liturghii", vorbindu-se despre români, aflăm precizarea că „între români cuprindem și pe moldoveni, că (și aceștia) tot dintr-o fîntînă cură" — notă care fără îndoială va fi fost adăugată de stolnicul Cantacuzino sau de cineva din preajma sa care cunoștea această afirmație din cronica stolnicului *(Bibliografia românească veche*, I, p. 234).

zinte chiar o împrospătare a unor pagini din *Noul Testament*, fiindcă, așa cum a arătat istoricul literar Gabriel Țepelea, în ea se află numeroase părți transcrise din lucrarea de la Alba Iulia, printre acestea menționîndu-se „predosloviile" de la evangheliile lui Marcu, Luca și Ioan, precum și numeroase alte părți. „Aceste reproduceri — precizează Țepelea — ilustrează caracterul antologic al *Bibliei* (privit prin prisma contribuțiilor provinciale, n.n.) și constituie mai ales o dovadă a unității limbii vechi românești, căci un text din Transilvania este reprodus cu modificări neînsemnate în Muntenia după 40 de ani."[1]

Moldovenii, la rîndul lor, aveau să găsească în Biblia bucureșteană ecourile și accentele marilor lor mitropoliți scriitori: Varlaam și Dosoftei.

Valoarea ei s-a păstrat nealterată vreme îndelungată, abia mai tîrziu avînd să-i fie reproșate și ei unele alternanțe fonetice, numeroase grecisme și turcisme (cuvinte acceptate, ca și *Noul testament*, așa cum au fost găsite în diferite texte) inconsecvențe și confuzii[2], semnificația ei rămînînd aceea a simbolului unității naționale românești în secolul al XVII-lea[3].

Tipărind în 1858 la Sibiu o nouă *Biblie*, Andrei Șaguna, făcînd în prefața acesteia un istoric al traducerilor bibliei în limba română, a insistat îndeosebi asupra *Noului Testament* de la Alba Iulia și a *Bibliei* de la București. „Aceste două traduceri — scria Șaguna — sînt ușile... care au izvorît apa vieții vecinice *pentru neamul acesta în toate părțile care este răspîndit*... păsirea lui caldă către lumina cea blîndă a civilizației și a culturii, *înfrățirea neamului nostru românesc*, pe care mîna Proniei l-a semănat prin atîtea țări deosebite și printre atîtea neamuri străine, *rămînerea în viață a limbii sale naționale*." Subliniind importanța națională și culturală a muncii traducătorilor celor două opere menționate, Șaguna afirma în continuare: „Înaltă trebuie să fi fost cugetarea, adîncă mintea, fierbinte credința, adevărată vorbirea lor către Dumnezeu *și națiune*, cînd au dăruit ei nației lor un astfel de odor... Pentru

[1] Gabriel Țepelea, *op. cit.*, p. 58.
[2] Liviu Onu, în *Istoria literaturii române*, I, p. 457.
[3] Vezi și N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1945, II, p. 214—217; N. Iorga, *Biblia lui Șerban Vodă*, în „Revista istorică", București, 1938, p. 193—196; N. Șerbănescu, *Mitropolitul Teodosie al Țării Românești (1662—1672, 1679—1708)*, în „Studii teologice", București, IV, nr. 5—6, p. 330—352; Virgil Cândea, *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în „Studii, revistă de istorie", 1963, nr. 3, p. 651—671, ș.a.

aceea — scria în continuare Șaguna — au și îmbrăcat traducerea lor în vestmîntul limbei *aceleia*, care să fie înțeleasă *de toți românii de pretutindenea*."[1]

Alte aproape 20 de cărți aveau să fie tipărite apoi pînă la 1700 de tipografiile din București, Tîrgoviște, Buzău, Snagov, Alba Iulia, toate luînd calea celor patru puncte cardinale locuite de români[2].

În fruntea lor nu putem așeza decît cele 12 Mineie tipărite în 1698 la Buzău de către episcopul Grigore Mitrofan, cel care osteni se și la tipărirea *Bibliei* de la București[3].

Sprijinitor în această perioadă al răspîndirii și tipăririi cărților românești în Transilvania avea să fie îndeosebi Constantin Brîncoveanu (1688—1714), prin al cărui ajutor se vor tipări rînd pe rînd *Mărgăritarele* Sf. Ioan Gură de aur (1691), — cazanii, povețe și sentințe — *Psaltirea* tradusă de Antim Ivireanul (1694), *Învățătura bisericească* (1710) de același Antim, ajuns între timp, după moartea lui Teodosie, mitropolit al Țării Românești, și altele. Cu ajutorul său s-a tipărit și *Chiriacodromionul* de la Alba Iulia (1699), în prefața căruia meșterul tipograf Mihai Istvanovici, ucenic al lui Antim Ivireanul, venit și el din Țara Românească, trimis de Brîncoveanu, ca și tipografii menționați în paginile precedente, mărturisea că domnul Țării Românești era adevăratul „patronaș" al mitropoliei Ardealului, „carele nu cu puțin s-au arătat (și pururea se arată) luminătoriu credinței pravoslavnice întărindu-o cu dumnezeeștile cărți în tot chipul tipărindu-le"[4]. Autorul acestui întru totul justificat elogiu nu era numai un iscusit tipograf — numit înainte de a se stabili la Alba Iulia Mihail Ștefan — ci totodată și un distins cărturar, care, în același an, tipărise, alcătuită de el însuși, și o *Bucoavnă*, considerată ca fiind primul manual destinat elevilor români din Transilvania[5].

„Patronatul" domnilor români asupra mitropoliei Transilvaniei, relevat de Mihail Ștefan în legătură cu Constantin Brînco-

[1] *Biblia*, Sibiu, 1868, p. VI—VII.
[2] Vezi numele lor în *Bibliografia românească veche*, I, p. 555—556.
[3] Nicolae Turcu, *Viața și activitatea cultural-tipografică a episcopului Mitrofan al Buzăului*, în „Biserica ortodoxă română", 1965, nr. 3—4, vezi și Gabriel Țepelea, *Mineiele de la Buzău*, în *op. cit.*, p. 86—88.
[4] *Bibliografia românească veche*, I, p. 375.
[5] O. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975, p. 33.

veanu, era însă cu mult mai vechi decît bănuia acesta, și el putea fi atribuit cu aceeași îndreptățire și altor voievozi ai Țării Românești și Moldovei.

Ștefan cel Mare și Petru Rareș au fost ctitorii și susținătorii episcopiei de la Feleac și Vad, iar Petru Cercel și Aron Vodă ctitori ai bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Sub Mihai Viteazul patronatul va lua o formă oficială, prin tratatul încheiat cu Sigismund Báthory în 1595, marele voievod obținînd ca mitropolia ortodoxă de la Alba Iulia — constituită în jurul anilor 1572, primul ei titular fiind moldoveanul Eftimie — să fie subordonată mitropoliei de la Tîrgoviște, cele două mitropolii alcătuind astfel în fond una singură, cu aceleași norme de activitate și aceleași cărți. În 1597 Mihai a zidit o biserică și totodată o reședință mitropolitană la Alba Iulia, pentru a întări prestigiul mitropoliților români — în acel moment păstorea Ioan de la Prislop — și a le oferi o bază materială de existență. Pe lîngă biserica din Alba Iulia, domnul Țării Românești, devenit și domn al Transilvaniei, a zidit alte trei biserici în localitățile Ocna Sibiului, Făgăraș și Lujerdea (Someș). Datorită lui s-a creat și un episcopat în Maramureș, ca episcop fiind numit starețul mănăstirii Tismana[1].

Tradiția lui Mihai ca sprijinitor al bisericilor românești din Transilvania a fost continuată și de fiul său Nicolae Pătrașcu, care, cu asentimentul deplin al mamei sale Stanca și al surorii sale Florica, a dăruit bisericii din Schei la 28 septembrie 1602 satul Micsenești din județul Ilfov, „cu tot hotarul și cu toată ocina și din cîmpu și den pădure și cu apa și cu morile cu toate și cu tot venitul... pîntru sufletul părintelui nostru Mihai"[2]. În actul de danie, fiul Viteazului mărturisea că acesta însuși avusese „usărdie și văestanie" (milă și dragoste) către biserica Sf. Nicolae, urmașul împreună cu familia sa dorind să fie și ei ctitori la această sfîntă besearică... ca și alți oameni și ctitori bătrîni ce au fost". Donația s-a făcut cu o impunătoare ceremonie „înaintea besearecii cînd au fost tot poporul adunat și toți preuții și slujitorii besearecii", precum și numeroși demnitari ai orașului, în frunte cu jupînul Balint Hrăjil[1]. Datorită daniei noului ctitor, numele lui Mihai Viteazul avea să se pomenească în veci de către toți preoții bisericii brașovene.

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Sibiu, 1972, p. 114.

[2] Vezi *Tezaur de monumente istorice pentru România*, București, 1862, I, p. 385—387.

În rîndul ctitorilor bisericilor românești din Transilvania se numără și Matei Basarab, care în anul 1653 a clădit din „temelie" cu „cheltuiala sa" biserica din satul Porcești — azi Turnu Roșu — împodobită și cu o mult grăitoare pisanie[2]. Chipul voievodului ctitor și al soției sale, precum și stema Țării Românești, se mai pot vedea și astăzi pe pereții bisericii. Vasile Lupu, marele adversar al lui Matei, n-a uitat nici el de Ardeal, în anul 1634, la stăruința mitropolitului Varlaam, oferind locuitorilor din satul Ticușul nou (Făgăraș) sumele necesare pentru construirea unei noi biserici.

Urmașul lui Matei, Constantin Șerban Basarab (1654—1658), și-a legat și el numele de edificarea unei biserici, în comuna Tinăud din regiunea Bihorului. Cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino s-a ridicat în anul 1683 o biserică românească și în orașul Deva.

Atît sub domnia lui Matei Basarab cît și a lui Constantin Șerban Basarab s-au dat totodată anual mitropoliei din Alba Iulia, sub titlul de subvenție, 6 000 galbeni, considerați ca un ajutor frățesc pentru mitropolia aflată în nevoință. În aprilie 1670 subvenția a fost confirmată și de Antonie Vodă din Popești (1667—1672), care se obliga, de față cu mitropolitul Țării Românești și cu toți episcopii săi, să dea „negrești și neschimbat" în fiecare an ajutorul menționat.

O nouă întărire a actului de subvenție avea să se producă la 25 mai 1698 de către Constantin Brîncoveanu care a dăruit mitropoliei de la Alba Iulia și moșia *Merișani* din județul Argeș.

Brîncoveanu, ca și Mihai Viteazul — pentru care urmașul său avea un profund sentiment de admirație — și ca și Matei Basarab, a fost în același timp și unul din generoșii ctitori ai bisericilor din Făgăraș (1698), Ocna Sibiului (1701) și al mănăstirii de la Sîmbăta de Sus.

[1] Vezi *Tezaur de monumente istorice pentru România*, București, 1862, I, p. 385—387.

[2] Andrei Gîlca, *O ctitorie a lui Matei Basarab în Ardeal, biserica din comuna Porcești, jud. Sibiu*, în *Omagiu I.P.I. Dr. Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940, p. 423.

Transilvania a fost astfel necontenit în atenția acestor voievozi sentimentul de unitate românească fiind viu în inimile tuturor[1].

*

La sfîrșitul secolului al XVII-lea a intervenit în viața Transilvaniei o radicală schimbare politică. În locul dominației otomane, s-a instalat puterea habsburgilor, care în urma războaielor purtate cu turcii (1683—1697) au izbutit să ocupe succesiv nu numai Ungaria (1686), ci și Transilvania (1688). La 26 ianuarie 1699, prin tratatul de la Carlowitz, Turcia a fost silită să recunoască cuceririle și anexiunile Austriei[2].

Noua stăpînire, prin diploma împăratului Leopold I (1691), avea să recunoască ca națiuni numai pe unguri, secui și sași, iar ca religiuni „recepte" numai pe romano-catolici, luterani, calvini și unitarieni. Românii și religia lor, deși reprezentau majoritatea covîrșitoare a populației, nu au fost recunoscuți nici ca națiune și nici ca religie. Despotică pentru toți locuitorii Principatului — sașii de la Brașov s-au opus noii dominații cu armele (1688) — stăpînirea habsburgică a reprezentat îndeosebi pentru români o primejdie acută atît din punct de vedere național, cît și religios. Pe plan național, fiindcă va urmări să împiedice legăturile dintre românii din Transilvania și cei de peste Carpați, iar pe plan religios, pentru că va urmări să convertească la catolicism pe ortodocși.

Principalele personalități animatoare ale scrisului românesc din secolul al XVIII, destinat românilor de pretutindeni, au fost, în Țara Românească, mitropoliții Antim Ivireanul (1708—1716), Neofit (1738—1753), Grigore (1760—1777), Dositei (1794—1810) episcopii Damaschin (1708—1725), Chesarie (1773—1790) și Filaret (1780—1792) de la Buzău și Rîmnic; în Moldova mitropoliții Iacob Putneanul (1750—1760), Iacov Stamati (1792—1803), arhimandritul Paisie de la mănăstirea Neamțu și Vartolomei Măzăreanu de la Putna, iar în Transilvania episcopul Petru Pavel Aron (1751—1764), ctitorul tipografiei din Blaj, și Samuil Micu.

Datorită acestora, și atîtor altora dintre colaboratorii lor, s-au difuzat pe întreg teritoriul românesc un imens număr de

[1] Vezi pentru detalii Mircea Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova*, Sibiu, 1968.

[2] I. Lupaș, *Sfîrșitul suzeranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania*, în „Studii istorice", Sibiu, 1943, IV, p. 117—144.

cărți scrise în limba română — *Cazanii, Mineie, Evanghelii, Biblii, Pilde filosofești, Istorii, Penticostare, Octoihuri, Trioduri, Apostolul, Liturghii, Gramatici, Dicționare, Psaltiri, Molitvetnice, Antologhioane, Esopii, Geografii, Calendare* — unele din ele reprezentînd totodată și minunate realizări artistice care au ținut trează pretutindeni — indiferent de conținutul lor — conștiința unității poporului român, a limbii sale, a culturii și a artei românești.

Prin aceste cărți s-au făcut cunoscute și de o parte și de alta a Carpaților numele tuturor centrelor culturale românești, ale conducătorilor, ale învățaților și scriitorilor români ai timpului, ideile patriotice de care erau preocupați — idei mărturisite în numeroase și semnificative prefețe — cu un cuvînt, resorturile cele mai dinamice ale românismului.

Oriunde a ajuns una din aceste cărți, și în mîinile oricui ar fi căzut — cărturar, preot, dascăl sau țăran — ea a aprins o năzuință românească, a învățat românește, a făcut să tresalte de bucurie și de speranță pe toți cei care i-au citit slovele și i-au ascultat interpretările.

Și pînă unde n-au ajuns? Și unde n-au putut fi găsite, păstrate cu o profundă pietate, toate aceste cărți trimise de la frate la frate, de la român la român, indiferent dacă sălășluia pe Argeș, pe Olt, în Munții Vrancei, în părțile Sucevei, în Țara Hațegului, în Cîmpia Transilvaniei, în Munții Apuseni, în Maramureș sau în Țara Oașului.

Aria lor de răspîndire a fost însăși aria limbii române, a poporului român, aria teritoriului nostru național. Unele din aceste cărți, ca *Psaltirea* de la Iași din 1794, cuprindeau și importante indicații asupra istoriei țărilor române, la sfîrșitul numitei psaltiri aflîndu-se o *„Însemnare de domnii Moldovei care au domnit și la ce an au fost domni și cîte luni, cum arată în jos anul, de la domnul Dragoș Voievod ce au descălecat Țara Moldovei"*[1].

Într-o cercetare făcută în urmă cu patru decenii în regiunea Sătmarului s-au descoperit astfel 4 exemplare din „Evanghelia" tipărită la București (1742—1760), în satele Boghiș, Homorodul de Mijloc, Merișor, Stîna; *Chiriacodromionul* (Cazania) din 1732 în Bicău, Chilia și Merișor, *Triodul* (1745), în Negrești, *Penticostarul* (1743), în Sătmărel și Tăuții de Jos, *Antologhionul* (1777) în Coltirea. Din cărțile tipărite la Rîmnic s-a găsit *Antologhionul* din 1745 în Seini, Mocira și Cetățele. *„Octoihul"* (1742) la Măgheruș

[1] *Bibliografia românească veche*, II, 371—373.

și Stîna, iar *Penticostarul* la Tătărești și Terebesti. *Apostolul* de la Buzău (1743) a fost aflat în comunele Pomi, Someșeu și Aciua. Tipăriturile ieșene *Psaltirea* (1743), *Penticostarul* (1753), *Liturghier* (1759), *Ceaslov* (1773), au fost identificate în Racșa — un sat din inima Țării Oașului — Baia Mare, Săsari și Tăuții de Sus. La Baia Sprie s-a întîlnit un *Liturghier* (1713) de la Tîrgoviște.

Un mare număr din cărțile înregistrate ieșiseră din tiparnița Blajului. Citațiile noastre din cercetarea menționată sînt departe de a fi complete[1] și cercetarea însăși — făcută cu mijloacele unei persoane particulare — n-a izbutit să cuprindă toate satele sătmărene. Din cele văzute și înregistrate, cercetătorul a ajuns însă la concluzia că „fiecare biserică românească (din această regiune) este un mic muzeu și o mică arhivă a ființei noastre naționale"[2]. Alte surse bibliografice dedicate regiunii Maramureșului indică numeroase alte titluri de cărți din aceeași perioadă aflate în diferite sate[3]. Se menționează îndeosebi satele Moisei, Nămești, Bîrsana, Slătioara, Ieud, Săcel, Săpînța, Surdești, Vișeul de Sus și Vișeul de Jos, Cicîrlău, Strîmtura, unde au pătruns mai ales tipăriturile de la Iași și Rădăuți, *Antologhionul* (1726), *Apostolul* (1736), *Ceaslovul* (1745) *Evangheliarul* (1762)[4] etc.

În Borșa (Maramureș) s-a descoperit un „Penticostar" ce fusese cumpărat direct din București de către Popa Radu, împreună cu multe alte cărți, cu ocazia unei călătorii făcute în viitoarea capitală a României. Un alt călător maramureșean se întorcea în satul său Poieni cu trei cărți, dintre care un *Triod* tipărit la Rîmnic în 1761. O altă tipăritură românească, *Antologhionul* din 1737, izbutea să ajungă la Rodna. Preotul Timotei Bora din Vișeul de Jos a cumpărat un *Catavasier* de la Hîrlău.

În Banat, în același timp, au pătruns îndeosebi *Mineiele* tipărite de Chesarie și de Filaret la Rîmnic (1778—1780), în prefața *Mineiului* de la luna ianuarie Chesarie afirmînd, concomitent cu reprezentanții „Școalii ardelene", că limba neamului românesc se trage din „slăvitul neam al romanilor... a cărora slovă au strălucit

[1] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene*, Satu Mare, 1938.
[2] *Ibidem*, p. I.
[3] Vezi I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909; Aurel Socolan, *Circulația vechii cărți românești în nord-estul Transilvaniei*, în „Marmația", Baia Mare, I, 1969, p. 29—32.
[4] A. Iacoban, *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova pînă la 1860*, în „Marmația", II, p. 144—150.

împreună unde și-au întins și soarele razele"[1]. Spre deosebire de învățații ardeleni, Chesarie, ca și stolnicul Cantacuzino, nu va admite însă dispariția totală a dacilor, contribuția lor la formarea poporului român fiind evidentă. Chesarie a fost totodată unul dintre cei dintîi români care au urmărit *Enciclopedia* franceză și a fost abonat la publicația *Le Mercure littéraire et politique* de la Paris[2]. Frecventa întrebuințare în scrierile sale a cuvîntului *patrie, patria noastră*, a făcut pe unul din ultimii săi exegeți să afirme că la acea dată episcopul de la Rîmnic nu mai atribuia un sens aparte „conștiinței ortodoxe", ideile sale deschizîndu-și o largă cale spre „conștiința națională"[3].

Odată cu *Mineiele* și-au deschis drum și spre inima bănățenilor numeroase alte tipărituri rîmnicene, dintre care menționăm *Cazanie* (1748), *Octoih* (1750), *Molitvenic* (1768), *Triod* (1761), *Antologhion* (1766), *Evanghelie, Liturghier* (1787) și altele. Exemplare din acestea au fost găsite în localitățile Sînnicolaul Mare, Comlosul Mare, Cenad, Vîrșeț, Bocșa montană, Oravița, Răcășdia, Caransebeș, Biserica Albă, Lugoj, Buziaș, Mehadia, Ciacova, Orșova etc.[4].

Prin intermediul lui Leon Gheuca, viitorul mitropolit al Iașilor, și al episcopului Inochentie de la Huși *Mineiele* lui Chesarie aveau să se îndrepte și înspre Moldova. Cercetările realizate în anii 1964—1971 aveau să constate masiva lor prezență și în regiunile Sibiului și Brașovului, unde au fost găsite și serii complete și 53 exemplare separate[5]. *Chiriacodromionul* de la București e menționat și el cu 51 exemplare, difuzate în actualele județe Sibiu, Buzău, Cluj, Bistrița, Năsăud, Sălaj și Covasna. În satele Tilișca și Veștem s-au găsit exemplare din *Evanghelia* de la București din

[1] *Bibliografia românească veche*, II, 234; vezi pentru prefețele lui Chesarie și mișcarea culturală a timpului, Al. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea*, București, 1968, p. 116—170.
[2] D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 102; vezi și Al. Duțu, *op. cit.*, p. 147—155.
[3] Al. Duțu, *op. cit.*, p. 138.
[4] Vezi N.M. Popescu, *Prin Banatul Timișoarei*, București, 1909; N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, p. 66—96; Virgil Molin, *Aria de răspîndire a cărților de la Rîmnic în Banat în secolul al XVIII-lea*, în „Mitropolia Olteniei", 1964, nr. 11—12, p. 859—869, împreună cu o hartă.
[5] Ioana Cristache Panait, *Contribuții la cunoașterea relațiilor culturale ale populației românești din Transilvania cu Țara Românească în secolul al XVIII-lea — Circulația cărților tipărite și manuscrise*, Teză de doctorat, București, 1973; Vezi, pentru întreaga răspîndire a cărții românești în Transilvania, Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 95—101.

anul 1682. În Țara Hațegului s-au descoperit în 1857 un număr de 128 cărți tipărite la București și Rîmnic.

O largă circulație a avut la sfîrșitul acestui secol și începutul secolului al XVIII-lea *Biblia* imprimată de tiparnița de la Blaj (1795), care-și începuse activitatea în anul 1750, tipărind *Floarea adevărului*. *Biblia* a fost tradusă de învățatul și neistovitul Samuil Micu, pe de o parte fiindcă cea de la București, care circulase intens în Transilvania, se „împuținase" cu totul și nici cu „foarte mare preț" nu se mai putea afla, iar pe de alta fiindcă blăjenii nu erau de acord cu „întocmirea graiului românesc" dată în această carte de traducătorii de la București. După peste un secol de la tipărirea acestuia, el o găsea totodată „mult osibită de vorba cea de acum obicinuită". Micu s-a „apucat" deci să îndrepteze graiul *Bibliei* lui Cantacuzino, și îndeosebi graiul Vechiului Testament pe care, confruntîndu-l cu textele grecești și cu *Septuaginta*, „mai mult din nou l-a tălmăcit".

Astfel revizuit, textul a fost cercetat apoi cu „amănuntul" de episcopul Bob și de alți „bărbați învățați", care au hotărît tipărirea ei, cum se arată în prefață, *„pentru folosul bisericii a tot neamul românesc*[1]; ca și *Biblia* de la București, și *Biblia* de la Blaj era astfel o carte destinată tuturor românilor, indiferent de locul unde trăiau și de confesiunea lor.

*

* *

Spre sfîrșitul secolului apar și cele dintîi gramatici ale limbii române, adresate și ele cărturarilor români de pretutindeni: începutul l-au făcut Samuil Micu și George Șincai, care, pentru a demonstra latinitatea limbii române în fața învățaților străini, au publicat la Viena în 1780 *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. În prefața lucrării, privind cultura română în ansamblul ei, ei se refereau la *Cronica* lui Miron Costin și la *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, subliniind faptul că limba română se vorbește în Țara Românească, în Moldova, în Transilvania, în Marmația (Maramureș), în Banat și Părțile Ungurene[2].

În 1787 va apărea la Rîmnicul Vîlcii Gramatica românească a lui Ienăchiță Văcărescu *(Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduielilor gramaticii românești)* — scrisă concomitent

[1] *Bibliografia românească veche*, II, p. 380—382.
[2] *Ibidem*, p. 251—253.

cu „Gramatica" celor doi ardeleni — care, solicitată pretutindeni, va cunoaște în același an o nouă ediție tipărită la Viena.

Și Ienăchiță Văcărescu arăta în prefața scrierii sale că „latinii și italienii" aduși de împăratul Traian s-au întins în regiunea Olteniei (județul Romanați, care le poartă numele), și apoi în Transilvania, Moldova și „spre ținuturile Timișvarului (Timișoara) și pă marginile Ungariei, pă apa Tisei în sus, în toată crăia dacilor".

Gramatica sa a fost scrisă pentru urmașii tuturor acestor „latini", ea fiind o „sistemă gramaticească" la nivelul de atunci al limbii, căreia dorea să-i adaoge, „de va mai avea zile", și un „dictionar" care să adune „termenii filosofici ca să poată tălmăci (românii) cu înlesnire cărțile de sienția (știință) în limba română", cartea având în vedere „folosul compatrioților și a Patriei". Greutatea unei asemenea sarcini, rămasă într-adevăr nerealizată, îl făcea să scrie cunoscutele versuri:

Urmașilor mei Văcărești,
Las două moștenire,
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire.

Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu s-a răspîndit cu o mare repeziciune — dovadă cele două ediții apărute în același an — pe întreg teritoriul românesc, determinînd în anii următori apariția și a altor gramatici menite să desțelenească domeniul filologiei, al ortografiei și al stilisticii românești, și totodată contactul limbii române cu diferite limbi străine.

În 1788 apărea astfel la Viena gramatica româno-germană a lui Ioan Piuariu-Molnar *(Deutsch-Walachische Sprache)*, în 1792, la Sibiu, *Scurtul izvod pentru scrisori* (pentru redactarea scrisorilor) al lui Dimitrie Eustatievici, în 1796 *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, urmată la scurt interval de *Retorica* lui Molnar *(Învățătura graiului frumos și a vorbei împodovite)* și de *Observațiile de limbă românească* (1799) făcute de bănățeanul Paul Iorgovici.

Munteni, ardeleni, bănățeni au început deodată să-și cerceteze limba din punct de vedere științific, să-i confere cele mai potrivite și mai subtile forme de exprimare, să-i caute o ortografie comună. Lucrul era necesar și fiindcă de acum înainte ia un mare impuls de ambele părți ale Carpaților și literatura beletristică, originală sau tălmăcită, și totodată scrierile de istorie.

Pentru această preocupare, cu un elocvent caracter iluminist, se simțea însă nevoia unei acțiuni colective, a unei societăți știin-

ţifice, cu participarea tuturor cărturarilor români, şi totodată a unei publicaţii care să dea expresie unitară noilor aspiraţii.

Din acest climat avea să se nască primul proiect de societate culturală românească şi primul proiect de revistă ştiinţifică. În 1795 s-a înfiinţat astfel la Sibiu, din iniţiativa doctorului polihistor Ioan Piuariu Molnar[1], după trei încercări interzise, *Societatea filosofească a neamului românesc din Mare Prinţipatul Ardealului*, care îşi propunea să editeze publicaţia bisăptămînală *Vestiri filosofeşti şi moraliceşti*. Printre membrii acestei societăţi sînt menţionaţi, în afară de Ioan Piuariu Molnar, Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, scriitorul poporal Vasile Aron, Radu Tempea, directorul şcolilor ortodoxe, Aron Budai, fratele istoricului, secretarul episcopului Gherasim Adamovici, protopopii Ioan Verzea de la Braşov şi Sava Popovici şi, totodată, ca reprezentanţi ai cărturarilor din Ţara Românească, Ienăchiţă Văcărescu şi Naum Rîmniceanu.

În *Înştiinţarea* sa, întocmită cu ocazia înfiinţării societăţii, se anunţa că „din rîvna unor patrioţi ai neamului românesc", preocupaţi de dezvoltarea ştiinţelor şi progresului economic, s-a luat iniţiativa de a se întemeia „în limba prea vestitului neam românesc" publicaţia menţionată. Publicaţia a fost concepută de la început ca o publicaţie pentru românii de pe ambele versante ale Carpaţilor, în aceeaşi înştiinţare precizîndu-se că ea avea să apară miercurea şi sîmbăta *„în care zile şi poşta în părţile Ţerii Româneşti porneşte"*. Pe lîngă aceasta se anunţa totodată că la Bucureşti urma să funcţioneze şi o agenţie pentru încasarea abonamentelor (15 florini nemţeşti). În *Înştiinţare* se elogia totodată activitatea lui Chesarie de la Rîmnic, „duhul cuvintelor lui" răsunînd pretutindeni. În revistă urmau să se publice, pe lîngă diferite articole dedicate teologiei, geografiei, fizicii, matematicii, astronomiei, *biografiile principilor Ungrovlahiei (Ţării Româneşti) şi ai Moldovei de la începutul ocîrmuirii lor"*, precum şi *„istoria românilor pe larg culeasă din cele vechi adevărate istorii"*[2].

Societatea se gîndea astfel la o publicaţie cu caracter enciclopedic iluminist, larg deschisă însă istoriei tuturor românilor, aceasta fiind una din principalele preocupări ale membrilor societăţii.

Nici societatea şi nici „Vestirile filosoficeşti şi moralicesti" nu şi-au putut realiza însă proiectele, guvernul habsburgic interzicîndu-le activitatea.

Primele societăţi culturale româneşti şi primele periodice în limba română aveau să apară abia la începutul secolului al XIX-lea, după valul de entuziasm patriotic stîrnit de revoluţia lui Tudor Vladimirescu. Cu ele, reflectînd noile idei ale timpului, se va deschide o eră nouă în istoria luptelor pentru afirmarea şi realizarea unităţii politice româneşti.

N-am putea însă încheia acest capitol fără a remarca faptul că în secolul cel mai crîncen din istoria poporului român — secolul ocupării Transilvaniei de către Habsburgi, al răpirii temporare a Olteniei şi a Bucovinei, al dramei lui Dimitrie Cantemir şi al tragediei lui Constantin Brîncoveanu, al dominaţiei exercitate asupra ţărilor române prin cîrmuitori fanarioţi, numiţi de Imperiul otoman, al exilului lui Inochentie Micu şi al răscoalelor ţărăneşti din Transilvania, care au culminat cu răscoala din 1784 — secolul celei mai apăsătoare exploatări sociale şi al celei mai dureroase oprimări naţionale, singura mîngîiere, singura mîndrie şi singura speranţă a acestui popor a reprezentat-o cartea — cartea românească, cartea scrisă de cărturarii români.

[1] Vezi, pentru biografia şi activitatea acestuia, Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj, 1976, în legătură cu societatea vezi Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicei noastre*, Orăştie, 1900; Emil Pop, *Societatea filosofică din 1795*, în „Transilvania", Sibiu, 1946, nr. 1—4, p. 1—15.

[2] *Publicaţiunile periodice româneşti* (ziare, gazete, reviste), descriere bibliografică de Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de Ioan Bianu, tom. I, 1820—1906, Bucureşti, 1913, p. IX—XV.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

VII

„ȘCOALA ARDELEANĂ"

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă care coincide cu începuturile capitalismului în țările române și cu biruința ideilor iluministe în Apus, mișcarea istoriografică românească se manifestă cu mai multă vigoare în Transilvania, luînd totodată și un accentuat caracter politic[1].

În această perioadă se constituie, pornind de la concepțiile cantemiriene și de la ideologia „luminilor", școala istorică națională ce avea să fie numită „școala ardeleană" sau „școala latinistă", ambele numiri fiind deopotrivă de improprii, fiindcă motivele pentru care a primit acest nume nu erau noi, ele relevîndu-se cu mult înainte, în *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir[2]. „Școala ardeleană" a fost în realitate, ținînd seama de conținutul ei istoric, însăși școala românească istorică și lingvistică a timpului, la baza orientării ei cu privire la originea limbii și a poporului român aflîndu-se cronicarii menționați în paginile precedente, și mai ales Dimitrie Cantemir. Noua școală avea să așeze pe o treaptă superioară problemele cu privire la limbă, prin ea elaborîndu-se primele gramatici științifice și dicționare românești, ca și preocupările de ordin politic, demonstrațiile cu privire la originea și vechimea poporului român și a superiorității sale demografice față de naționalitățile conlocuitoare, preocupări, care prin elaborarea *Supplexului* din 1971, s-au transformat în categorice revendicări de ordin social-politic.

[1] Vezi, pentru stările și revendicările social-politice, D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967; pentru nivelul și preocupările culturale, Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966.

[2] Vezi Vasile Netea, *Dimitrie Cantemir, precursor al „Școalei ardelene" latiniste*, în vol.: *Pe drumul unității naționale*, Cluj, 1975, p. 9—16.

La originea manifestărilor ei se află acțiunea politică a episcopului Blajului Inochentie Micu (1692—1768) — cititor cunoscut al *Hronicului* lui Cantemir[1] — care a înaintat primele memorii Dietei Ardealului și Curții din Viena pentru recunoașterea drepturilor politice și sociale ale poporului român din Transilvania, considerat numai ca plebe „tolerată", și totodată scrierile cu privire la limbă și istorie ale primilor elevi români ai universităților din Viena și îndeosebi de la Roma, discipoli în același timp ai mișcării iluministe europene. E vorba, lucru îndeobște cunoscut, de Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Șincai (1753—1816), Petru Maior (1761—1821), Ioan Budai Deleanu (1760—1820), precum și de alții mai puțin reliefați.

Considerînd limba și istoria ca o armă în lupta științifică și politică pentru emanciparea socială și națională a poporului român, pe care îl vedeau descinzînd exclusiv din coloniștii romani, dacii fiind exterminați în războaie, toți aceștia s-au dedicat studiilor lor cu o pasiune de benedictini, izbutind să creeze numeroase opere filologice și istorice — Ioan Budai-Deleanu chiar și literare — care s-au impus ca tot atîtea pietre de temelie pentru cultura română de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Largul lor orizont cultural, de proporții europene, ca și cercetarea arhivelor de la Roma și Viena, au dat scrierilor lor nu numai o impresionantă erudiție modernă, dar și o soliditate documentară care le-a conferit o prestigioasă autoritate.

Nu vom reține în cele ce urmează, trecînd peste numeroasele lor scrieri cu caracter filozofic, religios, didactic, economic, decît partea privitoare la chestiunea care formează scopul de bază al acestei lucrări: conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român.

Armele lor de luptă și formele de manifestare au fost cu mult mai variate decît ale înaintașilor lor, și, totodată, în deosebi Petru Maior, avînd și un spirit polemic mai puternic. Prin stăruința lor neobosită de a înlocui alfabetul chirilic — vechea moștenire a influenței slavone în cultura română — cu alfabetul latin ei au dat apoi un puternic impuls afirmării caracterului latin al limbii române, și, odată cu aceasta, culturii naționale.

Primul dintre aceștia care s-a manifestat de pe această poziție, fiind totodată și primul istoric modern al românilor, a fost Samuil Micu, care își făcuse studiile la Viena și funcționase apoi ca profe-

[1] Vezi D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, *opt. cit.*, p. 141.

sor și călugăr la Blaj, prefect de studii la Institutul „Sf. Barbara" din capitala imperiului și cenzor al cărților românești editate de tipografia Universității din Buda[1]. În 1779 Micu a tipărit la Viena cu litere latine o *Carte de rogacioni pentru evlavia homului creștin*, iar în 1780, în colaborare cu Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, considerată drept prima lucrare de bază a filologiei transilvane și totodată ca pledoarie pentru un sistem ortografic bazat pe alfabetul latin.

În anii următori, pentru a ne referi numai la scrierile sale istorice, puternic îmbibate de iluminism ca și cele filozofice și didactice[2], Micu avea să scrie *Brevis historica notitia originis et progressu nationis Daco-Romanae...* (1778), *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri* (1791), *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* (1796), *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor...* (1805)[3].

Cea mai vastă a fost aceasta din urmă care, consacrată tuturor românilor, a fost concepută în 4 volume, primul dintre ele fiind destinat istoriei românilor din Dacia (formării cu alte cuvinte și dezvoltării poporului român), al doilea domnilor Țării Românești, al treilea domnilor Moldovei, iar al patrulea Transilvaniei, privită îndeosebi prin prisma istoriei bisericești. Chiar dacă acest plan ar fi fost numai enunțat, și încă ar fi fost suficient pentru a releva orientarea istoricului transilvănean, și totodată desăvîrșita sa integrare în mișcarea istoriografică românească. N. Iorga avea să-l considere „cel mai frumos plan istoric ce fusese conceput de vreun român pînă atunci"[4]. Dar „frumosul plan" a fost și realizat, istoria Țării Românești, cuprinde perioada dintre ani. 1290 și 1724, iar cea a Moldovei de la 1359 pînă în 1795.

Primele fragmente din operele sale istorice au apărut în anul 1806 în suplimentul „Calendarului de la Buda". *(Istoria și lucru-*

[1] Vezi, pentru biografia lui Samuil Micu, I. Bianu, *Viața și activitatea lui Maniu Samuel Micu, alias Clain de Sad*, București, 1876; Pompiliu Teodor, *Samuil Micu*, în *Istoria literaturii române*, II, 1968, p. 37—45, unde se află și o bogată bibliografie referitoare atît la viața cît și la lucrările acestuia; vezi și prefețele semnate de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe la noile ediții ale lui Micu: *Scrieri filosofice* (1966) ș.a.

[2] Vezi asupra acestora: Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, op. cit., p. 133—170, Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, p. 21—100.

[3] Vezi Corneliu Cîmpeanu, *Considerații bibliografice asupra operelor lui Samuil Clain privitoare la istoria românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", V, 1961, p. 75—107.

[4] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* (1688—1821), II, București, 1969, p. 151.

rile și întîmplările românilor...), altele — postum — în revista „Instrucțiunea publică", în 1861 *(Brevis historica notitia...)*, o bună parte au rămas inedite, circulînd numai în copii, iar unele au fost tipărite abia în zilele noastre[1].

Izvoarele istoriografice ale lui Micu cu privire la istoria Moldovei și a Țării Românești au fost îndeosebi cronicele lui Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir *(Descriptio Moldaviae, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, Istoria Imperiului otoman și Divanul)*, *Letopisețul Bălenilor*, precum și Istoria stolnicului Cantacuzino, considerată ca operă anonimă.

Modelul său istoric a fost de fapt Dimitrie Cantemir.

Important pentru noi este punctul de vedere al lui Samuil Micu cu privire la originea și unitatea românilor, și totodată la raportul lor numeric cu celelalte popoare conlocuitoare îndeosebi în Transilvania. „Românii cei ce astăzi sînt în Dachia — precizează Micu, ca odinioară Cantemir — sînt din romanii cei vechi: pre carii Traian împăratul i-au adus de la Roma și i-au așezat în Dachia. Cum că românii ceice astăzi sînt în Dachia, pre carii alte neamuri îi cheamă vlahi și valahi, iar ei pre sine să numesc români, sînt din romanii cei vechi — istoricul ignorează total elementul dacic — de Traian împărat aduși și așezați în Dachia, să dovedește și să adeverează întîiu din scriitori (istoriografii care s-au ocupat de această chestiune — V.N.), a doaoa din obiceaiuri (obiceiurile poporului român), a treia din limbă, a patra din nume /.../.

Se adeverează din limbă — afirmă el în continuare — cum că românii cei ce astăzi sînt în Dachia sînt din romanii cei vechi, că tot cel ce știe limba cea latinească și cea românească, bine cunoaște cum că limba cea românească iaste alcătuită din cea latinească, carea întru atîtea neamuri varvare, măcar rău stricată, tot o au ținut românii în Dachiia, care lucru cu totul de crezut face cum că ei sînt adevărații fii și nepoți ai romanilor celor vechi, carii preste toată lumea împărățea."[2]

Tot atît de categoric se arată Micu și în legătură cu caracterul etnic al populației locuitoare în Țările române. „În Dachia cea veche, — subliniază el cu însuflețire — în carea împăratul Traian au așezat pre romani, mai mulți lăcuitori sînt români, decît toate alte neamuri, că *în Țara Ardealului românii cu mulțimea întrec pre toate alte neamuri care sînt întru aceste pămînturi*. Iară

[1] Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, București, 1963 (Ediție îngrijită de C. Cîmpeanu).

[2] Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, op. cit., p. 82—88.

în Țara Românească și în Moldova mai cu samă singuri românii sînt lăcuitori. Afară de locurile acestea, mai mulți români lăcuesc în Machedonia și să chiamă vlahi."[1]

Admirația sa pentru Traian, ca și a lui Cantemir și a stolnicului Cantacuzino, era nemărginită. „Cesta — mărturisește el cu entuziasm — au fost săditoriul și părintele românilor, celor ce și astăzi sînt în Dachia, adecă în Moldova, în Țara Românească, în Ardeal și în Țara Ungurească, pînă în Tisa."[2]

Și Micu a fost un îndîrjit susținător al continuității poporului român pe teritoriul Daciei, Aurelian neputînd face pe toți „colonii plugari și alții care începuse economia și lucrul cel de case" să treacă Dunărea[3].

Vrednică de semnalat pentru atitudinea sa patriotică este și introducerea la lucrarea prin care îndeamnă pe contemporanii săi că „lucrurile rumânești mai pre larg să le scrie și la tot neamul cunoscute să le facă, ca cei buni să se laude întru neamurile neamurilor, iar cei răi și cei nevrednici să se rușineze... și a fi oameni romani, adecă desăvîrșit, că *mult iaste a fi născut român*"[4].

Mîndria de a fi român nu izvora la Samuil Micu numai din calitatea de urmași al romanilor, cuceritorii lumii, ci și din însăși faptele istoriei noastre, el evocînd cu multă însuflețire domniile lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul „În anul 1456 (eroare pentru 1457) în scaunul domniei Moldovei — scrie istoricul ardelean — au urmat Ștefan al cincilea, carele pentru vitejiile lui se numește Mare, moldovenii îl cheamă Bun. *Om foarte vestit și vrednic de împărăție* au fost acesta, pre carele cu mare laudă îl laudă scriitorii cei străini. Acesta pre turci, pre tătari, pre leși și pre unguri, i-au bătut, atîta cît vestitul Matiași, craiul ungurilor, puțin că nu au căzut în mîinile lui."[5] Aceeași admirație e mărturisită și pentru Mihai Viteazul. „În anul 1593 — scrie Micu — în domnia Țării Românești au urmat Mihai Vodă carele se zice Viteaz. *Acesta foarte mare ostaș au fost*, și pre turci i-au bătut și pre ardeleni i-au biruit și Ardealul l-au luat", moartea lui fiind provocată de „pismosul Basta", care nu a putut suferi „atîta mărire și nume așa vestit, cum și-au agonisit Mihai pentru biruințele sale cele mari"[6].

[1] *Ibidem*, p. 71.
[2] *Ibidem*, p. 24.
[3] *Ibidem*, p. 26.
[4] *Ibidem*, p. 4.
[5] Aluzie la bătălia de la Baia din 15 decembrie 1467.
[6] *Ibidem*, p. 61.

Istoria sa a fost astfel în aceeași măsură atît operă de demonstrație științifică, istorică și lingvistică, cît și fierbinte lecție patriotică, un îndemn însuflețit pentru ridicarea frunților umilite.

Concomitent în întocmirea listelor domnilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania, și totodată a mitropoliților și episcopilor români transilvăneni, considerați de Micu ca adevărați domni ai românilor, el a elaborat în același timp și o listă de „scriitori români", cuvînt sub care el înțelegea pe cronicarii și istoricii români ai timpului, precum și pe primii tălmăcitori ai textelor biblice din limbile greacă, ebraică, slavonă și latină. „Scriitori în neamul românesc — afirmă Micu — mulți nu sînt, că nici au putut sta de scrisoare și de învățătură mai adîncă, pentru răscoalele și tulburările războaielor, care mai tot într-una s-au făcut în Dachia de goți, de ghepizi, de huni, de paținațite (pecenegi), de avari, de bulgari, de slavi, de sarmate (sarmați), de unguri, de tătari și de turci, care neamuri toate cu năvălirile sale mult val și mult necaz au făcut românilor, celor din Dachia, pînă ce i-au adus la acest ticălos stat (stare) în care acum gem și suspină."[1]

Seria acestor scriitori, deși ei erau cu totul în afara a ceea ce se înțelege astăzi prin „scriitor român", Micu o începe cu Ioan Casian, care, deși grecii îl considerau „scit", a fost din Dacia „cea veche" și a scris în secolul al IV-lea niște texte religioase în limba „părintească", latina. Din aceeași categorie făceau parte și Dionisie Exig (sec. VI) și arhimandritul Ioan Maxentie.

În secolul al XVI-lea el înregistrează însă pe Nicolae Olahul și pe mitropoliții Alba Iuliei, Ghenadie și Jorest, care au tălmăcit diferite „cazanii". Din secolul următor menționează pe Petru Movilă, arhiepiscop la Kiev, pe Ștefan, mitropolitul Tîrgoviștei, care „au scris pravila românească", pe mitropolitul Ștefan de la Alba Iulia, tălmăcitorul de „pre jidovie" al Noului Testament, precum și pe Antim Ivireanul. Evident, nu uită nici pe logofătul Miron (citat greșit la 1713) care au scris de „zidirea lumii și de despărțirea neamurilor și cronica Moldovei", nici de Dimitrie Cantemir și nici de cei doi mitropoliți cărturari, Varlaam și Dosoftei. Din Țara Românească sînt citați episcopul Damaschin de la Rîmnic, frații Șerban și Radu Greceanu, care au tălmăcit Biblia „de pre elini pre rumânie", iar mai tîrziu Ienache Văcărescul, autorul cunoscutei gramatici.

Cele mai numeroase cunoștințe le are însă despre „scriitorii" ardeleni, dintre care menționează pe Ion Inochentie Micu și alți

[1] *Ibidem*, p. 72—77.

episcopi ai Blajului, Oradiei și Sibiului, pe Gherontie Cotorea, Ioan Piuariu Molnar, pe tovarășii săi de preocupări, Petru Maior și Gheorghe Șincai — cele mai mari laude avîndu-le pentru acesta — și pe alții, ca Dimitrie Eustatievici și Samuil Vulcan, pentru a încheia cu o listă amănunțită a propriilor sale opere. N-a menționat însă nici pe Coresi, nici pe stolnicul Cantacuzino și nici pe Chesarie de la Rîmnic.

Cu toate aceste lacune și cu toate că informațiile și aprecierile sale sînt foarte sumare, el este primul istoriograf român care a menționat la un loc pe toți „scriitorii români", socotindu-i ca reprezentanți ai aceleiași culturi, uniți prin limbă și preocupări.

Notele sale cu privire la „scriitorii români" sînt primele începuturi ale istoriei literaturii române, și totodată — pe o scară redusă — ale bibliografiei ei. E întîia expunere unitară a întregii evoluții a scrisului și culturii românești. Meritul ei nu constă în conținutul informațiilor și al exactității lor, ci în faptul că producția culturală românească este privită, ca și istoria scrisă de dînsul, dintr-un punct de vedere unitar, organic.

*

O contribuție masivă în afirmarea conștiinței romanității noastre avea să aducă și Gheorghe Șincai. Trimis în 1774 „în Roma papilor", el — după expresia lui Al. Papiu-Ilarian — văzu Columna lui Traian, fu cucerit de geniul Daciei și al Romei și „se întoarse — după cinci ani — răpit de Roma lui Romulus și a lui Traian".

A început prin a fi — după încă un an de ședere la Viena — profesor la școala de norme din Blaj (1780), fiind numit apoi sub Iosif al II-lea, pentru energia și vasta sa cultură, director al școlilor naționale greco-catolice din Ardeal, izbutind să înființeze peste 300 de școli românești. Ajuns — după moartea lui Iosif al II-lea — în conflict cu episcopul Bob, el va fi înlăturat apoi din toate funcțiunile sale, tîrît prin închisori și osîndit să ducă după un scurt popas ca cenzor la tipografia din Buda, o viață de neagră pribegie[1].

[1] Vezi Al. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai* de Șicea, București, 1869 (Discurs de recepție); D. Ghișe și P. Teodor *Studiu introductiv* la vol.: Gh. Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, București, 1964, p. 9—62; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, 1965 (monografie).

Opera sa istorică — singura la care înțelegem să ne referim — reprezintă cel mai impunător monument al istoriografiei „Școlii ardelene". Intitulată impropriu *Hronica românilor și a mai multor neamuri...* întrucît el nu face operă de cronicar, ci de istoric propriu-zis, lucrarea sa a fost scrisă în timp de 34 de ani după însăși indicația sa din titlu, cu consultarea a mai multe mii de autori[1]. În 1801, pe cînd Șincai mai lucra la *Hronica* sa, Samuil Micu scria că „această istorie pre toți scriitorii (istoricii) ori din ce neam, care au scris ceva despre români, îi aduce (îi citează — V.N.) și-i luminează".

Cronologic, ea se întinde de la anul 86 — începutul războaielor lui Decebal cu Domițian — urmînd istoria tuturor românilor, chiar și a celor din Peninsula Balcanică, pînă la 1739, anul primului sobor convocat la Blaj de episcopul Ion Inochentie Micu.

Intenția lui Șincai era de a expune în trei volume, consemnînd fiecare an în parte, evenimentele pînă în anul 1808, dar împrejurările l-au constrîns să se oprească la anul menționat. Tradusă și în limba latină sub titlul *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et Plurium aliarum Nationum*, pentru a putea circula mai ușor și în alte țări europene, lucrarea lui Șincai a fost considerată subversivă de către autoritățile timpului și împiedicată de a fi tipărită.

Prezentată în 1813 cenzurii din Cluj, lucrarea a fost respinsă și totodată sechestrată, răspunsul, chiar dacă în scris el a fost formulat cu mai puțină duritate, fiind acesta: *opus igne, author patibulo dignus* (Opera e vrednică de foc, autorul de spînzurătoare)[2]. Acuzația era gratuită, sau în cel mai bun caz inspirată de o crîncenă politică șovinistă, fiindcă în *Hronica* sa Șincai nu urmărea, după propria mărturisire, decît să facă lumină în jurul unui popor acoperit de hulă și întuneric. „Tot scopul meu — preciza el în volumul al treilea al lucrării — a fost și este ca în *Hronica* aceasta să adeverez acelea care sînt de lipsă spre înțelegerea și știința istoriei românilor."

Singurele părți care s-au putut publica din această vastă scriere au apărut, ca și fragmentele din lucrarea lui Micu, în anul 1808

[1] Vezi lista tuturor autorilor consultați de Șincai în Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 127—134.

[2] Vezi raportul de respingere și motivarea „subversivității" în revista „România eroică", Cluj, II, 1938—1939, nr. 8—9 p. 148—152, Dr. Elie Dăianu, *Cronica lui Șincai și cenzura ardeleană* (raportul șefului serviciului cenzurii, episcopul Iosif Martónfi).

și 1809 în „Calendarul de Buda" cuprinzînd perioada dintre anii 86—169.

În cópii ea a avut încă de atunci o largă circulație și a ajuns să fie cunoscută de numeroși contemporani. M. Kogălniceanu o citise în preajma anului 1840 și afirmase prin „Dacia literară" că pînă cînd nu se va tipări *Hronica* lui Șincai, „românii nu vor avea istorie". În anii 1843 și 1844 se vor face astfel la Iași și Buda — prin călugărul Gherman Vida și profesorul Alexandru Gavra — unele încercări de publicare, dar ele nu vor depăși nivelul unor ediții fragmentare.

Opera, în întregimea ei, nu se va putea tipări însă decît în anii 1853—1854, și tot la Iași, unde domnea acum Grigore Ghica, care își achiziționase o copie de la Gherman Vida și își exprimase, încă de la începutul anului 1852, dorința de a o vedea tipărită. Pentru tipărirea lucrării s-a numit o comisie alcătuită din Nicolae Donici, Anastasie Panu și M. Kogălniceanu. La 28 iunie comisia avea să fie completă cu profesorul ardelean AugustTreboniu Laurian, care fusese numit inspector al școlilor din Moldova și urmărise încă de mai înainte soarta ingrată a cronicii. Datorită însuflețirii și energiei acestuia[1], lucrarea a fost tipărită cu o rapiditate neobișnuită: vol. I la 15 ianuarie 1853, vol. II la 4 iunie și vol. III la 1 februarie 1854.

Marea ei importanță documentară și patriotică avea să fie relevată de cele două ediții ce i-au urmat de atunci încoace deși lucrarea are peste 1500 de pagini — prima în 1886, editată sub îngrijirea lui Grigore Gh. Tocilescu, iar a doua în 1967, sub purtarea de grijă a lui Florea Fugariu și a istoricului Manole Neagoe. Ambele ediții, îmbogățite cu noi note și comentarii, au păstrat împărțirea în trei volume a ediției princeps.

Informația *„Hronicii"* lui Șincai e enormă, neînchipuită și nebănuită pînă la dînsul. Ea a fost dobîndită îndeosebi în bibliotecile și arhivele din Roma, din Viena și din Buda, unde autorul a cunoscut totodată și numeroși istorici străini.

„Această operă — avea să scrie mai tîrziu N. Iorga — e dintre cele mai bogate, din cele mai muncite, din cele mai cinstite ce se pot închipui. E un admirabil repertoriu, o culegere de izvoare din cele mai îmbelșugate, la care se recurge încă și astăzi (N. Iorga scria în 1901) și se va recurge încă multă vreme."[2] Dar ideile afirmate în ea sînt deopotrivă memorabile: „împăratul Aurelian —

[1] Vezi pentru detalii I. Popescu-Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian, viața și activitatea sa*, București, 1970, p. 143—147.
[2] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, p. 185.

spune el — vrînd a merge împotriva perșilor în anul 274 au scos leghioanele din Dachia veche și o parte a coloniei și le-au așezat de-a dreapta Dunării, nu se poate tăgădui, *dară a îngădui încă nu poci, cum că toată colonia o ar fi trecut în Dachia cea nouă.*"[1]

Datorită continuității, subliniază Șincai, a fost posibilă în secolul al IX-lea, dacă nu și mai de timpuriu, constituirea voievodatelor românești din Banat (Glad), Crișana (Menumorut), Ardeal (Gelu), pe care maghiarii aveau să le găsească în plină dezvoltare la năvălirea lor în Transilvania (începutul secolului al X-lea), și pe care istoricul nostru, bazat și pe surse clasice ungurești, avea să le urmărească cu o neobosită atenție[2]. Studiul adîncit al cronicii Notarului Anonim al regelui Bela al III-lea — *Gesta Hungarorum* — și a altor izvoare îl ajută să afirme în mod categoric că la intrarea lui Tuhutum în Transilvania aici erau „numai români și puținei slavi"[3].

Viața românilor, care constituiau „vatra Ardealului"[4], a fost urmărită de Șincai pas cu pas în toată perioada în care au fost considerați de feudalitatea maghiară și de o parte din istoriografia ei ca inexistenți, sau numai ca „tolerați". Ca „tolerați", arăta Șincai, ei n-ar fi putut participa la Adunarea tuturor boierilor (nemeșilor), sașilor, secuilor și vlahilor convocată de regele Andrei al III-lea în anul 1291 la Alba Iulia,convocarea menționată fiind o dovadă a importanței lor în plan demografic, economic și politic[5].

Teritoriile donate de regii Ungariei sașilor și secuilor, arată Șincai, erau locuite de populație românească, aceasta fiind astfel despuiată de drepturile sale.

Pe cît de îndurerat vorbea Șincai despre situația românilor din Transilvania, istoria sa avînd și un incontestabil caracter social, pe atît se însuflețește însă cînd — considerîndu-se istoric al tuturor românilor — relatează domniile și biruințele domnilor din Țara Românească și Moldova, aceștia fiind apărătorii statornici ai libertății poporului român.

Lui Mihai Viteazul îi consacră astfel peste 50 de pagini, care aveau să anticipeze marile monografii dedicate mai tîrziu eroului de Aaron Florian, Nicolae Bălcescu, I. Sârbu, N. Iorga, P.P. Panaitescu și alții.

[1] *Ibidem*, I, p. 48—49.
[2] *Ibidem*, I, p. 203—266.
[3] *Ibidem*, I, p. 297.
[4] *Ibidem*, I, p. 387.
[5] *Ibidem*, II, p. 440—441.

Dezvoltarea tuturor celor trei țări românești, cu toate necontenitele legături dintre ele, e urmărită cu aceeași stăruință pînă la capăt, Șincai fiind nu un istoric al moldovenilor, muntenilor sau ardelenilor, cum fuseseră unii din cronicarii ce l-au precedat, ci al tuturor urmașilor vechii Dacii, și odată cu aceștia și al vecinilor ei, cu o largă deschidere spre Europa. Nici o istorie românească scrisă pînă la Șincai nu a avut o întindere și o adîncime mai mare decît a sa și în nici una nu s-au urmărit — ținînd pas cu progresul — cu mai multă stăruință legăturile multilaterale dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească.

Șincai n-a vorbit în *Hronica* sa despre unirea formală dintre cele trei țări, dar ideea este prezentă în opera sa prin tot ceea ce constituie temelia ei: o limbă și un teritoriu comune, forme identice de viață. Conștiința originii comune a tuturor românilor și a unității lor de limbă și cultură, se impune din toate paginile lui Șincai, el fiind, așa cum avea să arate Ion Heliade-Rădulescu la rostirea discursului de recepție al lui Al. Papiu Ilarian: „unul din cei mai mari români"[1].

Istoric și istoriograf, gînditor politic, organizator și animator cultural, Șincai și-a închinat viața exclusiv dezvoltării culturii și a neamului românesc, istoriei și marilor sale adevăruri: latinitate, continuitate, unitate.

* * *

Al treilea mare corifeu — în ordine cronologică — al „Școlii ardelene" avea să fie Petru Maior.

Deși mai tînăr cu cîțiva ani decît Gheorghe Șincai — data nașterii sale e incertă, înscriindu-se între 1753—1861[2] — el a fost totuși colegul acestuia la Roma la Colegiul „De Propaganda fide" (1774—1780) și apoi, scurt timp, ca profesor la școlile din Blaj (1781—1782). Timp de un sfert de veac el va funcționa ca protopop la Reghin (1784—1809), de unde va trece apoi revizor și cenzor la tipografia Universității din Buda. Se va sfîrși din viață aici, la 14 februarie 1821[3].

[1] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 662.

[2] Vezi pentru detalii: Vasile Netea, *Precizări la biografia lui Petru Maior*, în *De la Petru Maior la O. Goga*, București; 1944, p. 29—35.

[3] Vezi, pentru datele generale ale biografiei și activității, Gh. Bogdan-Duică, *Petru Maior, studiu biografic*, Cernăuți, 1893; N. Albu, *Petru Maior, scrisori și documente inedite*, București, 1968; Maria Protase, *Petru Maior*, monografie, București, 1973.

El a fost cel mai norocos dintre cei trei „luceferi" și a exercitat cea mai puternică influență asupra generației sale și a celor viitoare, fiindcă în timp ce opera istorică a lui Samuil Micu, ca și a lui Gheorghe Șincai, a rămas în cea mai mare parte în manuscris, opera lui Maior a fost tipărită aproape în întregime, cunoscînd o largă răspîndire.

Ca protopop al Reghinului, scăpat de sub privirile episcopului Bob, care le-a produs atîta amărăciune lui Micu și Gheorghe Șincai, Maior a dus apoi, deși a desfășurat o intensă activitate culturală și socială, o viață mai echilibrată și mai liniștită ca a acestora, iar în timpul îndelungatei sale funcțiuni ca revizor la Buda — unde, scurtă vreme, funcționaseră și ceilalți doi — a avut posibilitatea de a-și edita scrierile într-un ritm din cele mai grăbite[1].

El a fost totodată și principalul polemist al „Școlii ardelene". Polemicile sale, cum se va vedea în paginile următoare, au cunoscut și ele lumina tiparului înfruntînd fățiș pe adversarii contemporani ai originii și formării poporului român. Deși mai puțin preocupat de colecționarea documentelor decît Șincai, totuși nu i-a lipsit pasiunea pentru astfel de lucruri, în prefața *Istoriei bisericei* afirmînd că oriunde a aflat „vro hîrtiuță" de interes istoric a reținut-o și a îngrijit-o „ca un lucru sfințit". A apreciat de asemenea într-un înalt grad tradițiile istorice populare — nu și folclorul — povestite de bătrînii timpului.

Ca și în cazul celorlalți doi corifei menționați, și la Petru Maior vom urmări numai partea referitoare la clarificarea problemelor ce ne interesează în această lucrare. De altfel, în cea mai mare parte, opera sa istorică e axată pe însăși această coordonată, principala sa scriere fiind intitulată: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, în anexa căreia sînt adăugate și două ample disertații: *Disertație pentru începutul limbii românești* și *Disertație pentru literatura cea veche a românilor*.

[1] Chiar în anul numirii a publicat astfel primul volum din *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* (1809), precum și un volum de *Didahii, adică învățături pentru creșterea fiilor...* (1809). În anii următori a publicat cu aceeași grabă *Prediche sau învățături la toate duminecile și sărbătorile anului* (trei volume, 1810—1811); *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812) însoțită de *Disertație pentru începutul limbii românești* și de *Disertație pentru literatura cea veche a românilor; Istoria bisericei românilor atît a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre* (1813), și altele pe care cititorul le poate afla în monografia Mariei Protase (p. 372—374).

Cu privire la limba română, spre deosebire de Micu și de Șincai, Maior consideră că aceasta derivă nu din latina clasică, ci din latina populară, ea avînd mai numeroase elemente romanice decît cea italiană.

O a doua scriere istorică a lui Maior, *Istoria bisericei românilor atît a cestor dincoace, precum și celor dincolo de Dunăre* (1813), consacrată introducerii și dezvoltării creștinismului în țările române, are aceeași arie teritorială și același cadru istoric.

Prin însăși titlul ei, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* arată că autorul s-a oprit asupra unei singure faze din istoria românilor — faza începuturilor — deși pe parcurs el avea să abordeze numeroase alte momente istorice ulterioare, și chiar contemporane vieții sale. Scopul scrierii sale — concepută sub deviza „cu anevoie iaste a nu grăi adevărul" — e deopotrivă științific și patriotic. „Cugetul meu este — precizează Maior în „Cuvîntul înainte" — nu întreagă istoria românilor a o țese, fără cele ce mai vîrtos se țin de începutul lor în Dacia, din vechii scriptori (scriitori) pentru aceea a le însemna, ca văzînd românii din ce viță strălucită sînt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în bunăcuviință a le urma"[1], și totodată, ceea ce el nu putea mărturisi într-o lucrare trecută prin cenzură, să lupte pentru libertatea și egalitatea lor în drepturi cu națiunile privilegiate, „maica firea" — Maior era un adept al dreptului natural — dăruindu-i cu „talant bun".

Caracterul lucrării e prin excelență polemic, Maior răspunzînd tuturor istoricilor vechi sau contemporani care au susținut teoria retragerii în dreapta Dunării a coloniștilor („provincialilor") din Dacia sau au contestat fie originea, fie locul de formare sau teritoriul național al poporului român. La un lucid și amănunțit examen critic au fost supuse astfel îndeosebi vechile teorii ale lui Flaviu Vopiscus[2], Sextus Rufus[3] și Eutropius[4], precum și cele contemporane legate de numele lui Fr. J. Sulzer[5], J.K. Eder[6], Chr. Engel

[1] Reproducem citatele și facem trimiterile după ediția din 1970 îngrijită de Florea Fugariu și Manole Neagoe: Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Editura Albatros, vol. 1, p. 91.

[2] Vopiscus în *Aurelianae*.

[3] Sextus Rufus, *Breviaria rerum gestarum populi Romani*.

[4] Eutropius. *Breviarum historiae romanae*.

[5] Fr. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, I—III, Viena, 1781.

[6] J.K. Eder, *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae iura tribus receptis Nationibus communia postliminie sibi adseri postulantium, cum notis historico-criticis*, Cluj, 1791.

ș.a. Tendința accentuat polemică a lucrării e anunțată și ea prin „cuvîntul înainte" amintit. „Zburdare așa nedumerită — afirmă istoricul român — în mulți din cei streini scriitori iaste de a porni cu condeiul asupra românilor, strănepoților romanilor celor vechi, ori ce le șoptește lor duhul acela, carele mai demult spre aceaia îi întărîta spre varvariu, ca pre romani sau ca pre domnii lor, să-i urască sau lor ca prea vitejilor biruitori a toată lumea să le pismuiască, *cît și cînd fără de nici o dovadă iscodesc ceva, sau și minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e datoare să creadă nălucirilor lor, ba, de o bucată de vreme, precum măgariu pre măgariu scarpină, așa unii de la alții împrumutînd defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, de izvoare le dau la stampă (tipar), și cu cît românii mai adînc tac, nemica răspunzînd nedreptților defăimători, cu atît ei mai vîrtos se impulpă* (se opintesc — V.N.) *pre români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori.*"[1]

După acest atac înverșunat, cel mai usturător din cele formulate pînă atunci de către istoricii români, urmează apoi pe parcursul expunerii o serie de paragrafe adresate direct unora sau altora dintre cei care n-au sesizat realitatea unor adevăruri istorice sau, ca în cazul dispariției dacilor, considerate de el ca atare.

Maior susține și el în mod categoric descendența românilor din romani, dacii — după părerea sa — pierind cu totul.

„Romanii aceia — afirmă el — la anul de la urzirea Romei 858 și de la întrupărea domnului H‹risto›s 105, trimiși de împăratul Traian în Dachia ca să stăpînească satele și orașele, cuprinseră Dachia toată, de la Tisa încoace prin Banat pînă în Dunăre, Ardealul, Țara Muntenească și Moldova pînă la Marea Neagră. De la aceștii a Dachiei stăpînitori romani iaste acel mult neam în zisele țări, carii pre limba sa se cheamă români, adecă romani, iară limbile slovenești le zic vlasi și grecii vlahi, de unde latinește acum se numesc valahi (valachi). Adecă — scrie în continuare istoricul — strămoșii românilor, după stingerea dacilor, de la anul domnului 105, au ținut și au stăpînit Dachia; și românii nu numai cei de dincoace de Dunăre, ci și cei de dincolo *sînt români adevărați, din romani adevărați.*"[2]

Ca și Gheorghe Șincai, Maior acordă apoi o mare atenție voievodatelor românești din Banat, Crișana și Ardeal, aflate de unguri la invazia lor pe aceste locuri, ele fiind dovada peremtorie a unei

[1] Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia, op. cit.*, p. 91.

[2] *Ibidem*, p. 105.

continuități de viață etnică și socială de o vechime într-adevăr seculară. Și dacă cele trei voievodate, datorită cronicii Notarului Anonim, n-au putut fi contestate, s-a încercat însă prin același Notar, și apoi prin Enghel, a se contesta ființa națională a celor trei voievozi, care au fost prezentați fie ca bulgari, fie ca greci, pentru a se nega astfel calitățile de organizatori politici și militari ale românilor. Maior respinge pas cu pas aceste aserțiuni, arătînd că cei trei voievozi au fost nu numai români, ci totodată și domni viteji care au căzut datorită unui concurs de împrejurări mai presus de puterile lor[1].

Spiritul polemic al lui Maior s-a ridicat împotriva detractorilor poporului român nu numai cu privire la originea și teritoriul său, ci totodată și împotriva aprecierilor lor în legătură cu calitățile și vredniciile acestui popor. Pentru a răspunde celor care au tras concluzii eronate asupra acestui popor numai din faptul că primele voievodate românești au fost înfrînte de năvălitorii unguri, Maior a introdus în istoria sa un amplu capitol intitulat *Bărbăția românilor* (p. 164—178), în care a subliniat numeroasele victorii dobîndite de români în decursul secolelor în contra popoarelor ce i-au atacat, menționînd marile biruințe ale lui Basarab I, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare.

Motive de polemică avea să ofere însăși cartea lui Maior, fiindcă îndată după apariția ei, slavistul Bartholomeu Kopitar (1780—1844), de la Viena publica în revista „Wiener Allgemeine Literatur Zeitung" (7 februarie 1813) o amplă recenzie asupra ei, în care, alături de diferite constatări îndreptățite, și-au aflat locul și unele critici și aserțiuni nejustificate. Kopitar nu împărtășea astfel îndemnurile lui Petru Maior ca românii să urmeze exemplele strămoșilor lor romanii, văzînd în acestea un element revoluționar, și nici stăruința istoricului român de a se introduce alfabetul latin, contestînd totodată că numele românilor ar deriva din numele romanilor, opinia sa fiind că numele românilor nu indica pe al romanilor, ci pe al „romeilor", supușii bizantinilor. El contesta în același timp caracterul pur latin al limbii române — caracter susținut de Maior fără nici o rezervă.

Afectat de cuprinsul recenziei lui Kopitar, Maior îi răspunde în anul următor printr-o broșură intitulată *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, apărîndu-și cu tărie, aducînd totodată și alte argumente, cele susținute în carte. El releva în același timp și mișcarea culturii române, amintind

[1] *Ibidem*, p. 178—179, 197—203.

lui Kopitar, care ne considera „varvari", de *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (1581), de *Noul Testament* de la Alba Iulia tradus de Simion Ștefan (1648), de *Biblia* de la București (1688), de cea de la Blaj (1795), de *Gramatica* alcătuită de Micu-Șincai și de multe alte scrieri teologice, omiletice, retorice, de logică și drept, care indicau un incontestabil nivel cultural național.

La broșura lui Maior, Kopitar, considerînd că ar putea evita o polemică publică, — el era cenzor al cărților grecești, slavonești și românești ce se tipăreau la Viena — răspunse printr-o lungă scrisoare personală prin care își susținea tezele în 22 de puncte, insistînd îndeosebi, pentru a contesta puritatea romană susținută de Maior, asupra amestecului între români și daci — amestec care se reflecta și în limbă. Hotărît și „obicinuit a nu rămînea nimănui dator, mai vîrtos în cît se atingea de cele naționale", Maior îi răspunse însă în 1815 printr-o nouă broșură, numită *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*. În noua broșură tonul lui Maior s-a arătat însă mai agresiv, lucru ce, mai ales că scrisoarea cu caracter confidențial adresată istoricului român fusese făcută publică, l-a indignat pe Kopitar, care i-a răspuns și el pe un ton violent printr-un alt articol *(Eine walachische Antikritik)* publicat în aceeași revistă vieneză (7 februarie 1816). Pe lîngă considerații de ordin științific — Kopitar era fără îndoială un mare învățat — noul articol cuprindea însă și unele ironii deplasate și chiar anumite invective vulgare („varvar", „necinstit" etc.).

Răspunsul lui Maior a fost o altă broșură intitulată *Contemplatio Recensionis in valachicam antikritikam...*, apărută la Buda în același an, prin care, povestind unele anecdote, îl ridiculiza ușios pe adversarul său, fără a recurge însă la invectivele acestuia.

După trei ani de desfășurare polemica s-a încheiat aici, adversarii rămînînd pe pozițiile lor. Maior avea totuși satisfacția că punctele sale de vedere s-au făcut cunoscute nu numai printre români, ci și în fața savanților străini[1].

[1] Cele trei broșuri polemice ale lui Petru Maior au fost traduse și în limba română de Damaschin Bojincă și anexate cu o „Înainte cuvîntare" la ediția a doua a *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*, publicată în 1834 de Iordache Mălinescu sub titlul *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia urmate între autorul ei Petru Maior și între recenzentul K (opitar) împotrivnicul Istoriei*. Articolele lui Kopitar au fost reproduse și ele de biograful și editorul său Fr. Miklosich în: Kopitar, *Kleinere Schriften...*, Wien, 1857.

Concluzia istoricului român merită să fie reprodusă și cunoscută, ea fiind valabilă și astăzi. „Așadar — conchide Maior — potrivit cu înțelepciunea este ca toți oamenii, neluîndu-se în seamă întîmplătoarea lor numire (situație), să se iubească unul pe altul ca frații și o nație să alerge cu ajutoriu alteia, spre înaintarea culturei, de la care provine fericirea în comun. Aceasta dacă face vreo nație, arată în faptă că au ajuns la adevărata cultură și că trebuie a se zice cu adevărat nobilă. Iar din contra — adaugă el — dacă cineva întru aceea se silește ca să pună piedică ori culturii sale, ori luminării altei nații, lămurit arată că se află și acum în vechea barbarie și greu păcătuiește împotriva naturei, mamei tuturor care poruncește a se îndeplini înțălegerea și voința fieștecăruia om."

Atît prin conținutul polemic al *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* cît și prin broșurile îndreptate împotriva lui Kopitar, Petru Maior s-a impus ca un redutabil și pasionat polemist, motiv ce ne face să-l considerăm drept părintele polemicii patriotice românești, polemicile sale de această natură deschizînd calea celor purtate în deceniile următoare de M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol și mai tîrziu de N. Iorga.

Răsunetul operei istorice a lui Petru Maior — ca și a celei omiletice de altfel[1] — a fost imens. Timp de peste trei decenii cele mai avansate spirite ale generațiilor tinere, de pe ambele versante ale Carpaților, s-au inspirat cu entuziasm dintr-însul — chiar dacă nu i-au împărtășit toate ideile, mai ales cele cu privire la dispariția totală a dacilor și la puritatea limbii. Istoricii următori ai Transilvaniei și Banatului — Ioan Monorai, Damaschin Bojîncă, Teodor Aron, Eftimie Murgu, Timotei Cipariu, George Barițiu ș.a. — își însușesc crezul său și îi continuă orientarea și exemplele polemice.

Monorai — paroh în Cergău — scrie astfel și el în 1820 o *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului...*, pe care în 1822 o traduce și în limba latină *(Brevis Notitia rerum Daciarum...*, călăuzindu-se după ideile de bază ale lui Maior. Aceste idei i se par lui Monorai cu atît mai concludente cu cît ele au avut o largă contribuție la elaborarea *Supplexului* din 1791 — reprodus în lucrare — asupra căruia vom reveni în paginile următoare. Cartea lui Monorai a stîrnit spiritul polemic al unui alt Kopitar — Sava Tököly — care în 1823 a publicat la Halle o broșură intitulată

[1] Vezi Vasile Netea, *Lîngă amvonul lui Petru Maior*, în vol.: *De la Petru Maior la O. Goga*, 1944, p. 11—25.

Erweiss, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind... (Dovadă cum că românii nu sînt viță de romani...), în care a atacat atît *Supplexul* cît și lucrarea lui Maior, ale cărei idei și argumente puteau determina astfel de acțiuni politice.

Lui Tököly, considerat ca „defăimător de nație", avea să-i răspundă în 1827 Damaschin Bojincă (1802—1869) printr-o altă broșură intitulată *Animadversio in Dissertationem Hallensem sub titulo* (urmează titlul broșurii lui Tököly) tradusă apoi în 1829 și în românește sub un titlu elocvent prin sine însuși: *Răspunderea dezgurzătoare la cîrtirea cea din Halle în anul 1823*. În răspunsul său Bojincă nu s-a limitat numai la atacarea lui Tököly și a broșurii sale, socotită un „op de nimic", ci și a „maestrului" său Kopitar, pe care noul polemist român îl considera răpus de „vîrtosul Maior".

Alte răspunsuri avea să primească Tököly — semn că gustul pentru polemică cucerise pe învățații români — din partea lui Teodor Aaron (1803—1847), profesor la gimnaziul din Beiuș, care, îndrăgostit și el de „prea învățatul și al nației nemuritorului Maior", publica în 1828 o scriere intitulată *Scurt apendice la istoria lui Petru Maior*, relevîndu-i semnificația și „focul patrioticesc". Cel mai viguros avea să fie însă răspunsul lui Eftimie Murgu (1805—1865), publicat la Buda în 1830 — *Wiederlegung der Abhandlung: Erweis dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nackkörumlinge sind* — în care se făcea, prin analiza unei poezii populare, o concludentă demonstrație a latinității limbii române și totodată se afirmau, de pe pozițiile *Supplexului*, drepturile politice ale poporului român.

După lectura *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, George Barițiu avea să mărturisească, vorbind în numele elevilor și studenților români din Cluj, care prin anii 1828—1829 se luau la întrecere care să o citească mai repede, că „cetirea acestei cărți străbătu ca schinteile unui fulger toată ființa noastră; o mulțime de presimțiri și idei care durmita în noi se deșteptară deodată, ca prin un farmec puternic; exaltația și fanatismul că noi sîntem români și nu altceva, nu mai avea nici un cumpăt, nu cunoștea nici un hotar"[1]. Convins de logica ei de neînvins Barițiu s-a hotărît totodată să o traducă și în limba ungară, pentru a putea fi cunoscută astfel mai ușor și de istoricii și publiciștii maghiari.

În 1834 cartea lui Maior avea să se tipărească din nou de către Nordache Mălinescu, secretarul Arhivei Moldovei, care în prefața ediției afirma că „folosul ce s-a revărsat dintr-însa (din istoria lui

[1] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1839, nr. 1, p. 6.

Maior), peste națiunea românească, este mult mai mare și mai însemnat, decît să-l poată cineva descrie după cuviință. Pentru că această istorie — subliniază în continuare editorul moldovean — a deșteptat în națiune... un spirit îndemnător de a năzui către dreapta luminare cu care se îndulcesc neamurile celelalte ale Europei... A învățat românul a-și cunoaște trupina și ființa sa, s-a deșteptat într-însul iubirea de națiune și de patrie... cu un cuvînt — conchide Mălinescu — această istorie este (cea) care a dat laudă și mărire, și *a urzit epoca națiunii românești*".

În anul următor aceleași lucruri erau mărturisite și la București — unde scrierea fusese popularizată încă din perioada înființării școlii lui Gheorghe Lazăr, un exemplar ajungînd și în mîinile lui Tudor Vladimirescu — de istoricul Florian Aaron, care în „precuvîntarea" scrierii sale *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești* (1835) afirma că „Istoria lui Maior aprinse între români un duh de naționalism (patriotism — V.N.), care pricinui foloase nespuse".

În aceeași perioadă Heliade — căruia cartea lui Maior îi fusese pusă în mînă de Gheorghe Lazăr — scria într-o prefață a *Fabulelor* lui Dimitrie Țichindeal (1838) că scrierea lui Maior a fost „un fel de toiag al lui Moise, prin care s-a despicat marea de întunerec ce înconjura pe români și i-a făcut să-și cunoască adevăratul și slăvitul lor început". Imaginea unui Maior asemănat cu Moise avea să apară în 1843 și în ilustrul discurs al lui Kogălniceanu, rostit la deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași. „Petru Maior de fericită aducere aminte — preciza M. Kogălniceanu deși îi critica opiniile despre pieirea dacilor — ca un nou Moisi a deșteptat duhul național (al românilor)... și lui îi datorăm o mare parte din impulsul patriotic ce de atunci (de la apariția cărții lui Maior — V.N.) s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii."[1] C. Negruzzi mărturisea că a „învățat românește" citind *„Istoria pentru începutul românilor în Dachia"*, iar N. Bălcescu o studia și adnota încă din vremea cînd era elev la Colegiul Sf. Sava.

Întreaga generație pașoptistă s-a dezvoltat astfel în contact cu *Istoria* lui Maior, cu gîndirea sa politică, cu spiritul său polemic, istoricul ardelean reprezentînd pentru toți incandescenta imagine a luptătorului pentru unitatea și independența națională.

[1] M. Kogălniceanu, *Opere*, I, *Scrieri istorice*, București, 1946, p. 446.

* * *

Al patrulea stîlp de boltă al școlii românești ardelene îl reprezintă Ioan Budai-Deleanu, a cărui viață, datorită cunoscutei ostilități a episcopului Bob, s-a petrecut în cea mai mare parte înafara Transilvaniei. Elev și el al gimnaziului din Blaj, în 1777 — în timp ce Șincai și Maior studiau la Roma — Budai fu trimis la Viena pentru a urma, ca și Micu, Facultatea de filozofie, și apoi, în cadrul Colegiului Sf. Barbara, pe cea de teologie. În 1784 își lua doctoratul la Erlau, unde fusese transferat colegiul Sf. Barbara. Timp de doi ani a rămas apoi la Viena ca psalt la una din bisericile de aici, în 1786 întorcîndu-se la Blaj pentru a fi numit profesor și director de studii. Refuzînd să se hirotonisească, în 1787 s-a prezentat la un concurs de magistrați provinciali, în urma căruia a fost numit secretar la tribunalul din Lemberg. În 1796 va fi făcut consilier. Va deceda la 24 august 1820 în vîrstă de șaizeci de ani[1].

Deși a trăit departe de centrele de cultură ale Transilvaniei, Ioan Budai-Deleanu a ținut totuși o strînsă legătură cu acestea și a participat la toate frămîntările și acțiunile ardelenești ale timpului. Într-o „Epistolie" adresată în anul 1812 lui Mitru Perea (anagrama lui Petru Maior, pe care dealtfel îl vizitase în protopopiatul său de la Reghin și căruia avea să-i dedice și *Țiganiada*), Budai îi mărturisea că deși trăiește la Lemberg în deplină îndestulare, totuși „dorul țării" nu și-l poate scoate din inimă: „Scrie-mi, togu-te cum vă aflați, că eu încă mă țin de ceata voastră și nu m-am lepădat pînă acum; *ba zioa și noaptea pentru dînsa lucru și ostenesc*"[2]. Pe lîngă unele studii cunoscute din timpul vieții sale, *Prefație* și *Introducere istoricească* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818), în urma lui Ioan Budai-Deleanu a rămas o vastă operă manuscrisă, cunoscută de unii din contemporanii săi numai în copie. Valorificarea operelor sale avea să fie întreprinsă numai după moartea sa[3].

[1] Vezi pentru viața lui Ioan Budai-Deleanu: Lucia Protopopescu, *Contribuții la biografia lui I. Budai-Deleanu*, în „Limbă și literatură", 1961, V, p. 155—180; idem, *Noi contribuții la biografia lui Ioan Budai-Deleanu. Documente inedite*, București, 1967.

[2] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1953, p. 65.

[3] Vasile Netea, *Ioan Budai-Deleanu în perspectiva unui secol de cercetări istorice și literare* în vol.: *Ioan Budai-Deleanu. Studii și comunicări*, București, 1971, p. 9—29.

Apreciat de unii numai ca autor al epopeii *Țiganiada* prin care, după expresia lui D. Popovici, s-a creat „dintr-o singură lovitură, poezia română modernă"[1], Ioan Budai-Deleanu a fost însă totodată și un remarcabil istoric și filolog, comparabil în această privință cu ceilalți trei „luceferi" menționați pînă acum. Printr-o scrisoare adresată lui George Barițiu la 18 noiembrie 1869, Al. Papiu-Ilarian, care cercetase în mod amănunțit manuscrisele lui Budai aduse de Gheorghe Asachi de la Lemberg[2], îi scria istoricului de la Brașov că *„acest român* (Budai-Deleanu), *cutez a zice, era mai mare linguist decît Clein* (Samuil Micu), *Șincai și Maior, și egal cu aceștia în istorie"*[3].

Pentru scopul urmărit de noi ne vom opri, ca și la ceilalți autori, la scrierile sale cu caracter istoric filologic, spre a putea releva astfel și contribuția lui Budai-Deleanu la formarea conceptului științific de unitate națională, totodată și orientarea sa patriotică.

Ne vom referi mai întîi la „introducerea istoricească" aflată în fruntea *Lexiconului* său din 1818[4]. Ca și Maior, Budai-Deleanu se ridică cu toată înverșunarea împotriva defăimătorilor de genul lui Eder și a lui Sulzer, care au încercat a contesta atît originea poporului și a limbii române, cît și continuitatea sa în Dacia. Ceea ce-l determinase pe Budai să abordeze această chestiune era constatarea că „pînă acum de obște se credea cum că națiia românească ce în Țara Românească și în Moldavia stăpînește, iară în Ardeal, în Maramureș, în Bănat cu părțile Ungarii despre răsărit pînă la

[1] D. Popovici, *Tendința de integrare în ritmul occidental*, curs litografiat, Cluj, 1940, p. 124. Vezi pentru *Țiganiada* și Gh. Bogdan-Duică, în „Convorbiri literare", XXXV, 1901, p. 438—461, 483—498; O. Densușianu, *Literatura română modernă*, ed. IV, București, 1943, p. 96—109; N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, ed. III-a, București, 1969, p. 386—391, Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, p. 210—225; Al. Piru, *Literatura română premodernă*, p. 97—932; G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, p. 323—330 ș.a.

[2] Vezi Al. Papiu-Ilarian, *Relațiune despre manuscriptele lui Ioan Budai-Deleanu*, în „Analele Soc. Acad. Române", III, 1871, p. 105; vezi și Aurora Ilieș, *Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu* în „Studii și cercetări de bibliologie", II, 1957, p. 277—284.

[3] I. Pervain — I. Chindriș, *Corespondența lui Al. Papiu-Ilarian*, Cluj, 1972, I., p. 18.

[4] Titlul exact al *Lexiconului* alcătuit de I. Budai-Deleanu e următorul: *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*. Manuscrisul său se află în biblioteca Academiei R.S.R. Introducerea a fost reprodusă parțial în 1955 în volumul *Opera lingvistică a lui Ioan Budai-Deleanu* de I. Gheție și apoi în 1970, de astă dată integral — în volumul editat de I. Pervain, *Ioan Budai-Deleanu, Scrieri inedite*. Dăm citatele după această ediție.

Tisa cea mai mare parte lăcuiește, purcede de la acei romani care au rămas în Dacia, de pre vremile lui Traian împărat și supt Aurelian n-au ieșit din țară. Dar de care cîtăva vreme încoace, mai vîrtos unii dintru învățații Ardealului[1], nu numai că pun la îndoială această socoteală, ci, mai vîrtos, cu prè cercate dovezi[2] și multă ură, să silesc a o răzbate, scornindu-să întîi această price dintru nescare privinți naționale și politicești"[3].

În continuare Budai subliniază importanța cărții „prea învățatului arhidiacon Petru Maior" prin care acesta a răspuns defăimătorilor, și totodată își propune să aducă noi contribuții la clarificarea contradicțiilor ivite între istoricii români și străini. Dealtfel, arată el în continuare, orice ar spune detractorii noștri, „neamul românesc custă (există) și face (reprezintă) în Dacia o națiie de frunte dintru mai multe milioane alcătuită", dorința ei fiind ca „prin o mai mare cultură să se poată apropia de celelalte neamuri politice a Europei"[4]. El amintește totodată lui Sulzer, Eder, Thumann, și altora că națiia aceasta „nu odată au pus adevărate mărturii pentru toată Europa", fiindcă „fost-au vremuri cînd națiia aceasta ...era cea mai întîie baste (cetate) apărătoare și piept creștinătății, asupra preaputincioșilor otomani. Fortuna de tunete și fulgere încărcată ce să gătea în Asia ca să povoiască (inunde) Ungaria și Polonia, nu o dată fu abătută și răsipită de munteni și moldoveni, ba cîte odată să sparsă peste capetele lor"[5].

Budai, în polemica sa, nu circumscria astfel problema numai la românii din Ardeal, ci se referea la „națiie", la românii de pretutindeni, și în primul rînd la munteni și moldoveni, meritele militare ale acestora fiind unanim cunoscute.

„Introducerea istoricească" a lui Budai urma să dovedească „întîi, cum că românii de cînd s-au pomenit, pururе români s-au numit și acum încă așa să numesc. A doao, că toate neamurile de pre împrejur au socotit pre români ca și un neam purcegătoriu de la romani. A tria, cum că limba românească nu purcede de la nice o altă limbă fără de la limba poporului romanilor.

La un alt loc — precizează Budai — ar fi cu greu a dovedi cest mai de pre urmă punct. Însă aice, unde eu pun denainte cetitoriu-

[1] E vorba de istoricii maghiari și sași care susțineau teoria părăsirii totale a Daciei în timpul domniei lui Aurelian.

[2] Dovezi meșteșugite, false.

[3] I. Budai-Deleanu, *Scrieri inedite*, 1970, p. 174.

[4] *Ibidem*, p. 175.

[5] *Ibidem*, p. 175.

BIBLIOTECA PUBLICĂ ONISIFOR GHIBU CHIȘINĂU

lui lexiconul limbii românești, fieștecare să va încredința de sine însuși".

Cu privire la numele românilor, arătînd că toate neamurile i-au numit pe românii din Dacia vlahi și valahi, Budai-Deleanu citează opiniile istoricilor Luțius, Sarnitius, Leunclavius, Bongars, Diocleas precum și denumirea românească *(„eu-s român")*, respingînd astfel afirmațiile lui Eder că numele de vlah ar însemna șerb, rob. Alți numeroși istorici și călători, precum Pray, Sarnitius, Reicherstorffer, Felix Petantius, Wernherus ș.a., sînt citați pentru aserțiunile lor referitoare la purcederea românilor din coloniile romane din Dacia. Cu sprijinul acestor istorici el respinge și afirmațiile cu privire la părăsirea Daciei de către descendenții coloniștilor romani, continuitatea fiind considerată astfel ca un fenomen firesc.

„Ceva încă am a mai adăuga — afirmă el în încheierea acestui paragraf — cum că spre adiverirea că românii sînt cei mai vechi lăcuitori în Ardeal și în cealaltă Dacie (Dacia de peste Carpați, Țara Românească și Moldova), poate sluji și aceasta, cum că lăcuiesc nu numai pre șesul, ci și pre munții Dacii și țin pînă astăzi numile unor locuri și a flumenelor sau apelor cum le-au avut însuși romanii."[1] Constatarea lui Budai-Deleanu cu privire la existența acestor străvechi nume dobîndește un caracter categoric: *„Au trăbuit dară de bună samă să fie rămas ei români de pre vremile romanilor acolo"*.

Elementul toponimic invocat de Budai în această introducere avea să devină mai tîrziu unul din cele mai puternice argumente pentru dovedirea neîntreruptei noastre continuități.

Cu multă pătrundere este analizată apoi originea limbii romîne, căreia Sulzer și Eder, deși nu știau românește, îi acordau abia a „opta parte" de latinitate, restul fiind „o mestecătură a toate limbile". Pentru răsturnarea acestei afirmații, Budai arată în continuare că toate părțile „voroavei" românești sînt exclusiv latine — declinațiile, conjugările, sintaxa „păzesc forma, chipul și regulele latinești", aceasta fiind însăși dovada că limba română este „adevărată fiică a limbii poporului romanilor celor vechi"[2].

Pentru Budai demonstrația absolută a teoriei sale o alcătuia însăși cuprinsul „Lexiconului", care arăta originea și formele fiecărui cuvînt, toate cuvintele fiind scrise mai întîi cu slove cirilice și apoi cu litere latine, el fiind convins că limba română nu poate ieși la iveală, ca limbă latină, decît prin adoptarea alfabetului

[1] *Ibidem*, p. 198—199.
[2] *Ibidem*, p. 206.

latin. „Cercat-am în tot chipul — afirma Budai în prefața lucrării sale *Temeiurile gramaticei românești (Fundamenta gramaticus linguae romanicae...)* — dară prin ispitire (cercetare) îndelungată am rămas încredințat că nu este cu putință de a aduce limba românească la regule gramaticești de o vom scrie cu litere slovenești. În urmă, văzînd că după ortografia latină se dezleagă toate îndoielile ce s-au ivit pînă acum la gramaticele românești, ba așa se pot așeza, încît se pare că *această ortografie este hotărîtă din fire pentru limba românească, m-am îndemnat a tălmăci temeiurile gramaticei mele cu slove latinești.*"

Pe lîngă scrierile cu caracter filologic, Budai-Deleanu a abordat problema originii românilor și a unității teritoriului lor și în cîteva studii cu conținut direct istoric[1]. Cel mai remarcabil dintre acestea, din punctul nostru de vedere, se intitulează *De originibus populorum Transylvaniae commentatiuncula, cum observationes historico-criticis (Despre originile popoarelor Transilvaniei. Comentațiune cu note și observațiuni critice)*.

Prefața acestei lucrări, care avea să rămînă și ea netipărită, constituie o nouă și puternică pledoarie pentru unitatea poporului român. „Voind — scrie Budai — a cerceta originile popoarelor ce locuiesc astăzi în Transilvania (maghiarii, secuii și sașii) am găsit cu cale de a vorbi mai întîi despre vechii locuitori ai acestei provincii, și cu această ocaziune a-mi întinde vorbirea și la regiunile învecinate, și anume la Ungaria orientală de dincoace de Tisa, precum și la România (Budai numea Țara Românească, România — V.N.) și la Moldavia, pentru că, *de o parte, aceste provincii formau Dacia cea veche, iară de alta, așa se aseamănă ele între sine și în alte respecte (lucruri), încît pare că formează o singură țară și că sînt menite pentru un singur popor și o singură domnie.*"

Concepția sa despre unitatea lingvistică, culturală și istorică a poporului român se desprinde și din dorința sa de a aduna într-un singur corp științific toate documentele și cronicile românești, ele fiind concludente pentru identitatea de simțire și cugetare românească din toate provinciile Daciei. Concomitent cu originea și teritoriul poporului român îl interesa însă, ca și pe ceilalți corifei menționați, și starea sa din acel timp, principalul obstacol în calea dezvoltării românilor din Transilvania fiind constituția dată de stat, care nu recunoștea decît drepturile și privilegiile ungurilor, secuilor și sașilor.

[1] Vezi Al. Ciorănescu, *Opera istorică a lui Budai-Deleanu*, în „Cercetări literare", II, 1936, p. 102—118.

Pentru a arăta ignominia acestei situații, și totodată modul cum s-a ajuns la ea, Budai a scris dizertația *De unione trium nationum et constitutiones aprobatae Transylvaniae (Despre uniunea celor trei națiuni ale Transilvaniei)*, arătînd cum s-a constituit aceasta în anul 1437, scopul ei fiind de a ține sub ascultare pe iobagii transilvăneni, majoritatea acestora alcătuind-o românii. În decursul timpului, conținutul social al acestei întreite uniuni s-a transformat într-un odios instrument de opresiune națională, toate trei împotrivindu-se din răsputeri recunoașterii românilor ca națiune cu drepturi egale. Pentru denunțarea acestei opresiuni a scris și un amplu *Widerlegung (Combatere)*[1] împotriva broșurii scrisă de I.C. Eder pentru respingerea „Supplexului" din 1791, iar în 1804 se pare că a scris el însuși un nou „Supplex", descoperit recent de D. Prodan[2].

Trăind vreme îndelungată la Lemberg, Budai-Deleanu a cunoscut în deaproape și viața românilor din Bucovina. Sentimentele sale pentru această străveche provincie a Moldovei, răpită în 1775 de Maria Tereza, au fost mărturisite într-o expunere intitulată *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina (Scurte observațiuni asupra Bucovinei)*, în care, pe lîngă istoricul și descrierea ei geografică și administrativă, arăta și condițiile de aspră exploatare la care era supusă de noii ei stăpîni. Și în această lucrare el a fost nevoit să polemizeze cu Sulzer, care se grăbise să atace caracterul blajin al moldovenilor, Budai-Deleanu arătînd că în fruntea Bucovinei a fost trimis tot ce era mai „incapabil, mai imoral și egoist în întreaga monarhie".

Timp de mai bine de un secol monografia lui Budai-Deleanu a rămas — ca și *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir — una din lucrările fundamentale asupra Bucovinei și a fost retipărită în două rînduri[3].

Și Budai-Deleanu a avut astfel sub ochii sufletului o hartă impunătoare a unei Românii unitare; a unei limbi unitare, a unui

[1] Titlul complet: *Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen Nation herausgekommenen Noten.* Identificarea și valorificarea acestui „Widerlegung" a fost făcută de I. Pervain.

[2] D. Prodan, *Încă un supplex românesc* (1804), Cluj, 1970.

[3] În 1894 ea a fost reprodusă de Gh. Bogdan-Duică în ziarul „Bucovina" de la Cernăuți (nr. 8—9, 13—14, 17—23), iar în 1915 de I. Nistor în volumul *Românii și rutenii.*

popor unitar, o hartă pe care anul 1918 avea să o transforme într-o grandioasă realitate.

* * *

Școala românească ardeleană nu se reduce însă numai la titanii amintiți ci, în legătură cu problemele urmărite de noi, ea cuprinde numeroase alte elemente, mai puțin prestigioase, dar nu mai puțin semnificative și caracteristice pentru orientarea intelectualilor transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX, pentru adeziunea lor la crezul latinității și al unității naționale.

Atît înainte cît și în timpul și după desfășurarea activității „luceferilor", s-au manifestat ca istorici și filologi diferiți alți profesori și preoți, care și ei au ținut să-și aducă prinosul de pe poziții iluministe la elucidarea problemelor abordate și la difuzarea în mase a cunoștințelor despre istoria și drepturile sociale și naționale ale poporului român.

În 1746 — în chiar anul următor nașterii lui Samuil Micu — Gheorghe Cotorea (1720—1775), unul din clericii Blajului, care studiase, ca și Inochentie Micu, la Tîrnavia, scria astfel, alături de o mare lucrare dedicată „Schismei grecești", și un studiu intitulat *Despre articulușurile cele de price*, relevînd punctele prin care biserica ortodoxă se deosebea de cea catolică.

În prefața acestui studiu Cotorea aborda, de pe o poziție confesională, atît problema originei și a situației în care se afla poporul român, cît și a progresului pentru care trebuia să lupte. Punctul său de plecare era constatarea că „noi sîntem sînge adevărat al rîmlenilor", strămoșii noștri fiind aduși aici în vremea împăratului Traian, lucru ce nu mai are nevoie de nici o argumentare. Evocînd apoi gloria romanilor, Cotorea trece la îndemnarea românilor de a-i urma, ei nefiind altceva decît romani. „O Amor! — exclamă clericul cu durere, ca și stolnicul Cantacuzino cu o jumătate de veac mai înainte — era oarecînd și niamul românesc vestit și lăudat, iară acum fără de veste și de toți ocărît zace. Era oarecînd viteaz și în război tare, iară acum fără de putiare și mai fricos decît alte niamuri. Era oarecînd înțelept, iar acum incungiurat de norul neștiinței. Era de cinste, iară acum de toți lăpădat. Poruncea oarecînd (la) alte niamuri, acu dînsul iaste batjocura acelora." Concluzia lui Cotorea era cea care avea să fie concluzia întregii școli românești ardelene: deșteptarea grabnică a neamului și ridicarea lui — spre libertate și independență — prin cultură și patriotism.

Modestul Cotorea a fost și el unul din precursorii biruinței ce avea să vină[1].

În timp ce în mănăstirea de la Blaj Cotorea scria *„Articuluşurile cele de price"*, în ambianța unei alte mănăstiri din valea Hațegului, de la Prislop, numită mănăstirea Silvașului — arsă de catolici în 1745 — se izvodea o cronică anonimă în versuri intitulată *Plîngerea Sfintei mănăstiri a Silvaşului*, în care se povestea năpasta acestei mănăstiri, și totodată se relevau, prin existența ei, strînsele legături dintre domnii munteni și așezămintele bisericești din Transilvania[2]. Ideea originei comune răsare și din această modestă cronică. Eroul cronicii este însăși mănăstirea pe care anonimul ei autor — desigur un călugăr izgonit — o arată ca fiind zidită de însuși Nicodim, ctitorul mănăstirilor Vodița și Tismana din Oltenia, și renovată apoi la începutul secolului al XVI-lea de domnița Zamfira, fiica lui Moise Vodă de la Tîrgoviște. Ideea ctitoririi de mănăstiri ortodoxe pe ambele versante ale Carpaților e considerată ca o idee de afirmare românească, autorul constatînd că: „Și aici în Ardeal sînt multe / Dintru acea vreme făcute /. De domnii și de boierii Țării Românești / Și de ai Țării Moldovenești."

Printre acestea în cronică e menționată cu multă însuflețire biserica din Bălgrad (Alba Iulia) zidită de „Mihai Vodă Viteazul cel prea vestit", cel care „a voit ca pe români să unească". Identitatea de credință între românii din cele trei țări e considerată ca o pavăză a ființei naționale a poporului român, așa încît autorul, lovind în confesiunea greco-catolică, afirmă: „Căci nu va fi spre un folos / Unația ce s-au scos / Ci numa ca să ne răsuiască / De frații din Țara Românească / Și din Țara Moldovenească. / Ba încă și între noi din Ardeal /. Să bagă pe cel viclean, / Să nu ne mai putem înțelege, / Nici din sași și din unguri a ne mai alege."

Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului, deși puțin citabilă ca valoare literară, reprezintă totuși ecoul adînc al conștiinței comune a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, și totodată a solidarității lor.

Acțiunile întreprinse în anul 1791 pentru emanciparea poporului român *(Supplex libellus Valachorum)* au determinat și alți cărturari să abordeze astfel de probleme și să le dea o categorică

[1] Vezi pentru biografia și activitatea lui, N. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 18; idem, *Manuscrisele românești din Blaj*, Blaj, 1944, p. 94—98; D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 186—187; Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 98—100.

[2] Cercetători mai noi afirmă că *Plîngerea* ar fi fost scrisă în atmosfera ortodoxă a Brașovului, de către un călugăr refugiat acolo de la Prislop.

expresie publică. Printre aceștia aflăm și pe preotul Sava Popovici cel Bătrîn, de la Rășinari, în același timp protopop al Sibiului, care era legat printr-o strînsă prietenie cu episcopul Gherasim Adamovici de la Sibiu, unul din semnatarii și prezentatorii, alături de episcopul Blajului, Ioan Bob, la Viena a „Supplexului". Cunoscînd prin episcopul său conținutul „Supplexului" și totodată scrierea preotului sas Mihail Lebrecht, *Geschichte der aborigenen dazischen Volker in Abend-Unterhaltungen* publicată la Sibiu în 1791, Sava Popovici și-a propus să lămurească într-o predică ținută la 22 august 1792 în fața poporenilor săi (citām după textul acesteia): *„Întîiu: Ce feliu de sămință vechie este neamul nostru românesc? A doilea cu ce întîmplări sau pricini am venit noi în țara aceasta, a Dații Mediterane, care de noi se numește Ardeal? A treia: De unde am venit? Și a patra: Cum că am rămas pe locul acesta"*.

Predica — al cărei titlu era *Istoria românilor din Țara Ardealului* — avea deci în vedere atît originea cît și continuitatea poporului român, preotul sîrguindu-se din răsputeri să întrebuințeze cele mai concludente argumente pentru această „temă" și totodată să le explice poporului prin cele mai adecuate cuvinte.

Evident, părintele Popovici nu avea să aducă elemente noi cu privire la subiectul abordat, dar e semnificativ că și el ținea să sublinieze faptul că „rîmlenii" (romanii), aduși în această țară de Traian, au fost atît de numeroși încît au luat în stăpînire nu numai părțile Ardealului, indicate de el sub numele Clujului, Sibiului, Brașovului, Turdei și al Someșului, ci și *„Moldovia și Țara Românească"*. Deși adept al crezului latinist, autorul predicii, scriind înainte cu 20 de ani de apariția *Istoriei* lui Maior, nu împărtășea ideea stîrpirii dacilor, el considerînd că aceștia, înspăimîntați de romani, „au început unii a se ascunde, alții a să împărți între alte țări, *iară alții prin dealuri și prin păduri a fugi*" rămînînd Ardealul (Dația) cu „foarte puțini sălășluitori". Mulți sau puțini, dacii au continuat deci să existe în Dacia. În locurile rămase goale s-au ivit coloniștii. Această constatare avea să-l ajute pe predicator să dea un caracter mai nuanțat și retragerii ordonate de Aurelian, și deci continuității, opinia sa fiind că retragerea s-a referit numai la „rîmleni" care nu s-au încadrat în viața socială a Daciei, cei care s-au căsătorit cu fiice de ale dacilor, colateralii și urmașii lor rămînînd nestrămutați pe străvechile moșii. Acești urmași ai „rîmlenilor", conchidea Sava Popovici, „sîntem însuși noi românii, care pînă acum ne aflăm și ne numim romani". În încheiere predicatorul făcea elogiul acțiunii „Supplexului", menită să aducă „cîștigarea norocirii noastre".

Ceea ce se cuvine remarcat în predica de la Rășinari nu este atît erudiția autorului — deși acesta tradusese și o *Gheografie* universală din limba rusă — cît mai ales faptul că a ținut să se adreseze însăși poporului, de la „țăria" acestuia așteptîndu-se „blagoslovirea"[1].

Predica se cere remarcată și pentru faptul că a fost ținută într-o biserică ortodoxă, relevîndu-se astfel faptul că în cadrul mișcării școlii românești ardelene ideea latinității nu era susținută numai de discipolii Blajului, ci de toți românii, indiferent de confesiune, ideea națională fiind o idee a tuturor militanților pentru lumină, dreptate și libertate.

Pentru asemenea scopuri au fost scrise la începutul secolului al XIX-lea, îndeosebi de către tineri, diferite alte încercări de susținere a originii latine a poporului român, a limbii sale, a importanței introducerii alfabetului latin, intensificînd prin aceasta și efortul de afirmare culturală românească. Printre noile nume care apar în această perioadă, reținem pe al lui Toma Costin, doctor în filozofie, autor în limba maghiară a unei scrieri polemice publicată la Buda în 1812, apreciată de însuși Petru Maior. Gheorghe Montan, „învățător normalicesc" în Pesta, stihuitor de cîntece religioase *(Versuri la nașterea Domnului și Mîntuitorului nostru Isus Hristos)*, publica și el în 1819, în limba germană, o scurtă istorie în formă de dialog a „națiunii valahice în Dacia și Macedonia" *(Kurz Gedasste Geschichte der valachischen Nation in Dacien und Macedonien)*. Un alt tînăr, teolog absolut acesta, originar din Maramureș, Vasile Gergely de Ciocotiș, își mărturisea ideile cu privire la originea neamului într-o lucrare de educație mondenă, intitulată *Omul de lume*, — traducere după G. I. Wenzel — apărută la Viena (1819), cu litere latine. Deși scopul lucrării sale era în primul rînd educativ, urmărind propovăduirea bunelor maniere, totuși Ciocotiș a găsit potrivit să atragă tinerilor atenția și asupra originii măreție a românului și a întinderii teritoriului român. Strălucirea societății feudale maghiare din timpul său nu-l intimidează, fiindcă, afirmă el, „de e strălucită acuma ghintea ungurească, tot mai străluciți era cîndva mai marii lui și românului romanii, învingătorii mai a tot pămîntului și lumii cunoscute. Au nu e cunoscut — scrie mai departe Ciocotiș — începînd din Banat pînă la muntele Hemu, și de cel mai mic copil al nației noastre de ce sămințe să fie ? Cînd el pururea de la începutul sutei a doua a răscumpărării lumii pînă în ziua de astăzi nu altmintrelea fără numai român s-au numit?"[1]

Pentru dezvoltarea culturii române Ciocotiș, ca și Budai-Deleanu, propune introducerea alfabetului latin, acesta fiind mijlocul cel mai sigur pentru afirmarea latinității noastre[2].

Ideile acestora nu erau desigur noi, „luceferii" enunțîndu-le cu mult mai înainte, dar reluarea lor de către o nouă generație însemna fără îndoială urcarea unei noi trepte în drumul spre izbîndă.

[1] Vezi pentru detalii și textul întreg al predicii în: Ican Lupaș, *Chestiunea originii și continuității românilor într-o predică de la 1792*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice", București, 1927, p. 375—388.

Pe lîngă marea sa operă științifică, care a fecundat întreaga istoriografie română și i-a deschis largi perspective de dezvoltare, școala istorică românească din Transilvania și-a legat numele și de o îndrăzneață acțiune politică, cu caracter național, care avea să devină punctul de plecare al marilor mișcări politice transilvănene premergătoare unirii de la 1 decembrie 1918.

Precursori în istoriografie și filologie, exponenții școlii latiniste au fost totodată precursori și ai ideologiei și activității politice transilvănene, gîndirea lor, inspirată din inițiative și acțiuni anterioare apariției lor, și în primul rînd de memoriile episcopului Inochentie Micu și de răscoala lui Horia[3], avînd un caracter unitar, organic, cuprinzînd întreaga viață și toate aspirațiunile poporului român. Concepția lor cu privire la unitatea istorică și lingvistică a tuturor românilor va fi totodată și concepția politică pe baza căreia se va constitui statul național român unitar.

Concomitent cu elaborarea marilor sinteze istorice și filologice, s-a elaborat astfel și marele memoriu politic intitulat *Supplex Libellus Valachorum*, înaintat împăratului Leopold II în luna martie 1791 pentru a cere recunoașterea națiunii române ca o a patra națiune politică transilvăneană. Deși semnat și înaintat împăratului de cei doi episcopi români de la Blaj și Sibiu — Ioan Bob (gr.-cat.) și Gherasim Adamovici (ortodox) — el a fost alcătuit de către intelectualii timpului, în fruntea cărora aflăm tocmai pe principalii exponenți ai școlii latiniste: Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ioan Piuariu Molnar. Și ceilalți colaboratori la redactarea marelui document — Ignatie Dărăbant, episcop al Oradiei, Ion Para, vicar al Năsăudului, Ioan Halmaghi, vicar

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 218—220.

[2] Vezi și D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, p. 274—275.

[3] Vezi D. Prodan în *Istoria României*, III, București, 1964, p. 492—513, 744—790.

al Făgărașului, Iosif Mehesi, consilier la Curtea din Viena[1] — deși nu aveau activitatea științifică a celor dintîi, erau și ei adepți ai ideilor lor istorice și filozofice, așa încît, din acest punct de vedere, ei reprezentau un monolit care a intrat în luptă călăuzit de aceleași vederi.

Drepturile politice cerute prin *Supplex* — drepturi care trebuiau să fie identice cu ale celorlalte trei națiuni recunoscute (ungurii, secuii și sașii) — se bazau astfel tocmai pe ceea ce se susținea în scrierile istorice menționate anterior, indiferent de data tipăririi lor. Iar primul argument la care se făcea apel era cel al originii și vechimii românilor în Transilvania, arătîndu-se că „națiunea română este cu mult cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucît este lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, al unei tradiții niciodată întrerupte, al asemănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian, în nenumărate rînduri, în Dacia, cu un număr foarte mare de soldați veterani ca să apere provincia... Pentru lămurirea împăratului și a forurilor constituționale ale Transilvaniei, autorii memoriului arătau apoi că toate celelalte națiuni din Transilvania au venit aici cu multe secole în urma românilor, și anume ungurii în secolele X—XII, sașii în secolul al XII-lea, armenii și bulgarii în secolul al XVII-lea, iar germanii (șvabii), din Banat, abia în secolul al XVIII-lea. Toate acestea, se sublinia cu fermitate în *Supplex*, sînt confirmate nu numai de datele istoriei românilor și a maghiarilor, ci totodată și de privilegiile și diplomele regilor și principilor Transilvaniei.

„*Nu venetică* — se afirma în continuare — *ci veche, și cu mulți mai veche decît toate celelalte este națiunea românilor din Transilvania*", și care pe nedrept era considerată față de celelalte numai ca „tolerată", în interesul stăpînilor țării.

Cu tot atîta justificare se invoca și argumentul demografic, românii fiind nu numai cei mai vechi, ci totodată și cei mai numeroși locuitori ai Principatului transilvănean. În dimensiunile sale de atunci — fără Banat, fără Arad, fără Oradea, Satu Mare și Maramureș — Principatul avusese la recensămîntul din 1761, recensămînt care nu înregistrase o mare parte din satele românești, o populație de 952.000 locuitori, dintre care români erau 560.000, în timp ce toate celelalte națiuni nu dispuneau decît de 392.000. La recensămîntul din 1787 numărul populației se ridicase la aproximativ 1.700.000, românii singuri reprezentînd peste un milion. Proporția se putea constata și cu privire la „sarcinile publice ale provinciei" — impozite, lucrări obștești, corvezi — românii contribuind la acestea într-o „măsură mai mare decît toate celelalte luate la un loc".

[1] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 36—39.

Pe baza acestor argumente și a diferite alte considerații de ordin istoric și juridic, autorii *Supplexului* cereau în numele „clerului, al nobilimii, al stării militare (regimentele grănicerești românești de la Orlat și Năsăud) și al celei orășenești, al întregii națiuni române din Transilvania" ca:

1. Numirile odioase și pline de ocară: tolerați, admiși, nesocotiți între Stări și altele de acest fel, care, ca niște pete din afară, au fost întipărite fără drept și fără lege (pe fruntea) națiunii române, acum să fie cu totul îndepărtate, revocate și desființate în chip public ca nedemne și nedrepte, și astfel ... națiunea română, renăscută, să fie repusă în folosința tuturor drepturilor civile și regnicolare; în consecință

2. Națiunii suplicante (națiunii române) să i se restituie între națiunile regnicolare același loc pe care ea l-a ținut odinioară.

3. Clerul acestei națiuni credincios bisericii orientale, fără discriminare dacă gîndește sau nu în toate la fel cu biserica occidentală, de asemenea și nobilimea și plebea, atît cea orășenească, cît și cea rurală, să fie socotită și tratată drept în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care alcătuiesc sistemul uniunii (Unio Trium Nationum), și să fie făcută părtașă la aceleași beneficii.

4. În comitate, scaune, districte și comunități orășenești, cu ocazia alegerii slujbașilor și a deputaților în dietă, de asemenea cînd se întîmplă (să se facă) numiri noi sau înaintări în slujbe la dicasteriile aulice și provinciale[1], să se procedeze în chip just la punerea în slujbă, în număr proporțional, a persoanelor din această națiune.

5. Comitatele, scaunele, districtele și comunitățile orășenești în care românii întrec în număr celelalte națiuni să-și aibă numirea și de la români; acele însă în care celelalte națiuni covîrșesc cu numărul să și-o aibă de la aceste sau să poarte nume mixt, *ungu-*

[1] Prin comitate se înțelegeau unitățile administrative de proporțiile județelor din Principatele Române; scaune se numeau unitățile administrative ale secuilor și sașilor; districtul era o subdiviziune administrativă a unui comitat; erau însă și districte românești separate; dicasteriile aulice și provinciile erau oficiile administrative și juridice *(Nota autorului)*.

resc-românesc, săsesc-românesc, sau, în sfîrșit, înlăturîndu-se cu totul numirea luată de la o națiune sau alta, atît comitatele, cît și scaunele și districtele să-și păstreze numai numele acela pe care și pînă acum îl purtaseră după rîuri sau cetăți, și să se declare că toți locuitorii Principatului, fără vreo deosebire de națiune sau religie, trebuie să se folosească și să se bucure, după starea și condiția (fiecăruia), de aceleași libertăți și beneficii și să poarte aceleași sarcini pe măsura puterilor (lor)[1].

Conștiința originii latine și a vechimii poporului român pe teritoriul Daciei de odinioară s-a transformat astfel într-o puternică armă pentru revendicarea recunoașterii sale ca națiune, nu numai în sensul etnic, ci și în cel juridic, politic, el trebuind să aibă, pe baza „echității naturale", aceleași drepturi ca și celelalte națiuni și confesiuni religioase transilvănene (romano-catolică, luterană, calvină, unitariană).

Pe lîngă caracterul național, *Supplexul* a avut și un evident caracter democratic, el cerînd drepturi egale cu celelalte națiuni nu numai pentru „nobilimea" și „clerul" poporului român, din rîndul cărora se ridicaseră autorii săi, ci totodată și pentru „plebea" sa, pentru sutele de mii de țărani adică, ei reprezentând numărul cel mare al românilor.

Deși *Supplexul* n-a fost luat în considerare, el fiind combătut cu tărie de Dieta transilvăneană alcătuită exclusiv din reprezentanți ai națiunilor recunoscute — singurul român membru al acestei diete a fost, numit de către împărat, Ioan Bob, episcopul Blajului — totuși el a constituit un mare pas înainte în lupta pentru emanciparea socială și națională a poporului român, la baza sa aflîndu-se conștiința originii și vechimii sale.

În deceniile următoare obiectivele și argumentele sale vor fi reluate prin numeroase alte suplici naționale, dintre care amintim petiția episcopului ortodox Vasile Moga (1837) și apoi petiția comună a episcopilor Vasile Moga și Ioan Lemeny (1842), iar la 1848 vechile sale cerințe vor alimenta în mod substanțial proclamația Adunării naționale de pe Cîmpia libertății prin care națiunea română — așa cum se va arăta într-un alt capitol — avea să se declare, în cadrul unor noi conjuncturi, națiune independentă.

Exponenții „școlii ardelene" nu numai că au redactat *Supplexul,* dar l-au și apărat cu toată puterea în discuțiile publice ce au urmat

[1] Vezi textul complet al *Supplexului* în limba latină și română, la D. Prodan, *op. cit.*, p. 475—510 (Anexe).

trimiterii sale spre rezolvarea Dietei Transilvaniei. Se știe că unul din cei mai înverșunați adversari ai memoriului românilor a fost fruntașul politic și istoricul sas I.C.Eder, care în 1791, ca răspuns polemic la acest memoriu, a publicat broșura *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historica criticis.* Atît Samuil Micu cît și Gheorghe Șincai s-au grăbit să răspundă veninului și neadevărurilor din broșura lui Eder — răspunsul lui Șincai se intitula *Responsum ad Crisim Iosephi Caroli Eder in Supplicem libellum Valachorum Transylvaniae juxta numeros ab ipso positos* — dar cenzura guvernului ardelean, atît de binevoitoare cu broșura lui Eder, n-a îngăduit și tipărirea răspunsurilor istoricilor români[1]. Ele au avut însă o întinsă circulație manuscrisă și și-au găsit un loc amplu — lucru relevat în paginile anterioare — în scrierile istorice atît ale acestora cît și ale lui Petru Maior.

Prin „Școala ardeleană" s-au cristalizat astfel, în limitele cunoștințelor sale istorice și ale ideologiei sale, atît chestiunile referitoare la originea, limba și continuitatea poporului român pe teritoriul Daciei, cît și obiectivele politice democrate care aveau să constituie principalele preocupări ale generațiilor următoare.

De la o fermă atitudine, cu privire la trecut, s-a ajuns la o tot atît de fermă atitudine referitoare la viitor, ambele avînd la bază aceeași sursă de energie și forță de creație: originea latină, dreptul bazat pe vechimea și continuitatea poporului român asupra pămîntului moștenit, geniul creator al neamului.

[1] Vezi D. Prodan, *op. cit.*, p. 59—60.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

VIII

CONȘTIINȚA ORIGINII COMUNE ȘI A UNITĂȚII NAȚIONALE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA.

— Mișcări culturale și revoluționare, societăți și periodice politice, literare, dascăli și călători —

Avîntul general european caracteristic începutului secolului al XIX-lea, și îndeosebi perioadei următoare căderii lui Napoleon, a avut o firească influență și asupra dezvoltării politice și culturale a țărilor române și, implicit, asupra formelor de manifestare a conștiinței unității naționale.

Pe lîngă elementele utilizate în secolul precedent, dintre care o parte au fost încorporate și în noile structuri, în această perioadă au apărut și numeroase elemente noi, necunoscute pînă atunci sau puțin cultivate în substanța și ansamblul lor. Iluminismul era în floare și consecințele sale aveau să devină din ce în ce mai evidente. Pe primul plan, în ordinea politică, se ridică problemele referitoare la modernizarea aparatului de stat, tendințele de emancipare economică, socială și națională concretizate prin mișcări revoluționare, necesitatea clarificării raporturilor cu Turcia și Rusia iar în ordinea culturală necesitatea dezvoltării învățămîntului și a teatrului în limba română, a unor organe de presă ca urmare a marelui avînt literar, constituirea unor societăți științifice și literare, organizarea unor manifestări în domeniul artelor plastice și tehnice, cu un cuvînt realizarea progresului în toată amploarea lui.

Evident, ca și în capitolele precedente, din toată această dinamică mișcare și din toate strălucitele ei rezultate nu vom reține decît elementele revelatoare pentru afirmarea conștiinței românești și a procesului de manifestare a unității naționale.

În complexitatea lui, progresul general înregistrat în acest secol a fost un adevărat vehicul pentru ideea națională, pentru crearea unui stat al tuturor românilor, stăpîni pe întregul teritoriu românesc. Cu cît ideologia politică progresistă s-a afirmat mai impetuoasă, cu cît mișcările politice și literare s-au manifestat mai viguros, și cu cît progresul social-economic a fost mai accentuat, cu atît au sporit și ocaziile și mijloacele de afirmare a spiritului național, a dorinței de libertate a poporului român, de unitate și independență politică, indiferent de frontierele politice care îl despărțeau.

Ideea a fost susținută, concomitent, atît de către bărbații politici, și îndeosebi de cei atrași de ideologiile și țelurile revoluționare, cît și de către scriitori, publiciști, istorici, artiști, rolul de popularizare în mase și de transformare a ei într-un fierbinte ideal patriotic obștesc, urmărit de toate generațiile, avînd să revină profesorilor de toate gradele, învățătorilor, numeroaselor societăți naționale, tuturor patrioților.

Marca specifică a mișcărilor politice ale timpului, a presei, a noilor instituții avea să fie patriotismul concretizat în marea și fecunda idee a libertății și unității românești. În jurul ei aveau să se adune cărturari și militanți români de pretutindeni, an după an și deceniu după deceniu numărul luptătorilor crescînd tot mai mult, iar țelurile lor, cu fiecare etapă, devenind tot mai clare și mai energice.

O însemnată contribuție în direcția transformării și creării noilor instituții culturale au avut în această perioadă profesorii ardeleni, mulți dintre ei cu studii superioare la Viena și Roma, cu toții discipoli ai „Școlii ardelene", ai ideologiei unității naționale.

Un înainte mergător al tuturor acestora, un simbol al mesianismului lor, a fost Gheorghe Lazăr[1] (1779—1823), originar din Avrig (Sibiu), care în anul 1818, emigrat la București, a pus aici, cu ajutorul boierilor C. Bălăceanu, Iancu Văcărescu, Gheorghe Golescu și Grigore Ghica, viitorul domn, bazele primei școli superioare în limba română: *Școala de la mănăstirea Sf. Sava*. La această școală, care avea să deschidă o „epohie nouă" în cultura română și să înlăture dominația grecească, au fost chemați „toți tinerii români din toate părțile și de toată starea". Printre aceștia aveau să se afle nu numai tineri din București, ci și din Moldova și Transilvania, atrași de noutatea programului anunțat și de noile perspective ale învățămîntului românesc.

Deși „geometru" (inginer) ca îndeletnicire, Lazăr, care studiase trei ani în capitala Austriei (1806—1809), era totuși un discipol al lui Petru Maior, pe care îl cunoscuse personal. El a dat astfel

[1] Vezi monografiile: Gh. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924; George Macovescu, *Gheorghe Lazăr*, București, 1954 (o nouă ediție în 1973); Gh. Pârnuță, *Gheorghe Lazăr. Contribuția sa la dezvoltarea învățămîntului*, București, 1973; vezi și Vasile Netea, *Gheorghe Lazăr în istoriografia română*, în vol.: *Pe drumul unității naționale* p. 17—28.

școlii sale, pe lîngă caracterul practic dorit de susținătorii săi — bazat pe matematică, geometrie, geologie — și un profund caracter umanist, aici învățîndu-se gramatica, poetica, geografia, și totodată *„retorica și istoria neamului cu a patriei dimpreună și cu alte științe ce sînt de trebuință spre înțelesul acestora"*, cu alte cuvinte arheologia, numismatica, epigrafia, filozofia, dreptul. Iar ce însemna istoria în gîndirea lui Lazăr, care văzuse și urmele podului lui Traian de la Turnu Severin și ale cetății din apropiere, se relevă în mod concludent din discursul scris în 1819 pentru urcarea în scaun a mitropolitului Țării Românești, Dionisie Lupu. Slăvind pe strămoșii romani și totodată pe „chesarii" Romei, dascălul inspirat amintea în plin regim fanariot că urmele și hrisoavele lor *„mărturisesc dreptul ce avem în stăpînirea pămîntului strămoșesc,* deșteptîndu-ne a urma și noi strămoșilor noștri, ca neprecurmat să se proslăvească semințiа în veacuri și prea înaltului schiptru împărătesc (al lui Traian) neîncetat să-i ardă focul pe jertfelnic, prefăcîndu-se slava în mărire, iar nu în perire și stingere. Dar oare — întreba Lazăr cu durere și indignare — cînd s-ar ridica duhul din țărîna acelora și ar privi preste strănepoții marelui chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în zioa de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mai împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeiele cele proaste și încenușate, i-ar căuta în scaunul stăpînirii, și i-ar afla amărîți subt jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupți, goi, amărîți și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrăjmășului omenirei, răpitorului casei părintești. *Ajungă* — exclama el cu îndîrjire — *ajungă lacrimile patriei, ajungă jugul robiei, vreme este de cînd cu oftare așteaptă căzuta semințiе cuviincioasă izbăvire; țărîna strămoșească cu cuvînt pretinde(risește (pretinde) acum mîntuire căzuților săi strenepoți, întinzîndu-ți brațul prea sfinției tale însuși din sîngele părintesc mijlocitor acelora spre mîngăiare"*[1].

Discursul cuprindea deopotrivă un program social și un program național. Realizarea unuia nu se putea face fără realizarea celuilalt. Gheorghe Lazăr, spirit revoluționar, le preconiza pe amîndouă cu aceeași gravitate.

Cum se înfățișa Lazăr elevilor săi și cum îi receptau aceștia personalitatea avea să o mărturisească, după moartea dascălului, cel mai mare dintre ei: *Ion Heliade Rădulescu*. „El — scria Heliade în 1839 — slujba sa niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie,

[1] Gh. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, p. 138—139 (anexa XIII).

ci o chemare, o misioană. Pare că era într-adins venit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația sa. Cînd se afla în clas, el vorbea însuflat (inspirat). Catedra lui semăna cu un amvon. *Vedea cineva cum i se bate peptul. Cu mîni pline în orice ocazie arunca semințele românismului și naționalității.*"[1] Un alt elev, Christian Tell, viitor membru al „Frăției" și component al Locotenenței domnești de la 1848, adăuga: *„Îl asculta* (lumea) *ca pe un profet"*[2].

Nu e de mirare deci că în 1821 Lazăr s-a găsit din primul moment alături de Tudor Vladimirescu — așa cum se va vedea în paginile următoare — și odată cu el o bună parte din elevii săi. Dealtfel, cîțiva dintre aceștia, în frunte cu Heliade și Christian Tell, aveau să fie printre principalii exponenți ai revoluției de la 1848, spiritul lui Lazăr însuflețind astfel două revoluții: pe cea a pandurilor și pe cea a pașoptiștilor. Și una și alta au avut același îndoit caracter: social și național, cea de a doua înscriind totodată unirea românilor pe toate drapelele sale.

N. Iorga avea să-l numească în 1906 *cel dintîi învățător de ideal național.*

Cele realizate de Lazăr la București au determinat în anul 1820 și pe conducătorii învățămîntului din Moldova — mitropolitul Veniamin Costache și Gheorghe Asachi — să invite la Iași, deocamdată pentru Seminarul de la Socola, alți profesori transilvăneni, destinați unui rol similar. Printre aceștia se aflau Vasile Popp (1789—1842), doctor în filozofie și medicină de la Viena, Vasile Fabian Bob, Ioan Costea și Ioan Manfi, pregătiți la Cluj și Blaj[3]. Și aceștia, ca și Lazăr, au adus cu ei spiritul „Școlii ardelene" și au militat pentru ideea unității. Vasile Popp, care fusese numit și director al seminarului, avea să alcătuiască mai tîrziu cea dintîi bibliografie românească — *Disertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele Țări de la începutul lor pînă în zilele noastre* (1838) — în prefața căreia afirma, ținînd seama de realitatea politică a timpului, că „o națiе nu se poate osăbi prin munți înalți, rîuri mari, sau alte hotare politicești, ci numai acolo încetează o națiе, unde înceată limba care o unește".

Intrarea în Moldova a eteriștilor lui Alexandru Ipsilanti (februarie 1821), și apoi „zavera" ce a urmat, au pus însă capăt pe

[1] „Curierul românesc", 1839, nr. 64—66.
[2] „Familia", 1865, p. 121.
[3] G. Erbiceanu, *Istoricul seminarului „Veniamin" din mănăstirea Socola*, Iași, 1885; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1971 (ed. a II-a, p. 92—93).

neașteptate activității acestora; ea avea să fie reluată mai tîrziu de către alte elemente, cu aceeași însuflețire.

*

Nimic n-a cutremurat însă mai puternic acest început de secol ca revoluția din 1821, care, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu nu a dat numai o lovitură de moarte regimului feudal turco-fanariot, ci a constituit totodată un nou și semnificativ prilej de manifestare a sentimentelor de unitate națională.

Deși punctul de plecare al revoluției a fost Oltenia, ea s-a întins cu repeziciune și în Muntenia, unde Bucureștiul, capitala țării, a devenit centrul ei firesc, și a avut totodată un puternic răsunet și în Moldova și Transilvania.

Dealtfel, după unele izvoare contemporane, în oastea lui Tudor au intrat chiar de la început numeroși voluntari transilvăneni, numiți uneori în aceste documente „ungureni"[1] sau „dezertori din Transilvania"[2]. Se precizează chiar că în tabăra de la Cerneți, alcătuită din 1500 ostași, „cei mai mulți" ar fi fost dintre aceștia[3].

„Ungurenii" și „dezertorii" nu erau însă decît românii din părțile Transilvaniei mărginașe cu Oltenia (Țara Hațegului, regiunea Petroșanilor, județul Sibiu), care prin viața și ocupațiile lor —păstorit, negoț, agricultură — erau strîns legați de olteni, mulți dintre ei fiind înrudiți cu aceștia și avînd chiar și așezări gospodărești și de o parte și de alta a graniței, ceea ce-i ajuta să se sustragă de la obligațiile militare impuse de Imperiul habsburgic. Deși își petreceau cea mai mare parte din timp peste hotar, iar unii nu se mai întorceau niciodată, autoritățile habsburgice continuau totuși să-i urmărească considerîndu-i dezertori. Situația era aceeași și în regiunile învecinate cu județele de nord ale Munteniei și cele de apus ale Moldovei și Bucovinei.

Participarea ardelenilor la revoluția din Țara Românească, mai ales că ei aveau în fața ochilor exemplul răscoalei lui Horia, dezlănțuită cu numai 37 ani mai înainte, a fost astfel cu totul firească, Tudor Vladimirescu nefiind pentru ei decît un al doilea Horia. Dealtfel, așa s-au înțeles lucrurile și de către țăranii din Transilvania, și tot așa le-au înțeles însăși autoritățile civile și militare. „În mai puțin de două săptămîni după proclamația de

[1] Naum Rîmniceanu, *Istoricul zaverei în Valahia*, în „Biserica ort. rom.", XXIII, 1899—1900.
[2] M. Popescu, *Contribuțiuni documentare la istoria Revoluției din 1821*, 1927, p. 7.
[3] *Ibidem*, p. 9.

la Tismana (4 februarie), numele lui Tudor Vladimirescu — scrie istoricul A. Oțetea — sub forma alintătoare de Todoraș sau Todoruț — era pe buzele tuturor românilor din Transilvania"[1]. După constatările guvernatorului Transilvaniei Gheorghe Banffy, un exemplar din această proclamație ar fi ajuns și în satul Sulighete din județul Hunedoara, unde a fost difuzată de țăranul Adam Bedia care, neștiind carte, se pare că o învățase pe dinafară[2]. Alte manifestații de solidaritate cu revoluția transcarpatină s-au produs în satele Pricaz, Băcia, Ilia, Ohaba (Hunedoara), Hălmagiu (Arad), Sîngătin (Alba), Gurasada (Zarand). Dintr-o declarație a țăranului Dănilă Almășan din comuna Zdrapți (Munții Apuseni) rezultă că țăranii erau atît de convinși de intrarea în Transilvania a oastei lui Tudor — cu el în frunte, bineînțeles — încît îi fixaseră și data, legată de numele eroului (ziua Sf. Teodor, 4 martie), gîndindu-se totodată și la o adunare la Alba Iulia prin care să se pună capăt asupririi la care erau supuși. În satele Zarandului amintirea lui Horia era apropiată tot mai stăruitor de revoluția de peste Carpați. „Lumea lui Horia" era așteptată și în părțile Aradului. „Toate împrejurările — raporta guvernatorului comitele Hunedoarei, Alexe Noptsa — arată că țărănimea de aici privește cu simpatie evenimentele din Țara Românească și, în caz că s-ar produce o incursiune din partea aceea, s-ar arăta fără îndoială dispusă să i se alăture."[3]

Printre cei vinovați de răspîndirea veștilor din Țara Românească în Transilvania, și chiar de difuzarea proclamațiilor revoluționare, Noptsa îi considera și pe soldații români însărcinați cu paza frontierelor, avînd însă convingerea că pe lîngă aceștia trebuie să existe și alte „căi mai secrete"[4]. Nu e de mirare deci că toate locurile de acces în Transilvania au fost supuse unui riguros control, și totodată întărite cu noi elemente militare. Spaima autorităților transilvănene a luat sfîrșit abia după uciderea lui Tudor, în condițiile cunoscute, și lichidarea revoluției sale[5].

Unul din cele mai semnificative aspecte ale colaborării ardelenilor din „țară" cu Tudor Vladimirescu îl constituie legăturile acestuia cu Gheorghe Lazăr. Îndată după intrarea în București a lui Tudor, dascălul de la Sf. Sava, consecvent cu orientarea sa

[1] *Documente privind istoria României, colecția Hurmuzaki, serie nouă, III, Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, București, 1967, p. 20 (Ediție îngrijită de A. Oțetea).
[2] *Ibidem*, p. 219.
[3] *Ibidem*, p. 214.
[4] *Ibidem*, p. 214.
[5] A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu*, București, 1971, p. 422—431.

patriotică, s-a dus în tabăra acestuia de la Cotroceni pentru a-l ajuta cu sfaturile sale practice — militare și inginerești. Cu sprijinul lui Lazăr s-a făcut instruirea artileriștilor lui Tudor, el fiind acela care i-a învățat cum să tragă cu tunurile și, totodată, cum să se folosească și de alte arme. Zile și nopți Lazăr a fost văzut în tabăra de la Cotroceni. După informația transmisă de contemporanii revoluției, Lazăr ar fi tras el însuși, la cererea lui Tudor, o lovitură de tun în turnul unei biserici unde se ținea o adunare conspirativă boierească. Pe lîngă convorbirile militare, Lazăr va fi avut cu Tudor, fără îndoială, și discuții cu caracter politic, patriotic, și unul și altul dorind ca lacrimile patriei să înceteze.

Manifestații de solidaritate cu revoluția din Țara Românească s-au produs și în Moldova, documentele timpului înregistrînd acțiunile țăranilor din satele Trifești, Corni și Ruginoasa (Roman), Dămieni și Ciuca (Covurlui), Cucuteni (Iași), Pașcani ș.a. Dealtfel, necesitatea unei strînse colaborări între munteni și moldoveni a fost subliniată de însuși Tudor Vladimirescu, care la 5 aprilie 1821 scria unuia din prelații Țării Românești afiliat mișcării sale: „Preasfinția Ta,... trebuie să aveți corespondență cu dumnealor boierii moldoveni, *ca unii ce sîntem de un neam, de o lege* și supt aceeași stăpînire și ocrotire de aceiași putere. Așadar, urmează să știm cele ce se fac acolo și să le vestim (anunțăm) ce este aici, ca, *la un gînd și într-un glas cu Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor Prințipaturi ajutorîndu-ne unii pe alții*"[1].

Sensul istoric al revoluției de la 1821 — care a fost în aceeași măsură o revoluție socială și națională — a fost descifrat cu o pătrunzătoare acuitate de N. Bălcescu. „Revoluția de la 1821 — scria marele revoluționar în 1850 — a strigat *dreptate*, și a urmat ca tot românul să fie liber și egal, ca *statul să se facă românesc*. Ea fu o revoluție democratică." Continuarea ei firească urma să fie revoluția de la 1848, considerată de Bălcescu ca o „dezvoltare progresivă a revoluției din 1821"[2]. M. Kogălniceanu avea să afirme mai tîrziu că revoluția lui Tudor, socotită și de el ca națională și socială, a fost nu numai „sîmburele revoluției din 1848, dar și al actului de emancipare din 2 mai 1864", cu alte cuvinte, al reformei agrare de sub domnia lui Cuza[3].

[1] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, II, București, 1959, p. 33.
[2] N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, vol. I, București, 1953 (ed. Gh. Băiculescu și Virgil Cândea), p. 307.
[3] M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, București, 1872, ed. II, prefața.

Prin participarea la ea a maselor de țărani ardeleni și moldoveni, ca și a învățatului Gheorghe Lazăr, revoluția din 1821 a fost astfel o revoluție a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ideea unității naționale nu s-a manifestat însă în această perioadă numai prin acțiunile menționate, ci și prin unele inițiative care aveau să dea un puternic impuls culturii românilor de pretutindeni. Siliți să părăsească Bucureștiul din cauza noii invazii otomane, cîțiva din principalii boieri patrioți ai epocii — Nicolae și Iancu Văcărescu, Iordache și Dinicu Golescu, Constantin Cîmpineanu, Scarlat Rosetti, precum și tînărul Ion Heliade-Rădulescu — cunoscuți atît prin preocupările lor culturale și literare, cît și prin opoziția făcută regimului fanariot, s-au refugiat la Brașov, unde aveau să stea aproape un an[1]. Odată cu ei se refugiaseră alți 12 063 „munteni", dintre care 7204 se stabiliseră în oraș, iar ceilalți 4589 în satele din Țara Bîrsei[2]. În mod firesc refugiații au intrat astfel în relații cu localnicii, printre care, ca figuri mai de vază, se aflau protopopul Radu Tempea, autorul *Gramaticii* din 1797, doctorul Vasile Popp, amintit în paginile precedente, stabilit între timp și el la Brașov, scriitorul Ioan Barac, autorul epopeilor populare *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elenușa* (1801) și *Risipirea Ierusalimului*, tipărită chiar în acel an la București. Boierii cărturari se legară îndeosebi de aceștia și începură — paralel cu discuțiile lor politice — o serie de discuții comune privitoare la limba română, relevîndu-se necesitatea unei noi gramatici și chiar a unui dicționar. Domeniul literar a fost abordat și el. Gramatica limbii române — deși pînă atunci, pe lîngă lucrările lui Micu-Șincai, Ienăchiță Văcărescu, Ioan Molnar și Radu Tempea, apăruseră alte patru încercări: George Șincai, Buda (1801); Anton de Márki, Cernăuți (1810), Mihai Baiagi, Viena (1813), pentru dialectul macedo-romîn, Diaconovici Loga, Buda (1822) — continua să fie o preocupare acută a tuturor cărturarilor români, fiindcă încă nu se adoptase un sistem comun nici cu privire la formele gramaticale și nici la asimilarea neologismelor. Discuțiile, cu o largă participare, vor continua încă vreme îndelungată. S-a relevat totodată și necesitatea unor traduceri din marii clasici. Fără îndoială se va fi vorbit și despre nevoia unui teatru și a unei opere românești, un grup de artiști italieni, care trecuseră și prin București, organizînd tocmai atunci o serie de spectacole de operă

[1] I.C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Române, la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 65.
[2] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. IV, 1909, p. 332.

pentru brașoveni. Discuțiile avură nevoie de o concluzie, și ea a fost trasă de Dinicu Golescu care propuse înființarea unei societăți literare comune și a unei publicații periodice destinate promovării literaturii românești. Această societate era în concepția lui Dinicu Golescu un „lucru de mare folos" pe care „chiar de nu ne vom învrednici noi a-l vedea învederat, negreșit îl vor cunoaște următorii noștri, căci săvîrșire va lua și bună"[1].

Societatea proiectată la Brașov în 1821 nu s-a putut înființa decît la București în 1827 — Dinicu Golescu plecînd în curînd în cunoscuta lui călătorie — dar o bună parte din inițiativele luate aici se vor înfăptui succesiv prin energia lui Ion Heliade Rădulescu. Prima dintre ele avea să fie cunoscuta sa *Gramatică românească*, tipărită la Sibiu în 1828, dedicată tocmai acestei societăți și totodată profesorilor de la Sf. Sava. În prefața *Gramaticii* sale, — menționînd gramaticile apărute pînă atunci — Heliade își mărturisea admirația pentru „frații din Transilvania și Banat, care sînt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura românească", și făcea urarea ca „Domnul Dumnezeu să sporească rîvna culturii între români și să înceteze toate împotrivirile; coboare-se — implora în continuare Heliade ca și Gheorghe Lazăr cu 9 ani mai înainte — pacea și fericirea cerului preste mult suferitoarea noastră patrie; fie lacrimile și necazurile ei cele îndelungate și pline de deznădejduire auzite la cer și vază de acolo mîngîiere; împărătească sfînta unire în brațele ei cele ostenite, și dreptatea însoțească toate pasurile și săvîrșirile românilor, *ca să fie ei toți frați și toți să se bucure de drepturile pămîntului lor celui blagoslovit! fie! fie! fie!*".

Bogată în idei cu privire la așezarea și dezvoltarea limbii, prefața lui Heliade Rădulescu pleda și pentru „întocmirea" unei Academii, în sînul căreia să se elaboreze o ortografie și un dicționar al limbii, precum și pentru înființarea „unei gazete românești" ce „poate ar fi vremea a se introduce între noi"[2]. El recomanda totodată, lucru pe care îl va face și mai tîrziu în prefața traducerii *Iliadei* (1837), cultivarea traducerilor, fiindcă „traducerile cele bune înfrumusețează și nobilesc limba, prin ele intră în limbă toate frazurile și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiților autori vestiți, și îmbrățișîndu-le le face ale sale".

[1] Constantin Golescu, *Însemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825 și 1826*, ediția Petre V. Haneș, București, 1915, p. VI, 90.
[2] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, București, 1943, p. 185—202. (Ediția D. Popovici).

Academia, ca și dicționarul, aveau să întîrzie încă multă vreme, dar „gazeta", sub titlul *Curierul românesc*, avea să se înființeze chiar în anul următor, și ea ca și *Gramatica* fiind destinată românilor de pretutindeni. Primul număr al „Curierului românesc" a apărut la 8 aprilie 1829, Heliade anunțînd prin „înștiințarea" de apariție că ziarul nu înțelege să-și mărginească aria de observație și difuzare numai la Țara Românească, el fiind considerat — de vreme ce apărea în limba română — organ al tuturor provinciilor și centrelor culturale românești.

Pentru a-și asigura contactul cu toate acestea, ziarul preciza astfel că și-a angajat agenți pentru încasarea abonamentelor și corespondenței atît în Moldova și Bucovina, cît și în orașele transilvănene Brașov, Sibiu, Blaj, Arad. Știind că și la Pesta există o numeroasă colonie de români, ziarul bucureștean anunța că va avea și aici un corespondent, acesta fiind negustorul A. Grabofski, unul din unchii lui Andrei Șaguna[1]!.

„Curierul românesc" a pătruns astfel de timpuriu în Transilvania, unde, îmbrățișînd problemele transilvănene, îndeosebi cele culturale, a izbutit să aibă numeroși colaboratori.

A „neamului" și „românească" se considera și foaia de la Iași a lui Gheorghe Asachi, *Albina românească* — înființată la scurt timp după apariția gazetei lui Heliade (1 iunie 1829). Și în atenția ei erau nu numai cititorii moldoveni, ci toți cei „patru milioane de români" a căror limbă și cultură aștepta „gradul deplinirii"[2].

„Curierul" și „Albina" vor fi cele dintîi goarne de mobilizare a scriitorilor români, în paginile lor relevîndu-se Iancu Văcărescu, V. Cârlova, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, George Sion, Al. Hrisoverghi și atîția alții.

Atît în jurul „Curierului" cît și al „Albinei" se vor dezvolta apoi numeroase alte publicații — „Gazeta Teatrului Național" (1835), „Muzeul național" (1836), „Curierul de ambe sexe" (1836), București, „Alăuta românească" (1837), „Icoana lumii" (1840), „Arhiva Albinei" (1844) la Iași — care toate vor urmări aceeași țintă și se vor manifesta cu aceeași însuflețire.

Prin „Muzeul național" se va purta în 1836 acea substanțială corespondență „între doi români, unul din Țara Românească (I. Heliade Rădulescu) și altul din Moldova (C. Negruzzi), prin care au căutat normele pentru o orientare comună, în problemele lim-

[1] *Publicațiunile periodice românești*, I, p. 177.
[2] *Ibidem*, p. 19—20.

bii, între moldoveni și munteni"[1]. Corespondența celor „doi români" va avea un larg ecou și în Transilvania, unde, sub titlul *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*, va fi continuată de George Barițiu și Timotei Cipariu[2]. Ea va atrage luarea aminte și a altor cărturari transilvăneni ca Nicolae Maniu de la Sibiu și Vasile Popp, care o comentară în publicațiile de la Brașov, Heliade reproducînd articolele lor în „Curierul" și în „Curierul de ambe sexe"[3].

Punctul de vedere care va birui, bazat pe unitatea limbii bisericești, avea să fie cel al lui Heliade, care a demonstrat că „limba bisericească este tot aceea și la munteni, și la moldoveni, și la transilvăneni".

În 1821 apărea totodată și la Buda, din inițiativa editorului Zaharia Carcalechi, originar de la Brașov, urmînd planul din 1795 al lui Ioan Piuariu Molnar pentru „Vestirile filosoficești și moralicești", revista intitulată „Biblioteca Românească". Dedicată în primul rînd problemelor de istorie și literatură, aici publicîndu-se vibrantele evocări consacrate lui Dimitrie Cantemir, Radu Șerban, Mihai Viteazul, Dragoș Vodă, Ștefan cel Mare, însoțite de sugestive portrete, „Biblioteca Română", a intrat fără întîrziere în contact și cu cărturarii români de peste munți, izbutind să înscrie printre abonații săi 126 de cititori din București, Craiova, Cerneți, Slatina.

Pentru a amplifica și consolida aceste legături, revista se adresa în 1834, prin Emanoil Gojdu, „strălucitilor boieri ai Țării Românești și ai Moldovei", rugîndu-i să sprijine avîntul cultural românesc. „Aveți — scria Gojdu — două Principaturi binecuvîntate de Dumnezeu; aveți din însuși sînul nației voastre două căpetenii stăpînitoare; aveți Patrii fericite (bogate) cu care însuși pămîntul Canaan se poate asemăna; aveți o limbă națională dulce și prea plăcută", și deci, adăuga dînsul în încheiere, aveți datoria să „ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba patrioticească... pre învățații neamului, să-i patroniți și, favorizîndu-i, să-i scutiți (de greutăți) întinzîndu-le mîna de ajutor" pentru că *nu este mai mare mîngîiere, mai adevărată îndestulare, decît simțirea fericirei și a măririi neamului*"[4].

[1] „*Muzeul național*", 1836, nr. 36 și 37.
[2] „Foaia literară", 1838, nr. 6—8.
[3] Vezi „Curierul românesc", 1838, nr. 17—18 și „Curierul de ambe sexe", I, p. 285.
[4] I. Lupaș, *Cea mai veche revistă literară românească* în „Studii, conferințe și comunicări istorice", III, p. 145—147.

Sprijinul cerut și primit în secolele anterioare pentru biserici și cărți religioase, se cerea acum pentru publicațiile periodice, pentru noile inițiative culturale.

În același an „Biblioteca Românească" publica și un strălucit reportaj asupra Bucureștilor, redactat de Zaharia Carcalechi, care vizitase capitala Țării Românești în anul precedent.[1]

Spre aceeași capitală, pentru a-i cunoaște oamenii și instituțiile aveau să pornească în primăvara anului 1836 și tinerii învățați ai Blajului, Timotei Cipariu și George Barițiu, ale căror nume vor fi legate de acum înainte de toate evenimentele politice și culturale ale timpului.

La București, cei doi blăjeni avură întîlniri și discuții cu entuziastul și multilateralul Heliade-Rădulescu, cu Iancu Văcărescu, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, cu I. Voinescu II, cu Aron Florian, ardelean ca și dînșii, care tocmai în acel an tipărise volumul întîi din *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Românești*, și cu bănățeanul Eftimie Murgu, întors recent de la Iași, unde funcționase la Academia Mihăileană. Prin Heliade, care în tot timpul vizitei fusese ciceronele lor, Cipariu și Barițiu ajunseseră și la I. Cîmpineanu, conducătorul Partidei naționale, care îi puse la curent cu problemele politice ale Țării Românești. Cei doi ardeleni vizitară totodată Teatrul național, Mitropolia, Muzeul de Științe naturale și Biblioteca națională, Colegiul Sf. Sava și mănăstirea Cernica. Dorul de a cunoaște țara îi conduse apoi spre Giurgiu, Tîrgoviște și Curtea de Argeș, regretînd de a nu fi putut merge și la Galați, Iași și Suceava.

Călătoria la București, despre care atît Cipariu cît și Barițiu aveau să scrie substanțiale pagini[2], a fost cel mai tulburător eveniment al tinereții lor, și el avea să le influențeze întreaga activitate viitoare, îndeosebi cea publicistică și literară, ambii urmînd să devină în curînd conducătorii unor importante periodice politice și literare.

Exemplul lor va fi urmat și de alți blăjeni. În 1838 porni înspre Moldova Ioan Rusu iar în 1839 Simion Bărnuțiu spre Țara Românească. Nici un cărturar și luptător român nu mai putea trăi de acum înainte în orizontul unei singure provincii. Spațiul larg al

[1] „Biblioteca Românească", 1834, IV, p. 55—57.
[2] Vezi Timotei Cipariu, *Călătorie în Muntenia la 1836*, în *Prietenii istoriei literare*, București, 1931, vol. I, p. 355—381 (editor Al. Lupeanu-Velin); Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836. Note pe marginea unui text inedit*, în „Studii, revistă de istorie", 1958, nr. 1, p. 117—137.

Daciei, şi îndeosebi al noii ei capitale, îi atrăgea pe toţi cu o putere irezistibilă.

La 2 ianuarie 1837, după alte numeroase încercări nereuşite, apăru la Braşov prima publicaţie transilvăneană românească — „Foaia Duminecii" — avînd ca redactor pe Ioan Barac. Şi aceasta anunţa de la primul său număr că se adresează tuturor românilor, pe lîngă oraşele din Ardeal şi Banat (Arad, Blaj, Alba Iulia, Tîrgu-Mureş, Sibiu, Reghin, Timişoara, Vîrşeţ, Făgăraş), ea avînd agenţi şi la Bucureşti, Galaţi, Craiova, Ploieşti, Roman, Iaşi[1].

Aceeaşi profesiune de credinţă general românească o făcea la 20 decembrie 1838 şi primul cotidian românesc, apărut în Bucureşti, intitulat *România*, nume semnificativ şi demonstrativ prin sine însuşi, ai cărui redactori erau istoricul Florian Aaron şi profesorul G. Hill, ambii originari din Transilvania. „România" — precizau redactorii săi în înştiinţarea de apariţie — se adresează „către toţi care vorbesc şi citesc limba ei, atît aici în patria sa, cît şi în ţările vecine cu care este înclinată (mărginită) şi fără sfială cere priimire cu bunăvoinţă, sprijinire şi încurajare. Numele său este dovadă de duhul ce o însufleţeşte şi nădejdea care o pironeşte în protecţia inimilor celor bune, este o chezăşuire sigură pentru dînsa că va ajunge cu norocire la scopul ce şi-l propune"[2].

În 1838 au apărut la Braşov alte două publicaţii, care, înlocuind „Foaia Duminecii", vor fi şi ele susţinătoarele polemice ale crezului unităţii naţionale: *„Gazeta de Transilvania* (12 martie 1838) şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (2 iulie 1838), amîndouă redactate de George Barițiu. Apărute sub deviza *Deşteaptă-te şi tu române*, formulată cu 10 ani mai înainte de cîntarea lui Andrei Mureşianu, noile publicaţii, care se difuzau împreună, aveau să cunoască o răspîndire dintre cele mai largi pe întreg teritoriul românesc. Dintr-un tiraj de 400 exemplare, considerat în acel moment ca satisfăcător, ziarele săseşti din Braşov neavînd nici ele decît 600 exemplare — în primul lor an de apariţie, se distribuiau, cerute de abonaţi, 143 în Transilvania, 95 în Banat, 54 în Ţara Românească, 78 în Moldova[3]. În 1842, după patru ani de apariţie, numărul abonaţilor din Ţara Românească şi Moldova

[1] Vezi foaia volantă publicată în „Studia Babeş-Bolyai", series V, fasc. 2, 1961, Psihologia, p. 113—126.
[2] *Publicaţiunile periodice româneşti*, I, p. 600; vezi şi Vasile Netea, *Pe drumul unităţii naţionale*, p. 29—46.
[3] Vezi lista de „prenumeraţi" în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1838, nr. 1, 2 iulie.

— tirajul crescînd şi el — întrecea cu mult pe cel al abonaţilor din Transilvania şi Banat. Iată cifrele: 265 în Ţara Românească 149 în Moldova, 148 în Transilvania, 73 în Banat[1].

Pe lîngă cele două capitale, Bucureşti şi Iaşi, diferiţi abonaţi se aflau în oraşele Buzău, Cîmpulung, Caracal, Craiova, Ploieşti, Iaşi, Galaţi, Huşi, Roman, Mihăileni ş.a. Nici un alt argument n-ar putea dovedi mai convingător calitatea acestor publicaţii de organe ale tuturor românilor — calitate pe care aveau să şi-o păstreze şi în deceniile următoare.

Prin publicaţiile braşovene se vor impune atenţiei obştei româneşti cărturarii şi scriitorii transilvăneni Timotei Cipariu, Ioan Maiorescu, Simion Bărnuţiu, Ioan Rusu, Andrei Mureşianu şi numeroşi alţii, aria învăţaţilor români militanţi lărgindu-se astfel în mod considerabil. Alături de transilvăneni vor colabora la aceste publicaţii şi principalii scriitori munteni şi moldoveni, în frunte cu Ion Heliade Rădulescu, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, Ion Ghica etc., literatura trecînd biruitoare peste toate frontierele artificiale.

Datorită acestor foi au pătruns în Transilvania marile creaţii româneşti din Ţara Românească şi Moldova *Marşul* lui Vasile Cîrlova, *Umbra lui Mircea la Cozia* şi fabula *Boul şi viţelul* de Grigore Alexandrescu, nuvela *Alexandru Lăpuşneanu* de C. Negruzzi, *Viţelnea şi baba* şi *Ultima noapte a lui Mihai Viteazul* de D. Bolintineanu, *Puterea şi arta militară la români* de N. Bălcescu, *Altarul mănăstirii Putna* şi *Deşteptarea României* de Vasile Alecsandri şi multe altele, care provocau aici un fierbinte entuziasm patriotic.

În acest climat a luat naştere articolul lui Barițiu intitulat *Cuvîntul moldo-românesc*, prin care luptătorul ardelean afirma, în 1840, că relaţiile Moldovei şi Ţării Româneşti cu Imperiul otoman „a apunere", ambele principate aflîndu-se în pragul unor schimbări neprevăzute nici de ochiul celui mai ager şi mai adînc politic". Aceste schimbări, fără a nega importanţa factorilor externi, Barițiu le vedea mai mult în „sămînţa" şi „puterea de viaţă", în „fiinţa însăşi a vieţei moldo-româneşti, care, confăptuită cu împrejurările din afară, şi pe cel mai fricos de vremile viitoare îl pot convinge, cum că pe moldo-români îi aşteaptă un viitor mult mai fericit de cum fu pentru ei vremea trecută"[3].

[1] „Gazeta de Transilvania", 1842, nr. 49.
[2] „Foaie pentru minte", 1840, nr. 25.

Într-un alt articol, scris în aceeași perioadă, Bariţiu preciza c românii transilvăneni se simt atraşi de românii de peste Carpaţ datorită limbii şi culturii comune, ca de *„un puternic magnet"*

Comentînd apariţia celor două periodice de la Braşov, „Româ nia" scria cu o entuziastă mîndrie: „Literatura românească îna intează cu pasuri bărbăteşti. În toate provinciile unde sînt român se simte o mişcare nobilă de a scrie şi de a citi. Producţiile literar de tot felul, originale şi traduceri, în proză şi poezie, împrăştie lumină mîntuitoare, care goneşte întunerecul. În aceşti patruzec de ani din urmă — afirma în continuare cotidianul — românii di Ţara Românească, Moldova, Transilvania, Banat şi Ungaria au scris mai mult decît în 400 de ani trecuţi, iar în aceşti 4—5 ani di urmă (în condiţiile destrămării feudalismului, precizăm noi) s-au tipărit mai multe cărţi decît în 40 de ani... În scurt — conchidea „România" — românii merg îndrăzneţi înaintea unui veac strălucit şi se apropie de un viitor fericit. Acesta cu atît va fi mai aproape, cu cît toţi românii îşi vor uni silinţele, cu cît se vor sprijini unii pe alţii între sine, şi cu cît vor lucra fiecare în parte pentru toată românimea"[2].

„România" sublinia şi progresele obţinute în domeniul învăţămîntului, publicînd călduroase dări de seamă despre rezultatele dobîndite de şcolile din Bucureşti, Buzău, Focşani, Ploieşti, Cerneţi, Caracal, Craiova, R. Vîlcea, Vălenii de Munte ş.a. La o bună parte din acestea funcţionau, pe lîngă Florian Aaron, profesori ardeleni ca Iosif Genilie (Bucureşti), Ioan Maiorescu (Craiova), Gavril Munteanu (Buzău), David Almăşianu (Vălenii de Munte), Gheorghe Ardeleanu (Slatina), cărora li se va adăuga în curînd şi marele August Treboniu Laurian ş.a. Prezenţa ardelenilor în viaţa culturală şi economică a Principatelor a fost considerată cu mult înainte de revoluţia de la 1848 ca o prezenţă cu un semnificativ caracter politic, ardelenii fiind socotiţi ca militanţi îndîrjiţi pentru realizarea unităţii naţionale. „Ardelenii care vin aici ca profesori şi ca negustori — scria agentul polonez Woronicz de la Bucureşti în 1838 — sînt cei mai vajnici propagatori ai ideii unităţii naţionale. Ardealul, strîmtorat în dezvoltarea sa naţională, vine în întîmpinarea românilor care au o situaţie ceva mai bună. Persecutaţi de unguri şi austrieci — preciza agentul polonez — ardelenii vin în

[1] „Foaia pentru minte", 1842, nr. 9—11.
[2] „România", 1938, nr. 33, 3 martie.

...ra Românească, unde înrîurirea lor e foarte mare, graţie cul... lor ceva mai alese şi spiritului lor mai activ"[1].

...ldeea unirii — scria în concluzie Woronicz — „ocupă toate ...petele", ea devenind o idee „dominantă". În acelaşi sens vedea ...rurile şi agentul francez Felix Colson, autorul lucrării *De l'état ...ésent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie* (Paris, 1839). „Ardealul arde de dorinţa unirii", afirma acesta după ...e cunoscuse punctul de vedere al emigraţilor ardeleni.

Dorinţa de unire nu era însă o dorinţă izolată a ardelenilor, ...eterminată numai de asuprirea la care erau supuşi, ci ea repre...ta totodată şi gîndirea şi aspiraţiile politice ale românilor din ...ara Românească, care în anul 1838 iniţiaseră, sub conducerea lui ...on Cîmpineanu şi a altor membri ai Adunării naţionale, o îndrăz...eaţă mişcare de emancipare de sub autoritatea Turciei şi a Ru...iei. La 1/13 noiembrie 1838 ,aderenţii lui Cîmpineanu redactară ...n *Act de unire şi independenţă* în care se declara că ei consideră ...a o adevărată datorie „de a mîntui suveranitatea românească, ...e a reda (românilor) o patrie slobodă şi independentă către toate ...mădulările răspîndite ale neamului lor..." Ei rugau totodată pe ...Dumnezeu „ca românii Moldovei care suferă asemenea rele şi toţi ...cei fraţi care gem acum sub un giug din cele mai despotice şi cele ...mai barbare să fie despozaţi a-i agiuta, a se însoţi la a lor cuget ...şi a face împreună cu ei unul şi singur norod oblăduit de unul şi ...acelaşi şef şi stăpînit de aceleaşi legi". Pentru dobîndirea acelei „patrii slobode şi independente" era însă nevoie de unirea tuturor ...forţelor naţionale, fiindcă, aşa cum se arăta în actul menţionat, „un pămînt împărţit ca al lor şi aşa risipiţi cum sînt, va fi peste ...putinţă românilor a se împotrivi de sineşi puternicelor imperiuri ...care îi încungioară, semnatarii actului stăruiesc încă *asupra împre...mărării cei neapărate a populaţiilor române sub un singur schiptru*"[2].

Pentru realizarea acestor proiecte Cîmpineanu a încheiat, ...precum se ştie, un acord de luptă comună cu principele Adam ...Czartoriski, reprezentantul din exil al polonezilor, şi a întreprins o ...călătorie la Paris şi Londra pentru a obţine sprijinul guvernelor ...Franţei şi Angliei.

[1] P.P. Panaitescu, *Planurile lui I. Cîmpineanu pentru unitatea naţională a românilor*, în „Anuarul Inst. de ist. naţională" Cluj, 1926, III, p. 70.
[2] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834—1849*, Bucureşti, 1967, p. 216—219 (anexa 4).

Proiectele sale n-au fost acceptate însă de guvernele acestor țări[1].

Ideea unirii își va continua însă necontenit calea spre deplina înfăptuire, chiar în același an ea avînd să constituie preocuparea de căpetenie a *Societății pentru învățătura poporului român.* Înființată în august 1838 de către studenții români aflați în capitala Franței: Ion Ghica, A.G. Golescu, Dumitru Brătianu, Nicolae Crețulescu, societatea urma să aibă un sediu la Paris și altul la București, iar la Iași avea să ia ființă societatea cu caracter revoluționar *Fiii coloniei lui Traian.* La intrarea în societate, membrii trebuiau să depună un jurămînt prin care se angajau să-și *„sacrifice toată viața... pentru unirea fraților noștri români, pentru dezvoltarea libertății și pentru unitatea patriei"*[2]. Intervenția lui Mihail Sturdza a făcut însă imposibilă desfășurarea activității societății.

De astfel de preocupări nu era străină nici capitala Olteniei, în primăvara anului 1839 anunțîndu-se aici de către diferite ziare apariția unei reviste ce ar fi urmat să poarte titlul de „Dacia veche și nouă". Inițiator al acestei reviste fusese inginerul Alexandru Popovici de la Turnu Severin[3]. Publicația „Dacia" preocupa și pe un tînăr din capitala Moldovei, care avea să fie însă mai norocos decît confratele său de peste Olt, asupra acesteia urmînd să ne oprim în paginile următoare.

*

Deși toate publicațiile menționate pînă acum, apărute la București, Iași și Brașov, au dat o largă atenție, prin colaboratori și probleme, vieții românilor de pretutindeni, totuși, prin forța împrejurărilor, ele reflectau îndeosebi stările politice și elementele specifice ale locurilor unde se redactau, fiecare dintre ele menținîndu-și anumite trăsături distincte.

Iată de ce, urmînd linia afirmării unității naționale, s-a simțit nevoia unei publicații care atît prin numele cît și prin ideologia și programul ei literar și patriotic — evitînd politica regională — să reprezinte o treaptă ascendentă față de ceea ce se făcuse pînă atunci, și totodată un nou impuls pentru viața literară și științifică a românilor din toate provinciile.

[1] P.P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor;* Constantin Vlăduț, *Ion Cîmpineanu,* București, 1973.

[2] Gh. Platon, *Contribution à la connaissance des mouvements sociaux et politiques autrichiens à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie,* în „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, nr. 5, p. 943—968.

[3] *Bibliografia analitică a periodicelor românești,* I, nr. 1496—1499.

Aceasta avea să fie *Dacia literară,* care, inițiată și redactată de M. Kogălniceanu (1817—1891), începe să apară la Iași în 30 ianuarie 1840[1]. În momentul apariției „Daciei literare" Kogălniceanu, deși nu avea decît 23 de ani, se bucura de prestigiul pe care i-l conferiseră lucrările de istorie și istorie literară tipărite la Berlin în 1837 — *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens"*[2] și *Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur* — precum și redactarea în 1838 a revistei lui Asachi, „Alăuta românească". Lucrările de istorie relevaseră largul său orizont științific, precum și concepțiile sale asupra unității poporului român[3], iar dirijarea „Alăutei" făcuse dovada capacității sale de redactor.

În „introducția" noii reviste, făcînd un scurt istoric al publicațiilor anterioare, apărute în marile provincii ale vechii Dacii și insistînd îndeosebi asupra „Albinei", „Curierului" și „Foii pentru minte, inimă și literatură" de la Brașov, M. Kogălniceanu afirma că „tustrele au mai mult sau mai puțin o *coloră locală*". Noua revistă își propunea dar să fie o revistă care „părăsind politica" (în sensul informațiilor administrative), s-ar îndeletnici numai *cu literatura națională,* o foaie care „făcînd abnegație (abstracție) de loc, ar fi numai *o foaie românească,* și prin urmare s-ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune. Foaia noastră — afirma în continuare Kogălniceanu — va fi un repertoriu general al literaturei românești, în care, ca într-o oglindă, *se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său*", „Dacia literară" militînd ca *„românii să aibă o limbă (literară) și o literatură comună pentru toți".*

În legătură cu critica noilor producții se anunța că ea va avea în vedere „cărțile nou ieșite în *deosăbitele provincii* a vechii Dacii".

[1] *Publicațiunile periodice românești,* I, p. 181—182.

[2] Inițial lucrarea se intitulase: *Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie et des états indépendents des Transylvains et des Valaques transdanubiens.*

[3] Vezi pentru M. Kogălniceanu ca istoric: A.D. Xenopol, *Mihail Kogălniceanu,* Discurs de recepțiune la Academia Română (17 martie 1895), București, 1895; D. Onciul, *Mihail Kogălniceanu, Memoriu la Centenarul nașterii lui,* București, 1918; N. Iorga, *M. Kogălniceanu scriitorul, omul politic și românul,* București, f.a.; Gh. I. Brătianu, *Opera istorică a lui M. Kogălniceanu,* în vol.: *M. Kogălniceanu. Ciclu de conferințe,* București, 1936; A. Oțetea, *Kogălniceanu istoric,* studiu introductiv la vol. *Opere I, Scrieri istorice,* București, 1946; Al. Zub, *M. Kogălniceanu, bibliografie,* București, 1971, idem, *M. Kogălniceanu istoric,* Iași, 1974.

Kogălniceanu înființase astfel o revistă cu un înalt caracter românesc, pe baza cărora să se poată crea o limbă literară și o literatură națională, expresie a vieții și istoriei românilor de pretutindeni.

Cît de mult răspundea „Dacia literară" unor reale trebuințe și așteptări s-a văzut îndată după apariția ei din comentariile publicate în însăși publicațiile vizate, ca și din reproducerea programului său în toate acestea („Curierul", „Albina", „Foaie pentru minte, inimă și literatură").

Deși avea să apară numai trei luni — în luna iunie revista a fost suprimată — „Dacia literară" a izbutit să adune în jurul ei, pe lîngă M. Kogălniceanu, pe C. Negruzzi, care a publicat aici nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, pe V. Alecsandri, pe Grigore Alexandrescu, care i-a dăruit *Anul 1840*, pe Al. Donici, și C. Stamati, printr-o reproducere, pe George Barițiu *(Pămîntul moldo-românesc)*. Revista a reprodus totodată diferite poezii ale lui Asachi din „Albina", articole ale lui Heliade din „Curierul", însemnări felurite din „Gazeta de Transilvania", precum și un necrolog al episcopului Samuil Vulcan de la Oradea, întemeietorul gimnaziului românesc din Beiuș (1828).

Cele promise în program s-au înfăptuit astfel la modul optim, „Dacia literară" impunîndu-se ca o piatră de hotar între două epoci literare[1]. Concomitent cu „Dacia literară", Kogălniceanu a întemeiat și revista *„Arhiva românească"* al cărei prim tom n-a apărut însă decît în 1841, iar tomul al doilea în 1845. Orizontul unității naționale s-a relevat și în această revistă prin larga evocare a lui Gheorghe Șincai, semnată de Kogălniceanu, prin prezentarea operei lui August Treboniu Laurian *(Tentamen criticum...)* și publicarea documentelor maramureșene referitoare la posesiunile voievodului Bogdan și la domniile voievozilor Balița și Dragoș. Din Țara Românească sînt reproduse de asemenea cererile „deputaților munteni" prezentate în 1770 țarinei Ecaterina a II-a, „orația" rostită cu acest prilej de către mitropolitul Grigore, ca și semnalarea descoperirii la biblioteca Colegiului Sf. Sava a unui manuscris al *Învățăturilor lui Neagoe către fiul său Teodosie*[1].

Pe aceeași linie va merge și „Propășirea" înființată de același Kogălniceanu — ca o continuare a „Daciei literare" — în toamna anului 1843. Temătoare de semnificația titlului, cenzura nu i-a îngăduit însă apariția sub acest nume, ci numai sub acela de „Foaie științifică și literară", așa cum a apărut la 9 ianuarie 1844. Și în programul „Propășirii" se preciza că revista va fi menită „să împărtășească cetitorilor o idee dreaptă și îndestulătoare a mișcării literare din Moldavia, Valahia și Transilvania". Deși nici ea n-a avut o viață prea lungă (9 ianuarie—23 noiembrie 1844), totuși în cele 42 de numere apărute întîlnim floarea scriitorilor români de pretutindeni în frunte cu V. Alecsandri, N. Bălcescu — care debutează aici cu studiul *Puterea armată la români* — Andrei Mureșianu cu poezia *O privire de pe Carpați*[2].

În intervalul dintre suprimarea „Daciei literare" și apariția „Propășirii" — ambele cu abonați atît în Țara Românească cît și în Transilvania și Bucovina — M. Kogălniceanu a îmbogățit însă patrimoniul culturii și al patriotismului românesc cu o operă rămasă pînă astăzi creație antologică nu numai a istoriografiei, ci și a literaturii române: *Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843*. Mai mult decît o prelegere didactică sau decît un discurs patriotic academic, „Cuvîntul" lui M. Kogălniceanu a fost un mare manifest național, consacrat istoriei și istoriografiei românilor de pretutindeni, unității lor istorice și spirituale. „Eu — a precizat oratorul — privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi... a Valahiei și a fraților din Transilvania." Scopul urmărit de Kogălniceanu prin acest „cuvînt" a fost de a deștepta printre contemporanii săi „un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc, și un interes mai viu pentru nație și patrie"[3]. Și acest „cuvînt" — publicat grabnic într-o broșură specială și apoi în „Propășirea" — ca și „introducțiunea" la „Dacia literară" — a fost reprodus fără întîrziere în „Foaia pentru minte,

[1] P.V. Haneș, *Locul Daciei literare în istoria literaturii românești*, în „Preocupări literare", București, 1940, nr. 3, p. 129—140; Parfene Constantin, *Însemnătatea „Daciei literare" în dezvoltarea culturii românești*, în „Studii și cercetări științifice", Filologie, Iași, 1960, fasc. 1, p. 13—30; G.V. Nicolescu, *Curentul de la „Dacia literară"*, „Limbă și literatură", vol. V, București, 1961; Maria Platon, *Dacia literară* (monografie), București, 1972.

[1] Vezi Iulia Frunzache, *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu*, în „Arhiva românească", București, IV, 1940, p. 324—342.

[2] Vezi N. Cartojan, *Soarta unei reviste literare în 1844: Propășirea*, în „Convorbiri literare", XLI, 1907, nr. 2, p. 197—204; nr. 4, p. 416—429, Paul Cornea, *Propășirea. 1844*, în vol. *Reviste literare românești din secolul al XIX-lea*, București, 1970, p. 43—104.

[3] M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. I, 1946 (ed. A. Oțetea), p. 635—654.

inimă și literatură" (1844, nr. 11—13) însoțit de o elogioasă notiță a lui George Barițiu.

Tot ce se vorbea și se scria în direcția patriotică dincoace de Carpați, se cunoștea astfel și în Transilvania, sentimentele și cugetarea fiind aceleași.

Dornic de acțiuni cît mai largi, Kogălniceanu a regretat mult de a nu fi „putut" edita „Arhiva românească" în periodicitatea anunțată în 1840. După patru ani, în 1845, în prefața tomului II, el se vedea silit, intervenind și necesitatea unei călătorii în străinătate, să-și ia „ziua bună" de la cititori, dar totodată să le anunțe că „Arhiva românească" lasă o vrednică clironoamă (moștenitoare) a soliei sale în „Magazinul istoric pentru Dacia", ce urma să apară la București în același an (1 iulie 1845).

Ce n-a putut realiza Kogălniceanu cu „Arhiva românească", deși necesitatea publicării cronicilor și documentelor istoriei românilor îl va preocupa toată viața, vor realiza însă Nicolae Bălcescu și A.T. Laurian, întemeietorii și redactorii „Magazinului istoric pentru Dacia", care va juca în istoriografia română același rol pe care l-au jucat în mișcarea literară revistele „Dacia literară" și „Propășirea".

Chiar de la primul pas al existenței sale, noua revistă va intra în strînse legături atît cu periodicele și cercurile literare și istorice din București, cît și cu cele de la Iași și Brașov. Prospectul de apariție al noii reviste, prin care se afirma că „istoria este cea dintîi carte a unei nații", s-a imprimat astfel ca foaie volantă la Brașov, la aceeași tipografie la care se tipăreau și foile lui Barițiu, sub îngrijirea acestuia, firește, urmînd ca apoi să fie reprodus și în „Curierul" lui Heliade (9 ianuarie) și în „Foaia pentru minte, inimă și literatură"(29 ianuarie). Prin acest prospect redacția revistei, care urma să fie răspîndită în toate părțile locuite de români, anunța că dispune de agenții pentru abonamente la redacția, „Albinei românești" și a librăriei Nica de la *Iași*, la *Brașov* la redacția „Gazetei de Transilvania" și la librăria Nemet, în *Sibiu* la protopopii Moise Fulea și N. Maniu, în *Blaj* la Timotei Cipariu, în *Oradea* la secretarul consistorial M. Grama, în *Arad* la profesorul Al. Gavra, în *Timișoara* la asesorul consistorial Petrovici, la *Lugoj* la profesorul Ventilă, în *Biserica Albă* la directorul școlar Loga, în *Maramureș* la protopopul Man.

„Magazinul" nu îndemna pe românii din „deosebitele părți ale Daciei" indicate nominal — Țara Românească, Moldova, Transilvania — numai la înscrierea ca abonați, ci totodată și la colaborări, toți cei care „posedau documente istorice despre Dacia noastră, și mai ales literatorii istorici", fiind rugați „să binevoiască a contribui la această lucrare națională atît prin materialele ce vor avea, cît și prin îndreptarea la cele ce vor ști că se află în locuri și în mîni străine".

Avînd o viață mai lungă decît periodicele lui Kogălniceanu, „Magazinul istoric pentru Dacia" a avut numeroși abonați și cititori în toate regiunile menționate. Printre aceștia se aflau principalii cărturari transilvăneni, care au asigurat totodată revistei muntene o largă difuzare printre amicii și cunoscuții lor, exemplarele „Magazinului" trecînd din mînă în mînă.

Transilvănenii au cunoscut astfel din primul moment substanțialele studii programatice consacrate de N. Bălcescu și A.T Laurian istoriei românilor — *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei românilor* și *Discurs introductiv la istoria românilor* — precum și numeroasele cronici și documente publicate în paginile „Magazinului"[1].

Concomitent cu studiile dedicate istoriei Țării Românești, N. Bălcescu avea să publice în noua revistă scînteietoarele sale evocări moldovene *(Ioan Tăutul* și *Miron Costin,* 1845), precum și expunerea despre *Puterea și arta militară la moldoveni în timpul mărirei lor* (1846), așa cum cu doi ani mai înainte publicase în „Propășirea" de la Iași studiul privitor la puterea și arta militară a Valahiei. Cele mai multe din studiile lui Bălcescu se refereau însă la istoria ambelor principate: *Românii și fanarioții* (1845), *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele române în deosebite timpuri* (1846), *Despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei* (1847), viziunea sa, cum avea să se vadă în monografia consacrată lui Mihai Vodă Viteazul, aplicîndu-se istoriei tuturor românilor[2].

Laurian a publicat la rîndul său marile sale expuneri referitoare la *Starea politică și religioasă a românilor din Transilvania* (1846) și totodată a celor din Banat: *Temișana sau scurtă istorie a Banatului* (1847—1848). Un alt transilvănean, profesorul Con-

[1] Vezi titlurile acestora în N. Bălcescu, *Opere* I, partea a II-a, (ediția G. Zane), p. 193—195, și în *Bibliografia analitică a periodicelor românești,* întocmită de I. Lupu, N. Camariano și O. Papadima, București, 1967, vol. X, p. III-a, p. 1141—1142.

[2] Vezi pentru N. Bălcescu ca istoric: Al. Odobescu, *Nicolae Bălcescu și scrierile sale.* Precuvîntarea la *Românii supt Mihai voievod Viteazul,* București, 1877; Gh. Zane, *N. Bălescu, opere, omul, epoca,* București, 1975; Horia Nestorescu-Bălcești, *N. Bălcescu, bibliografie,* București, 1971 (cu o bibliografie a tot ce s-a scris despre N. Bălcescu).

stantin Roman-Vivu, a publicat o serie de *Acte diplomatice atingătoare de istoria lui Mihai Vodă Viteazul* extrase din diferite colecții maghiare (1846). Pentru a marca și mai accentuat dorința redacției de a încetățeni „Magazinul" în Ardeal, în primul număr al revistei s-a precizat că „pentru ortografie s-a primit în parte cea adoptată de „Gazeta Transilvaniei".

Prezența istoriei întregului pămînt românesc în coloanele „Magazinului" îl făcea pe Bariţiu să scrie, îndată după apariția primului număr al revistei, că „nu este om în care bate o inimă cu simțiminte de român pe care să nu-l intereseze această operă națională"[1], și totodată să reproducă principalele sale studii. Cuvinte tot atît de elogioase se puteau citi și în „Albina" lui Asachi: „Nu putem de ajuns lăuda — scria aceasta — zelul d.d. redactori Treb. Laurian și N. Bălcescu, cărora dorim toate înlesnirile pentru neîntreruperea unei asemenea lucrări, între care cea mai însemnată este îmbrățișarea compatrioților, încît fiecare să se mîndrească de a avea acest document național ca un titlu chiar al familiei sale"[2].

Timp de trei ani cît a ținut apariția sa (1845—1848) — A.T. Laurian va scoate și la Viena un volum în 1851 — „Magazinul istoric pentru Dacia" a fost o revistă istorică a tuturor românilor, el aducînd una din cele mai largi contribuții la studierea istoriei naționale și la dezvoltarea conștiinței patriotice. Cercetînd și evocînd trecutul Daciei — două din compartimentele sale se intitulau: „Memoratoriul dacian" și „Incriptorul dacian" — „Magazinul istoric" pregătea și lumina calea socială și națională a viitoarei Românii.

Pe lîngă „Magazinul istoric pentru Dacia", în anul 1845 s-au înființat și două noi societăți patriotice care și-au consacrat activitatea românilor de pretutindeni: *Asociația literară a României*, la București, și *Societatea studenților români* de la Paris. Ambele continuau activități inițiate anterior, dar stînjenite sau împiedicate în manifestarea lor de autoritățile domnești din cele două Principate. „Asociația literară a României", organizată acum de Nicolae Bălcescu, care avea să-i redacteze și actul de constituire (14 februarie 1845), reprezenta tradiția societăților proiectate în 1821 și 1827. Ea a izbutit să adune în jurul său pe lîngă scriitorii și luptătorii munteni, dintre care unii se făcuseră cunoscuți prin publicațiile timpului — Ion Ghica, Ion Voinescu II, C.A. Rosetti,

[1] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1845, nr. 29, 16 iulie.
[2] „Albina românească", 1845, p. 26.

Cezar Bolliac, A.G. Golescu, D. Brătianu, Ștefan Golescu — pe moldovenii Gheorghe Asachi, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Alecsandri, C. Negruzzi, și pe transilvănenii A.T. Laurian, stabilit la București, Paul Vasici, George Bariţiu, Timotei Cipariu[1]. Energia lor cunoscută acum de mai mulți ani se multiplica sub toate formele. Societatea, care camufla din punct de vedere legal activitatea societății secrete cu caracter revoluționar *Frăția* înființată cu doi ani mai înainte, își propunea să contribuie la prograsul cultural „cu scrieri folositoare în toate ramurile științelor pentru învățătura junimii", să editeze pe scriitorii lipsiți de mijloace și să dea impulsul necesar răspîndirii cititului în „mulțime." Mai presus de toate ea era însă o societate patriotică, preocupată de realizarea unității naționale. „Asociația literară a României" a publicat primul volum al lui D. Bolintineanu *(Colecțiune din poeziile d-lui Bolintineanu*, 1847), în care se găseau înflăcăratele sale balade și legende patriotice: *Mama lui Ștefan cel Mare, Mircea cel Mare și solii, Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul.*

Printre militanții cei mai înflăcărați ai societății au fost Grigore Grădișteanu, care a făcut o călătorie în Transilvania pentru a lua contact cu intelectualii români de la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Alba Iulia și din alte centre, și Constantin G. Filipescu, care a făcut o călătorie asemănătoare în Moldova pentru a-i vedea pe C. Negri, V. Alecsandri și alții. „Sub pretextul de a face o gramatică românească și un dicționar — scrie unul din cronicarii epocii — era vorba să se adune români din toate provinciile cînd la Iași, cînd la București, cînd la Brașov sau aiurea, pentru o acțiune generală a românilor — dacă evenimentele ar cere-o"[2].

Datorită relațiilor închegate în cadrul „Asociației literare a României" s-a organizat la 21 mai 1845 și însuflețita întîlnire de la Mînjina — satul lui C. Negri — unde și-au strîns mîinile și și-au înălțat inimile sub semnul unirii C. Negri, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Ionescu de la Brad, N. Bălcescu, C. Filipescu, D. Bolintineanu și alții[3]. Întîlnirea s-a săvîrșit sub semnul înalt al Unirii. „Lucrează, dragă Filipescule, — îi scria C. Negri lui C. Filipescu în legătură cu organizarea acestei întîlniri — toate puterile tale pentru întîlnirea plănuită. Nu da înapoi în

[1] *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 52; Cornelia Bodea *op. cit.*, p. 59—60.
[2] G. Zossima, *Biografii politice ale oamenilor mișcării naționale din Muntenia la 1848*, București, 1884, p. 59 (nota 2).
[3] Vezi V. Alecsandri, *Dridri* — culegere de proză, I, București, 1960, p. 32.

față măreției cauzei și nu urmări decît realizarea Unirii pe temelii solide, pe care, în timpul întîlnirii, o putem statornici între două mici neamuri (pe atunci munteni și moldoveni) ce nu trebuie să fie decît unul singur."[1]

Într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica în preajma acestei întîlniri, C. Negri, împreună cu Vasile Alecsandri, afirma că „gîndul întîi a bine înțeleșilor români trebuie să fie *unirea a tot ce iaste român*, ca cu tărie înmulțită să putem păși spre cuviincioasa (trebuitoarea) înaintare"[2].

Și toți cei care au participat la întîlnirea de la Mînjina din 21 mai 1845 au fost într-adevăr în fruntea luptei pentru Unirea Principatelor — pentru a face din munteni și moldoveni *români*.

„Societatea studenților români" de la Paris continua și ea la rîndul ei „Societatea pentru învățătura poporului" din 1839. Printre membrii noii societăți erau unii din cei care, ca Ion Ghica, făcuseră parte și din vechea societate și veniseră la Paris numai pentru a sprijini pe colegii lor mai tineri, iar alții, ca C.A. Rosetti — inițiatorul — și N. Bălcescu, se aflau acolo pentru desăvîrșirea studiilor. Activitatea societății s-a inaugurat la 2/14 decembrie 1845, președinte fiind ales Ion Ghica, secretar C.A. Rosetti, iar casier moldoveanul Scarlat Vîrnav. La Paris se aflau atunci sute de români — munteni și moldoveni deopotrivă — o bună parte dintre ei, fie că erau studenți, fie că urmăreau alte interese, înscriindu-se în societate. Printre aceștia — contribuind și cu anumite sume de bani — se aflau: A.G. Golescu, G. Caracaș, D. Brătianu, I.C. Brătianu, Ion Ionescu de la Brad, I.I. Bălăceanu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, C. Negri, precum și doamnele Ermina Asachi, fiica lui G. Asachi, căsătorită cu Edgar Quinet, Maria Balș, Maria Cantacuzino ș.a.[3].

La propunerea lui Rosetti, ca președinte de onoare al societății a fost proclamat marele poet și luptător pentru libertate A. de Lamartine. În vara anului 1846 Ghica reîntorcîndu-se la București, președenția societății fu asumată de Nicolae Bălcescu.

Printre alte scopuri culturale și patriotice — și îndeosebi popularizarea chestiunii Principatelor în ziarele franceze — societatea își propunea să țină la Paris, „pentru desăvîrșirea învățătorilor, tineri *români din orice parte de loc*", și să aibă corespondenți *în deosebite părți române*". Ea a înființat totodată și o *Bibliotecă română*, pentru care a solicitat concursul „tuturor binevoitorilor neamului nostru". Cărțile și publicațiile destinate acestei biblioteci urmau să fie depuse la diferite librării și redacții din București, Iași, Brașov, Sibiu, Blaj ș.a. La 25 iulie 1846, printr-un apel adresat întregii națiii românești, conducătorii societății exclamau: Vino, române, să-ți iei rangul tău cel dintîi, lucirea ta cea veche".

Revoluția din 1848 avea să găsească societatea în plină înflorire, membrii ei, dintre care o bună parte, în frunte cu N. Bălcescu, participaseră la răsturnarea lui Ludovic Filip I, întorcîndu-se cu toții în țară pentru a susține revoluția libertății și unității naționale românești[1].

[1] C. Negri, *Scrieri*, I, p. 257.
[2] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 29.
[3] Vezi lista tuturor donatorilor în *Anul 1848 în Principatele Române* I, p. 80-84.

[1] Vezi pentru detalii: V. Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845—1848: La Société des étudiants roumains de Paris*, în „Nouvelles études d'Histoire", București, 1965; Vasile Netea, *C.A. Rosetti*, București, 1970, p. 79—118.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

IX

ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848

Revoluția de la 1848 a fost, atît prin amploarea cît și prin adîncimea ei, și totodată prin simultaneitatea unora din actele sale, cadrul cel mai larg al manifestării conștiinței originii române și a unității naționale românești. În ea s-au integrat toate provinciile istorice românești, și toate au fost rînd pe rînd vatra ideilor ei, cetățuia ei de apărare și, în același timp, marea tribună a elocinței revoluționare.

Începută mai întîi în Moldova (28 martie), revoluția s-a întins cu repeziciune — determinată de ideile și aspirațiile ei comune — în Transilvania (3/15 mai) Țara Românească (11/24 iunie), Banat (15/28 iunie), ultimul ei paladiu fiind Bucovina, unde, în toamna anului 1848 și primăvara lui 1849, s-au adunat o bună parte din conducătorii mișcării revoluționare din celelalte țări românești.

Cei dintîi care și-au fixat programul de natură națională — fără a-l ignora pe cel de ordin social — au fost moldovenii, care, prin Vasile Alecsandri, autorul poemei *Deșteptarea României*, scrisă la cererea fruntașilor revoluționari, au dat semnalul marilor revendicări.

Într-o scrisoare adresată în anul 1856 publicistului și istoricului francez A. Ubicini, poetul mărturisește că evenimentele l-au surprins bolnav, dar că amicii săi l-au „smuls din pat" pentru a-i cere concursul la mișcare. „Am improvizat atunci — precizează Alecsandri — „Deșteptarea României"... și această marseieză a aprins spiritele.... *Nu înțelegeam* — afirma el — *o mișcare în țările noastre decît în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp.*"[1]

Alecsandri se impusese contemporanilor săi prin poeziile cu caracter popular și istoric — printre care se afla și legenda mănăstirii Putna, dedicată amintirii lui Ștefan cel Mare — publicate

[1] V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, București, 1964 (Ediția Marta Anineanu), 156.

pînă atunci în revistele lui M. Kogălniceanu și în „Calendarul poporului român" de la Iași, fiind considerat, pe drept cuvînt, cel mai reprezentativ poet al noii generații[1].

Poetul se adresase tuturor românilor nu numai prin „marseilleza" sa, ci și prin broșura revoluționară intitulată *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, publicată la Brașov la începutul lunii mai, broșura fiind adresată semnificativ *„fraților români din toată România"*.

Pușii sub urmărire de către poliția lui Mihail Sturdza, domnul prea devotat Rusiei și Turciei, și siliți să părăsească Moldova, o bună parte din revoluționari aveau să se regăsească în curînd la Brașov, unde timp de cîteva săptămîni urmau să trăiască în ambianța patriotică a redacției publicațiilor lui Barițiu, și totodată a Casinei române de aici. Tovarășii lor de discuții au fost George Barițiu, Andrei Mureșianu, Iacob Mureșianu, protopopul Ioan Popasu, avocatul Ioan Bran Lemeny și C. Secăreanu, ale căror nume aveau să devină în curînd nume de căpetenii revoluționare, precum și negustorii patrioți George Nica, C. Ioan și alții. Însoțiți de aceștia, revoluționarii moldoveni au făcut și cîteva excursii în satele din apropiere, pentru a cunoaște viața românească a regiunii.

Emoționantă le-a părut moldovenilor îndeosebi întîlnirea cu George Barițiu, pe care, deși unii din ei colaboraseră la publicațiile sale, nu-l cunoșteau încă nici unul. „Acest nume — va relata George Sion în «Suvenirile» sale — scump pentru toți românii din Ardeal, nu era mai puțin prețuit de românii din Moldova. Pînă la acea epocă «Gazeta de Transilvania» fusese unicul organ politic al naționalității românilor. Pe cînd în Principate — preciza Sion — domnea terorismul protectoratului, care ținea în lanțuri aspirările noastre de progres și de naționalitate, această foaie singură reproducea suspinele noastre și ridica vocea sa liberală în contra apăsărilor ce înduram. Pentru asemenea motive — sublinia memorialistul — cu drept cuvînt această gazetă se bucura de o mare popularitate între români, și numele redactorului său era venerat atît de munteni cît și de moldoveni."[2]

[1] Vezi asupra lui V. Alecsandri monografiile G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, București, 1961; o nouă ediție în 1965; G. Călinescu, *Vasile Alecsandri*, București, 1965, în care se află menționate principalele studii și evocări dedicate poetului.

[2] George Sion, *Suvenire contimporane*, București, 1915, p. 219—220 (Ediția P.V. Haneș).

Cunoașterea directă a luptătorilor moldoveni cu marele publicist și istoric transilvănean, ca și discuțiile avute cu acesta, vor strînge și mai mult legăturile dintre exponenții românilor de pe cele două versante ale Carpaților.

Climatul și subiectele discuțiilor de aici au fost evocate mai tîrziu cu multă duioșie și de către G. Barițiu, care a ținut să releve îndeosebi perfecta identitate de vederi între moldoveni și transilvăneni. „Nu-mi aduc aminte — precizează Barițiu — să se fi născut între noi și moldoveni diferențe de păreri în chestiuni naționale și politice. Cu acei moldoveni — povestește Barițiu în continuare — cu care petreceam serile în casina română, eram în toate de acord, încît eu singur mă miram de acea armonie, de cîte ori cuget la imensa diversitate a educației noastre politice din acea epocă."[1]

În timpul acesta se purtau discuții nu numai cu cărturarii transilvăneni, care pregăteau marea adunare de la Blaj, la care aveau să participe și revoluționarii moldoveni, ci și între ei, pentru a elabora un program politic pe baza căruia înțelegeau să-și continuie activitatea revoluționară începută. Prin acest program, intitulat *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, se preconiza, odată cu desființarea privilegiilor boierești și împroprietărirea țăranilor, *„Unirea Moldovei cu Valahia într-un singur stat neatîrnat românesc"*[2].

Principiile au fost semnate de C. Negri, V. Alecsandri, Iancu Alecsandri, Al. Russo, George Sion, Grigore Balș, George Cantacuzino, P. Cazimir, Nicolae Ionescu, Lascăr Rosetti și alții. Redactarea lor s-a făcut în atmosfera de mare avînt patriotic sub auspiciile căreia s-a ținut la 3/15 mai marea adunarea națională de la Blaj. La această adunare au participat, alături de exponenții revoluționari transilvăneni Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, George Barițiu, Timotei Cipariu, Aug. Treboniu Laurian (venit de la București), Avram Iancu, Ioan Buteanu, Aron Pumnul, Al. Papiu-Ilarian și de zecile de mii de țărani, și unii revoluționari moldoveni în frunte cu însuși Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn, Al. Russo, George Sion, C. Negri, Lascăr Rosetti, N. Ionescu, precum și Dimitrie Brătianu de la Pitești, împreună cu alți munteni. Îndreptarea spre Blaj a tuturor acestora s-a făcut cu sentimentul că „acolo se cercetau acum trebuințele națiunii române întregi"[1].

În drumul spre „Mica Romă", unii moldoveni, în frunte cu George Sion și N. Ionescu, s-au abătut și pe la Sibiu, unde au ținut să intre în relații cu episcopul Șaguna și mai ales cu Simion Bărnuțiu, care făcu asupra lor o impresie profundă. „La cuvintele de patrie, națiune, românism — avea să povestească mai tîrziu George Sion — el (ca odinioară Lazăr — n.n.) se entuziasma ca un poet, figura lui lua un aer de om inspirat, de profet, vorba lui, un accent simpatic și dureros; căutătura sa azvîrlea scîntei de curaj și de terorism (intimidare)."[2] Ei au participat totodată și la manifestația organizată de tineretul sibian în onoarea lui Șaguna în preajma plecării acestuia spre Blaj. La Sibiu, Sion s-a întîlnit și cu D. Brătianu, făcînd apoi împreună drumul pînă la Blaj. Cei hotărîți să croiască o soartă nouă poporului român se căutau deci cu aviditate și își uneau puterile spre a putea birui.

La rostirea marelui discurs al lui Simion Bărnuțiu în ajunul adunării în catedrala episcopului Inochentie Micu, în care s-a făcut elogiul filozofic și istoric al principiului naționalității, ca și la adunarea de pe Cîmpia libertății, unde s-a proclamat libertatea și independența națiunii române din Transilvania, au asistat români din toate țările românești — luptători pentru același ideal.

„Fără naționalitate — a afirmat Bărnuțiu în epocalul său discurs — nu e libertate, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai lanțuri, întunerec și amorțire. Ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru oricare popor. Într-însa ne-am născut — afirma Bărnuțiu în continuare — ea este mama noastră; de sîntem bărbați, ea ne-a crescut, de sîntem liberi într-însa ne mișcăm, de sîntem vii, într-însa viem; de sîntem supărați, ea ne alină durerea cu cîntecele naționale; prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, care au trăit înainte cu mii de ani, prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani."[3]

---

[1] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, p. 556—567; pentru casină și legăturile ei cu moldovenii vezi Ion Colan, *Casina română 1835—1935*, Brașov, 1935, p. 43—47.

[2] *Istoria României*, IV, București, Editura Academiei, 1964, p. 50—51.

[1] *Anul 1848 în Principate*, VI, p. 14.

[2] George Sion, *Suvenire contimporane*, p. 227—237.

[3] Tipărit pînă astăzi (1976) în 10 ediții, discursul lui Bărnuțiu a fost considerat de-a lungul timpului drept unul dintre cele mai substanțiale și înflăcărate discursuri politice românești. Vezi asupra lui Simion Bărnuțiu, Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924; Petre Pandrea, *Filozofia politică juridică a lui Simion Bărnuțiu*, București, 1935; Vasile Netea, *Simion Bărnuțiu luptător pentru drepturile*

Transilvănenii cunoșteau prea bine întinderea și adîncimea acestui sentiment în sînul poporului, tenacitatea cu care și-a păstrat limba și tradițiile sale așa încît a doua zi în adunarea de pe Cîmpia libertății s-a votat în unanimitate moțiunea prin care, reluîndu-se vechile deziderate din *Supplex Libellus Valachorum*, se afirma în mod categoric că „națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și frăției, *pretinde* — în drumul său spre unitatea statală românească (n.n.) — *independența sa națională*, în respectul politic, ca să figureze în numele său, ca națiune română, să-și aibă reprezentanții săi la dieta țării în proporțiune cu numărul său, să-și aibă diregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune, să se servească de limba sa în toate trebile ce se ating de dînsa, atît în legislație cît și în administrație"[1].

Mai puțin știutori de cele diplomatice și mai puțin dispuși la așteptări, țăranii au strigat însă îndată după citirea acestui punct, cu voci de tunet, cuvintele care rezumau o dorință prea mult întîrziată: *„Noi vrem să ne unim cu Țara"*, cu Țara de peste Carpați adică, cu Țara Românească. Dealtfel, cu privire la viitor, alături de anunțarea rezoluției despre desființarea iobăgiei, aceasta avea să fie concluzia politică a țăranilor, după întoarcerea acasă ei anunțînd că *„de acum înainte Ardealul nu mai e Ardeal, ci România"*[2].

Însuflețirea cu care s-au manifestat românii la Blaj a fost înregistrată și de pastorul și luptătorul sas Stephan Ludwig Roth, care, îndată după adunare, a publicat în revista săsească de la Sibiu „Transilvania" un entuziast articol despre aspectele patriotice ale adunării. „Ideea de naționalitate — scria luptătorul sas — era atît de adînc înrădăcinată în inimile tuturor (participanților), încît ea nu va mai putea fi niciodată stîrpită. Acest sentiment puternic de a trăi și a muri pentru naționalitatea lor l-au exteriorizat și l-au consfințit prin numele de români. *Unde* — se întreba el în încheiere — *este puterea care să le poată lua această naționalitate, unde se află dreptul care ar putea să le-o conteste?*"[3].

poporului român în: *Pe drumul unității naționale*, p. 57—82; Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu. Opera și gîndirea*, București, 1967 ș.a.

[1] Vezi pentru rezoluțiile de la Blaj: George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, p. 120—129.

[2] Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania*, V, p. 204—205.

[3] Vezi asupra acestuia volumul: Stephan Ludwig Roth, *Viața și opera*, București, 1966, cu un studiu introductiv de Carol Göllner și o

În același an un alt pastor sas, Daniel Roth, publica o lucrare în care pleda pentru un regat al Daciei — sub suzeranitatea Austriei — format din Transilvania, Moldova și Țara Românească, românii alcătuind zdrobitoarea majoritate a acestor provincii.[1]

Semnificația istorică și importanța politică a zilei de 3/15 mai 1848 aveau să fie relevate la 3 mai 1851 de N. Bălcescu, prin marele său discurs rostit la Paris în amintirea acestei nemuritoare zile. „Zi de 15 mai 1848 — a exclamat marele luptător pentru unire — zi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag. Tu minunași lumea și îi arătași că națiia română e matură, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăția cea mare a națiilor. În analele românilor — afirma Bălcescu în continuare — altă zi nu strălucește mai frumos decît tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ziua de 11 iunie 1848 a poporului din București. Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață! căci întîiași dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzînd celor ce-i vorbeau de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: *Noi vrem să ne unim cu Țara*. Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care în zile așa mari de sărbătoare populară vorbește de-a dreptul în inimile aleșilor săi, și numai poporul și poeții, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întîmplărilor viitoare, numai ei citiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: Mîntuirea de orice domnire streină prin Unitatea națională."[2]

Ca și moldovenii, transilvănenii au avut și un program politic în versuri, exprimat prin poezia lui Andrei Mureșianu, *Deșteaptă-te române* — scrisă la scurtă vreme după adunarea de la Blaj — în care poetul, evocînd pe marii eroi ai trecutului — Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul — împiedicați de împrejurările vitrege ale timpului de a-și realiza aspirațiile, ținea să le arate postum, prin contrast, perspectivele fericite ale unirii:

„Pe voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați,
Dar noi pătrunși în suflet de sfînta libertate
Jurăm că vom da mîna să fim pururea frați."

prefață de V. Maciu; Michael Kroner, *Stephan Ludwig Roth, Viața și opera*, Cluj, 1974.

[1] Daniel Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Dakoromanische Monarchie unter Oesterreichs Krone*, Sibiu, 1848.

[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, op. cit., p. 331.

Realizarea programului cîntat cu atîta însufleţire de Andrei Mureşianu era pusă sub genericul: *Acum ori niciodată.*

În aceeaşi perioadă Alecsandri a scris, sub titlul *Hora Ardealului*, şi prima variantă a *Horei Unirii*, care avea să devină cîntarea clasică a luptei pentru unirea Principatelor. La 14 iunie 1848 el publica astfel, în „Foaia" lui Bariţiu, sub pseudonimul „Un român", cunoscuta poezie de cinci strofe, care, atingînd toate obiectivele politice ale timpului, se va transforma în anii următori în cunoscuta chemare la unire, mai apropiată în perspectivă a moldovenilor şi muntenilor.

Adunarea ceruse totodată cu mare însufleţire, concomitent cu propunerea de a se face o nouă constituţie, bazată pe completa egalitate între naţiunile transilvănene, ca „conlocuitoarele naţiuni (punctul al 16-lea din moţiune) nicidecum să nu ia în dezbatere cauza unirii cu Ungaria, pînă cînd naţiunea română nu va fi naţiune constituită şi organizată cu vot deliberativ şi decisiv în Camera legislativă. *Iar, din contra* — se declara în încheiere — *dacă dieta Transilvaniei ar voi totuşi a se lăsa la pertractarea aceleiaşi uniuni, de noi fără noi, atunci naţiunea română protestează cu solemnitate.*"

Dar cum dieta din Cluj, căreia i se trimisese o delegaţie pentru a fi anunţată de cele hotărîte la Blaj, n-a ţinut seamă de acestea şi, de acord cu guvernul şi dieta din Pesta, a decis votarea unirii Transilvaniei cu Ungaria, Bariţiu s-a văzut nevoit să precizeze printr-un nou articol — confirmîndu-se astfel încă odată unitatea de gînduri în care trăiau românii — că *„soarta naţiunii române se va hotărî la Bucureşti şi Iaşi, şi nu la Cluj sau la Buda"*[1]. Într-un alt articol, scris în aceeaşi perioadă, acelaşi luptător adăuga: *„Libertatea şi independenţa naţională este deviza noastră"*[2].

După votarea unirii (29 mai), care, spre indignarea întregii ţări, s-a făcut sub lozinca „Unio vagy Hálal" (uniune sau moarte), Bariţiu, care se afla în Cluj în momentul votării, avea să scrie cu o netărmurită înverşunare: „Uniunea cu Ungaria va rămîne înscrisă în istoria ce o vom lăsa fiilor şi nepoţilor noştri ca o faptă a silei, a terorismului, a tiraniei"[3].

Tot ce s-a hotărît astfel la Cluj şi Buda cu privire la Transilvania — indiferent de sancţionarea Vienei — a fost considerat, din primul moment, nejustificat şi caduc, românii fiind hotărîţi să-şi susţină cu armele rezoluţiile de pe Cîmpia libertăţii.

[1] „Gazeta de Transilvania," 1848, nr. 43. 17 mai.
[2] *Ibidem*, 1848, nr. 44.
[3] *Ibidem*, 24 mai.

În aceste rezoluţii şi în ferma hotărîre a poporului român de a le transforma în realităţi politice, îşi are sursa marea epopee a lui Avram Iancu şi a moţilor[1], şi totodată neodihnita luptă dusă pînă la 1918 pentru biruinţa principiului unităţii[2].

La 15/28 iunie s-a ţinut la Lugoj adunarea revoluţionară a bănăţenilor, prezidată de Eftimie Murgu, care-şi petrecuse cîţiva ani din tinereţe ca profesor la Iaşi şi Bucureşti. În 1840 a fost implicat alături de N. Bălcescu în procesul intentat lui D. Filipescu pentru cunoscutul complot revoluţionar. Fiind cetăţean străin, Murgu a fost expulzat atunci din ţară şi arestat apoi la frontieră de poliţia austriacă. În 1843 a fost întemniţat pentru acţiunile sale revoluţionare din Banat, fiind eliberat numai în aprilie 1848, după izbucnirea revoluţiei maghiare. Ca şi Bărnuţiu pentru Ardeal, Murgu a dat glas revoluţionar năzuinţelor Banatului, cerînd independenţa limbii şi căpitanat românesc. Şi cîmpul de la Lugoj, unde s-a ţinut adunarea, ca şi cel de la Blaj, a primit numele de Cîmpul libertăţii.

La Adunarea de la Lugoj, pe lîngă luptătorii şi poporul român din Banat şi părţile Aradului, au participat, ca şi la Blaj, exponenţii moldovenilor, Al. Russo, Lascăr Rosetti, Manolache Costache Iepureanu, care urmăreau şi aici mobilizarea rîndurilor pentru ideea unirii.

* * *

După izbucnirea revoluţiei din Ţara Românească, se vor produce manifestările pentru unire ale revoluţionarilor munteni. Şi dacă prin proclamaţia de la Islaz (11/23 iunie) s-au mărginit, pentru a nu alarma Turcia şi Rusia, să ceară numai „independenţa administrativă şi legislativă" a Ţării Româneşti, în ziarele şi revistele revoluţiei declaraţiile pentru unire vor lua o formă dintre cele mai categorice, sentimentele cu privire la unire ale luptătorilor munteni manifestîndu-se cu toată însufleţirea.

Astfel, chiar a doua zi după adunarea de la Islaz, în primul ziar al revoluţiei, „Pruncul român", creaţie a lui C.A. Rosetti, E. Winterhalder şi a poetului Ion Catina[3], apărea un furtunos „Apel către fraţii noştri din Moldova", prin care li se vestea

[1] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1965; Ştefan Pascu, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1972; vezi şi Vasile Netea, *Avram Iancu în istoriografia română*, op. cit., p. 140—170.
[2] Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională*, Bucureşti, 1974.
[3] *Publicaţiile periodice româneşti*, I, p. 529—532.

acestora izbînda revoluției din Țara Românească, și li se adresa totodată o vibrantă chemare la unire. „Uniți-vă cu noi, frați de dincolo de Milcov — scria «Pruncul român» — peste undele lui vă întindem brațele, dorind cu înfocare a vă da sărutarea frăției și a libertății. Munteanul și moldoveanul — se afirma mai departe — sînt toți români, sînt frați, o singură nație, uniți-vă cu noi, goniți pe tiranul (e vorba de Mihail Sturdza) a cărui urmă va rămînea o pată veșnică în istoria țării; întăriți stindardul libertății și dobîndiți-vă sfintele drepturi. Să ne dăm mîna ca niște frați și să ne ajutăm unii pe alții.

Uniți vom fi tari; uniți vom sta împotriva oricărui vrăjmaș al libertății noastre... Trăiască libertatea, trăiască România!"

La 19 iunie a apărut jurnalul „Popolul suveran", a cărui redacție urma să fie condusă de poetul D. Bolintineanu avînd ca mentor pe N. Bălcescu[1]. Lămurindu-și programul, noul ziar arăta că va primi „orice plîngere dreaptă a cetățenilor și va face să răsune coloanele sale în favorul celor îndreptățiți. Va avea drept țintă asemenea — se afirma în încheiere — *Unirea provinciilor române* și tot ce va putea duce România la fericire și mărire".

Ca și „Pruncul român", dar într-o formă mai vibrantă decît acesta, „Poporul suveran" își îndrepta și el privirile peste Milcov, îndemnîndu-și cititorii să nu se bucure de cuceririle libertății pînă cînd nu va fi dezrobită — prin revoluție — și Moldova. „Valahia scria noul ziar în primul său număr — este liberă sau pe calea libertății, Moldova încă geme în lanțurile robiei. Moldova e roabă — afirma ziarul în continuare — și voi, cetățenii români, purtați cocarda libertății. Nu ziceți că România e liberă, cînd Moldova este robită. *Revoluția de la 11 iunie a liberat o provincie a României, iar nu România întreagă. S-au eliberat valahii* (locuitorii Valahiei), *dar nu românii. Smulgeți cocardele, alergați în Moldova.*"

La 26 iunie, prin pana lui C.A. Rosetti, „Pruncul român" se întorcea din nou către moldoveni strigîndu-le: „Goniți din țara noastră pe tiran. Fără voi nu ne putem bucura decît pe jumătate de dobîndirile noastre, cu voi bucuria noastră va fi desăvîrșită. Veniți spre noi, cum venim noi spre voi".

La data cînd li se adresau astfel de chemări, revoluționarii moldoveni pribegeau însă prin Transilvania și Bucovina, „tiranul" fiind bine sprijinit de baionetele străine.

Același ziar publica la 13 iulie un nou articol consacrat Unirii cu românii de peste Milcov, și totodată cu cei de pretutindeni,

[1] *Ibidem*, I, p. 502.

afirmînd că „*România toată, această mare familie de frați, nu poate fi fericită, nu poate fi tare și puternică decît numai prin unire; prin unire numai vom alcătui un stat mare, un stat care nu are a se teme de nici o putere streină și care să fie considerat între celelalte staturi libere*".

Concomitent cu dezvoltarea spiritului revoluționar, sporea și numărul publicațiilor, și creștea totodată și entuziasmul acestora pentru ideea Unirii. Menționăm astfel apariția la 8 iulie a ziarului „Konstituționalul" sub redacția lui C. Vițoreanu, colaborator al „Curierului românesc" și al foilor de la Brașov. Chiar în primul său număr noul ziar afirma că „*toate țările locuite de români trebuie să se numească îndeobște România și să formeze un stat, pentru că toate sînt patria românilor și pentru că toți patrioții români locuitori pe dînsele, formează națiia română, care cere să fie una și nedespărțită*". Dornic să-și lărgească sfera de influență, la 6 august „Konstituționalul" își va uni redacția cu grupul ce proiecta apariția unui alt ziar, „Propaganda", dînd astfel naștere la o nouă publicație intitulată „România". Redactor al „României" avea să fie poetul George Baronzi. Urmînd linia „Konstituționalului", noul ziar anunța că va lupta pentru „principiul democratic" și pentru „*ideea de unire a tuturor românilor*".

În numai două luni de revoluție, ziarele românești — scăpate de cenzura regulamentară — au ajuns astfel să vorbească în mod deschis despre cel mai înalt dintre idealurile neamului: *Unirea fiilor săi de pretutindeni, Unirea Țării Românești cu Moldova și Transilvania.*

Cu același interes urmăreau evenimentele din Țara Românească și publicațiile transilvănene, revoluția de peste Carpați fiind privită ca o revoluție proprie. Timotei Cipariu reproducea astfel în „Organul național" textul proclamației de la Islaz[1], iar George Barițiu publica în periodicele sale o lungă serie de articole prin care lămurea cauzele și țelurile revoluției din Moldova și Țara Românească, și totodată înfiera intențiile de invazie ale puterilor vecine. Menționăm cîteva: *Terorismul străin în Moldova română*[2]; *Pericolul este foarte mare*[3]; *Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene*[4]; *Regulamentul organic, Rusia-Revoluția, românilor*[5]. „Țara Românească (ca și Moldova)

[1] „Organul național", 1848, nr. 8, p. 9, 10.
[2] „Gazeta de Transilvania", 1848, nr. 43, 28 mai.
[3] *Ibidem*, 1848, nr. 46.
[4] *Ibidem*, 1848, nr. 57.
[5] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1848, nr. 30, 26 iunie.

— afirma Bariţiu pe drept cuvînt într-unul din aceste articole — n-are a se lupta numai cu partida reacţionară din sînul său, ci totodată cu necontenita ameninţare a sabiei tiranului Damocles asupra capului său" — a sabiei ţarului şi sultanului adică.

„Gazeta de Transilvania" va da glas în această perioadă şi suferinţelor românilor din Bucovina, protestînd prin articolul *Călcare de dreptul popoarelor* împotriva integrării acestei provincii în „Austria polonă"[1].

Revoluţia munteană a fost sprijinită de ardeleni nu numai prin manifestaţii publicistice, ci şi prin participarea activă la luptele de pe baricade. Încă din faza pregătirii, întîlnim astfel printre aderenţii şi militanţii ei aproape pe toţi profesorii ardeleni stabiliţi în Bucureşti, în frunte cu A.T. Laurian, Aaron Florian, Ion Axente Severu, Constantin Romanu Vivu, Vasile Maiorescu, Ştefan Neagoe, dintre care unii şi-au continuat apoi acţiunea revoluţionară în Transilvania. La Craiova sufletul revoluţiei avea să devină Ioan Maiorescu, el fiind cel care va citi la 13 iunie, în faţa mulţimilor, proclamaţia de la Islaz şi va determina, prin prestigiul şi patriotismul său, trecerea unei mari părţi a oraşului de partea revoluţiei[2]. Acelaşi Maiorescu va reprezenta apoi „Principatele Danubiene" pe lîngă parlamentul german de la Frankfurt, îndeplinînd în Germania o misiune asemănătoare cu cea îndeplinită de I. Ghica la Constantinopol şi de Al. G. Golescu la Paris.

La Craiova au activat în acelaşi timp profesorii transilvăneni Constantin Lecca şi Ioan Piuariu, la Vălenii de Munte David Almăşianu, la Giurgiu Zaharia Boerescu, la Buzău Dionisie Romano, la Brăila Dimitrie Pizo, la Ploieşti Ion Codru Drăguşanu, la Focşani A. Fortunatu, la Rîmnicu Sărat Ion Filimon, Petru Suciu, la Rîmnicu Vîlcea Gavril Munteanu, la Roşiorii de Vede Vasile Urzescu ş.a. Aaron Florian a fost numit mai întîi administrator al districtului Ilfov şi apoi al Doljului. „Dl. F. Aaron — scria ziarul craiovean „Naţionalul" la 7 septembrie 1848 — este unul din acei bărbaţi care au făcut totdeauna onoare naţiei române şi care au adus totdeauna servitii însemnate patriei noastre."

Un alt contingent de transilvăneni va veni în „ţară" în vara anului 1848, pe de o parte pentru a scăpa de persecuţiile dezlănţuite în Transilvania după proclamarea unirii acesteia cu Ungaria, iar pe de alta pentru a da curs chemării lui A.G. Golescu de a se înscrie ca voluntari în oştirea revoluţiei. Cei mai mulţi dintre

[1] „Gazeta de Transilvania", 1848, nr. 101, 22 dec.
[2] „Transilvania", 1875, nr. 16, p. 184—185.

ceştia au fost numiţi comisari de propagandă — funcţiune creată de N. Bălcescu — în diferite judeţe. Al. Papiu-Ilarian şi N. Găetan au fost numiţi astfel în judeţul Dîmboviţa; Aron Pumnul la Rm. Sărat; Ioan Puşcariu la Argeş; Elisei Armatu la Prahova; Al. Bătrîneanu şi Ioan Petcu în Dolj; Gheorghe Roman în Vîlcea; Ieremia Verzea în Mehedinţi[1].

La 6/18 septembrie, cînd pe cîmpul Filaretului — Cîmpul libertăţii pentru bucureşteni — a fost ars originalul Regulamentului Organic împreună cu toate copiile aflate în posesia autorităţilor, şi odată cu ele şi „cataştisele rangurilor" (Arhondologia), steagul care călăuzea mulţimile a fost purtat de asemenea de profesorul transilvănean Constantin Romanu Vivu[2].

Acelaşi lucru s-a repetat în ziua de 8/20 septembrie şi la Craiova, în prezenţa lui Aaron Florian, şeful districtului, nimicindu-se astfel şi „Arhondologia" olteană.

Concomitent cu venirea ardelenilor, guvernul Ţării Româneşti primea un entuziast mesaj, prin Vasile Alecsandri, şi din partea revoluţionarilor moldoveni adunaţi acum în Bucovina. „Iubite Bălcescu şi voi toţi fraţilor din Ţara Românească, voi vrednici fii ai Libertăţii — scria poetul la 25 iulie/6 august 1848 — primiţi urările de glorie şi fericire ce vă facem din adîncul inimii noi emigraţii din Moldova. Singură izbînda Valahiei a fost în stare să ne mîngîie de cumplitele nenorociri ale Moldovei, căci pentru noi ţara voastră este tot o patrie... Trebuie să te înştiinţez că dorul cel mai înfocat al nostru... este Unirea Moldovei cu Valahia sub un singur guvern şi sub aceeaşi constituţie."[3]

Ca un început de materializare al acestei idei, guvernul Ţării Româneşti, la îndemnul lui N. Bălcescu, a invitat la Bucureşti pe

[1] Vezi G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, II, p. 565; *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 131, V, p. 158—159; M. Popescu, *Dascălii ardeleni din Principate şi mişcarea din Principate din 1848*, în revista „Ţara Bârsei", Braşov, 1936, p. 153—155; *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962; M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant în revoluţia din 1848 în Ţara Românească*, în „Revista Arhivelor", seria nouă, 1958, nr. 2; Cornelia Bodea, *Figuri puţin cunoscute din revoluţia de la 1848*, şi *Lupta românilor pentru unitatea naţională*, p. 153—155.

[2] Vezi asupra lui C. Romanu Vivu: Silviu Dragomir, *Un precursor al unităţii naţionale: prof. ardelean C. Romanu Vivu*, Bucureşti, 1929, discurs de recepţie la Academia Română; Vasile Netea, *Constantin Romanu Vivu, prefectul Legiunii a XII-a în anii 1848—1849*, Tîrgu Mureş, 1937.

[3] Ştefan Meteş, *Din relaţiile şi corespondenţa poetului Gheorghe Sion*, Cluj, 1939, p. 1.

moldoveanul Ion Ionescu de la Brad, pentru a conduce ca iscusit agronom și cunoscut prieten al țărănimii lucrările *Comisiei pentru proprietate* ce s-au deschis la 9/21 august.

Statul nou, care începuse a se construi pe principiile revoluției, atrăgea deci spre sine elemente din întreaga românime.

La 13/25 septembrie 1848, capitala Țării Românești a fost invadată însă de oștile turcești — fapt anunțat de „Gazeta de Transilvania" sub titlul *Funesta întîmplare din București* — iar conducătorii revoluției siliți să ia calea exilului. O bună parte dintre ei, ca și moldovenii în primăvară, se îndreptară înspre Transilvania, aceasta fiind acum locul de mîntuire și speranță al fiilor României. Ca și moldovenii, refugiații și exilații munteni se stabiliră mai întîi la Brașov și apoi la Sibiu, de unde, pentru a continua pe teren diplomatic lupta, se vor îndrepta spre Paris. Primii care s-au stabilit la Brașov au fost membrii locotenenței domnești, Ion Heliade Rădulescu și Christian Tell, cu cîțiva din apropiații lor, și generalul Magheru. Barițiu va fi și pentru ei, așa cum a fost și pentru moldoveni, omul de sprijin și legătură cu societatea românească brașoveană.

În luna următoare, scăpat din „ghimia" care transporta exilații spre Semlin (Zemunul de astăzi din Iugoslavia), avea să sosească la Sibiu și N. Bălcescu, împreună cu Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, Al. G. Golescu (Albul), Ion Ionescu de la Brad și alții. Într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica la Constantinopol, N. Bălcescu îi mărturisea că nu voise să meargă înainte pînă nu va vedea cu ochii „ce avem să așteptăm de la românii transilvăneni"[1].

La sosirea lui Bălcescu la Sibiu, Ardealul se afla în plină frămîntare revoluționară, românii refuzînd să recunoască unirea Transilvaniei cu Ungaria. Comitetul național ales pe Cîmpia libertății, avînd în frunte pe Simion Bărnuțiu, își asumase conducerea națiunii, și era privit ca un adevărat *guvern românesc*.

Încă de la sfîrșitul lui septembrie provincia fusese împărțită în 15 prefecturi civile și în 15 legiuni militare, iar în unele părți, ca Făgărașul, Hațegul, Zarandul, Alba Iulia, Blajul, Cetatea de Baltă, izgonindu-se administrația feudală, au fost aleși demnitari și funcționari români, introducîndu-se totodată și limba română ca limbă administrativă.

Bălcescu a urmărit îndeaproape aceste transformări și a contribuit la multe din ele cu sfaturile și experiența sa de revoluționar, îndemnîndu-i să accelereze organizarea Transilvaniei ca „țară românească" și a o declara ca atare. „Românii de aici — îi scria el în 10/22 noiembrie lui Al. G. Golescu la Paris — au început a organiza districtele românești, punînd funcționari români și introducînd limba română în actele publice. I-am povățuit — precizează el în continuare — să adune o adunanță de deputați români, atît din Transilvania cît și din celelalte părți române din Ungaria, ca să caute a se organiza, cerînd la împăratul ca naționalitatea romînă să fie unită sub aceeași administrație română."[1]

Aceleași sfaturi aveau să fie date și bănățenilor, Bălcescu urmărind pe toate căile realizarea unității politice a românilor[2].

Regretînd conflictul dintre maghiari și români, Bălcescu, urmărind evenimentele, afirma că „oricum" s-ar petrece lucrurile „cred că soarta românimei va fi mult îmbunătățită și că *Transilvania și Banatul dezmădulate de Ungaria s-au apropiat mult de unirea cu noi*".

Constrîns de autoritățile habsburgice să părăsească Transilvania, Bălcescu se va îndrepta în luna decembrie spre Constantinopol, de unde va lansa la 8 martie marea sa proclamație adresată tuturor exilaților și emigraților români aflați în Turcia, Franța și alte țări, prin care avea să afirme că „nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere și noi românii nu vom fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unirea națională — preciza el cu fermitate — e singurul principiu de viață, singurul principiu de mîntuire pentru noi"[3]. În curînd Bălcescu va reveni în Ardeal, adăugînd noi capitole luptei sale pentru libertatea și unitatea românilor.

Irezistibilul curent al unității a cuprins în această perioadă și pe bucovineni, ziarul acestora, „Bucovina", înființat de Gheorghe Al. Hurmuzaki la 4 octombrie 1848, fiind și el unul din organele naționale ale timpului. „Aflîndu-ne — se mărturisea în primul număr — la granița Moldovei, din care și Bucovina pînă la 1775 au făcut parte întregitoare și cu care... este unită prin firești legături a unei aceeași naționalități, a istoriei, a religiei, a năravurilor, și a multor altor relații de trebi și de familii, noi nu putem tăgădui interesul nostru cel mai viu ambelor principate — Moldova și Țara Românească — și cercărilor lor de a-și îmbunătăți starea de a călca pe calea libertății și a fericirii... Noi nu ne putem opri — afirma redacția mai departe — de a trage în sfera cercetărilor noastre călcatele lor *drituri*, și de a face să răsune prin

[1] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 118—119.

[1] *Ibidem*, p. 116.
[2] *Ibidem*, p. 118.
[3] *Ibidem*, p. 135.

foaia noastră glasul nefalsatului (nefalsificatului) adevăr, pre care un terorism fără pildă se pare că vroește într-aceste asuprite țări a-l osîndi la o vecinică tăcere... *Nu vom lipsi asemine* — se preciza în încheiere — *a ne ocupa și de soarta fraților noștri români — în număr de mai mult de trei milioane — din Transilvania și Ungaria... ca prin aceasta să le dovedim toată frățeasca împărtășire, la care prin aceeași naționalitate sîntem îndatorați.*"[1]

Revoluția din 1848 a oferit astfel românilor din toate provinciile istorice și din principalele lor centre culturale și politice — București, Iași, Brașov, Blaj, Sibiu, Lugoj, Cernăuți — posibilitatea de a-și afirma cu aceeași vigoare și cu aceeași însuflețire conștiința originii comune, și totodată hotărîrea de a avea — conlucrînd unitar — un singur stat românesc neatîrnat: România.

În anul următor această conlucrare se va continua prin organizarea unei conferințe comune la Zlatna, unde se va lua în discuție situația și imperativele de propagandă ale tuturor românilor, prin participarea unora din revoluționarii munteni la luptele lui Avram Iancu din Munții Apuseni, urmată de intervenția lui Bălcescu pentru aplanarea conflictului dintre maghiari și români, prin adunarea în Bucovina a cîtorva din cei mai reprezentativi revoluționari moldoveni și ardeleni, și totodată prin colaborarea lor — pe o largă bază națională — la ziarul fraților Hurmuzaki.

Conferința de la Zlatna — ținută în zilele de 19 și 20 ianuarie 1849 — a fost provocată în primul rînd de impasul în care ajunseseră revoluționarii munteni prin înfrîngerea revoluției din Țara Românească — înfrîngere pe care ei o socoteau absolut trecătoare și pe care sperau, constrîngînd la retragere trupele de ocupație, să o transforme într-o nouă victorie prin sprijinul unor cabinete europene și totodată prin colaborarea militară cu ardelenii. Transilvănenii, la rîndul lor, nu se încredeau nici ei prea mult în Habsburgi, cu care nu încheiaseră nici un aranjament, și nu voiau să rămînă izolați în fața unor perspective nesigure. Graba cu care a fost convocată s-a datorat unor scrisori venite simultan de la Ion Ghica, N. Bălcescu și A.G. Golescu, primul aflîndu-se la Constantinopol, al doilea la Belgrad și al treilea la Paris. Scrisorile au fost adresate lui A. Golescu Albu și Ion Ionescu de la Brad, care rămăseseră în Transilvania în vederea unei colaborări cu Avram Iancu.

Scrisorile cuprindeau informații asupra situației politice în general și îndeosebi asupra raporturilor turco-ruse, guvernul turc

[1] „Bucovina", nr. 1 din 4/16 oct. 1848.

nefiind de acord cu intervenția Rusiei, și totodată îndemnuri pentru organizarea și finanțarea unor acțiuni propagandistice comune. La conferință au participat, pe lîngă Golescu și Ion Ionescu, Avram Iancu, Petru Dobra prefectul Zlatnei, Ioan Buteanu, prefectul Zarandului, împreună cu ceilalți prefecți aflați în Munți: Ioan Axente Sever, Simion Balint, Vasile Moldovan, N. Vlăduțiu și alții. Revoluționarii transcarpatini au relevat ardelenilor, în urma scrisorilor primite, necesitatea de a trimite agenți la Viena și Frankfurt, precum și la Paris și Berlin, pentru a expune situația și aspirațiile românilor din Ardeal, Banat, Bihor și Bucovina, și totodată pentru procurarea de arme. În legătură cu aceasta și cu organizarea generală a propagandei s-a preconizat înființarea unor colecte secrete, primii care și-au adus contribuția fiind Avram Iancu, Ioan Buteanu, Simion Balint, Petru Dobra. Examinîndu-se situația politică europeană, s-a ajuns la concluzia de a lupta pentru românism, ținînd seama atît de ipoteza în care Austria sau Turcia vor pieri, cît și de cea în care acestea vor supraviețui revoluției[1].

În Munți în același timp se mai aflau încadrați în legiunile lui Iancu și locotenentul Dincă Balșan, unul din eroii luptei din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848, Ioan Bălăceanu, care acceptase funcția de tribun în legiunea lui Simion Balint, Constantin Racoviță, tribun în legiunea lui Buteanu, George Andreescu, viitorul general George Adrian, N. Florescu, precum și pictorul Barbu Iscovescu care a pictat aici, după natură, portretele lui Avram Iancu, Ioan Buteanu, Petru Dobra și Simion Balint.

În intenția de a realiza un front comun împotriva Austriei, N. Bălcescu va părăsi în luna aprilie Constantinopolul pentru a merge la Debrețin, spre a căuta împreună cu L. Kossuth posibilitatea înființării unei legiuni românești, ca și a unei înțelegeri între maghiari și români, bazată pe respectarea reciprocă a drepturilor naționale ale ambelor popoare. Tratativele au fost extrem de grevoioase. Abia în momentul pătrunderii armatelor țariste în Ungaria, conducătorul revoluției maghiare, ale cărui trupe ataseră pînă atunci cu atîta înverșunare — deși zadarnic — Munții Apuseni, s-a arătat dispus a ajunge la o înțelegere cu Avram Iancu, rămas stăpînul Munților. La 30 iulie Bălcescu avea să ajungă la Cîmpeni, în tabăra lui Iancu, pentru a-i aduce propunerile de pace ale lui Kossuth.

Pentru o înțelegere cu Kossuth era însă prea tîrziu. La 13 august generalii revoluției maghiare capitulau la Șiria — Transilvania și

[1] Vezi pentru detalii Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 187—192.

Ungaria fiind ocupate de armatele țariste — iar Kossuth însăși se refugia în Turcia. Bălcescu își va continua activitatea revoluționară la Paris[1].

*

Concomitent cu manifestațiile și acțiunile de solidaritate națională din Ardeal, se produceau altele, tot atît de semnificative, în Bucovina. Aici se adunaseră în jurul fraților Hurmuzaki, după părăsirea Transilvaniei, principalii exponenți ai revoluției moldovene: M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, George Sion și alții[2]. Alături de aceștia se vor ivi, în primăvara anului 1849, după ocuparea părții de sud-est a Transilvaniei de către trupele lui Bem, și ardelenii George Barițiu și Aron Pumnul, grupîndu-se în jurul ziarului „Bucovina". Revoluționarii refugiați aici vor da atît prin manifestări colective cît și prin articolele publicate în ziar o puternică expresie ideii de unitate. În acest timp au apărut astfel în „Bucovina" — pe lîngă unele fragmente din „Dorințele Partidei naționale" — articolele lui M. Kogălniceanu despre *Țările românești în privința mișcărilor naționale și politice*[3], *Unirea Moldovei cu Țara Românească*[4] și altele menționate recent în noile bibliografii ale marelui patriot[5]. Barițiu, la rîndul său, își va continua aici activitatea publicistică, relevînd noile frămîntări din Transilvania determinate de înfrîngerea revoluției maghiare și de reintroducerea absolutismului habsburgic[6]. Dealtfel, în luna august 1849, Barițiu a redactat singur gazeta Hurmuzăcheștilor, aceștia fiind plecați în Moldova. V. Alecsandri e prezent în revistă prin poezii satirice îndreptate împotriva „tiranului" Moldovei, Mihail Sturdza F[7], cu elegia *Adio Moldovei*[8], scrisă în momentul în care poetul și tovarășii săi de luptă au fost siliți să părăsească Moldova, precum și cu numeroase balade și hore din colecția sa de poezii populare. Alte poezii patriotice au fost reproduse din

[1] Vezi pentru detalii: Vasile Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, în *„Pe drumul unității naționale*, p. 83—126.
[2] T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944.
[3] „Bucovina", 1848, nr. 2, 11 octombrie.
[4] *Ibidem*, 1848, nr. 3, 22 octombrie.
[5] Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, biobibliografie*, București, 1971, p. 39.
[6] „Bucovina", 1849, nr. 30, 34, 36.
[7] *Ibidem*, 1849, nr. 1.
[8] *Ibidem* , 1849, nr. 10.

poetul muntean D. Bolintineanu, printre care *Mircea cel Mare și solii* și *Ștefan cel Mare și maica sa*. George Sion a publicat aici poezia *Dorul țării Moldovei*[1], iar Aron Pumnul articole despre limbă.

Oricum ar fi bătut vînturile, de la apus, din sud sau dinspre răsărit, flacăra conștiinței românești a continuat să se înalțe, la baza ei aflîndu-se focul nestins al vechii și viguroasei conștiințe românești, întețit, rînd pe rînd, fie de munteni, moldoveni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fie de toți odată și laolaltă sub numele general de români.

Pentru ochiul clarvăzător al lui Bălcescu manifestările din timpul revoluției în legătură cu unitatea națională, ca și ecourile înregistrate pe plan european constituiau o certitudine cu privire la apropiata realizare a acestui ideal românesc. „Chestiunea unității — îi scria el lui Al. G. Golescu la 4 martie 1850 — a făcut mari progrese și s-a simplificat foarte mult. Unirea Țării Românești și a Moldovei este un fapt lămurit pentru toată lumea, și chiar și în ochii Rusiei, și ea nu poate întîrzia a se realiza. Românii din Austria — scria Bălcescu mai departe, cunoscînd cele hotărîte și dorite de transilvăneni — vor cere și ei să fie constituiți într-un singur corp de trei milioane și jumătate. Cînd deci două mari grupe de patru milioane și de trei milioane și jumătate vor fi constituite una alături de cealaltă, cine le va putea împiedeca de a se uni? *România noastră* — exclama Bălcescu — *va exista deci... Orb cine nu o vede...*"[2].

Nimeni nu făcuse pînă atunci o declarație mai optimistă asupra acestei chestiuni, mai categorică și în același timp mai îndreptățită.

Asemenea lui Bălcescu gîndeau și alți foști tovarăși de luptă, revoluționarii de la București, confrați acum de exil și luptă diplomatică. La 2 decembrie același an. C.A. Rosetti, fostul director al ziarului „Pruncul român", îi scria și el lui Barbu Știrbei, noul domn al Țării Românești, precizîndu-i că lupta exilaților și a aderenților lor urmărea „să nu mai fie moldoveni, transilvăneni, munteni... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și fără suzerani"[3].

Revoluția deschisese astfel lupta directă și multilaterală pentru unire și independență.

[1] *Ibidem*, 1849, nr. 39—40.
[2] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 278.
[3] C.A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exiliu*, București, 1884, II, p. 176—177.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

X

LUPTA PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ ÎN ANII EXILULUI REVOLUȚIONARILOR (1849—1857)

În timp ce exilații și refugiații munteni și moldoveni se concentrau la Paris (îndeosebi), Londra, Constantinopol și Brussa, în Principate se instalau noile domnii impuse de Rusia țaristă și Imperiul otoman prin Convenția de la Balta Liman (1 mai 1849): a lui Barbu Știrbei în Țara Românească, și a lui Grigore Ghica în Moldova, amîndoi pe cîte 7 ani. Pe lîngă fiecare dintre ei se numea, pentru a le supraveghea mișcările, un comisar rus și unul turc, iar vechile adunări obștești erau înlocuite prin consiliile sau divanurile ad-hoc, constituite din marii boieri, mitropoliți și episcopi. Trupele de ocupație, reprezentînd efective de 25 000—40 000 soldați pentru fiecare putere, urmau să rămînă în Principate pînă în 1852.

La 6 octombrie 1853 avea să izbucnească însă un nou război între Rusia și Turcia, domnii, pentru a nu fi considerați susținători ai uneia sau alteia dintre cele două puteri, luînd hotărîrea de a se retrage la Viena. Ambele Principate au fost astfel din nou ocupate de către ruși, care intenționau să ocupe și Constantinopolul. În toamna anului 1854, Anglia, Franța și apoi Regatul Sardiniei intrînd în război de partea Turciei și mutînd teatrul de operațiuni în Crimeea, armatele ruse au fost silite a părăsi Principatele, acestea, printr-un acord cu Turcia, urmînd să fie ocupate de către armatele Austriei. Odată cu intrarea austriecilor în Țara Românească și Moldova se reîntoarseră și domnii: Barbu Știrbei la 4 octombrie, iar Grigore Ghica la 5 noiembrie.

În aceste condiții e ușor de înțeles că cele trei ocupații succesive n-au favorizat în nici un fel aspirațiile naționale ale românilor și că domnii — cu toată dorința lui Ghica de a sprijini mișcarea unionistă — n-au putut să-și exercite puterea decît în funcție de interesele puterilor ocupante.

Înlănțuite acasă, gîndirea și activitatea patriotică românească vor fi silite să se manifeste acum peste hotare, adaptîndu-și

mișcările conjuncturilor politice europene. În momentul sosirii la Paris a primilor exilați și refugiați români, Franța trăia entuziasmul celei de a doua republici, prezidată de Ludovic Napoleon, și oferea un larg azil și sprijin tuturor revoluționarilor europeni: români, polonezi, maghiari, italieni, germani, ruși. Mulți dintre aceștia fuseseră elevi în anii 1845—1848 ai marilor profesori de la Sorbona și de la Colegiul Franței — Jules Michelet, Edgar Quinet, Adam Mickiewicz, revoluționari ei înșiși — și aveau întinse relații cu intelectualitatea franceză progresistă. Printre prietenii încercați ai românilor se aflau numeroși ziariști socialiști și radicali ca Paul Bataillard, Pierre Leroux, Ledru Rollin, și chiar ca P.J. Proudhon.

N. Bălcescu, C.A. Rosetti, Ion C. Brătianu, Al. G. Golescu, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu și mulți alți tovarăși de luptă găsiră astfel în capitala Franței o societate și o oficialitate binevoitoare — o atmosferă prielnică preocupărilor și aspirațiilor românești. La intervenția lor, Ledru Rollin, unul din principalii exponenți ai radicalilor, a cerut printr-un mare discurs rostit la o întrunire a partidului său retragerea trupelor de ocupație din Principate[1], iar ziarele „La Réforme", „La Republique", „Le Courrier français", „La Tribune des peuples", „La voix du peuple", „L'Europe démocratique" și altele au îmbrățișat cu toată căldura cauza revoluționarilor români. La 6 iunie 1849 Edgar Quinet prezenta Camerei protestul revoluționarilor români împotriva convenției de la Balta Liman și a prelungirii ocupației militare a Principatelor[2]. Un alt protest a fost înaintat guvernului de către foștii locotenenți domnești de la București, I. Heliade Rădulescu, Christian Tell și N. Golescu.

Rivalități de ordin personal au împiedicat constituirea unui comitet unitar al exilaților[3], motiv ce a determinat însă o și mai intensă încordare din partea celor ce — sperînd într-o apropiată reînviere a revoluției — aveau să ducă pe umerii lor partea cea mai grea a activității patriotice din exil. Ca și în capitolele precedente, și în această parte a expunerii vom releva cu precădere ideile și acțiunile legate de procesul afirmării și înfăptuirii unității

[1] O. Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, 1940, p. 52—58.

[2] O. Boitoș, *op. cit.*, p. 60.

[3] Vezi pentru această chestiune: Ion Heliade-Rădulescu, *Souvenirs et impressions d'un proscris*, Paris, 1850; N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*; C.A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exiliu*, II; I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Craiova, 1942 (Ediție O. Boitoș).

naționale, privită, în această perioadă — fără a se pierde din vedere ansamblul — îndeosebi prin prisma unirii Moldovei cu Țara Românească.

Păstrîndu-și și în exil rolul proeminent pe care l-a avut în țară, N. Bălcescu va publica astfel în luna mai 1850 substanțiala sa lucrare *Question économique des Principautés Danubiennes*, iar la 20 septembrie 1850 va înființa, cu concursul și colaborarea fratelui său C. Bălcescu, al lui D. Brătianu, C.G. Florescu, Ștefan Golescu, N. Golescu, Gh. Magheru, V. Mălinescu, Al. Paleologu, C.A. Rosetti și I. Voinescu II, revista *„România viitoare"* — România pe care Bălcescu o considera virtualmente constituită — ce urma să fie, atît ca ideologie cît și ca acțiune, primul organ de luptă publicistică al exilaților. În fruntea revistei Bălcescu publica — semnată de toți membrii comitetului — o vibrantă proclamație către poporul român, în care, lămurind cauzele revoluției și împrejurările în care ea a fost sugrumată, își mărturisea din nou nebiruitul său optimism cu privire la libertatea și unitatea întregului popor român. *„Niciodată* — afirma Bălcescu în proclamația dată, în numele Comitetului revistei — *încrederea în viitorul României, una, mare și nedespărțită, nu a ieșit din inima noastră. Niciodată dezunirea nu va fi păcatul în care vom cădea. Datoriile ce avem, către patrie nu sînt încă împlinite, sîngele nostru este al nostru, virtutea noastră este a noastră, noi le cruțăm pentru noi, pentru mîntuirea țării cînd ceasul scularii populațiilor și al biruinței lor va suna — și acest ceas nu este departe."*[1]

În același număr — care dealtfel avea să fie singurul — Bălcescu publica și o „precuvîntare" la *Cîntarea României*, duioasa și învăpăiata operă a moldoveanului Alecu Russo, prezentată însă ca anonimă. Inspirată de aceleași sentimente ca și *Deșteptarea României* a lui V. Alecsandri, *Cîntarea* lui Alecu Russo, care va da naștere la atîtea controverse asupra paternității ei, era nu numai o tristă elegie cîntată pe ruinele trecutului, ci totodată și o înflăcărată chemare la luptă pentru libertate, pentru unitate. „Deșteaptă-te, pămînt român — exclama cîntărețul — biruiește-ți durerea... E vremea să ieși din amorțire, seminție a domnitorilor lumei. Așteptați oare spre a învia ca strămoșii să se scoale din morminte? Într-adevăr, ei s-au sculat și tu nu i-ai văzut... ei au grăit și tu nu i-ai auzit... cingeți coapsa, caută și ascultă... ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat.... căci fortuna mîntuirei a început...."

[1] *Publicațiunile periodice românești*, p. 620—622.

Revista, precum s-a relevat în proclamația-program, era destinată atît strîngerii rîndurilor românilor aflați în exil, cît și menținerii treze a conștiinței revoluționare a celor de acasă.

La începutul lunii mai apare revista *„Junimea Română"*, avînd ca redactori pe tinerii George Cretzianu, Alexandru Odobescu, Dimitrie Florescu, P. Iatropol, D. Berindei și Al. Sihleanu, aflați la studii în capitala Franței. Mărturisind odată cu apariția primului număr că „deocamdată" revista e redactată numai de acești studenți munteni și moldoveni, redacția „Junimii române" invita pe *„junii democrați din Transilvania, Bucovina și Banat a se pune fără întîrziere în relație cu noi"*, pentru ca astfel publicația să devină *„un adevărat organ al republicii românilor"*.

În articolul program se arăta că revista se adresează către: *„Junimea română din toate provinciile; facem chemare* — se preciza în continuare — *la toate sentimentele nobile, la toate inimile generoase; îndemnăm pe toți a se aduna împrejurul stindardului pe care e scrisă deviza Unirea românilor"*. Schițînd un program de activitate pentru tînăra generație, bazat pe o categorică orientare revoluționară, revista preconiza:

— Război celor apăsători, solidaritate cu cei apăsați;
— Independența și unirea tuturor românilor;
— Organizarea adevăratei democrații[1].

Programul „Junimii române" era în fond programul „României viitoare", programul formulat de Bălcescu, atît ideea unității cît și a principiilor democratice fiind susținute cu aceeași însuflețire. Numeroase exemplare din „Junimea română", datorită discursului lui Bălcescu despre *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848* au fost semnalate la Sibiu, Oradea, Blaj, Lugoj, Arad și în alte locuri, precum și la adresa lui Avram Iancu din Munții Apuseni[2]. Cu al doilea număr s-a încheiat însă și viața acestei reviste, existența periodicelor din exil depinzînd de numeroase împrejurări politice și financiare.

Concomitent cu „Junimea română" a apărut și revista lui D. Bolintineanu, „Albumul pelerinilor români" (15 aprilie 1850), care a publicat numeroase poezii patriotice ale acestuia. Pe lîngă poeziile și poeziile cu caracter istoric *(Sorin* sau *Tăierea boierilor la Tîrgoviște, Visul lui Ștefan cel Mare)*, Bolintineanu a dedicat

[1] *Publicațiunile periodice românești*, I, p. 354—357; Alexandru Odobescu, *Junimea română din Paris pe la 1852;* vezi și Cornelia Bodea, *Din activitatea revoluționară a „Junimii române", de la Paris, între anii 1851 — 1853*, în „Studii", 1961, nr. 5, p. 1178—1184.

[2] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 156.

înflăcărate ode și unora dintre exponenții luptei naționale, ca V. Alecsandri, Gheorghe Magheru, Costache Negri, înfățișîndu-i ca simboluri ale patriotismului. În oda închinată lui Alecsandri poetul învederează căderea tiraniei:

Și patria română scăpată d-al ei chin,
Unită, mare, mîndră mergînd la sărbătoare.

La 30 iunie — după trei numere — „Albumul pelerinilor români" își înceta și el apariția, sacrificiile cerute pentru editarea lui neputînd fi acoperite[1].

Punctul cel mai avansat al presei române din exil avea să-l atingă însă, atît ca ideologie cît și ca realizare grafică, revista *„Republica Română"*, al cărei prim număr, redactat de C.A. Rosetti, va apărea tot la Paris în luna noiembrie 1850. „Republica Română", după precizarea din articolul program scris de I.C. Brătianu, va milita pentru ca *„românul* — înțelegîndu-se prin aceasta poporul român — *să aibă o patrie independentă și liberă; o patrie cu zece milioane de români care să aibă toți aceleași drepturi și aceleași datorii*, o parte întreagă și deopotrivă la suveranitatea națională. Ca fiecare să fie stăpîn pe roadele muncii, fără a putea să-i ia un pai măcar trîntorii omenirii".

Îndată după apariția primului număr din „Republica Română" s-a produs însă proclamarea lui Ludovic Napoleon — printr-o lovitură de stat — ca președinte al republicii pe timp de 10 ani, iar la 2 decembrie 1852 încoronarea sa ca împărat sub numele de Napoleon al III-lea.

Primiți la început cu atîta însuflețire, revoluționarii români, și odată cu ei toți ceilalți revoluționari străini, inclusiv cei francezi — Ledru Rollin, Pierre Leroux, Victor Hugo, Edgar Quinet — au devenit mai puțin agreați, activitatea lor urmînd să se desfășoare de acum înainte fie în clandestinitate, părăsind Parisul, fie în alte țări, ca Anglia, Belgia, Elveția, mai puțin ostile elementelor revoluționare.

Locul Parisului pentru acești revoluționari îl va lua de acum înainte, pentru o bună bucată de vreme, Londra — unde oficia pe plan revoluționar Giuseppe Mazzini — Bruxelles și Geneva. La începutul lunii mai 1852 nu se mai aflau la Paris decît C.A. Rosetti, I.C. Brătianu și cei patru Golești (Nicolae, Ștefan, Golescu Albul și Golescu Negru), aceștia urmînd să plece și ei în curînd la Geneva. Schimbarea situației din Franța, deplînsă prin cuvinte amare atît de N. Bălcescu[1] — care, deși bolnav, urmărise cu înfrigurare „lovirea" din 1851 — cît și de C.A.Rosetti[2], va face ca tînăra revistă a revoluționarilor români să fie silită a se strămuta la Bruxelles, unde avea să apară abia în toamna anului 1853.

Spiritul și colaboratorii ei au rămas însă aceeași, iar numărul de pagini i s-a ridicat de la 128 la 338. Anunțînd reapariția „Republicii române", C.A. Rosetti se adresa *„compatrioților din toată România"* cerîndu-le să colaboreze cu articole din care, reprezentînd o luptă de idei, să poată „ieși unitatea, unirea și frăția cea mai deplină și cea mai temeinică".

Revista publică astfel noi articole și studii semnate de Ion C. Brătianu *(Naționalitatea)*, Cezar Bolliac *(Unitatea României)*, C.A. Rosetti *(Rusia)*, iar George Cretzianu — sub pseudonimul L. Fabian — cinci poezii patriotice: *Speranța, Fata pădurarului, Mormîntul martirilor, O noapte în Carpați, Glasul viitorului*[3].

Caracteristice pentru orientarea luptătorilor pașoptiști sînt articolele semnate de Ion C. Brătianu: „Naționalitatea fiind cea dintîi condițiune a libertății, ea nu se poate dobîndi, nici dezvolta sub steagul despotismului și de aceea steagul naționalității, al libertății și al democrației *trebuie să fie unul*". Adresîndu-se tovarășilor săi din țară și străinătate, I.C. Brătianu îi povățuia: „Nu primiți, nu faceți nici o învoială pentru orice altă condițiune ar voi să vă facă, afară de aceea a unei *Românii libere, una și nedespărțită*. Un singur minut nu vă învoiți cu vrăjmașul. Nu credeți că naționalitatea se poate dezvolta sub suflare streină". În încheiere, autorul articolului afirma: *„Aduceți-vă aminte că sufletul României nu se poate manifesta decît în unitatea națională; că pe cît vom fi trunchiați în bucăți, locul națiunii noastre va fi gol în hora cea mare a omenirii, și omenirea va suferi, și noi vom suferi și mai tare"*.

Bolliac în articolul său proiecta România în marginile vechii Dacii, relevînd unitatea sa geografică și unitatea poporului locuitor. Printre alte argumente cu privire la vechimea existenței înain-

[1] Vezi pentru viața și activitatea lui D. Bolintineanu și pentru „Albumul pelerinilor români", Teodor Vârgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, București, 1971. (Pentru „Album", p. 124—126.)

[1] N. Bălcescu, *Opere*, IV; *Corespondență*, p. 30 (Prefața lui G. Zane).
[2] C.A. Rosetti, *Note intime*, II, p. 73—94.
[3] Vezi pentru detalii: Dan Simonescu, *Din istoria presei române: Republica Română*, București, 1931.

taşilor noştri, Bolliac invoca bogatele mărturii arheologice şi numismatice[1].

Toate cele patru periodice românești apărute în exil, atît „România viitoare" şi „Junimea română", cît şi „Albumul pelerinilor români" şi „Republica Română", au fost astfel mesagere ale unității naționale, fiind purtătoarele de cuvînt ale luptătorilor poporului român de pretutindeni. Pe de o parte, ele au menținut mobilizate rîndurile exilaților şi refugiaților aflați în dizgrație, iar pe de alta au asigurat, pătrunzînd atît în Principate cît şi în Transilvania, contactul cu patrioții de acasă, lupta pentru libertate şi unire fiind a tuturor.

Dar cum această luptă, ca şi a celorlalte popoare împilate, se desfăşura acum într-un cadru european, era firesc ca revoluționarii români să intre în contact oficial cu reprezentanții din exil ai acestora, pentru a duce astfel cu puteri unite o vastă acțiune politică şi diplomatică. Prin N. Bălcescu şi D. Brătianu ei au intrat astfel în contact cu Giuseppe Mazzini, care în vara anului 1850 înființase la Londra *Comitetul central democratic european*. Din comitet făceau parte reprezentanți ai revoluționarilor francezi (Ledru Rollin), germani (Arnold Ruge) şi polonezi (Albert Darasz). Pe lîngă numeroase manifeste, comitetul edita şi publicația periodică „Le Proscrit", considerată ca „jurnal al Republicii universale". Apreciind fermitatea şi amploarea mişcării revoluționare românești, şi totodată justețea cauzei poporului român, la începutul lunii iunie 1851 comitetul de la Londra a adresat o proclamație luptătorilor români, şi prin ei întregului popor, în care se afirma, subliniindu-se originea romană a românilor: *„Numele ce-l aveți de la părinții voştri, limba, tradițiile, tendințele, totul v-aduce aminte că sînteți din populul acela carele acum douăzeci de seculi însemna lumea cu lucrări uriaşe pe calea cea mare a civilizațiunii europene.* Sînteți (în Orient) avangarda gintei latine... Fiți frații noştri — se scria în continuare — precum sîntem noi ai voştri... Să ne strîngem mîna pe d-asupra mormintelor martirilor noştri... Unul pentru toți, toți pentru unul... Nu vă temeți dar nicidecum de viitorul nostru. Acolo unde glasul poporului va zice cu liniște, cu putere şi unire «iată voința noastră», voința aceea va fi împlinită"[2].

Proclamația adresată românilor a fost urmărită cu atenție de numeroase ziare italiene şi franceze — „Italia del popolo" (2 iulie

[1] Vezi pentru activitatea lui Bolliac: O. Papadima, *Cezar Bolliac*, Bucureşti, 1966, p. 179—191.

[2] Al. Marcu, *Conspiratori şi conspirații în epoca renaşterii politice a României. 1848—1877*, Bucureşti, 1930, p. 44—50.

1851), „Il Progresso" (3 iulie), „La Presse", „L'Evenement", „Le Siècle", „Le National" ş.a. — care s-au grăbit să-i reproducă textul. În urma acestui apel, la 11 septembrie 1851 emigrația română a luat hotărîrea de a conlucra cu Comitetul de la Londra, delegînd ca membru al acestuia, recomandat şi de Edgar Quinet şi Jules Michelet, pe Dimitrie Brătianu, care avea să devină apoi unul din cei mai devotați tovarăşi ai lui Mazzini, înlesnind legăturile acestuia cu revoluționarii din estul Europei[1]. Datorită acestor legături, unele din articolele publicate de revoluționarii români în periodicele românești de la Paris au fost traduse şi reproduse în afară de periodicele franceze, şi de diferite ziare şi reviste italiene („L'Italia del popolo") şi poloneze („La Pologne"), comentate de către Mazzini şi Darasz.

În cadrul acestui comitet s-au examinat şi raporturile dintre români şi maghiari — aceştia, prin Kossuth, fiind şi ei membri ai comitetului — Mazzini invitînd la sine pe delegații acestora pentru a ajunge la o înțelegere cu privire la posibilitatea de colaborare revoluționară a ambelor popoare, şi totodată la rezolvarea paşnică a problemei apartenenței Transilvaniei. La stăruința preşedintelui comitetului, cei doi delegați au căzut de acord să-şi aducă contribuția comună, dacă se va ivi ocazia, la lupta împotriva Austriei, urmînd ca după victorie chestiunea Transilvaniei să se rezolve printr-un plebiscit[2]. Lucrurile, precum se va vedea, vor lua însă cu totul un alt curs.

Complexitatea vieții politice europene şi în același timp consolidarea stăpînirii lui Napoleon al III-lea, atitudinea acestuia față de cele două imperii aflate în coasta românilor — Austria şi Rusia — şi totodată față de problema naționalităților în general, au determinat pe unii din exponenții emigrației — mai ales că speranțele lui Mazzini se dovedeau irealizabile — să intre în legături şi cu împăratul Franței, sprijinul acestuia fiind esențial pentru cauza lor.

În 1853 Ion C. Brătianu îi înainta astfel un amplu memoriu asupra chestiunii românești, arătîndu-i, în legătură cu trecutul şi cu întinderea teritoriului românesc şi îndeosebi al Principatelor,

[1] Vezi Vasile Netea, *Giuseppe Mazzini et ses rapports avec les revolutionaires roumains de 1848*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1972, nr. 6, p. 969—978.

[2] *Din arhiva lui D. Brătianu. Acte şi scrisori din perioada 1840—1870*, Bucureşti, 1933, I, p. 286 (Ediție Al. Creţianu).

că „națiunea română, de la originea sa, n-a încetat niciodată de a avea existența sa proprie"[1].

În anul următor, un nou memoriu va fi trimis împăratului de către Cezar Bolliac, care-i solicita la 20 februarie și o audiență particulară. Audiența a fost acordată la 10 martie, Cezar Bolliac avînd astfel prilejul de a face lui Napoleon al III-lea o amănunțită expunere asupra situației Principatelor. La 23 martie Bolliac înainta împăratului un nou memoriu, insistînd îndeosebi asupra tratatului încheiat de Mircea cu Imperiul otoman, asupra constituției revoluționare din 1848 și asupra statisticilor poporului român din toate provinciile românești. În primăvara următoare, Bolliac va prezenta împăratului un nou memoriu, însoțit de astă dată și de o hartă a României în relief[2].

Efectele acestor intervenții se vor vedea la 29 ianuarie 1854, cînd Napoleon III va cere retragerea armatelor de ocupație din Moldova și Țara Românească și apoi în anul 1856, cînd Franța va deveni principala susținătoare a Unirii Principatelor.

Cu aceeași stăruință a fost urmărită și efectuată în anii exilului și informarea guvernului englez, dornic de a împiedica creșterea puterii politice și teritoriale a imperiului țarist. La 8 decembrie 1848, Dumitru Brătianu, care, alături de N. Bălcescu, a fost unul din cele mai active elemente ale emigrației, a fost primit în audiență de lordul H. Palmerston, ministrul de externe al Marii Britanii. Audiența va fi urmată la 16 februarie 1849 de predarea unui memoriu, prin care se cerea guvernului englez sprijinul pentru evacuarea trupelor de ocupație din Principate și totodată pentru unirea lor. Informat de D. Brătianu, C.A. Rosetti scria în notițele sale că ministrul de externe al Angliei a primit pe delegatul român „ca pe reprezentantul unei națiuni". Memoriul lui Brătianu a fost imprimat și într-o broșură, care, însoțită de o adresă înaintată Camerei Comunelor, a fost trimisă unui însemnat număr de deputați. Unul dintre aceștia, lordul Dudley Stuart, a ridicat problema Principatelor chiar și de la tribuna Camerei Comunelor, cerînd intervenția guvernului pentru retragerea armatelor țariste. Interpelarea lordului Stuart a fost susținută de alți deputați, ca H. Austeny, D. Urquhart, I.O'Conel, I.A. Imets, Hary Verney.

În ianuarie 1850 va sosi la Londra și Nicolae Bălcescu, care va vizita și el — predîndu-le un nou memoriu — pe lordul Stuart și pe ministrul Palmerston. Acesta i-a dat asigurări că trupele de ocupație vor părăsi în curînd Principatele. În paralel, Bălcescu a

[1] *Pietre de granit la temelia României*, București, 1941, p. 22.
[2] O. Papadima, *op. cit.*, p. 187—188.

avut contacte și cu lordul Bleumont, care a făcut și el o interpelare în Camera lorzilor, cu radicalul Richard Cabden și alții[1]. La 23 ianuarie 1850, Bălcescu va publica în ziarul „Daily News" și un articol asupra chestiunii românilor, pledînd cu neobosita sa energie pentru libertatea și unitatea lor.

Marea importanță politică a Angliei a determinat și pe alți exilați, mai ales după izbucnirea războiului dintre Turcia și Rusia, să-și îndrepte privirile spre guvernul britanic, printre aceștia aflîndu-se și Nicolae Golescu, unul din foștii membri ai Locotenenței domnești de la București. La începutul lunii iulie 1853 acesta se afla la Londra, unde, prin D. Brătianu, a intrat în contact cu Palmerston, devenit între timp prim-ministru, și cu noul ministru de externe, contele Eduard Clarendon. Împreună cu Brătianu, el a vizitat apoi și marile centre economice Liverpool și Manchester, cu intenția de a obține și concursul cercurilor financiare. C.A. Rosetti și Ștefan Golescu, aflați la Paris, au adresat și ei în anul 1853 un memoriu guvernului englez, susținător al integrității Imperiului otoman, prin care arătau că „noi (românii) nu suntem deloc o provincie cucerită, nici asimilată, nici chiar anexată, noi — se preciza în continuare — am rămas stăpîni pe noi înșine sub o suzeranitate definită și limitată"[2]. Ion Ghica, care, rămas la Constantinopol, cultiva cu multă asiduitate relațiile cu guvernul otoman, publica și el în același an broșura *Dernière occupation des Principautés par la Russie*, cerînd evacuarea trupelor țariste.

Activitatea emigraților de la Paris avea ca principal obiectiv eliberarea și unirea Moldovei și a Țării Românești, ea fiind susținută cu însuflețire și de exilații de la Brussa, care încă de la începutul anului 1850 le ceruseră să lupte „pentru unirea și fericirea celor două Principate, pentru venitoriul românilor"[3].

În același timp, problema Transilvaniei, a Banatului, Crișanei, Maramureșului și a Bucovinei era menținută și ea la ordinea zilei. La 25 februarie 1849 exponenții românilor din imperiul habsburgic prezentau astfel împăratului Francisc Iosif I, lucru recomandat și de Bălcescu, un memoriu prin care cereau unirea într-un singur corp politic, ca națiune independentă, a tuturor românilor din statele Austriei ca „parte întregitoare a imperiului", cu administrație politică și bisericească proprie, și cu un „cap național"

[1] Vezi pentru detalii: Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, 1965, p. 84—92.
[2] N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853—1857)*, București, 1931, p. 30.
[3] *Din Arhiva lui D. Brătianu*, I. p. 223.

propriu. „Națiunea română — se afirma în încheierea memoriului — nu poate și nu trebuie să rămînă subordonată nici uneia dintre națiunile din imperiu, care trebuie să fie întemeiat pe drepturi egale, pentru toți." Din partea ardelenilor, memoriul a fost semnat de Andrei Șaguna, A.T. Laurian, Ioan Popasu, I. Stoica, Vasile Ciupe, Iosif Pop de Macedonfi și Iacob Bologa, din partea bănățenilor de Ioan Mocioni, Ioan Dobran și Lucian Mocioni, din partea românilor din Crișana de Constantin Pomuțiu, iar din partea bucovinenilor de Eudoxiu Hurmuzaki și Mihai Botnariu[1]. Departe de a însemna un separatism față de lupta generală a românilor, cele cerute în memoriul menționat nu reprezentau decît o etapă, așa cum o considerase și Bălcescu, impusă de conjunctura momentului, în calea spre unirea tuturor românilor.

În această perioadă au apărut la Viena și marile lucrări ale lui A. Treboniu Laurian *(Die Romänen der Österreichischen Monarchie,* 3 vol., 1849—1851) și Al. Papiu-Ilarian *(Istoria românilor din Dacia superioară,* 2 vol., 1851—1852), care au relevat dintr-o amplă perspectivă atît caracterul profund românesc al Transilvaniei, cît și luptele purtate de români pentru apărarea ființei lor naționale. Scrierea lui Papiu, referitoare îndeosebi la revoluția din 1848, a contribuit la informarea unor istorici francezi ca Edgar Quinet, I.H. Ubicini, Elias Regnault, fostul secretar al lui Ledru Rollin, care a utilizat-o cu stăruință în lucrarea sa *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes* (1855). Din cartea lui Elias informațiile și constatările lui Papiu vor ajunge apoi sub ochii lui Karl Marx, care le va întrebuința, ca și pe cele ale lui N. Bălcescu din *Question économique des Principautés Danubiennes,* în studiile sale despre români[2].

Prezența la studii în anii 1852—1854 la universitățile din Italia de nord — Pavia și Padova — a lui Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș[3] va determina noi cercetări, în spiritul „Școlii ardelene", cu privire la originile limbii române și la asemănările ei cu limba italiană, înlesnind totodată încheierea unor importante legături cu profesorii, publiciștii și revoluționarii italieni captivați de aceleași idealuri. Printre aceștia se afla în primul rînd Juvenale

[1] Vezi textul complet al memoriului în ziarul „Bucovina", 1849, 9 martie, nr. 3; T.V. Păcățian, *Cartea de aur,* I, p. 516—522. Vezi și T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și memoriul românilor ardeleni din februarie 1849,* Cernăuți.

[2] Karl Marx, *Însemnări despre români* (publicate de A. Oțetea și I. Schwann), București, 1964.

[3] Vezi Al. Marcu, *Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia,* București, 1935.

Vegezzi Ruscalla, profesor la Torino — centrul mișcării iredentiste italiene — cititor al „Gazetei Transilvaniei" și al istoriei lui Papiu, care mai tîrziu va traduce lucrarea acestuia despre *Independența constituțională a Transilvaniei,* precum și *Poeziile populare* ale lui V. Alecsandri. Alți filoromâni aveau să fie profesorul Fr. Nardi, Vincena Chiesa, precum și tinerii Alexandru Maximilian, Andreia Petri, Alessandro Policrelte, colegi ai lui Papiu și Hodoș, și alții[1].

„N-am venit în Italia — mărturisea Simion Bărnuțiu într-o scrisoare — numai ca să învățăm Corpus Juris și Il codice austriaca (universitatea din Pavia ca și cea din Padova se aflau atunci în teritoriul ocupat de Austria), ci, afară de acestea, să vedem cu ochii noștri (ca și Gheorghe Șincai și Petru Maior cu opt decenii mai înainte — n.n.) monumentele mărimei strămoșilor noștri, ca să putem aduce și noi de aci cîte un surcel la vetrele noastre din Dacia și să ținem focul naționalității noastre, ca să nu-l stingă boarea gotică și sarmatică".

După terminarea studiilor, atît Simion Bărnuțiu cît și Al. Papiu-Ilarian vor părăsi imperiul austriac pentru a se stabili ca profesori la Iași, unde aveau să se manifeste — împreună cu A.T. Laurian, stabilit în capitala Moldovei ca inspector al școlilor, la invitația lui Grigore Ghica, încă din 1852 — ca înfocați unioniști și apoi ca statornici și devotați colaboratori ai lui Cuza.

Atitudinea patriotică a lui Grigore Ghica, precum și faptul că revoluționarii moldoveni nu fuseseră exilați pe baza unui decret formal ca tovarășii lor munteni, a făcut ca acestora, îndată după înlocuirea lui Mihail Sturdza, să li se permită revenirea în țară. Cel dintîi care a părăsit Parisul a fost M. Kogălniceanu, care la 17 iulie 1849 a pornit spre Iași, unde avea să fie numit director al departamentului Lucrărilor publice. În același timp se îndrepta spre casă, plecat din Constantinopol, și C. Negri, căruia Grigore Ghica i-a încredințat pîrcălăbia (prefectura) de Galați. George Sion se va întoarce în august, Vasile Alecsandri la începutul anului 1850, iar Alecu Russo în mai 1851. Odată cu reîntoarcerea acestora la Iași, viața culturală și mișcarea patriotică românească din capitala Moldovei vor lua un nou avînt, cultura și literatura redevenind mesagere ale unității naționale. La 3 iulie 1850 apare astfel jurnalul „Zimbrul"[2], condus de A. Fotino, la care vor colabora V. Alecsandri, D. Bolintineanu — cu poezii trimise din exil — George Sion, C. Negruzzi, D. Rallet.

[1] Vezi Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Al. Papiu-Ilarian,* vol. I—II, op. cit.

[2] Vezi *Publicațiunile periodice românești,* p. 807—808.

La începutul anului 1852, după ce între timp făcuse o nouă călătorie la Paris, unde luase contact cu exilații, Alecsandri îndrăznește ceva mai mult, cerînd domnului aprobarea pentru editarea unei reviste intitulată *„România literară"*, cu intenția de a continua vechile publicații ale lui M. Kogălniceanu: „Dacia literară" și „Propășirea". Programul patriotic al noii reviste era marcat prin însăși titlul ei, iar colaboratorii, chiar de la primul număr, au fost recrutați atît din Moldova cît și din Țara Românească: V. Alecsandri, G. Sion, C. Negri, N. Bălcescu, D. Bolintineanu și alții. Deși Alecsandri primise autorizația cerută, totuși în momentul cînd revista a fost tipărită, ea a fost confiscată (1 martie 1852), iar apariția ei ulterioară interzisă[1]. M. Kogălniceanu avea să precizeze mai tîrziu că interzicerea „României literare" a fost determinată de titlul său, care a părut provocator chiar și unui domn ca Grigore Ghica. O reapariție a ei nu va mai fi posibilă decît în 1855.

Scriitorii moldoveni își fixaseră însă atitudinea față de unire, și nimeni nu va putea să-i împiedice din drumul lor.

În Țara Românească, Barbu Știrbei, urmărind și el o politică de apropiere față de elementele revoluționare moderate, a aprobat la sfîrșitul anului 1854 apariția ziarului „Timpul", suspendat însă numai după zece numere, iar la începutul anului 1855 înființarea unui nou ziar, intitulat „Patria". Printre redactorii și colaboratorii acestuia se aflau Grigore Joranu, unul din exponenții revoluției, revenit recent din exil, N. Nenovici, fost comisar de propagandă în 1848, George Crețianu, redactorul „Junimii române" de la Paris, reîntors între timp în țară, profesorul P. Cernătescu și alți aderenți ai ideii unioniste.

Fie pe baricadele exilului, fie în țară, patrioții și-au continuat astfel lupta pentru libertate și unire, înfruntînd cu îndrăzneală și tenacitate toate obstacolele întîlnite în cale.

*

Lupta va lua un avînt și mai înverșunat după izbucnirea războiului dintre ruși și turci — la 21 iunie 1853 trupele rusești pătrunseseră din nou în Principate — și mai ales după intrarea în război, ca aliate ale Turciei, a Franței, Angliei (12 martie 1854) și apoi a regatului Sardiniei—Piemontului (26 ianuarie 1855), și totodată a intrării trupelor austriece în Țara Românească și Moldova (11 august 1854), care le-au silit pe cele rusești să se retragă. Pe lîngă combaterea Rusiei țariste, de acum înainte exilații urmau să

[1] G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, op. cit., p. 255—258.

denunțe și să contracareze și intențiile Austriei de a ocupa definitiv Principatele, reprezentanții acesteia declarînd la intrarea în București că Austria nu va „permite niciodată formarea unui al doilea Piemont" la poalele Carpaților[1].

Exilații, în frunte cu C.A. Rosetti, D. Brătianu, Ștefan și Alexandru Golescu, s-au gîndit și la înființarea unei legiuni românești care să lupte alături de aliați împotriva armatelor țariste, dar opoziția Austriei a făcut imposibilă constituirea legiunii.

Vechii prieteni ai românilor, publiciștii și profesorii francezi Paul Bataillard, J.A. Ubicini, S. Marc Girardin, Elias Regnault, L. Ulbach și atîția alții, obțin în același timp concursul presei parisiene, care, prin „Journal des Débats", „Le siècle", „La Presse", „Le Constitutionel", „Revue de Paris" ș.a., îmbrățișează cu căldură ideea Unirii Principatelor și determină cercurile oficiale la o atitudine din ce în ce mai binevoitoare. În același sens se lucrează și prin presa de la Torino, Piemontul urmărind și el unirea sa cu provinciile italiene aflate sub dominația Austriei. La 15 februarie 1856, C.A. Rosetti îl informa pe D. Brătianu că lucrează la „un memoar pentru congres carele se va da cu cîte o scrisoare împăratului (Napoleon al III-lea), reginei și regelui Piemontului (Victor Emanuel II), precum și reprezentanților lor". Cezar Bolliac, în vederea aceluiași scop, publica o *Topographie de la Roumanie* (1850) și totodată o *Choix des Lettres* et *Mémoire sur la question Roumaine* (1856). La fel de activ s-a dovedit și D. Bolintineanu, care a publicat lucrările *Les Principautés Roumaines* (1854) și *L'Autriche, La Turquie et les Moldo-Valaques* (1856), prin care a relevat atitudinea antiunionistă a Austriei și a Turciei. Alte scrieri în această perioadă au publicat C. Filipescu *(Mémoire sur les conditions d'existence des Principautés Danubiennes*, 1854), Grigore Gănescu *(La Valachie dépuis 1830 jusqu'à ce jour. Son avenir*, 1852), Vasile Boerescu *(La Moldo-Valachie*, 1856), I.C. Brătianu *(Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*, 1856) ș.a.

Numeroase broșuri — adresate direct congresului — au ieșit și din pana amicilor României, dintre care amintim pe Paul Bataillard *(Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès 1856)*; A. Ubicini *(Provinces d'origines roumaine: Valachie, Moldavie, Bucovine, Transylvanie*, 1856); Edurand Texier *(Appel au Congrès en faveur des Roumains*, 1856) ș.a. Edgar Quinet a publicat și el în „Revue des

[1] *Din Arhiva lui D. Brătianu*, I, p. 60.

Deux Mondes" (15 ianuarie și 1 martie 1856) două ample articole consacrate națiunii române, istoriei și literaturii ei.

La Londra, activitatea lui D. Brătianu, care se considera exponent al tuturor românilor, avea să determine intervenția în Camera Comunelor a deputatului Austen Layard, care a cerut guvernului — sprijinit și de unele ziare ca „Morning Chronicle" și „Daily News" — să susțină formarea unui stat român la gurile Dunării. Layard va publica și un substanțial articol despre cele două Principate în publicația „The Quarterly Review". Tot el va ține și un discurs la o întrunire organizată în orașul Liverpool, cerînd să se recunoască Principatelor dreptul la unire.

La 17 mai și 4 iulie 1855 se înaintează noi memorii lui Clarendon, ministrul de externe, pentru a-l informa asupra dorințelor românilor și totodată a intenției Austriei de a anexa Principatele. În același timp, D. Brătianu se adresează prin scrisori și memorii primului-ministru Palmerston, lorzilor Robert Peel și Ellenborough, ziariștilor William Weir, E. Crowe, A. Otvay, precum și miniștrilor de Externe și Război[1]. Memoriile adresate miniștrilor respective reluau cu noi argumente propunerile făcute la Constantinopol pentru înființarea unei legiuni românești — legiune pe care intrarea în război a regatului Sardiniei cu 15 000 de oameni (26 ianuarie 1855) o făcea și mai actuală. Nici guvernul englez, nevoind să indispună guvernele Austriei și Turciei, n-a acceptat însă propunerile de această natură ale exilaților români.

Pe lîngă membrii guvernului, D. Brătianu s-a adresat și liderilor opoziției, îndeosebi lui William Gladstone, viitorul premier al Marii Britanii, care s-a declarat partizan al Unirii celor două Principate. În același timp generalul Gheorghe Magheru, aflat la Constantinopol, înainta un memoriu lui Camillo Cavour, primul ministru al regatului Sardiniei-Piemontului, care la congresul de pace avea să se manifeste ca unul din cei mai înverșunați adversari ai Austriei și totodată ca un susținător al Unirii Principatelor.

Bogata activitate desfășurată de exilați în acești ani a confirmat pe deplin afirmația din 1849 a lui Nicolae Golescu că vom „întoarce pămîntul și cerul pentru a ajunge la țelul nostru"[2].

*

Începînd din anul 1855, pe măsură ce războiul se apropia de sfîrșit, o intensă activitate unionistă avea să se desfășoare și acasă.

[1] Vezi *Din Arhiva lui D. Brătianu*, II.

[2] G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Goleștí*, II, București, 1939, p. 221.

La 1 ianuarie 1855, V. Alecsandri reia firul publicației sale „România literară", suspendată în 1852, în jurul căreia se adună cu vechiul elan moldovenii M. Kogălniceanu, C. Negri, Alecu Russo, Ion Ionescu de la Brad, Al. Donici, G. Sion și alții, precum și muntenii Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu, George Crețeanu, I. Voinescu, Al. Odobescu — toți unioniști înflăcărați. Din primii colaboratori ai „României literare" nu lipsea decît N. Bălcescu, care decedase între timp la Palermo (28 noiembrie 1852), plîns de toți patrioții, dar care era prezent totuși în paginile revistei cu un fragment din *Istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul*.

La 1 octombrie va apărea *„Steaua Dunării"*, jurnal politic, literar și comercial redactat de M. Kogălniceanu. Noul jurnal avea să reprezinte — cum se arăta în articolul program — *„politica seculară a românilor, politica națională, care, spre onoarea publiciștilor noștri, se urmează și se sprijină de întreaga presă* cu mai mult sau mai puțin talent, însă fără excepție și cu aceeași neobosită rîvnă și călduros patriotism, politică care se rezumă în aceste cuvinte: *autonomia principatelor, unirea principatelor"*. Cu privire la războiul care se desfășura cu înverșunare în Crimeea, „Steaua Dunării" scria: „Simpatiile noastre sînt din tot sufletul, din toată inima pentru Franța și Anglia, căci ele mai întîi au scris pe gloriosul lor drapel emanciparea și dezvoltarea principatelor: *Unirea principatelor* — se afirma în continuare — *este dorința vie și logică a marii majorități a românilor, iar «Steaua Dunării» este jurnalul Unirii*"[1]. Pentru informarea străinătății, între 14/26 iulie și 20 septembrie 1856 revista avea să apară săptămînal și în limba franceză, sub titlul „L'Etoile du Danube", titlu sub care își va continua existența și la Bruxelles — pe vremea caimacamilor antiunioniști Teodor Balș și N. Vogoride — de la 4 decembrie 1856 pînă la 1 mai 1858.

Noua foaie a lui M. Kogălniceanu avea să dispună nu numai de colaborarea scriitorilor de acasă, V. Alecsandri (care va publica aici *Hora Unirii*), A. Donici, George Sion, G. Crețeanu[2], ci și de a unora din exil, ca D. Bolintineanu, C.A. Rosetti, D. Brătianu, dornici pe de o parte de a putea vorbi cît mai grabnic fraților robiți pînă atunci de trei ocupații militare, iar pe de alta, de a afla în ea o informație exactă și o atitudine unionistă care să-i ajute în lupta lor din Apus. Importanța ei politică s-a relevat chiar de la primele numere. „«Steaua Dunării» — afirma C.A. Rosetti într-o scrisoare

[1] *Publicațiunile periodice românești*, I, p. 695—701.

[2] Vezi O. Papadima, *Literatura din foaia lui M. Kogălniceanu „Steaua Dunării"*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", V, 1956, nr. 3—4, p. 445—521.

către D. Brătianu — este mai mult decît un ziar, este o operă trăitoare de adevăr și de unire a celor două principate într-un singur stat și a sfintelor principii ale revoluției."[1] În Ardeal ea era întîmpinată cu o mare afecțiune de „Gazeta Transilvaniei", care, din cauza cenzurii habsburgice, neputînd spune mai mult, se mărginea să arate, sub forma unui citat indirect, pentru a informa pe ardeleni, că noua publicație „se declară pe sine a fi jurnalul Unirii Principatelor, care zice că ar fi politica seculară a românilor"[2].

Prin caracterul și fermitatea sa, „Steaua Dunării" și-a cîștigat repede o notorietate europeană, așa încît la 31 martie 1856, cînd guvernul Moldovei, la cererea comandamentului austriac, a ordonat suspendarea ei, în presa occidentală au apărut numeroase note de protest, susținute și de unele guverne, fapt ce a determinat guvernul moldovean ca la 22 mai să revină asupra suspendării.

Conferințele de la Viena și Constantinopol, inaugurate în martie 1855 și în februarie 1856, au oferit ziarelor românești din Transilvania — „Gazeta" și „Foaie pentru minte, inimă și literatură" de la Brașov și „Telegraful român" de la Sibiu, înființat în 1853 — un bun prilej de a-și mărturisi solidaritatea cu aspirațiile politice ale românilor din Principate, unirea acestora avînd să deschidă noi perspective de libertate și pentru românii transilvăneni.

La 7 mai, în timpul dezbaterilor conferinței de la Viena, „Gazeta Transilvaniei", care semnalase și apariția „Stelei Dunării", scria astfel că: „Principatelor li se cuvine și le trebuie înlăuntru o neatîrnare cu totul suverană, proprie, națională a lor... *și să se unească într-un singur stat românesc*"[3]. Aceeași gazetă releva la începutul anului 1856, în preajma deschiderii noii conferințe de la Constantinopol, *„dorința... tuturor valahilor și moldovenilor... ca într-o unire să formeze un stat neatîrnat"*[4].

Forul final care avea să aducă hotărîrile așteptate de poporul român, și totodată să consacre, în mod indirect, îndelungata și perseverenta activitate a patrioților români de pretutindeni, a fost Congresul de pace de la Paris, deschis la 13/25 februarie 1856 sub președenția contelui Walewski, ministrul de externe al Franței. Congresul a fost constituit din cele șapte mari puteri alê Europei: Anglia, Austria, Franța, Prusia, Rusia, Turcia, în rîndul cărora, în urma participării la războiul din Crimeea, a fost admis și regatul Sardiniei-Piemontului (Italia).

[1] *Din Arhiva lui D. Brătianu*, II, p. 47.
[2] „Gazeta Transilvaniei", 1855, 12 octombrie, nr. 82.
[3] „Gazeta Transilvaniei", 1855, 7 mai nr. 26.
[4] *Ibidem*, 1856, 19 ianuarie, nr. 5.

Un memoriu asupra dorinței Principatelor de a se uni într-un singur stat a fost înaintat lui Napoleon al III-lea de către Nicolae Golescu chiar în toiul dezbaterilor congresului, iar altele contelui Walewski.

Una din cele mai importante probleme discutate și rezolvate la acest congres, pe lîngă încheierea păcii între beligeranți, a fost situația Moldovei și a Țării Românești, care, rămase sub suzeranitatea Turciei, urmau să intre însă sub garanția colectivă a marilor puteri, evacuarea trupelor austriece din Principate, restituirea către Moldova a celor trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail), convocarea la București și Iași a unor adunări ad-hoc care urmau să exprime voința de unire a Principatelor și modul lor de organizare, precum și asigurarea navigației libere pe Dunăre. O comisie specială alcătuită din reprezentanți ai tuturor puterilor semnatare ale tratatului urma să se stabilească la București pentru a supraveghea aplicarea celor hotărîte și, totodată, ținînd seama de propunerile făcute de adunările ad-hoc, să înainteze puterilor propunerile impuse de situație.

Cu toată opoziția Turciei și Austriei, tratatul, datorită sprijinului delegaților Franței (Walewski), Angliei (Clarendon), Rusiei (Orlov), Sardiniei (Cavour), a fost semnat la 18/30 martie 1856, adunările ad-hoc urmînd să fie convocate în anul ce avea să vină[1].

Exilații, în urma opoziției înverșunate a Turciei, n-au putut porni însă spre țară decît în aprilie 1857, și abia la 7 iulie li se va permite debarcarea la Giurgiu spre a lua drumul Bucureștilor.

Lupta pentru unirea Principatelor se strămuta acum pe domeniul ei firesc: acasă.

[1] Vezi pentru detalii D.A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, II, București, 1889, p. 1082.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

XI

UNIREA PRINCIPATELOR ȘI POLITICA NOULUI STAT ROMÂN CU PRIVIRE LA UNITATEA NAȚIONALĂ

Despre nici unul din evenimentele istoriei poporului român nu s-a scris atît de mult și atît de variat ca despre Unirea Principatelor și despre corolarul ei firesc, Unirea Transilvaniei cu patria mamă.

Cercetările consacrate de mai bine de 120 de ani acestui eveniment, prin care s-au pus bazele politice ale Unirii tuturor românilor, au relevat, pe de o parte, temeiurile de ordin istoric și ideologic ale unirii, iar pe de alta lungul șir de acțiuni culturale, politice și diplomatice care au precedat înfăptuirea acesteia, precum și seria eroică de luptători care s-au identificat cu idealurile unirii și care, bazați pe energia și devotamentul maselor populare, au izbutit în cele din urmă, luptînd împotriva a nenumărate obstacole, să înfăptuiască aspirațiile seculare ale poporului român.

Nici un istoric și nici un luptător n-a dat însă realizării unirii — într-o vreme cînd anumite personalități sau grupări politice voiau să-și atribuie meritul săvîrșirii istoricului act — o expresie mai înălțătoare și în același timp mai îndreptățită decît M. Kogălniceanu. „Unirea, domnilor, — avea să afirme în 1863 marele luptător — eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: *Unirea e actul energic al întregii națiuni române.*" Făcînd această categorică afirmație, care restituia poporului român una din cele mai eroice cuceriri ale sale, Kogălniceanu nu s-a gîndit însă numai la națiunea cuprinsă în hotarele statului român de atunci, ci, așa cum arătase în atîtea rînduri, la națiunea română de pe ambele versante ale Carpaților, sau, după expresia sa favorită, din „tustrele provincii a vechii Dacii".

Munteni, moldoveni, transilvăneni, cu toate subramificațiile lor regionale, au contribuit astfel cu aceeași însuflețire la realizarea actului din 1859, așa cum contribuiseră și la dezlănțuirea revoluției de la 1848 și cum vor contribui în 1877 la susținerea războiului de independență și apoi la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, care va culmina în 1918 prin hotărîrile adunării de la Alba Iulia. Toate aceste evenimente au fost precedate — așa cum s-a văzut din paginile anterioare — de o îndelungată pregătire cultural-politică avînd la bază conștiința originii comune, unitatea teritorială, identitatea de limbă și civilizație, legăturile economice neîntrerupte și, totodată, necontenita roire a poporului român de pe o parte pe alta a munților din mijlocul țării. „A fost de secole — cum spunea același Kogălniceanu într-un alt discurs parlamentar — o mișcare continuă de români între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune n-a fost întreruptă. Ideea română pururea a însuflețit pe acei ce veneau la noi (dincoace de Carpați) și pe cei ce mergeau la ei (în Transilvania). Oameni de biserică, — sublinia Kogălniceanu — oameni de sabie, oameni de carte au venit mereu de peste Carpați să întărească statele române de la Dunăre... apărînd și dezvoltînd naționalitatea română, apărînd românismul."[1]

Unirea din 1859, ca și completarea ei firească din 1918, n-au fost astfel decît încheierea unui vechi proces istoric cu adînci și puternice rădăcini populare, în desfășurarea căruia s-au contopit în mod armonios toate energiile și toate elementele materiale și spirituale ale națiunii române.

Cea mai largă oglindă a acestor constatări, cu referire la viața publică de pe ambele versante ale Carpaților, o oferă presa românească a timpului, care, după Congresul de la Paris și după convocarea Divanurilor ad-hoc, și-a regăsit vechiul elan de la 1848, și totodată a luat o amploare necunoscută pînă atunci. Pe lîngă publicațiile existente anterior, în fruntea cărora s-a impus în Moldova „Steaua Dunării", în Țara Românească „Patria", iar la Brașov „Gazeta Transilvaniei", în decursul anilor de luptă electorală pentru Unire — 1856—1859 — au apărut în ambele Principate numeroase alte ziare și reviste care, indiferent de anumite nuanțe sau aspecte proprii, au devenit tot atîtea organe ale acestei lupte, și, în același timp, ale conștiinței naționale a tuturor românilor. Rînd pe rînd și-au deschis astfel aripile la București „Albumul literar" (decembrie 1856), „Concordia" (6 februarie 1857), „Românul" (9 august 1857) — marele ziar al lui C.A. Rosetti „Naționalul" (5 decembrie 1857), „Dîmbovița" (11 octombrie 1858), iar la Iași

[1] M. Kogălniceanu, *Interpelațiune privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886.

„Zimbrul" care avusese o scurtă apariție și în 1850 și care la 1 noiembrie 1858 va fuziona cu „Vulturul" — simbolizînd unul Moldova, iar celălalt Țara Românească — și apoi la 2 ianuarie 1859 cu ziarul lui Kogălniceanu, numindu-se „Steaua Dunării, Zimbrul și Vulturul", precum și „România" (18 noiembrie 1858), care, prin B.P. Hasdeu, relua îndrăznețul nume al primului cotidian al românilor („România", 1838).

După alegerea lui Cuza, reprezentînd lupta pentru consolidarea Unirii, vor apărea alte periodice, cu titluri tot atît de semnificative: la București „Revista Carpaților" (1 ianuarie 1860) și „Revista Română" (aprilie 1861), iar la Iași, cotidianul „Dacia" (9 martie 1861).

În Transilvania, pe lîngă vechile periodice ale lui George Barițiu, trecute de la 9 septembrie 1850 sub direcția lui Iacob Mureșianu — Barițiu rămînînd totuși principalul lor colaborator — avea să apară începînd de la 3 ianuarie 1853 „Telegraful român", foaia lui Andrei Șaguna, iar de la 5 iunie 1865 revista lui Iosif Vulcan „Familia", menită unei existențe de peste 40 de ani.

N-a fost neglijată nici propaganda peste hotare, între 4 decembrie 1856 — 1 mai 1858 apărînd la Bruxelles — sub direcția lui Nicolae Ionescu — „L'Etoile du Danube". Românii aflați încă în străinătate sau plecați la studii și-au adus și ei contribuția la lupta pentru Unire, înființînd la Paris, prin Cezar Bolliac, „Buciumul" (10 martie 1857), iar prin V.A. Urechia „Opiniunea" (2/14 mai 1857).

În paginile tuturor acestor periodice și-au găsit o amplă reflectare și susținere activitatea tuturor asociațiilor și comitetelor județene și orășenești unioniste din ambele Principate, în frunte cu Comitetul electoral al Unirii înființat la Iași în luna martie 1857 și cu Comitetul Central de la București (3/15 martie 1857) — care au elaborat un program național comun — lupta pentru alegerea și programele Divanurilor ad-hoc, protestele împotriva falsificării rezultatelor alegerilor din Moldova, care, la presiunea marilor puteri, au fost anulate ordonîndu-se apoi noi alegeri, ce au relevat adevărata voință a românilor moldoveni, alegerile pentru adunările elective, urmate de lupta pentru alegerea unui singur domn și a constituirii unui singur stat.

„Astăzi — scria «Românul» în primul său număr — nu poate fi scăpare pentru noi decît unindu-ne și combătînd cu toții pentru cele patru punturi ale programului național." „Unirea — afirma și «Vulturul» — ne este astăzi îndoit scumpă ca simțire naturală născută în inima fiecărui român și ca vot legal și unanim al ambelor țări surori; Unirea este o voință națională, un adevăr scris cu litere

nșterse în istoria noastră, și care va ține în inimile românilor cît va ține și existența lor ca națiune." „Opiniunea" de la Paris, anunțînd că românii din străinătate se consideră deja uniți, scria despre suveranitatea națională, afirmînd că aceasta „nu este numai a munteanului sau a moldoveanului", ci a „tuturor copiilor României. Ea este soarele la lumina căruia atîtea milioane de brațe au să ridice din ruine cetatea cea veche a Europei. România modernă, Unirea — sublinia cu putere «Opiniunea» — este sentinela cea mai tare și care singură va putea păzi pentru viitor depozitul încredințat de strămoșii noștri: suveranitatea română."

Lupta pentru Unire era urmărită cu același interes și de românii din Transilvania. „Foaie pentru minte, inimă și literatură" a publicat astfel, pentru largile sale perspective, textul tratatului de la Paris, care conținea, prin prevederile sale cu privire la Principate, o categorică înfrîngere a Turciei și Austriei[1]. „Telegraful român" de la Sibiu releva și el, în lunile următoare Congresului, că peste Carpați a început lupta pentru „împreunarea Principatelor", aceasta fiind — cu privire la Moldova — „cuvîntul de parolă (de ordine) al moldovenilor". Ziarul relata totodată că „în toate orașele se țin adunări populare și se scriu protocoale numite „acte naționale", se aleg comitete și se redactează moțiuni unioniste, și totodată că preoții, învățătorii și negustorii îmbrățișează cu entuziasm ideea unirii. Urmărind desfășurarea adunărilor moldovene unioniste, „Telegraful român" arăta că la Tecuci s-a afirmat că „împreunarea amîndoror Principaturi" este „singura mîntuire a țării". Orașul Galați, considerat o a doua cetate a Moldovei, dorește unirea, relata în continuare ziarul de la Sibiu, în „interesul comerțului". Despre Focșani, oraș locuit atît de munteni cît și de moldoveni, „Telegraful" anunța că începe a se numi cu mîndrie „cetate românească"[2]. Cu aceeași însuflețire se relatau și manifestațiile unioniste din orașele Botoșani, Bacău, Huși și altele. Ziarul, pentru a sublinia și mai mult elanul unionist al moldovenilor, reproducea totodată și unele versuri patriotice din „Steaua Dunării", menite a înflăcăra sufletele românești.

Urmărind presa europeană și marile confruntări diplomatice determinate de lupta românilor pentru Unire, „Gazeta Transilvaniei"[3] scria la 13 februarie 1857 că „viitorul Principatelor române ajunse a fi obiectul cel mai interesant al tuturor dezbaterilor diplomatice și al tuturor guvernelor europene de un renume mai mare".

[1] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1856, nr. 19—20.
[2] „Telegraful român", 1856, 4 iulie.
[3] „Gazeta Transilvaniei", 1856, nr. 55.

Activitatea unionistă a transilvănenilor a fost urmărită cu un special interes de către agenții de informații ai Austriei, ea fiind menționată în diferite rapoarte ale acestora[1]. Unirea celor două principate punea dealtfel Austriei probleme dintre cele mai grele, într-un raport trimis de șeful administrației de la Orăștie — Thalmann — arătîndu-se că românii de aici țin strînse legături cu românii de peste Munți și că „Moldova și Țara Românească (unite într-un singur stat) n-ar putea exista fără Transilvania", românii fiind (cu toții preocupați de ideea unei Dacoromanii[2].

În aceste condiții e ușor de înțeles entuziasmul cu care a fost primită alegerea lui Alexandru Ioan Cuza (5 și 24 ianuarie 1859) nu numai în Moldova și Țara Românească, ci și în Transilvania, îndoita alegere fiind privită ca un fericit augur pentru viitorul tuturor românilor. Niciodată, de la 1848 încoace, presa Transilvaniei n-a fost străbătută de o mai mare însuflețire decît cea dovedită cu prilejul alegerii lui Cuza, biografia și fotografia sa fiind prezentate la loc de onoare[3]. În „Foaia pentru minte..." s-a publicat atunci unul din cele mai impresionante reportaje ale timpului, în care s-a relevat atît marea contribuție a maselor populare în alegerea Domnului Unirii, cît și marile speranțe ce se legau de domnia sa.

Ce vedeau transilvănenii în domnul Principatelor, în domnul României, avea să se arate în curînd printr-un memoriu înaintat lui Cuza de Al. Papiu-Ilarian — aflat în Berlin — la începutul anului 1860. În acest memoriu — intitulat *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii, cu ungurii în timp de pace și în cazul unei revoluții în răsăritul Europei* — Papiu a analizat cu o rară pătrundere istorică și politică raporturile dintre români și vecinii lor, și totodată legăturile dintre Transilvania și Principatele transcarpatine. El se referea îndeosebi la situația creată în centrul și răsăritul Europei prin Unirea Principatelor și prin înfrîngerea Austriei în Italia (1859), considerînd iminentă o nouă ridicare a popoarelor împotriva Habsburgilor. Cele două evenimente creaseră nu numai o situație nouă în această parte a continentului, ci și posibilitatea unor noi perspective de viitor. Expunînd în acest context situația Transilvaniei și ținînd seama de învățămintele anului 1848, Papiu afirma că „în împrejurările de

[1] M. Popescu, *Documente inedite, privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, București, 1929, p. 238—240.
[2] *Ibidem*.
[3] Vezi „Gazeta Transilvaniei", 1859, 15 ianuarie; „Telegraful român", 1859, 15 ianuarie.

față românii din Transilvania numai și numai la Principate privesc, numai de aci-și văd scăparea". Nici Principatele la rîndul lor — scria în continuare Papiu, inspirat de sentimentul unității naționale — nu au viitor fără Transilvania, fiind silite la o existență „precară și dubie". Fundamentul unei „vieți perpetue" a României îl va pune numai „unirea ei cu Transilvania". În sprijinul afirmației sale Papiu aducea o impresionantă serie de argumente geografice, istorice și politice, Transilvania fiind adevăratul „centru strategic" al pămîntului românesc.

Idealul de domnie națională al lui Cuza, în concepția lui Papiu și a transilvănenilor, trebuia să fie Mihai Viteazul, lucru relevat cu energie în încheierea Memorandului. „O Principe și doamne al românilor, — exclama Papiu — fie ca să vă stea în ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și *să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn și român — Mihai Viteazul — ce a avut vreodată Dacia lui Traian.*"

Papiu se gîndea totodată și la rolul social al domniei lui Cuza, recomandîndu-i, pe lîngă organizarea armatei, o bună și dreaptă administrație, secularizarea averilor mănăstirești, și pentru a le „cîștiga inima", împroprietărirea țăranilor[1].

Deși, datorită împrejurărilor, Cuza n-a putut fi „executorul" testamentului lui Mihai Viteazul, totuși în decursul domniei lui (1859—1866) el și-a aruncat privirile asupra tuturor românilor, fiind pentru toți pavăză și sprijin. Își asumase această misiune chiar din primele luni de domnie, în luna mai 1859 mărturisind, într-o scrisoare adresată ambasadorului Sardiniei la Constantinopol, că se consideră obligat a veghea la *„bunăstarea și libertatea a tot ce poartă numele de român"*[2]. Declarația a fost făcută în legătură cu un proiect al emigrației maghiare, susținut și de Napoleon III și de Cavour, al unei alianțe româno-maghiare împotriva Austriei, proiect pentru a cărui tratare fusese trimis la Iași generalul maghiar Klapka György. Cum proiectul adus de Klapka nu cuprindea precizări și asupra Transilvaniei — emisarul vorbind însă de posibilitatea eliberării Bucovinei — Cuza s-a văzut nevoit să-l respingă — deși pentru acceptarea lui pleda însuși consulul Franței la Iași, Victor Place — cerînd autorilor pro-

[1] „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", București, 1882, p. 133—145; vezi și I. Lupaș, *Cum vedea Al. Papiu-Ilarian la 1860 putința de înfăptuire a Daco-Românie*i, în „Studii, conferințe și comunicări storice, III, București, 1941, p. 255—263.
[2] P.P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a românilor*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială", București, 1929, nr. 4, p. 560.

iectului să-şi clarifice mai întîi atitudinea faţă de problema Transilvaniei. Chestiunea a fost discutată de Cuza atît cu cei doi miniştri de externe ai Principatelor, V. Alecsandri şi Brătianu, cît şi cu M. Kogălniceanu, I. Ghica şi Al. Papiu-Ilarian. Poziţia intransigentă a lui Cuza a determinat Franţa şi Sardinia, interesate în a crea o nouă ameninţare în spatele Austriei, să intervină pe lîngă conducătorii emigraţiei maghiare — ale căror trupe urmau să se concentreze în Moldova — să accepte propunerile lui Cuza, fără participarea căruia nu se putea organiza acest front la a cărei susţinere aderase şi principele Serbiei, Miloş Obrenovici. Exponenţii emigraţiei maghiare s-au văzut astfel siliţi să-şi revizuiască proiectul, acceptînd acordarea aceloraşi drepturi pentru toţi locuitorii Ungariei, şi totodată ca, după război, să se aleagă *„o adunare naţională în Transilvania pentru a hotărî asupra apartenenţei administrative a acesteia la Ungaria*, şi dacă majoritatea va decide altfel, maghiarii să nu se opună".

Convenţia respectivă a fost semnată la 20 mai 1859.

Rapiditatea cu care s-au desfăşurat însă luptele din Italia (Magenta, 4 iunie, Solferino 24 iunie) şi graba Austriei de a cere armistiţiu (Villafranca, 11 iulie) au făcut însă ca al doilea front să nu mai fie necesar, aşa încît convenţia încheiată de Klapka şi Cuza a rămas neaplicată.

Problema unei înţelegeri româno-maghiare se va mai pune şi în 1863, în legătură cu noua revoluţie din Polonia, — revoluţie de care voiau să profite atît italienii, care urmăreau eliberarea Veneţiei, cît şi maghiarii, care au văzut în ea un nou prilej de a se ridica împotriva Austriei — în locul lui Klapka venind acum la Bucureşti generalul Türr Istvan, dar Cuza a refuzat orice acord mai înainte de a se lichida diferendul cu privire la Transilvania[1].

Concomitent cu discuţiile avute de Cuza cu emisarii emigraţiei maghiare, Alecsandri îl informa şi pe Napoleon al III-lea asupra caracterului românesc al Transilvaniei[2], iar D. Brătianu pe Camillo Cavour[3], problema Transilvaniei luînd astfel un aspect european. În acelaşi timp chestiunea transilvană era expusă de Al. Papiu-Ilarian şi prin broşura *Independenţa constituţională a*

[1] R.V. Bossy, *Agenţia diplomatică a României la Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, Bucureşti, 1931, p. 51.

[2] V. Alecsandri, *Napoleon III. Trei audienţe la Palatul Tuileriilor*, în vol. „Proza", 1966, p. 572—574.

[3] I. Lupaş, *Problema transilvană în timpul lui Cuza şi Carol*, Bucureşti, 1946, p. 11.

Transilvaniei, publicată mai întîi la Iaşi (1861) şi tradusă apoi şi în limbile franceză, germană şi italiană. Chestiunea Transilvaniei se punea totodată şi prin renumitul manual al lui A. T. Laurian, *Istoria românilor*, precedat de o *Geografie modernă a Daciei* şi însoţită de o hartă care înfăţişa toate provinciile româneşti pînă la Tisa.

Toate aceste acţiuni, şi îndeosebi atitudinea lui Cuza, nu puteau decît să îngrijoreze pe exponenţii emigraţiei maghiare, care continuau să considere Transilvania — pe baza votului dietei maghiare din 1848 — ca o ţară anexată Ungariei. Dealtfel, unul din agenţii lui Kossuth la Bucureşti, colonelul polonez Zilinski, îl informase pe acesta în timpul discuţiilor cu Klapka că domnitorul Cuza „are ochii îndreptaţi asupra Transilvaniei şi Banatului", şi că declarase atît consulului francez Victor Place cît şi consulului italian Strambio că „el ca prinţ român nu va renunţa niciodată la Transilvania"[1].

Pe lîngă acţiunile diplomatice şi propagandistice, îndată după urcarea sa pe tron Cuza a inaugurat, călăuzit de principiul solidarităţii naţionale, şi o politică de ajutorare şi susţinere financiară a instituţiilor culturale ale românilor aflaţi sub stăpînirea Austriei, şi îndeosebi a şcolilor. La începutul anului 1860 Adunarea legislativă a Moldovei, la recomandaţia domnului, prim-ministru fiind M. Kogălniceanu, a votat astfel pentru liceul românesc de la Braşov, înfiinţat în 1850, o subvenţie anuală de 18 500 lei vechi (500 galbeni), iar la 2 august 1860 adunarea Ţării Româneşti vota şi ea pentru acelaşi scop suma de 15 750 lei (493 galbeni)[2]. Aceste subvenţii vor fi acordate şi în anii următori ai domniei lui Cuza, şi vor fi menţinute în bugetul statului şi de către Carol I.

În toamna anului 1861 guvernul Moldovei a făcut totodată un călduros apel către toţi librarii şi tipografii din Principate pentru a veni cu manuale şcolare şi cărţi literare în ajutorul şcolilor româneşti de la Braşov, Sibiu, Blaj, Arad, precum şi al celor din Bucovina[3].

Înfiinţarea celor două universităţi româneşti — Iaşi (1860), Bucureşti (1864), Şcoala de medicină (1864) — au atras apoi în România un mare număr de studenţi români transilvăneni şi bucovineni, care au primit aici şi bursele necesare continuării stu-

[1] Jancsó B, *Erdély és a magyar-roman aspirációk*, Budapesta, 1918, p. 87.

[2] Andrei Bârseanu, *Istoria şcoalelor române din Braşov*, Braşov, 1902, p. 144—145.

[3] A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iaşi, 1903, II, p. 150.

diilor. În același timp se constată și trecerea peste Munți a unor tineri dornici de a se încadra în armata română, statul român fiind considerat ca adevăratul stat al tuturor românilor.

Pe lîngă aceste subvenții și burse, statul român a venit în acest timp în sprijinul românilor bănățeni și ardeleni și prin acordarea unor ajutoare devenite necesare în anumite perioade de crize economice sau calamități naturale. La 25 februarie 1860 adunarea Țării Românești a votat astfel suma de 3000 galbeni pentru unele sate bănățene lovite de secetă, cu mențiunea că ajutorul a fost trimis de „frați". Peste patru ani s-a acordat bănățenilor izbiți de o altă calamitate un nou ajutor de 6000 galbeni[1]. Dragostea de frate nu se dezmințea astfel cu nici un prilej.

Sentimentul fraternității și solidarității cu românii de peste hotare apare chiar și în legislația de stat, la dezbaterea noii legi a naturalizării străinilor, declarîndu-se de către deputatul N. Vlădescu că românii din Transilvania ca și din celelalte provincii subjugate nu pot fi considerați străini deoarece atît „originea, limba, credința cît și tendințele și aspirațiile lor sînt ale noastre, iar ale noastre sînt ale lor". În loc de orice altă formalitate pentru a deveni cetățeni români, deputatul nu pretindea românilor de peste hotare decît o simplă declarație de cerere a cetățeniei române[2].

Articolul respectiv a fost votat în sensul propus de N. Vlădescu.

Dealtfel, odată cu Unirea Principatelor și cu înființarea noilor instituții de stat, numeroși transilvăneni au primit diferite demnități publice, unii dintre ei — ca Al. Papiu-Ilarian, ajungînd chiar și miniștri. La Universitatea din Iași au fost numiți ca profesori Simion Bărnuțiu — acesta fără a fi măcar naturalizat — căruia Cuza voia să-i ofere și rectoratul[3], Petre Cîmpeanu, Ștefan Micle, Titu Maiorescu, iar la cea din București A.T. Laurian — care a fost totodată și primul decan al Facultății de Litere — Florian Aaron, Ioan Maiorescu și mai tîrziu atîția alții.

Al. Papiu-Ilarian, fost mai întîi profesor la Iași, a fost numit apoi în 1860 jurisconsult al Moldovei, în 1861 președinte al Eforiei școalelor din București, în anul următor procuror general la Curtea de Casație și apoi, în 1863, ministru al justiției în guvernul

[1] A.D. Xenopol, *op. cit.*, II, p. 147—150.
[2] *Ibidem*, p. 150—151.
[3] Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, ed. a II-a, p. 346.

Mihail Kogălniceanu, lui revenindu-i sarcina legiferării secularizării averilor mănăstirești[1].

În anii și deceniile următoare, rîndurile acestora se vor spori mai mult, strădania pentru dezvoltarea științei și culturii românești fiind considerată ca o adevărată datorie patriotică. La Universitatea din București au fost numiți astfel bacteriologul Victor Babeș (1854—1927), savant de renume european, format în marile centre medicale de la Viena, Berlin și Paris, slavistul și istoricul Ioan Bogdan (1864—1919), istoricul literar Ioan Bianu (1856—1935), care avea să devină, împreună cu Nerva Hodoș (1868—1913), autorul marii lucrări *Bibliografia românească veche 1508—1830*, germanistul Simion C. Mândrescu (1868—1947), geologul G. Munteanu Murgoci (1872—1925), matematicianul Traian Lalescu (1882—1929), chimistul Ștefan Bogdan (1878—) și alții. La Universitatea din Iași au fost încadrați istoricul literar Aron Densusianu (1837—1900), histologul Emil Pușcariu (1859—1928), Traian Bratu (1875—) pentru limba și literatura germană, istoricul Ioan Ursu (1875—1925) ș.a.

Dintre bucovineni se impune îndeosebi personalitatea lui D. Onciul (1856—1923), profesor de istoria românilor la Universitatea din București.

Numeroși alți profesori au fost numiți în învățămîntul mediu și elementar în aproape toate orașele țării. Pe lîngă desfășurarea unei prodigioase activități didactice, aceștia aveau să devină elemente de raliere și mobilizare patriotică în vederea luptei pentru desăvîrșirea unității naționale[2].

„Oriunde era un dascăl ardelean — scria cu un prilej festiv ziaristul C. Bacalbașa — catedra se înălța în tribună. Iar la cursurile de istorie românească vocea dascălului dobîndea vibrațiuni de trîmbiță care dărîma zidurile cetăților, oriunde — afirma Bacalbașa relevînd aportul patriotic și al altor categorii de intelectuali, precum și al negustorilor și meseriașilor — s-a arătat ardelcanul, s-a aprins o făclie românească, și nici o făclie nu s-a stins[3]".

Marelui număr de profesori dăruiți de Transilvania și Bucovina învățămîntului din România, aceasta avea să-i răspundă

[1] Corneliu Albu, *Alexandru Papiu-Ilarian*, București, 1977, p. 143—145.
[2] Vezi pentru detalii și nume proprii Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, București, 1929; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, 1971 (o nouă ediție în 1977); Vasile Netea *Spre unitatea statală a poporului român*, București, 1979.
[3] C. Bacalbașa, *„Universul"*, 1929, nr. 114.

— pornind de la aceeași conștiință a unității și solidarității naționale — printr-un enorm număr de manuale școlare, care, pentru a ține piept literaturii didactice maghiare și germane, vor circula vreme îndelungată în școlile de peste munți, și totodată prin susținerea și continua îmbogățire a bibliotecilor școlilor și tuturor instituțiilor culturale transilvănene și bucovinene. Evantaiul acestor cărți, interzise și confiscate adeseori de autoritățile austro-ungare, a fost dintre cele mai largi.

Evident, pe primul plan vor figura în mod permanent manualele de istorie și geografie românească — de acestea simțindu-se cea mai acută trebuință — de literatură și stilistică română, însoțite de excelente antologii, dar, totodată, pentru claritatea cugetării și exprimării lor, și manualele de filozofie, psihologie și pedagogie, de aritmetică, geometrie și algebră, de fizică și chimie, de zoologie și botanică, de geologie și mineralogie, și chiar de agronomie, igienă și medicină populară[1].

Deși introducerea și utilizarea în mod clandestin a acestor manuale se făcea cu numeroase riscuri, totuși profesorii transilvăneni le acordau cea mai mare atenție, ele fiind menite, pe lîngă conținutul lor didactic, să ajute pe românii din Transilvania „încă de pe acum — lucru afirmat de Visarion Roman în 1869 — a ne unifica (în vederea Unirii) terminologia scolastică, apoi cea administrativă și judecătorească"[2]. În vederea aceluiași scop, un profesor de la Beiuș scria unui coleg de la Craiova că „ar fi bine să ne înțelegem toți profesorii de la gimnaziile românești de dincolo (de Carpați) și de dincoace și să introducem aceleași cărți în toate școlile"[3]. Propunerea, firește, nu s-a putut realiza fiindcă autoritățile de stat nu ar fi permis-o, dar ea era semnificativă pentru spiritul patriotic ce domnea între toți românii, pentru dorința lor de unire, fruct al unei conștiințe naționale comune ce înțelegea să se manifeste în toate sectoarele de activitate obștească.

Deși neadmise și urmărite de autorități, totuși manualele tipărite în România, datorită patriotismului profesorilor și învățătorilor, au pătruns în aproape toate școlile românești din Transilvania.

[1] Vezi pentru titluri și ediții, Vasile Netea, *Manualele școlare românești — elemente ale unității naționale* în „Revista de istorie", 1977, nr. 1, p. 55—56.

[2] Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., Arhiva istorică, Fondul I.M. Moldovan.

[3] *Ibidem.*

În 1875, alarmat de circulația intensă a acestor manuale și totodată de puternicul lor ecou național, Ministerul Cultelor de la Budapesta, a încercat să interzică, printr-o ordonanță oficială, intrarea lor în Transilvania —, ordonanță care a fost repetată în 1892, 1896 și apoi în 1906 și 1912. Rezultatele acestor ordonanțe — și chiar sancțiunile aplicate unor profesori — au fost însă cu totul neînsemnate, manualele și cărțile vizate continuîndu-și circulația. Printre cărțile interzise figurau *Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul* (N. Bălcescu), *Cîntarea României* (Alecu Russo), *Moții și curcanii* (Al. Odobescu), *Revoluția lui Horia* (N. Densusianu), *Istoria românilor din Dacia Traiană* (A. D. Xenopol), *Istoria lui Ștefan cel Mare, Neamul românesc din Ardeal și Ungaria* (N. Iorga) și numeroase altele.

La rîndul lor și profesorii din România solicitau să li se trimită manualele de istorie și geografie tipărite în Transilvania și interzise de autoritățile maghiare. Un loc de frunte printre acestea l-au ocupat îndeosebi manualele lui Visarion Roman, *Legendar* (carte de citire) *pentru școlile poporale* (1861), A.M. Marienescu, *Istoria română națională* (1861), I.V. Rusu, *Elemente de istoria Transilvaniei* (1865), I.M.Moldovan, *Istoria Ardealului pentru școalele poporale* (1866), *Geografia Ardealului* (1866), ș.a.[1]

La începutul secolului al XIX-lea N. Iorga, concomitent cu numeroase alte lucrări — avea să scrie două manuale de istorie adresate exclusiv ardelenilor și bănățenilor: *Istoria românilor pentru poporul român* (1908) și *România pentru bănățeni* (1910).

Cu tot atîta stăruință s-a urmărit și îmbogățirea cu cărți de literatură și istorie românească a bibliotecii „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român" de la Sibiu, a bibliotecilor liceului și Casinei române de la Brașov, a institutului teologic-pedagogic de la Sibiu, a liceelor și gimnaziilor de la Beiuș, Blaj, Brad și Năsăud, a societăților studenților români de la Viena (România Jună) și Budapesta (Petru Maior), a societăților meseriașilor din aproape toate orașele și chiar a unor biblioteci sătești.

* * *

Solidarității românești de natură culturală, concretizată prin conlucrarea fecundă pe terenul didactic, îi corespundea, determi-

[1] Biblioteca Filialei Cluj, a Academiei R.S.R., Arhiva istorică, Fondul I.M. Moldovan.

nată de aceeași conștiință, și o energică solidaritate politică, lucru subliniat și în paginile anterioare, manifestată din nou cu prilejul negocierii și proclamării dualismului austro-ungar (1867), una din condițiile fundamentale ale acestuia fiind încorporarea Transilvaniei la Ungaria.

Dualismul, precum se cunoaște, reprezenta reconcilierea în urma revoluției de la 1848 dintre împăratul Austriei, Francisc Iosif și aristocrația maghiară — reconciliere la care împăratul a fost constrîns după înfrîngerile din războaiele cu Franța și regatul Sardiniei (1859) și apoi cu Prusia și Italia (1866) — vechiul imperiu habsburgic divizîndu-se prin acest compromis în două părți, despărțite între ele prin rîulețul Leitha.

Teritoriile aflate la vest de Leitha, precum și Tirolul, Boemia, Galiția și Bucovina, urmau să constituie statul austriac, iar cele de la răsărit de Leitha — Ungaria, Transilvania, Croația și Slovacia — statul ungar. Noua alcătuire politică avea să poarte numele de Austro-Ungaria, Francisc Iosif I urmînd să poarte, la Viena, pentru Austria, titlul de împărat, iar la Budapesta, pentru Ungaria, titlul de rege. Austro-Ungaria avea să aibă două guverne și două parlamente separate, dar totodată și trei ministere comune: ministerele de Externe, Război și Finanțe, prin acestea asigurîndu-se unitatea imperiului. Ca for comun, pentru dezbateri și hotărîri privitoare la ambele state, urma să funcționeze și o *delegațiune*, formată din 30 reprezentanți ai Austriei și 30 ai Ungariei.

În concepția conducătorilor din acel moment ai Austriei, și îndeosebi în concepția Curții din Viena, dualismul a fost socotit singura soluție pentru salvarea anacronicului imperiu habsburgic, care nu dispunea nici de unitatea geografică și nici de cea etnică, numeroasele sale popoare componente, cotropite de secole, maghiarii, românii, cehii, slovacii, polonii, rutenii, sîrbii, croații, slovenii, italienii, fiind menținute sub sceptrul împăratului numai prin forță și teroare. Pentru a evita descompunerea, Curtea — contînd pe aristocrația austriacă și maghiară — a ales cea mai absurdă dintre soluții, supunînd popoarele slave și romanice, dominației austriecilor și maghiarilor — singurii cărora li s-au recunoscut drepturile naționale — și care, în schimbul concesiunilor primite, aveau să se transforme în jandarmi, Austro-Ungaria devenind o „pușcărie a naționalităților".

Una din principalele condiții ale guvernanților maghiari la tratarea dualismului a fost alipirea Transilvaniei la Ungaria, așa

cum voiseră și la 1848, condiție pe care împăratul, fără a ține seama de vechea atitudine a românilor, a acceptat să le-o satisfacă[1].

Alipirea Transilvaniei la Ungaria însemna însă desființarea statului transilvănean, a cărui autonomie fusese recunoscută și confirmată în atîtea rînduri și ale cărui popoare, în urma revoluției din 1848 și a hotărîrilor dietei transilvănene de la Sibiu, din anii 1863—1864 — dietă aleasă pe baza unei legi speciale, în care românii avuseseră majoritatea — ajunseseră să beneficieze de drepturi politice egale, și totodată de recunoașterea ca limbă oficială a limbii române alături de limbile maghiară și germană. Prin dualism toate legile votate de această dietă au fost anulate, românilor răpindu-li-se din nou drepturile politice cîștigate prin revoluția din 1848 și prin legislația dietei din 1863—1864, în locul Transilvaniei autonome (Marele Principat al Transilvaniei) apărînd acum pe hartă numai numele unor comitate (județe) subordonate direct guvernului de la Budapesta.

Protestul românilor împotriva dualismului și a desființării autonomiei Transilvaniei a fost pe cît de prompt tot pe atît și de dinamic și de consecvent. Ca și la 1848, el a reprezentat atitudinea și solidaritatea românească de pe ambele versante ale Carpaților, dualismul fiind combătut fără încetare pînă în momentul lichidării sale și al unirii Transilvaniei, prin voința fiilor săi, cu patria mumă.

Primii care au luat cuvîntul împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria, concomitent cu periodicele „Gazeta Transilvaniei" și „Telegraful român", au fost vechii luptători de la 1848, în frunte cu Andrei Șaguna, George Barițiu, Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și numeroși alții. Șaguna, susținut de toți deputații români, a protestat împotriva acestui fapt revoltător în însăși dieta de la Cluj — convocată la 19 noiembrie 1865, pe baza legii feudale din 1791 — declarînd că nu recunoaște dreptul acestei diete de a vorbi în numele Transilvaniei, dieta — alcătuită dintr-o zdrobitoare majoritate ungurească aristocrată și burgheză — nere-

[1] Vezi asupra dualismului, G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, III, p. 390—392. I. Lupaș, *Dualismul austro-ungar* în „Studii istorice", 1946, V, p. 361—385; V. Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar*, în vol. „Unitate și continuitate în istoria poporului român", 1968, p. 287—314; V. Rusu *Din lupta națională a românilor din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar* (1866—1868), în „Analele șt. ale Universității Al. I. Cuza", Iași, t. XVI (1970), s. III a fasc. 1, p. 7—35, ș.a.

cunoscînd națiunii române drepturile ei politice fundamentale[1]. George Barițiu și Ioan Rațiu au înaintat totodată la 31 decembrie 1866 un nou memoriu împăratului, semnat de 1493 intelectuali, negustori și proprietari de pămînt, cerîndu-i să nu sacrifice drepturile românilor transilvăneni, fiindcă aceștia „voiesc a rămîne pentru tòate timpurile în Transilvania... dar unguri la nici un caz nu voiesc a se face"[2].

Alți luptători, ca bănățeanul Aloisiu Vlad, Iosif Hodoș — care a rostit unul din cele mai îndrăznețe discursuri[3], Sigismund Borlea și Ilie Măcelariu, au protestat împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria chiar de la tribuna parlamentului din Budapesta, Măcelariu afirmînd că el, ca român, se bucură de faptul că „Ungaria și nobila națiune maghiară și-a redobîndit independența", cu precizarea că și națiunea română are însă dreptul la aceeași independență, fiindcă și ea „de secoli a luptat pentru redobîndirea libertății patriei și va lupta totdeauna, pentru că știe că fără patrie nu există libertate"[4].

Discursurile acestor deputați și mai ales discursul lui Iosif Hodoș au avut un larg ecou nu numai în Transilvania ci și în România, oratorii primind de aici numeroase mesaje și telegrame de felicitări și solidaritate[5].

Pe lîngă aceste telegrame, printre ai căror semnatari se aflau generalul Magheru, V.A. Urechia, C. Massim, G. Misail, A. Treboniu-Laurian, Al. Papiu-Ilarian și numeroși alți patrioți, dualismul a fost înfierat cu înverșunare și de principalele ziare bucureștene ale timpului. La 28/9 februarie 1867 ziarul „Reforma" preciza astfel că, deși România are de luptat cu enorme dificultăți, ea va fi totuși alături de românii transilvăneni pentru a-i ajuta și apăra. „Colosul putred al despotismului cuceritor — afirma «Reforma», — se va sfărîma înaintea drepturilor popoarelor și ale gintei (națiunii) și astfel figura României, *una și nedespărțită*, rupînd lanțurile ce o înconjură astăzi, va apărea pe arena lumii, la marginea Dunărei, mai radioasă și mai strălucitoare."

Ziarul „Românul", care întreținea în mod permanent o rubrică intitulată *România de peste Carpați*, scria la 19 februarie/3 martie 1867, denunțînd caracterul șovin al dualismului, că „a sacrifica mai multe naționalități, cum se întîmpla în Austro-Ungaria, orbirii și ambițiunii unora... a le nega chiar dreptul de a protesta nu este compatibil cu libertatea și nu poate avea aprobarea opiniei publice".

[1] Vezi pentru detalii Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională*, București, 1974, p. 247.
[2] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, III, p. 421—430.
[3] Vezi T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, IV, Sibiu, 1906, p. 49—52.
[4] T.V. Păcățian, *Cartea de aur*, IV, p. 141.
[5] Vezi textele acestora în *Scrisorile* publicate de E. Hodoș la Sibiu în 1940, p. 54—65.

Ziarul „Perseverența", care apărea sub directa îndrumare a lui Ion C. Brătianu, în acel moment ministru de Interne în cabinetul prezidat de C.A. Crețulescu, declara la 11/23 mai 1867 că el urmărește *„întrunirea tuturor românilor"*, aceasta fiind „aspirațiunea legitimă a 14 000 000 de români". Într-un alt articol „Perseverența" cerea sporirea și întărirea armatei, cu motivarea răspicată că „ținem să reunim cu noi frații de același sînge, răpiți prin putere, atunci pe cînd nu aveam armată".

Unul din colaboratorii cei mai prestigioși ai „Perseverenței" a fost B.P.Hasdeu, care la 25 mai/6 iunie 1867 — tocmai în perioada în care Francisc Iosif I se încorona la Buda ca rege al Ungariei — scria într-un articol intitulat *Unirea* că ceea ce-l preocupa ca istoric și gînditor politic nu era „unirea cea mică (a Principatelor), realizată deja între cele două țărmuri ale Milcovului, ci *Unirea cea mare* de realizat între pîraiele ce trebuie să se verse în Oceanul românesc, între toate acordurile fără care nu se poate armoniza hora noastră națională, între toate pietricelele cîte sînt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: *Dacia lui Traian*".

În același an — la 14/26 martie — M. Kogălniceanu, vorbind în Camera deputaților despre relațiile dintre România și Austro-Ungaria, declara că dat fiind faptul că principatul Transilvaniei ca și Banatul sînt locuite în mare majoritate de către români, „guvernul maghiar trebuie să știe că *lîngă românii din Transilvania și din Banat este România*".

Aceeași solidaritate, pornind din aceeași conștiință, avea să se manifeste și în anul 1868 cînd, la 3/15 mai, românii din Transilvania au aniversat pe Cîmpia de la Blaj 20 de ani de la revoluția din 1848 prin care și-au proclamat independența națională față de celelalte națiuni transilvănene. Cu această ocazie s-a dat publicității și un act intitulat *Pronunciament*, redactat de George Barițiu, prin care principalii participanți la serbare — în frunte cu canonicii și profesorii Bazil Rațiu, Ioan Micu Moldovanu, Elie Vlasu, Grigore Mihali și alții — au protestat din nou împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria, și au declarat că nu recunosc parlamentului din Budapesta dreptul de a face legi pentru Transilvania.

Textul *Pronunciamentului* a fost publicat și comentat fără întîrziere în toate ziarele românești din Austro-Ungaria și, pe

lîngă ziarele de la București, chiar și în unele ziare franceze („L'Etendard") și italiene („Gazeta di Torino"). Sperînd că prin aceasta ar putea intimida pe îndrăzneții luptători, guvernul a trimis în judecată atît pe semnatarii actului cît și pe redactorii responsabili ai ziarelor care l-au reprodus, și în primul rînd pe Iacob Mureșianu pentru „Gazeta Transilvaniei" și pe Alexandru Roman pentru ziarul „Federațiunea", care fusese înființat la 3/15 mai 1868. Noua ingerință a guvernului de la Budapesta s-a izbit însă de aceeași promptă și înverșunată rezistență și solidaritate românească. Ilie Măcelariu a adus și această chestiune în dezbaterea Camerei deputaților (17 iulie), declarînd că dacă textul *Pronunciamentului* este considerat ca o „crimă" de stat, atunci vinovați de această crimă nu sînt numai semnatarii și comentatorii săi, ci toți românii din Ardeal și Ungaria, ba chiar și o mare parte a sașilor, unirea Transilvaniei cu Ungaria nefiind altceva decît afluxul volniciei[1].

Discursul lui Măcelariu a fost considerat ca o expresie a gîndirii tuturor românilor și el a fost urmat îndată de nenumărate telegrame trimise de fruntașii români din aproape toate orașele de pe ambele părți ale Carpaților. Alte numeroase telegrame au fost trimise de asemenea lui Iacob Mureșianu și Alexandru Roman.

Ziarele românești, și îndeosebi cele de la București, în frunte cu „Românul", au luat și ele cu toată energia apărarea inculpaților, lucru pe care l-au făcut și unele ziare străine, printre care „Der Osten" de la Viena și „Politik" de la Praga. O largă atenție au dat *Pronunciamentului* și ziarele săsești din Transilvania „Hermanstädter Zeitung" și „Kronstadter Zeitung".

Alarmat de proporțiile campaniei românești și totodată ținînd seama de faptul că dualismul nu era încă destul de solid, la 16 decembrie guvernul a obținut de la Francisc Iosif I un rescript pentru încetarea urmăririi inculpaților[2].

Concomitent cu aceste frămîntări se vor înființa atît în România liberă cît și în teritoriile subjugate numeroase societăți culturale, științifice, patriotice — societăți pentru toți românii — care, continuînd lupta începută, vor acționa, împreună cu forurile și factorii politici, în numele întregului popor român cu un elan și cu un patriotism din ce în ce mai puternice.

[1] T.V. Păcățian, *op. cit.*, IV, p. 343–347.
[2] T.V. Păcățian, *Pronunciamentul din Blaj*, în „Transilvania", 1928, nr. 1, p. 26–37; S. Retegan, *Pronunciamentul de la Blaj*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX, 1966, p. 127–142.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

XII

AFIRMAREA CONȘTIINȚEI UNITĂȚII NAȚIONALE PRIN SOCIETĂȚILE CULTURALE ROMÂNEȘTI DUPĂ UNIREA PRINCIPATELOR

Impulsurile date vieții românești transcarpatine de revoluția din 1848, de Unirea Principatelor, iar în Transilvania de înlăturarea absolutismului și adoptarea regimului liberalismului (1860), de înființarea noilor licee și gimnazii de la Beiuș (1828), Brașov (1850), Năsăud (1863), Brad (1869), a preparandiei de la Sighet (1860), a catedrei de limba română la liceul din Cernăuți (1849), a universităților de la Iași (1860) și București (1864), precum și a altor instituții de învățămînt superior, dintre care amintim Conservatorul de muzică din capitala Moldovei (1860), Școala de bele arte (1864), Școala națională de medicină și farmacie (1863) — ambele la București — au creat o ambianță din cele mai favorabile afirmării culturale, literare și științifice a poporului român.

În această ambianță s-au dezvoltat nu numai instituțiile didactice menționate, ci și numeroase societăți și asociații culturale, care, urmărind ridicarea maselor populare, au chemat la o largă activitate patriotică și intelectuală diversele categorii de cărturari de pe întreg teritoriul românesc, indiferent de fragmentările sale politice.

În timp de numai cîțiva ani s-au înființat astfel — avînd nume și programe asemănătoare, determinate de dorința afirmării conștiinței unității naționale — *Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș* (Sighet, 1861), *Asociațiunea transilvăneană pentru literatura română și cultura poporului român* (Sibiu, 1861), — prin contopirea primelor două cuvinte s-a obținut numele popular de *Astra* — *Asociațiunea națională arădeană pentru cultura și conversarea poporului român* (Arad, 1862), *Soțietatea pentru literatura și cultura română în Bucovina* (1865), *Societatea academică română* (1866) — viitoarea Academie Română (1878)

de la București, care avea să devină cel mai înalt areopag al culturii tuturor românilor. Acestora li se vor adăuga în 1867 *Societatea „Transilvania" pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei*, precum și a celor din Bucovina.

Toate aveau în vedere afirmarea poporului român, toate reprezentau un efort și un ideal românesc, toate urmăreau dezvoltarea limbii și a culturii române și, implicit, a unității române, a unei organice unități naționale.

În fruntea lor s-au impus principalele personalități ale timpului, dintre care unele își aduseseră și pînă atunci o largă contribuție la apărarea și progresul vieții obștești naționale. Maramureșul scotea în față pe comitele (prefectul) Iosif Man, pe vicarul Mihail Pavel, pe Gavril Mihaly și pe Ioan Bușița — un distins conducător de coruri; Aradul și Banatul pe Atanasie Șandor, Vicențiu Babeș și Anton Mocioni; iar Ardealul pe Andrei Șaguna, George Barițiu, Timotei Cipariu, Gavril Munteanu; Bucovina pe Al. Hurmuzaki, Gh. Hurmuzaki, I. Gh. Sbiera și pe numeroși alții, care se vor dedica neobosiți unei fecunde activități patriotice și culturale, societățile înființate fiind tot atîtea redute ale rezistenței și ofensivei naționale.

Fiecare din acestea reprezenta, ca organizare statutară, o parte din teritoriul românesc, cu problemele și specificul ei, dar toate împreună — și în primul rînd „Societatea academică română" — erau purtătoarele de cuvînt ale neamului întreg, ale tuturor năzuințelor și imperativelor sale, și toate erau susținute, atît din punct de vedere spiritual cît și financiar, din contribuțiile obștei românești de pretutindeni.

În linii largi, preocupările și aspirațiile lor erau aceleași, prima dintre ele fiind afirmarea și cultivarea limbii, literaturii și culturii române — ca element de unire și de expresie comună al tuturor ramurilor poporului român, pivotul fundamental al națiunii.

Pe primul plan s-a situat în mod permanent Societatea Academică română (Academia Română), care avea să reprezinte forul cel mai înalt al culturii românilor de pretutindeni. Înființarea societății ca și inaugurarea lucrărilor ei au avut un amplu ecou în întreaga presă română, care a văzut în toate cele săvîrșite manifestarea firească a conștiinței unității naționale, și totodată a unei noi epoci pentru dezvoltarea poporului român. Citām dintr-un articol al lui B.P. Hasdeu, publicat în ziarul „Românul": „Moldova, Transilvania, Muntenia — scria Hasdeu — nu există pe fața pămîntului, există o singură Românie, cu un picior în Dunăre

și cu altul pe ramificațiile cele mai îndepărtate, ale Carpaților (Munții Oașului — n.n.), există un singur corp și un singur suflet"[1].

Și într-adevăr, din momentul înființării sale și pînă la proclamarea unirii tuturor românilor (1 decembrie 1918), Societatea Academică Română — transformată la 1878 în Academia Română — a reprezentat poporul român de pretutindeni, seriile membrilor săi împrospătîndu-se necontenit cu noile personalități ale științelor și literaturii române, și a îmbrățișat cu o amploare din ce în ce mai mare toate problemele culturii și toate aspirațiile patriotice naționale.

În numele acestui principiu au fost aleși în decursul timpului, fie ca membri de onoare, fie ca membri activi sau corespondenți, înlocuindu-i pe cei decedați, numeroși alți cărturari printre care mulți transilvăneni, bănățeni, bucovineni, glasul acestora răsunînd mereu sub cupola Academiei.

Unitatea națională s-a relevat în activitatea Academiei Române nu numai prin compoziția membrilor, ci și prin elaborarea unui sistem de ortografie acceptat în cele din urmă de toți românii — ortografia fonetică —[2] și totodată și prin lucrările sale filologice, istorice și literare, care au înfățișat elementele fundamentale ale culturii românești de pretutindeni.

În anii 1869 și 1877 a apărut astfel *Gramatica limbii române* (2 vol.), alcătuită de Timotei Cipariu, în 1875—1876 *Dicționarul limbii române* și *Glosarul* întocmite pe o bază latinistă de A.T. Laurian și I.C. Massim, urmate de grandioasa lucrare a lui B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (4 vol.) — oglindă a vechii limbi românești de pretutindeni — de marile culegeri de literatură populară din Ardeal[3], Maramureș[4], Bihor[5] și de largile sinteze de folclor și etnografie cu caracter general românesc[6].

În raportul înaintat Academiei pentru publicarea colecției de *Doine și strigături din Ardeal*, Vasile Alecsandri afirma că din

[1] „Românul", 1867, 6 august.

[2] I. Gheție, *Societatea Academică română și unificarea limbii române literare*, în „Limba română", 1906, n. 5, p. 519—530.

[3] *Doine și strigături din Ardeal*, selecționate de Ian Urban Jarnik și Andrei Bârseanu (1885); *Colinde din Ardeal* culese de Alexiu Viciu (1914).

[4] *Poezii populare din Maramureș*, culese de Al. Țiplea (1906) și Tit Bud (1908).

[5] *Arii românești din Bihor* (1913), înregistrate de muzicologul maghiar Bela Bártok.

[6] Simion Florea Marian, *Nașterea la români* (1890); *Nunta la români* (1892); *Înmormîntarea la români* (1892); Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor* (1898) ș.a.

ele se relevă „neîndoioasa (neîndoielnica) unitate de simțire și de direcțiune a poporului român", poeziile populare transilvănene fiind așa de asemănătoare cu poeziile populare din Moldova, Țara Românească și Dobrogea „ca și cînd ar fi fost făcute de același autor, pentru că geniul românesc este același peste Carpați, ca și peste Dunăre, cum este dincoace și dincolo de Milcov[1]".

Alte două mari lucrări aveau să înfățișeze istoria tuturor tipăriturilor românești — cărți și periodice — începînd de la 1508 și pînă în pragul secolului al XIX-lea: *Bibliografia românească veche* (1508—1830) (3 vol. 1903—1912) și *Publicațiunile periodice românești 1820—1906* (1908), prima fiind alcătuită de Ioan Bianu și Nerva Hodoș, iar a doua de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, cu un cuvînt înainte de Ioan Bianu. Ambele lucrări au ilustrat în mod concludent că orice tipăritură românească, orice caracter ar fi avut și oriunde ar fi fost imprimată, a circulat concomitent pe ambele versante ale Carpaților, ea fiind socotită ca adresată întregului popor român.

Academia a publicat de asemenea cîteva din operele fundamentale ale istoriografiei române, ca *Descriptio Moldaviae* (1872) și *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor* (1902) de Dimitrie Cantemir, *Istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul* (1877) de Nicolae Bălcescu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria* (1884), precum și numeroase culegeri de documente.

Academia a premiat totodată principalele scrieri istorice și literare publicate de scriitorii și oamenii de știință români din toate provinciile românești, și îndeosebi pe cele referitoare la lupta de apărare națională. Astfel, în 1896 a fost premiată lucrarea lui Eugen Brote intitulată *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, în 1902 marea culegere de *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și XV-lea*, alcătuită de Ioan Mihaly, în 1904 scrierea lui Ioan Rusu Șirianu, *Românii din statul ungar*, iar în anul următor *Cartea de aur sau luptele politice ale românilor de sub Coroana ungară* alcătuită de Teodor V. Păcățian.

Un premiu dintre cele mai semnificative a fost cel acordat în 1906 lui Octavian Goga pentru primul său volum de *Poezii*[1].

Fără a se amesteca în frămîntările politice interne sau externe, Academia a urmărit totuși cu un neîncetat interes luptele de apărare ale românilor subjugați, și n-a șovăit să intervină în favoarea lor ori de cîte ori situația acestora a reclamat-o. La 1 iunie 1894, cînd prin faimosul proces de la Cluj au fost condamnați la închi-

[1] *Analele Academiei Române*, tom. IV, p. 45.
[2] *Analele Academiei Române*, t. XXVIII, p. 273.

soare toți conducătorii Partidului Național Român din Transilvania, acuzați — pentru înaintarea unui Memorand împăratului din Viena (31 mai 1892) — de trădare și instigație împotriva statului maghiar, Academia Română a adresat un *Apel către toate corpurile învățate din lume* — academii, institute, asociații culturale — *privitor la persecuțiile românilor din Transilvania și Ungaria*. Desprindem din acest Apel următorul fragment, caracteristic pentru patriotismul și înălțătorul său umanitarism: „Academia Română", — cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunei românești și centru de activitate a culturii românești, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd ura dintre națiuni — se arăta în continuare — și luptele ca scop de a se distruge unele pe altele, pacinica și armonica dezvoltare a omenirii prin știință și arte va fi asigurată, și lumea va da un spectacol demn de sforțările ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la programul constant al omenirii"[1]. Contribuția Academiei Române la realizarea unității naționale a fost relevată în 1919 de Iacob C. Negruzzi, secretarul ei general, care a arătat că „țelul unirii poporului într-un singur stat s-a dat pe față, în preocupările Academiei, chiar de la început, fără înconjur și fără temere, deși în momentul înființării ei România se găsea încă sub suzeranitatea Turciei, iar Transilvania fusese jertfită Ungariei chiar în acel an prin proclamarea dualismului austro-ungar"[2].

Prin întreaga sa activitate, Academia Română, pătrunsă de conștiința unității poporului român, a fost astfel una din cele mai puternice instituții naționale, un adevărat scut cultural și patriotic al națiunii române, preocupîndu-se în mod permanent de dezvoltarea culturală și de unirea tuturor românilor"[3].

[1] *Analele...*, tomul XVII, p. 6—9.
[2] *Ibidem*, t. XXXIV, p. 40, 226.
[3] Vezi pentru detalii Vasile Maciu și Vasile Netea, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, în „Studii", 1966, n. 6. p. 1091—1109.

XIII

RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ DIN 1877 — MOMENT CULMINANT AL AFIRMĂRII UNITĂȚII NAȚIONALE

Manifestărilor de solidaritate și ajutor ale românilor din țara liberă — expuse în paginile precedente — transilvănenii, bănățenii și bucovinenii le-au răspuns și ei la rîndul lor cu aceeași promptitudine și generozitate în timpul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României, solidaritatea națională fiind un sentiment al tuturor românilor.

Ca și în timpul luptei pentru Unirea principatelor, transilvănenii și toți ceilalți români subjugați au fost din primul moment alături de frații lor angajați, împreună cu armatele rusești, în crîncenul război împotriva Imperiului otoman.

Aceste sentimente s-au exprimat în primul rînd prin periodicele timpului — „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful român", „Familia", „Albina Carpaților", „Biserica și școala" — care au ținut necontenit la curent pe cititorii lor cu desfășurarea evenimentelor politice și militare ale războiului. În această acțiune periodicele transilvănene au mers în mod permanent în pas cu publicațiile transcarpatine — „Românul", „România liberă", „Dorobanțul", „Războiul", „Steaua României", „Timpul", „Socialistul", „Presa", „Convorbiri literare" ș.a. — reproducînd adesea din coloanele lor articole și informații politice, reportaje și versuri și mai ales știri proaspete sosite de pe cîmpul de luptă.

Publiciștii transilvăneni ai epocii, George Barițiu, Nicolae Cristea, Iosif Vulcan, Aurel Mureșeanu, Ioan Al. Lapedatu, Visarion Roman și alții, au îmbrățișat ideea independenței cu aceiași căldură și însuflețire ca și confrații lor de peste Carpați, C.A. Rosetti, M. Kogălniceanu, M. Eminescu, Alexandru Odobescu, D.A. Laurian, N.T. Orășeanu, și unii și alții văzînd în independența statului român drumul sigur spre Unirea și independența tuturor românilor. „Cauza ostașului român — scria „Gazeta Transilvaniei" la

2/14 iunie 1877 — este o cauză generală românească, victoria lui e a întregii națiuni, fie acea risipită în orice parte a lumii", adăugînd totodată și urarea ca poporul român să *„ajungă acel moment în care să poată serba marea sărbătoare a reconstituirii, a unității sale"*.

Rînd pe rînd au fost consacrate apoi de către toate periodicele ardelene entuziaste reportaje bătăliilor de la Grivița, Plevna, Rahova, Opanez, Vidin. La 27 noiembrie revista „Familia" scria: „Armata română — armata curcanilor — și-a cîștigat în războiul actual stima și admirațiunea lumii întregi. *Toți românii* — preciza revista în mod semnificativ — *se gîndesc cu mîndrie la ea"*.

Pe lîngă articolele și comentariile ziarelor[1], victoria de la Plevna a fost sărbătorită și prin numeroase manifestații de stradă și iluminații organizate atît în orașele din România, în frunte cu București, Iași, Craiova, cît și în orașele transilvănene și bucovinene, Arad, Brașov, Blaj, Beiuș, Sibiu, Gherla, Năsăud, Cîmpulung, Rădăuți, Suceava și altele.

Cot la cot cu tovarășii lor transcarpatini, reprezentînd indestructibila unitate națională, s-au manifestat nu numai ziariștii și publiciștii din redacțiile menționate, ci și scriitorii, poeții și dramaturgii, care și-au unit harfele lor cu ale acestora pentru a scrie împreună epopeea independenței naționale[2].

În seria acestora amintim în primul rînd pe Iosif Vulcan, discipolul entuziast al lui Alecsandri, a cărui revistă a fost în tot timpul războiului una din cele mai înalte tribune românești, care a căutat să însuflețească și să mobilizeze pe transilvăneni și prin ajutorul poeziilor sale *(Scame pentru răniți)*[3]. Pentru independență și-au acordat lirele și poeți mai tineri, ca Petre Dulfu[4] — viitorul autor al *Isprăvilor lui Păcală* — Ioniță Scipione Bădescu[5], Mihail V. Lazăr[6], Zaharia Boiu[7], P. Botaș[8], Teochar Alexe[9] și alții. Sensul pe care aceștia îl atribuiau războiului independenței și vitejiei doro-

[1] Pentru alte relații vezi și Florian Moldovan, *Presa ardeleană și bănățeană în sprijinul războiului de independență*, în „Presa noastră", București, 1967, nr. 4, p. 25—27; vezi și Stelian Vasilescu și Viorel Faur, *Familia — Corespondență de la Plevna*, Timișoara, 1977.

[2] Teodor Vârgolici, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, București, 1976.

[3] „Familia", 1877, 18/30 septembrie, nr. 38.

[4] „Familia", 1877, 19/30 decembrie, nr. 51.

[5] *Armata română*, în „Amicul familiei", Gherla, 1878, 1 nov.

[6] Poemul dramatic *Plevna*, Viena, 1878, editura Societății „România Jună".

[7] *Frunze de laur*, „poezii eroice din anii 1877—1878", Sibiu, 1904.

[8] *Căderea Plevnei*, în „Telegraful român", 1879, 10 aprilie.

[9] *Harpă și caval*, Brașov, 1880.

banților și curcanilor se releva în mod elocvent într-una din poeziile lui Petre Dulfu — *Cununa de lauri* — dedicată eroilor căzuți:

Căci sus prin stele trăi-vor dînșii oară
Cu-a gloriei cunună etern încoronați...
Iar din a lor cenușă acuși va să răsară
Cerească libertate unind pe frați cu frați.

Ideea independenței, cum era și firesc, a fost îmbrățișată și de cărturarii și poeții bucovineni: I.Gh. Sbiera, D. Petrino, Const. Morariu, A. Chibici-Rîvneanu, Ciprian Porumbescu ș.a.[1].

Conștiința unității și a solidarității s-a manifestat însă nu numai pe această cale, ci și prin numeroase ofrande de ordin material, precum și printr-un mare număr de voluntari transilvăneni, bănățeni și bucovineni, care, în numele frăției românești, au alergat să se înroleze sub steagurile statului român. Îndată după proclamarea independenței și anunțarea stării de război cu Turcia, s-au organizat numeroase comitete, multe din ele fiind alcătuite din femei, care au luat inițiativa colectării de fonduri în bani, precum și a obiectelor de îmbrăcăminte, încălțăminte, medicamente și alimente pentru ajutorarea ostașilor mobilizați și a familiilor lor. Organizarea acestor comitete și apelurile lansate de ele s-au făcut sub auspiciile Crucii roșii din București, aflată sub președenția lui Dimitrie Ghica, fost președinte al Consiliului de miniștri, capitala avînd cea mai generoasă contribuție de această natură. Inițiative similare s-au luat apoi cu toată însuflețirea în diferite alte orașe ale țării, în frunte cu Iași, Ploiești, Bacău, Roman, Botoșani, Brăila, Dorohoi, Huși, Piatra Neamț, Focșani, Galați, Tecuci, în timp de cîteva săptămîni ele cuprinzînd întreaga țară.

Concomitent cu inițiativele din România liberă s-au luat altele cu tot atîta promptitudine și dragoste și în orașele din Transilvania, Banat și Bucovina. La 5/17 mai, femeile din Sibiu — constituite în comitet de ajutorare sub prezidența Iuditei Măcelariu — au lansat astfel prin intermediul ziarului „Telegraful român" *O chemare către toate femeile române din Transilvania,* solicitîndu-le concursul și contribuțiile pentru acest nobil scop patriotic[2]. Chemarea a fost reprodusă fără întîrziere și de ziarele „Românul" și „România liberă" de la București, precum și de publicațiile transilvănene „Gazeta Transilvaniei" și „Familia".

[1] Ionel Dîrdală, *Războiul de independență în cultura bucovineană*, în „Almanah Tribuna", 77, Cluj, p. 134—139.
[2] „Telegraful român", 1877, nr. 36.

Chemarea a avut un adînc răsunet în toate cercurile și straturile românești din Transilvania[1], care s-au grăbit să răspundă cu toată darnicia apelului femeilor. Printre primii semnatari aflăm pe mitropolitul Miron Românul, pe Ilie Măcelariu, fostul președinte al Partidului național român, pe Iosif Hodoș, membru al Societății Academice Române, Partenie Cosma, deputat în Camera din Budapesta, Visarion Roman, directorul băncii „Albina", Paul Dunca și alții. La 10/22 mai s-a constituit comitetul românilor din Brașov în frunte cu negustorul Diamandi Manole și scriitorii I. Al. Lapedatu și Aron Densusianu, care au dat publicității un înflăcărat „apel filantropic", pe urma căruia s-au colectat în numai cîteva zile 7540 franci aur[2]. Alte comitete asemănătoare s-au constituit și în orașele Cluj (președinte Maria Ilieșiu), Oradea (Veturia Roman), Făgăraș (Anastasia Popescu), activitatea lor fiind tot atît de fecundă[3].

Inițiind o astfel de acțiune și la Timișoara, Iulia Rotariu, soția ziaristului și luptătorului Paul Rotariu, ținea să constate că „românii din toate părțile patriei noastre de mult conlucră pentru acest scop uman, nu se poate dar ca românii din jurul Timișoarei să rămînă astă dată îndărăt, pentru că ei totdeauna în toate cazurile umane, filantropice și naționale s-au ținut pas în pas cu confrații lor din patrie"[4].

Astfel de colecte s-au organizat și în Bucovina, în orașele Cernăuți și Suceava, animatoarele lor fiind doamnele Eufrosina Hurmuzaki și Elena Popovici[5].

Acțiunea comitetelor organizate de femeile române a indignat însă guvernul din Budapesta, care la sfîrșitul lunii mai — deși el însuși sprijinea colectele maghiare pentru ostașii turci — a dizolvat aceste comitete și a interzis continuarea colectelor începute. Samavolnica și neumana dispoziție a guvernului contelui Kálmán Tisza, care amenința cu sancțiuni înfricoșătoare, n-a făcut decît să stimuleze și mai mult spiritul de solidaritate românească.

Sub titlul *Spre folosul românilor răniți,* dispoziția guvernului maghiar va fi stigmatizată de către George Barițiu, care a arătat atît șovinismul cît și inutilitatea ei. Femeilor române, afirma Barițiu în articolul său, nu trebuie să le „pese cît de puțin" de „amenințările fanatice", ci mai presus de toate de „judecata imparțială

[1] Liviu Maior, *Transilvania și războiul de independență (1877—1878)*, Cluj, 1977.
[2] „Familia", 1877, nr. 22.
[3] „Telegraful român", 1877, 29 septembrie / 11 octombrie, nr. 77.
[4] „Telegraful român", 1877, 29 septembrie / 11 octombrie, nr. 77.
[5] „Familia", 1877, 18/6 mai.

BIBLIOTECA PUBLICĂ ONISIFOR GHIBU CHIȘINĂU

și dreaptă a Europei creștine și civilizate, care pe noi, românii din acest imperiu, ne-ar înfiera cu stigma de trădători ai sîngelui nostru dacă nu am sări în ajutorul fraților noștri de aceeași origine, națiune, limbă, religie"[1].

Acțiunea de ajutorare a ostașilor români răniți și a familiilor lor a cuprins astfel întreaga Transilvanie și Banatul, principalele nuclee de activitate, pe lîngă cele menționate, fiind Năsăudul, Abrudul, Orăștia, Hațegul, Lugojul, Oravița, Sighișoara, Blajul, Beiușul, Gherla, Baia Mare, Baia de Criș, Tg. Lăpușului, precum și numeroase sate ca Șomcuța Mare, Rășinari, Miercurea, Sălișteː, Tilișca, Bucium și altele[2]. În unele sate și-au adus obolul chiar și elevii de la școlile primare.

Un emoționant dar a fost trimis de către colectanții de la Brașov, care aflînd că societatea „Crucea roșie" de la București caută „mîini de lemn" (proteze) pentru ostașii mutilați, s-au grăbit a procura 2000 de bucăți pe care le-au trimis societății pentru a fi distribuite prin spitalele militare celor suferinzi[3].

Aceeași însuflețire s-a arătat și din partea românilor din orașele și satele Bucovinei.

Mitropoliții și episcopii de pe ambele versante ale Carpaților au sprijinit colectele atît prin circulare adresate protoiereilor și preoților aflați în subordinea lor[4] cît și prin contribuțiile lor directe[5].

Numeroși artiști, în frunte cu Matei Millo, M. Pascaly, I.D. Ionescu, au organizat apoi în același timp diferite festivaluri în folosul răniților, prin acestea popularizîndu-se totodată și literatura patriotică inspirată de război.

Contribuția cea mai semnificativă pentru unitatea națională avea să o reprezinte însă contingentul de voluntari transilvăneni și bucovineni, plecați din proprie inițiativă să lupte sub drapelul neatîrnării. Numărul acestora nu s-a știut niciodată exact, fiindcă trecerea lor peste frontieră s-a făcut în mod clandestin, fără nici un fel de identificare și înregistrare oficială, cei mai mulți dintre ei schimbîndu-și chiar și numele pentru a nu produce dezagremente familiilor lor și pentru a evita ei înșiși condamnările ca „dezertori" și „trădători". Pentru aceleași motive și corespondența dintre cei

[1] „Gazeta Transilvaniei", 1877, p. 39.

[2] Vezi Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, în „Transilvania", 1941, nr. 5—6.

[3] „Românul", 1877, 29 iunie.

[4] Vezi circulara lui Iosif Naniescu, mitropolitul Moldovei în „Documentele războiului pentru independență", vol. XV, p. 572—573.

[5] Vezi donația lui Miron Romanul, mitropolitul Transilvaniei, în „Telegraful român", 1897, 22 mai/13 iunie, nr. 40.

înrolați și familiile lor s-a făcut tot sub semnul clandestinității, al pseudonimelor sau al anonimatului, cele mai multe scrisori fiind grabnic distruse pentru a nu alcătui „corpuri delicte" împotriva celor cărora le erau adresate. Cîteva nume s-au înregistrat totuși, și ele sînt suficiente pentru a putea constata nu numai o stare de spirit, dar și o parte din acțiunile concrete ale acestor voluntari. Cele mai multe din numele cunoscute aparțin regiunilor de sud ale Transilvaniei și Bucovinei, acestea fiind într-un mai strîns contact cu regiunile de frontieră ale României, cu populația și chiar autoritățile din aceste părți. Aceasta a și înlesnit dealtfel trecerea grupurilor de voluntari și primirea de care s-au bucurat pe pămîntul românesc.

În tot timpul duratei războiului armata română a primit astfel numeroși voluntari hotărîți să contribuie la cucerirea independenței de stat a României[1]. La 13 iunie 1877 comandantul cercului de recrutare din Sibiu, colonelul Gecz, raporta autorităților superioare că din circumscripțiile militare Sălișteː și Rășinari ar fi trecut în România un număr de 1675 de tineri recrutabili, numărul total al celor fugiți fiind de 3843. La 30 iunie însuși primul ministru Kálmán Tisza recunoștea că în Transilvania e vorba de o „dezertare masivă", cerînd prefecților județelor Brașov, Sibiu, Tîrnava Mare, Mureș, Turda, Făgăraș, Trei Scaune, Ciuc și Bistrița-Năsăud, să ia măsuri severe pentru a împiedica trecerea peste Munți[2].

Tot atît de însuflețit s-a arătat și tineretul din Bucovina[3].

Cea mai proeminentă figură a voluntarilor de peste hotare a reprezentat-o bănățeanul Moise Grozea, fost ofițer în armata austro-ungară, care s-a refugiat la București, cu un an înainte de începerea războiului. În timpul luptelor de la Griviția și Plevna a fost avansat la gradul de maior și a fost decorat cu ordinul „Steaua României". Rămînînd în cadrele armatei și după război, Grozea a înaintat pînă la gradul de general. La 25 iunie 1877, cînd se îndrepta de la Caracal spre Dunăre, Grozea își amintea că în urmă cu

[1] Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului de independență în Ardeal*, București, 1927; N. Iorga, *Istoria românilor*, X, București, p. 190; Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, în „Transilvania", Sibiu, 1941, nr. 5—6, p. 390—491; Ioan Lupaș, *Istoria românilor*, ed. XV, Sibiu, 1944, p. 469—470; Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1945; p. 235—236; *Istoria României*, IV, 1964, p. 612 etc.

[2] L. Maior, *Contribuții documentare la ecoul războiului de independență* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", s. Historia, fasc. 1, 1973, p. 84—86.

[3] Octav Monoranu-Ion Cocuz, *Ecouri ale războiului de independență în Bucovina*, în „Almanah Tribuna 1976", Cluj, p. 84.

11 ani luase parte la o bătălie în calitate de ofiţer austriac. „Astăzi — scria Grozea în acea zi soţiei sale — este o zi însemnată în viaţa mea, fiindcă astăzi sînt 11 ani de la bătălia de la Custozza, unde mi-am făcut datoria fără a şti pentru ce. *Cu atît mai mult ştiu acum pentru ce o să mă lupt*"[1].

Şi într-adevăr, la 1877 toţi românii, din orice parte a teritoriului românesc, au ştiut pentru ce se luptă: pentru independenţa şi unirea tuturor fraţilor. La sfîrşitul războiului, profesorul Nicolae Cristea de la Sibiu, redactorul „Telegrafului român", scria că după victoriile obţinute de armata română în Balcani, de armata tuturor românilor, „nimeni nu mai cutează a deosebi pe români de români, fie oriunde, în Moldova, în Muntenia, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în Basarabia, românul, cînd e vorba de faptă românească, e român ca toţi românii. Asta ne leagă, ne împreună şi ne încheagă, asta sileşte lumea să recunoască în noi un poporcompus din oameni de acelaşi fel binecuvîntat... zicem dar fără sfială — afirma N. Cristea în concluzie — anul 1877 a dat Europei un nou popor"[2].

Conştiinţa solidarităţii între românii din toate provinciile a fost afirmată la 25 noiembrie 1878 de către deputatul Partenie Cosma în însăşi Camera din Budapesta. „Atunci cînd a bătut ora pentru eluptarea (cucerirea) independenţei patriei — a declarat deputatul român — toţi românii au sărit ca unul înaintea redutelor inexpugnabile ale celui mai viteaz şi cumplit inamic... Acolo jos la Dunăre — a afirmat Partenie Cosma în încheiere — există un popor brav şi tînăr care-şi cunoaşte chemarea sa europeană şi este în stare a şi-o împlini, un popor a cărui alianţă poate fi preţioasă pentru oricine"[3].

Războiul pentru neatîrnare a fost astfel, prin contribuţiile şi jertfele tuturor românilor, o mărturisire şi o manifestare categorică a naţiunii române, de pretutindeni, şi a constituit un puternic impuls în lupta pentru desăvîrşirea unităţii statale româneşti — un preludiu al realizării ei. N-au trecut decît 7 ani de la recunoaşterea independenţei României, şi în ziarul „Tribuna" de la Sibiu — primul cotidian al românilor din Transilvania, înfiinţat la 12 aprilie 1884 — apărea, formulată de Ioan Slavici, declaraţia care avea să călăuzească apoi întreaga viaţă politică şi culturală a românilor transilvăneni: *Soarele de la Bucureşti răsare pentru toţi românii.*

[1] Sextil Puşcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la 1877*, în „Anuarul Institutului de Istorie naţională", Cluj, IV, 1926—1927, p. 229—249.
[2] „Telegraful român", 1877, 29 decembrie, nr. 103.
[3] T.V. Păcăţian, *Cartea de aur*, VI, Sibiu, 1910, p. 680.

XIV

NOI SOCIETĂŢI PATRIOTICE ÎN LUPTĂ PENTRU UNITATEA NAŢIONALĂ

Opresiunea şi tendinţele de deznaţionalizare manifestate prin diferite legi şi dispoziţii de guvernele austro-ungare împotriva elementului românesc din Imperiul habsburgic au determinat ca, pe lîngă societăţile culturale şi patriotice menţionate în paginile anterioare, şi pe lîngă acţiunile de rezistenţă întreprinse de partidele naţionale din Transilvania şi Bucovina, să se înfiinţeze la Bucureşti, în urma războiului de independenţă, noi societăţi şi publicaţii consacrate exclusiv apărării celor robiţi. Şi acestea, ca şi cele amintite, aveau să se bucure de sprijinul tuturor patrioţilor, unitatea şi solidaritatea naţională fiind o preocupare a tuturor.

Două dintre aceste societăţi se vor impune îndeosebi atenţiei opiniei publice: *Carpaţii* şi *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*.

Prima, numită mai întîi, după modelul societăţilor italiene şi sîrbeşti, *Iridenta română*, a luat fiinţă la 24 ianuarie 1882 — ziua Unirii Principatelor — iar a doua, la 2 ianuarie 1891, manifestul său program fiind dat publicităţii tot la 24 ianuarie, ambele societăţi urmînd să acţioneze în spiritul zilei de inaugurare.

Iniţiatorii amînduror societăţilor au fost studenţii de la Universitatea din Bucureşti, ele urmînd să fie organizate şi conduse apoi de către cei mai apreciaţi cărturari şi patrioţi ai timpului. Înfiinţarea celei dintîi — al cărei preşedinte de onoare a fost bănăţeanul Vasile Maniu, membru al Academiei Române — se leagă de numele studenţilor Gheorghe Secăşianu şi Gheorghe Ocăşeanu, eliminaţi din şcolile din Transilvania, al ziaristului Alexandru Ciurcu, directorul ziarului „L'indépendance Roumaine", al negustorilor George Bedişteanu şi I. Mihalcea Vrînceanu, precum şi de al lui I. Droc Bănciulescu, funcţionar la Căile Ferate. Printre mem-

ISTOGRAF. INFO INFORMEAZĂ-TE

brii ei au fost menționați M. Eminescu[1] și I. Slavici, în acel moment redactori la ziarul „Timpul" — care au contribuit și la elaborarea programului său — D.A. Laurian, directorul ziarului „România liberă", istoricul Nicolae Densusianu, Th. Nica, a fost secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Printre sprijinitorii societății, mai ales în prima fază a activității sale, se aflau și C.A. Rosetti, D.A. Sturdza și P.S. Aurelian, membri ai guvernului Brătianu. Un sprijin dintre cele mai largi avea să-i fie acordat în anii următori din partea tinerilor socialiști grupați în jurul publicațiilor „Dacia viitoare" de la Paris și „Emanciparea" de la București, printre care se aflau Constantin Mille, V.G. Morțun, Vintilă C.A. Rosetti, Constantin Bacalbașa și alții.

Deviza societății era *Noi prin noi*. Pe lîngă organizația din București, societatea a înființat — semn de largă extensiune — și unele filiale în orașele Brăila, Craiova, Galați, Ploiești.

Spiritul de care era animată societatea — ai cărei membri se numeau „carpatini" — a fost concretizat prin inscripțiile așezate pe drapelul societății, inaugurat în primăvara anului 1885. Pe prima față a drapelului s-a scris: *Societatea Carpați înființată la 24 ianuarie 1882 în București*. Pe fața a doua, numele provinciilor robite: *Banat, Maramureș, Transilvania, Bucovina, Crișana...*, precum și deviza societății *Noi prin noi*.

Programul ei prevedea înființarea unei publicații și a unei edituri, organizarea de reprezentații teatrale și muzicale cu caracter patriotic, sprijinirea societăților muzicale românești din Brașov, Sibiu și Lugoj. Chiar din primul an de activitate s-au putut trimite ajutoare unor comune sinistrate din Transilvania — printre care și Rășinarii — precum și unor școli sătești.

În toamna anului 1884 societatea „Carpații" a luat inițiativa comemorării răscoalei de la 1784 din Transilvania, tipărind totodată și un calendar festiv cu portretele legendarilor ei conducători: Horia, Cloșca și Crișan.

La sfîrșitul aceluiași an, pentru a da o expresie și mai puternică orientării și scopurilor „carpatinilor", Gheorghe Secășeanu — pe lîngă publicarea unei broșuri intitulate *Românii de peste Munți. Cîteva chestiuni de actualitate* — a înființat ziarul săptămînal „Unitatea națională", al cărui prim număr a apărut la 6 decembrie.

În cuvîntul program al „Unității naționale" se afirma: „Ne punem, poate cu mai multă inimă decît putere, în serviciul unei cauze deopotrivă de mare și sfîntă pentru toți românii. Făgăduim

[1] Augustin Z.N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui M. Eminescu*, București, 1962, p. 432.

însă a nu da înapoi dinaintea nici unei osteneli, dinaintea nici unui sacrificiu. Din cele zece milioane de români — se afirma mai departe în acest însuflețit cuvînt — care ne găsim d-a stînga Dunării, în țările în care ne-a așezat Traian și pe care le-am apărat pînă astăzi cu sîngele nostru, abia cinci milioane ne bucurăm de binefacerile libertății (naționale — n.n.), abia cinci milioane ne putem dezvolta ca români, într-un stat român neatîrnat, abia cinci milioane figurăm ca români pe harta Europei. Aproape tot atît de mulți suferă jugul greu și umilitor al unui stat și al unei rase dușmane. Li se împiedică dezvoltarea, li se contestă dreptul de a se afirma ce sînt și ceea ce vor să fie. Cauza acestor milioane de frați subjugați trebuie să fie și cauza românilor liberi. Iată ce vrem!"

În continuare se arăta — în spiritul lui Bălcescu, al lui Kogălniceanu și al lui Barițiu — că „naționalitatea română nu va prospera într-adevăr, că viitorul ei nu va fi asigurat, că însuși statul român nu-și va realiza toate condițiile unei neatîrnări depline, decît atunci cînd soarele libertății va luci deopotrivă pentru toți românii, cînd o jumătate a poporului român nu va da înapoi, nu se va vedea tot mai mult îmbrîncită spre prăpastia peirei, în vreme ce cealaltă merge înainte... Vom fi — se preciza în continuare — interpreții credincioși pe lîngă românii liberi pentru toate neajunsurile, suferințele și aspirațiile fraților de peste Munți... Trebuie să învățăm a ne simți un singur popor cu toate barierele politice ce ne separă... *Să sădim în toate inimile* — se îndemna în încheiere printr-o captivantă metaforă poetică — *idealul unității celei mari, desăvîrșite, cînd Carpații nu vor mai fi un lanț ce strînge, ci un brîu ce susține*".

Apariția „Unității naționale" a avut un adînc ecou în toate ținuturile subjugate, de pretutindeni oferindu-se colaboratori și corespondenți pătrunși de aceleași sentimente. Primii corespondenți ai ziarului au funcționat în orașele Blaj, Cluj, Lugoj, Sibiu, Reșița, Satu Mare etc. Alți corespondenți s-au oferit din orașele din România în care se aflau puternice grupuri de transilvăneni refugiați: Brăila, Iași, Slatina, Ploiești ș.a. Concomitent cu corespondențele din țară, ziarul primea și corespondențe din străinătate trimise de studenții români aflați la studii în diferite centre universitare occidentale.

De pe această poziție „Unitatea națională" a dus o îndîrjită campanie împotriva politicii șoviniste a guvernului de la Budapesta, a administrației și justiției abuzive, și a protestat cu vehemență împotriva desființării societății „Iulia" a studenților români de la Cluj.

O largă atenție a acordat „Unitatea națională" — care-și va înceta apariția la 11 iulie 1885 — activității societăților „Transilvania", „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român", precum și asociațiilor studențești „Petru Maior" (Budapesta) și „România Jună" (Viena).

La 18 august 1885, ca răspuns la înființarea societății șovine maghiare *Emke* de la Cluj (Erdély Magyar Kultur Egylet — Societatea de cultură maghiară din Transilvania), „carpatinii" au lansat în Transilvania o proclamație tipărită în 100 000 exemplare prin care transilvănenii, aducîndu-li-se aminte de răscoalele și revoluțiile de la 1437, 1784 și 1848, erau îndemnați la o îndîrjită rezistență, eliberarea lor urmînd să se producă în curînd printr-o nouă revoluție susținută de elementele patriotice românești de pe ambele versante ale Carpaților[1].

Proclamația va determina însă guvernul român, la intervenția amenințătoare a Austro-Ungariei, să ordone la 14 septembrie 1885 expulzarea temporară a autorilor ei, pentru a pune astfel capăt agitațiilor iredentiste. Acestea se vor continua însă și în viitor prin „Liga culturală pentru unitatea românilor" și prin alte societăți, și nu se vor termina decît odată cu proclamarea unirii Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918.

În lupta pentru realizarea acestei uniri societatea „Carpații", a cărei activitate se va manifesta și în anii următori, precum și ziarul „Unitatea națională", au înscris în istoria politică a poporului român o pagină dintre cele mai cutezătoare.

* * *

O amploare mai mare, atît prin activitate cît și prin înființarea de secții în toate capitalele de județe din România și în aproape toate orașele și tîrgurile și chiar și în unele sate, avea să ia — semnificativă prin însăși numele său — *„Liga culturală pentru unitatea românilor"*.

Inițiată la sfîrșitul anului 1890 prin protestul studențimii bucureștene — în rîndurile căreia se aflau și numeroși ardeleni și bănățeni — împotriva proiectului de lege al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta, prin care limba ungară urma

[1] Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste Munți acum o jumătate de veac*, București, 1937 (Analele Academiei române); vezi asupra acestei proclamații și *Din istoria Transilvaniei*, II, 1963, p. 296.

să fie introdusă și în azilele și grădinițele de copii în vîrstă de 3 și 6 ani[1], „Liga" avea să devină în scurtă vreme principala societate patriotică românească, ocrotitoarea, din punct de vedere cultural și politic, a tuturor românilor de sub stăpîniri străine.

Constituirea „Ligii culturale" a avut loc — ca și a societății „Carpații" — la 24 ianuarie 1891, în manifestul dat publicității cu această ocazie arătîndu-se că scopul noii societății era de „a deschide și întreține necontenit lupta pentru apărarea naționalității noastre pînă la încetarea persecuțiunilor străine secolului nostru și moravurilor europene. Ea voiește — se preciza mai departe — ca frații noștri de pretutindeni să aibă deplină libertate în învățămînt, voiește ca limba noastră să fie respectată și biserica inviolabilă. Pentru conservarea acestor bunuri străbune, singurele rămase încă națiunii din afară de regat, inaugurăm astăzi, cu deplină speranță de reușită, o luptă sacră și solemnă, la participarea căreia chemăm pe toții românii, conjurîndu-i a da Ligii ajutorul lor moral și a aduce sacrificii obolul lor pe altarul celei mai înalte și mai sfinte cauze naționale"[2].

Din primul comitet al „Ligii" au făcut parte, ca președinte, arhitectul Alexandru Orăscu, rectorul Universității, deputații I.C. Grădișteanu, Cristu Negoescu, N. Ionescu, profesorul N. Barbu, avocații Grigore T. Brătianu, Vasile Maniu, — fostul președinte de onoare al societății „Carpații" — negustorul Mihalcea Vrînceanu, cunoscut și acesta ca vechi „carpatin", proprietarul Marinescu Bragadiru, precum și unii din studenții inițiatori — în frunte cu Simon Mehedinți, viitorul geograf, și I. Lupulescu, bănățean, care a fost ales și secretar al comitetului[3].

Printre mijloacele de activitate ale „Ligii" figura înființarea de biblioteci, tipărirea de cărți patriotice, editarea de publicații, apelul la presa și instituțiile politice și culturale străine, și totodată constituirea unui fond financiar pentru sprijinirea luptei politice și culturale a românilor de peste hotare. Situația acestora ca și activitatea „Ligii" aveau să fie analizate prin congrese anuale și prin rapoarte speciale.

[1] Vezi pentru detalii *Simion C. Mândrescu în serviciul unității noastre naționale*, volum omagial, București, 1929, p. 5; *Date istorice din viața Ligii culturale*, culese de Barbu Theodorescu, în „Boabe de grîu", 1930 nr. 8, p. 457.

[2] *Statutele Ligii pentru unitatea culturală a românilor* București, 1892.

[3] I. Lupulescu, *Raportul general despre activitatea comitetului central al Ligii pentru unitatea românilor, citit în adunarea generală a secțiunii centrale din 24 noiembrie 1891*, București, 1892.

Chiar din primul an al activității acesteia s-au înființat și secțiile din orașele Bîrlad, Brăila, Buzău, Craiovei, Focșani, Galați, Giurgiu, Pitești, Slatina, Tîrgoviște, Turnu Severin, Turnu Măgurele, ele urmînd să se constituie în anii următori și în celelalte localități. Concomitent cu secțiile din țară s-au constituit altele, prin mobilizarea studenților, și în diferite capitale și metropole străine, ca Paris, Berlin, Anvers, Bruxelles, Liège, Londra, Oxford, München și altele. Oriunde se găsea un grup de studenți români, ei se grăbeau să înființeze o secție a „Ligii", să activeze în numele ei și să difuzeze publicațiile patriotice ale acesteia. În cadrul „Ligii" s-au organizat totodată și comitete de femei, care au avut un rol dintre cele mai active în colectarea sumelor necesare activității societății și a organizării festivalurilor ei.

În jurul „Ligii" — pe lîngă masele largi de intelectuali, negustori, meseriași, muncitori și țărani — s-au adunat cele mai prestigioase nume ale vieții publice românești. Citām dintre aceștia pe istoricii A.D. Xenopol, V.A. Urechia, Grigore Tocilescu, D. Onciul, N.Iorga — ales și secretar în 1908 și 1914 — Vasile Pârvan, Ioan Ursu, dintre scriitori și artiști pe Al. Odobescu, Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, I.L.Caragiale, George Coșbuc, Ioan Slavici, Ioan Gorun, Șt.O.Iosif, Octavian Goga, Aristița Romanescu, Constantin Nottara. Citām de asemenea savanți și profesori ca Al. Orăscu, Spiru Haret, Dr.C.Istrati, Victor Babeș, Gh. Marinescu, Toma Ionescu, D.Pompei, C.Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Ovidiu Densusianu, Gh. Bogdan-Duică, Ioan Bianu, Gh. Munteanu-Murgoci, ziariști și publiciști ca Vintilă C.A.Rosetti, George Ranetti și alții. La Ligă au aderat și unii oameni politici ca Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Gr.C.Cantacuzino, C.Dissescu, preocupați în mod permanent, ca și toți ceilalți patrioți, de soarta celor robiți.

Sub auspiciile „Ligii" s-a tipărit în anul 1891 în limbile română și franceză *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, care a avut un amplu răsunet european cu mișcarea studenților de la București solidarizîndu-se numeroase asociații studențești de la Paris, Dijon, Roma, Torino, Padova, Parma, Neapole, Perugia, Geneva. Memoriul a fost discutat și în cadrul unor societăți studențești din Anglia, Austria, Belgia, Spania, Finlanda, Danemarca, Elveția, Norvegia, fiind privit pretutindeni cu multă simpatie. El a

reținut de asemenea atenția a numeroase ziare, care au reprodus diferite fragmente comentîndu-le în spiritul libertății[1].

Conținutul memoriului de la București și marele său răsunet european au determinat studențimea maghiară — la îndemnul guvernului — să răspundă și ea printr-un memoriu tezei românești (A magyar Románok és magyar nemzet, 1891), căruia avea să-i urmeze apoi vestita *„Replică"* a studenților români de la Universitățile din Austro-Ungaria: Viena, Buda, Graz, Cluj[2]. Alcătuită de Aurel C. Popovici pe o largă și viguroasă bază documentară istorică și statistică, și însoțită de o hartă etnografică a Austro-Ungariei și de o vastă bibliografie asupra chestiunii românești, „Replica" a fost tipărită cu ajutorul „Ligii"[3] în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană, fiind una din cele mai răspîndite publicații politice a timpului.

Aurel C.Popovici a fost condamnat însă la 4 ani închisoare, lucru ce l-a făcut, ținînd seama și de alte acțiuni asupra cărora vom reveni, să părăsească Transilvania și să se refugieze în România.

Problema românilor din Austro-Ungaria va fi ridicată apoi de studenții bucureșteni și în fața congresului internațional studențesc ce s-a ținut în vara anului 1892 la Berna, solidaritatea lor cu frații de peste munți fiind o nouă mărturie a conștiinței unității naționale.

*

În anii următori (1892—1896), atenția „Ligii" va fi reținută de marea mișcare politică transilvăneană cunoscută sub numele de mișcarea memorandistă. Mișcarea a fost determinată de inițiativa Partidului Național Român, luată la 8 mai 1887 prin conferința națională de la Sibiu, de a înainta un Memorand împăratului Francisc Iosif I pentru a-i arăta situația intolerabilă în care ajunsese poporul român din Transilvania, supus în mod sistema-

[1] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'Opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72—73; Florentina Preda, *Poziția studenților din România față de mișcarea națională a românilor transilvăneni* (1885—1894), în „Analele Universității din București", seria st. soc. istorie, 1963, p. 102—106.

[2] Iată titlul complet al acestei substanțiale opere: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica Junimei Academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul" dat de junimea Academică maghiară „Memoriului" studenților universitari din România, Viena, Budapesta, Graz, Cluj*, 1891.

[3] „Neamul românesc pentru popor", 1938, nr. 1—2, p. 32.

tic unei politici de deznaționalizare. Memorandul, redactat de juristul Iuliu Coroianu, a fost înaintat împăratului la 28 mai 1892 de către o delegație alcătuită din toți membrii comitetului partidului, în frunte cu Dr. Ioan Rațiu, președintele partidului, Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești și alți fruntași politici ai timpului, însoțiți de peste 600 de intelectuali și țărani care reprezentau toate orașele și regiunile Transilvaniei. Memorandul cuprindea o severă critică a modului în care s-a efectuat încorporarea Transilvaniei la Ungaria, a legii electorale care se aplica în această provincie — lege deosebită de cea aplicată în Ungaria — a legii, călcată în mod permanent, pentru egala îndreptățire a naționalităților, a legii cu privire la organizarea municipiilor, a situației bisericii și a școlii, a legii presei, a politicii agrare și sociale a guvernului, cu un cuvînt împotriva întregii politici a statului.

Protestînd împotriva acestei politici, semnatarii Memorandului arătau că ea este „diametral opusă trecutului milenar" al poporului român, tradițiilor și drepturilor sale, țara fiind „frămîntată de continui agitațiuni și cuprinsă de o adîncă nemulțumire". Memorandul reprezenta totodată un adevărat rechizitoriu împotriva sistemului dualist austro-ungar, afirmîndu-se că „după o viață constituțională (dualistă) de 25 de ani (dualismul a fost proclamat în 1867!) spiritele sînt mai învrăjbite ca oricînd și lupta de rasă a fost organizată cu premeditare"[1].

Pregătirile pentru redactarea textului memorandului și prezentarea sa la Curtea din Viena s-au făcut după o prealabilă consultare cu principalii exponenți politici de la București, N. Kogălniceanu și Ion C. Brătianu, iar după moartea acestora (1890), cu D.A. Sturdza, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Grigore Brătianu, președintele „Ligii culturale", și chiar cu regele Carol, actul Memorandului fiind astfel și el un act al tuturor românilor. Discuțiile cu fruntașii menționați s-au purtat — organizate de Ioan Bianu — de către Dr. Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu, Eugen Brote, Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești, Teodor Mihali, principalii exponenți ai mișcării memorandiste[2].

[1] Vezi textul complet al Memorandului în *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat* de Vasile Netea, București, 1947, p. 99—143.

[2] Vezi Șerban Polverejan-N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente*, Cluj, 1973; *Scrisori către Ioan Bianu*, I, II, III, Editura Minerva, București, 1974 — 1977 (Ediție, prefață și note de Marieta Croicu și Petre Croicu); T. Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în revista „Generația Unirii", București, 1929, 20 iunie, nr. 3.

Sprijinul moral, și apoi cel politic-material dat de bărbații de stat ai României, a fost hotărîtor pentru însuflețirea și dîrzenia mișcării.

Delegația memorandistă, la intervenția guvernului maghiar, n-a fost primită însă de către împărat, iar textul Memorandului a fost trimis nedesfăcut guvernului din Budapesta — împotriva căruia fusese îndreptat — iar acesta l-a restituit în aceeași situație primului său semnatar, Dr. Ioan Rațiu.

Guvernul maghiar nu s-a mulțumit însă numai cu respingerea Memorandului, ci totodată, la reîntoarcerea delegației în Transilvania, a organizat violente manifestații împotriva membrilor acesteia — casa lui Ioan Rațiu de la Turda a fost devastată cu pietre — intentînd tuturor membrilor comitetului un răsunător proces de „trădare de patrie". Trădarea — ca pretext juridic — consta în faptul că Memorandul a fost prezentat la Viena, împăratului, și nu la Budapesta, regelui Ungariei, deși ambele calități erau cumulate de una și aceeași persoană: Francisc Iosif I, și deși miniștrii maghiari se deplasau ei înșiși aproape zilnic la Viena pentru audiențe la același suveran.

Ceea ce indignase guvernul de la Budapesta și ceea ce voia să se sancționeze pentru a intimida pe luptătorii români era însă conținutul Memorandului, prin care se înfierase, atît din punct de vedere național cît și social, sistemul de guvernămînt al Ungariei de atunci.

Procesul, după o îndelungată și minuțioasă anchetă, a fost fixat la Cluj pe ziua de 7 mai 1894, avînd să dureze 19 zile. El a luat de la început caracterul unui mare proces național, părțile fiind nu inculpații și procurorii puși față în față, ci însăși colectivitățile etnice și politice pe care le reprezentau.

Presa românească de pretutindeni („Tribuna", „Telegraful român" de la Sibiu, „Gazeta Transilvaniei" de la Brașov, „Familia" de la Oradea, „Dreptatea" de la Timișoara, „Unirea" de la Blaj, *Românul*, vechiul ziar al lui C.A.Rosetti, condus acum de fiul său Vintilă, *Voința națională*, oficiosul partidului liberal, *Lupta*, organul partidului radical al lui Gh. Panu, *Adevărul*, jurnalul antimonarhic al lui Al.V.Beldiman, *Naționalul*, ziar independent, *Dacia viitoare*, *Timpul*, oficiosul guvernului, *L'Indépendance Roumaine* de la București, *Gazeta Bucovinei* și *Deșteptarea* de la Cernăuți, foile românilor din Bucovina și altele) a stigmatizat cu energie faptul, considerat ca o adevărată ofensă pentru întreg poporul românesc, că împăratul a refuzat să primească delegația memorandistă, și totodată violențele comise de agenții

guvernului maghiar împotriva celor ce l-au însoțit pe Rațiu la Viena. „Oricîtă bunăvoință ar avea față de Casa de Austria, oricît devotament ar păstra lui Francisc Iosif — scria la 1 iunie ziarul „Românul" — poporul român se vede silit, în interesul său propriu, să-i întoarcă spatele, să se strîngă în jurul drapelului național și să declare rezbel chiar acelora în care pusese toată speranța sa".

„Liga culturală" a înființat totodată la 14/26 iunie 1892 și un ziar ad-hoc, intitulat semnificativ *„Turda"*, dedicat în întregime mișcării memorandiste și evocării împrejurărilor în care a fost ucis, pe Cîmpia Turzii, Mihai Viteazul (9/19 august 1601) și a fost devastată casa lui Ioan Rațiu (13 iunie 1892).

La 14/26 iunie „Liga" a organizat la București în sala Orfeu și un mare miting de protest, apelul pentru convocarea lui publicîndu-se în noul ziar. „Să mergem — se îndemna prin apelul menționat — la această întrunire cu mic, cu mare, să deschidem inima noastră sinceră și să strigăm Europei culte ca să ne înțeleagă. *Să protestăm ca români... și să împărtășim astfel fraților noștri nefericiți că atunci cînd o parte a neamului românesc suferă, împreună cu dînsa suferă întregul neam!*... Cu cît mai demni și mai energici vom fi în protestarea noastră — se afirma în continuare — cu atît mai sigură ne va fi izbînda. O, această izbîndă va veni, ea trebuie să vină. Generațiuni mari au visat-o, o visăm și noi astăzi, și ea are să fie crezul și drapelul nostru."

În paginile „Turdei" se publica și o telegramă a studenților din București adresată regelui Carol I — aflat în acel moment într-o vizită în Germania — pentru a-i cere să arate celor ce se numeau prieteni și aliați ai României (Germania și Austro-Ungaria, cu care România fusese nevoită să se alieze în 1883 — n.n.) că, „deși țara pe care o cîrmuiește are hotare", neamul românesc nu recunoaște aceste granițe, fiindcă „dincolo de Carpați obladuiește de asemeni neamul românesc", trăind acolo 6 milioane de români „din cei 12 milioane sădiți în jurul Carpaților"[1].

La miting au luat cuvîntul profesorii Alexandru Orăscu, rectorul Universității din București — unul din întemeietorii „Ligii culturale" — și C. Dissescu, Gh. Panu, directorul ziarului „Lupta", precum și studenții Em.Antonescu și D.Policrat. În discursul său rectorul Al. Orăscu a anunțat că se apropie „ziua în care steaua românismului va lumina în toată strălucirea ei".

[1] Vezi ziarul „Turda".

Adunarea s-a încheiat printr-o impunătoare manifestație la statuia lui Mihai Viteazul, primul făuritor al unității politice a poporului român — simbol secular al acesteia[1].

În aceeași zi s-a organizat un miting și la Iași, la care au vorbit profesorii Andrei Vizanti, Aron Densusianu, Ștefan Emilian, I.Tanoviceanu, colonelul Tăutu și maiorul Manolescu. „Noi românii de aici — a afirmat profesorul Aron Densusianu — am comite o trădare de neam dacă am gîndi numai să rămînem indiferenți față de suferințele fraților noștri."

Pe lîngă mitingul Ligii a avut loc și o mare manifestație studențească în fața statuii lui Ștefan cel Mare, învingătorul de la Baia (1467), și a monumentului lui Grigore Ghica, voievodul ucis pentru protestul ridicat împotriva răpirii Bucovinei (1775), continuată apoi printr-o demonstrație împotriva consulatului austro-ungar. Alte mitinguri de protest s-au organizat în orașele Turnu Severin, Craiova, Cîmpulung, Brăila, Pitești, Slatina, Giurgiu, Focșani, Bîrlad.

La sfîrșitul anului 1892 sosiră din nou la București Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Ioan Rațiu și Eugen Brote, pentru a se consfătui cu exponenții „Ligii culturale" și ai partidelor politice, în vederea organizării apărării celor ce au fost trimiși în judecată. Pe lîngă consfătuirile secrete avute cu Grigore T. Brătianu, președintele „Ligii", cu A.D. Sturdza, șeful partidului liberal, cu N. Filipescu, unul din principalii corifei ai conservatorilor, și cu Take Ionescu, ministru în guvernul Lascăr Catargiu, fruntașii ardeleni au avut și o întîlnire publică — în cadrele unui banchet organizat de „Liga culturală" — cu V.A. Urechia, Barbu Delavrancea, generalul I.Em.Florescu, G.M.Lahovary, I.C.Boerescu, Nicolae Ionescu, Gh.Panu, Ionaș C.Grădișteanu, Petre Grădișteanu, G.C. Cantacuzino, Petre Poni, N.Blaremberg, și alții, oameni din toate partidele, preocupați însă în aceeași măsură de soarta fraților de peste hotare. În anul următor „Liga" va înființa și o nouă publicație ad-hoc, intitulată „Iridenta română" (14—29 noiembrie), prin care se va da un nou impuls acțiunilor patriotice.

* * *

În preajma deschiderii procesului, manifestațiile de solidaritate cu inculpații și, în același timp, de afirmare a puternicei conștiințe naționale a poporului român au luat o și mai mare

[1] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*. 1871—1884 II, București, 1927, p. 144.

amploare, la ele participînd întreaga țară. La 19 aprilie 1894 s-au organizat astfel întruniri patriotice în toate capitalele de județ — România avea atunci 32 de județe — precum și în alte orașe, la care au luat cuvîntul numeroși fruntași ai Ligii, oameni de cultură și luptători politici.

Punctul culminant al acestor manifestații s-a atins în ziua de 24 aprilie prin marele miting de la București, la care au participat delegați din toate județele și din toate orașele. Țara se mișca astfel de la un capăt la altul, cu toată energia, prin cei mai entuziaști dintre fiii săi[1]. La mitingul de la București au luat cuvîntul V.A. Urechia — care la 20 mai 1893 a fost ales președinte al „Ligii" în urma decesului lui Grigore T. Brătianu — Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea, care a vorbit și la Ploiești, Vintilă C.A.Rosetti, I.Cantacuzino, M.Săulescu. La Iași principalul discurs a fost rostit de istoricul A.D.Xenopol, autorul *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, alături de care au luat cuvîntul și profesorii N. Culianu, A.C.Cuza, G.Misail.

„Liga" a editat totodată, ca și în 1892, un nou ziar în număr mic, intitulat în mod simbolic *„Golgota"*, „organ al durerii poporului român (24 aprilie 1894). La „Golgota" au colaborat cu articole patriotice V.A.Urechia, foștii miniștri P.S.Aurelian, Gheorghe Vernescu, generalul G.Manu, fost prim-ministru, precum și poetul Alexandru Vlahuță cu poezia *Eroilor martiri*, care avea să fie reprodusă și în alte periodice.

O altă publicație ad-hoc a fost editată de „Comitetul național studențesc" sub titlul „Tinerimea română" (22 mai-20 iunie 1894), la care au colaborat, pe lîngă studenții inițiatori, și V.A.Urechia, B.P.Hasdeu, Delavrancea, Al. Vlahuță, Cincinat Pavelescu, cu toții stigmatizînd împilarea la care erau supuși românii de peste hotare. O energică atitudine a adoptat și revista „Vatra" condusă de I.L.Caragiale, George Coșbuc și Ioan Slavici, în paginile căreia Coșbuc a publicat poezia *In opressores* (nr. 9, 1894).

Numeroase secții ale „Ligii" au editat totodată diferite foi volante și manifeste, cele mai semnificative fiind manifestele publicate de secțiile de la Turnu Severin *(Liga culturală)* și Brăila *(19 aprilie 1894)*. O atitudine dintre cele mai dîrze au avut marile ziare românești ale timpului menționate în paginile anterioare, precum și cele din provincie ca „Lupta națională" și „Apărarea" (Brăila), „Dacia" (Galați), „Voința poporului" (Ploiești),

[1] Vezi numele tuturor oratorilor de la aceste întîlniri și ale delegaților la adunarea de la București în Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, p. 443–445.

„Mehedințul" (Turnu Severin), „Curierul român" (Botoșani) și altele, care, pentru atitudinea lor, au fost interzise de a pătrunde în Ungaria. Unele din acestea, pentru a scăpa de vigilența vameșilor, și-au schimbat numele pentru tirajele ce urmau să treacă frontiera, menținîndu-și astfel legăturile cu cititorii transilvăneni. „Românul" a adoptat în această perioadă numele de *Pruncul*, „Adevărul" pe cel de *Frăția* și *Veacul*, „Curierul român" s-a intitulat *Alegătorul român*, *Luceafărul* ș.a., fiecare din aceste pseudotitluri fiind întrebuințate pînă cînd erau descoperite și interzise, redacțiile respective făcînd atunci apel la altele.

Ca și la 1848, ca și în timpul luptei pentru Unirea Principatelor și al războiului pentru independență, ziarele și revistele românești de pretutindeni, indiferent de profilul și de culoarea lor politică și indiferent de frontierele politice, s-au manifestat astfel în mod solidar, dînd o puternică afirmare unității naționale.

La această mișcare, ca și la cele din trecut, și-au dat concursul și românii aflați în străinătate ca liber profesioniști, studenți, negustori sau funcționari, secțiile „Ligii" mobilizîndu-i și organizîndu-i pe toți într-un veritabil front de luptă națională. Prin acestea, ca și prin reprezentanții diplomatici ai României, s-a obținut și concursul unor importante periodice, dintre care unele aveau redacții sau corespondenți și la București. Mișcarea românească a fost reflectată și susținută astfel de principalele ziare franceze, în frunte cu „Le Temps," „Le Figaro", „Le Siècle", „La Libre Parole", „L'Époque", „La Justice", „Le Nord" și altele; o atitudine binevoitoare au avut și periodicele engleze „Times", „Daily News", „Daily Chronicle", „Pall Mall Gazette". Presa italiană, prin „Italia del popolo", „Gazetta Piemontese", „Gazetta di Torino", „Sera", „La Sveglia", „Il Parlamento" „Il Diritto", a îmbrățișat și ea din primul moment cauza națiunii surori. Diferite publicații belgiene ca „L'Indépendance belge", „La Reforme", „L'Étoile belge" și-au manifestat și ele compasiunea și simpatia pentru cei subjugați. Aceleași sentimente au fost exprimate și de ziarele slave din imperiul habsburgic, „Abas Narodna" (Praga), „Lidone Noviny" (Brno) și chiar de unele ziare germane ca „Deutsche Zeitung" (Viena)[1].

Conducătorii secțiilor „Ligii" de la Paris și Londra — George Moroianu, P.V.Cantilli, Ion T.Ghica, Marin Dumitrescu ș.a. — au organizat totodată și două mari mitinguri de protest la Oxford (5 martie 1894) și Sorbona (11 mai 1894), la care au participat

[1] Vezi pentru detalii George Moroianu, *op. cit.*, p. 146–162.

nu numai studenții de la cele două mari universități, ci și unii din cei mai celebri profesori ai timpului, ca filologul W.R.Morfill, filozoful I.W.Bridges, istoricul Ernest Lavisse, rectorul Sorbonei, Emile Picot și alții.

*

Procesul, contrar așteptărilor organizatorilor lui, n-a intimidat nici pe inculpați și nici pe susținătorii lor, ci, dimpotrivă, s-a transformat într-o impresionantă manifestație de solidaritate și afirmare românească, la care, ca și la manifestația revoluționară din 1849 de pe Cîmpia Libertății, au participat fruntași ai românilor de pretutindeni.

Baza ei populară au alcătuit-o miile de țărani și îndeosebi cei din regiunea Munților Apuseni, care timp de cîteva zile au invadat străzile Clujului manifestînd furtunos pentru cei acuzați. Pentru același scop au venit la Cluj și sute de studenți români atît de la universitățile din Budapesta și Viena, cît și de la cele din București și Iași. Încartiruiți în același hotel ca și acuzații, zi de zi, cît a durat procesul, studenții îi conduceau în cîntece și urale pînă la Tribunal. La proces a asistat și un mare număr de redactori și corespondenți ai tuturor marilor ziare românești de pe ambele versante ale Carpaților, precum și o delegație de avocați de la București trimisă de „Liga culturală", în frunte cu I.C. Grădișteanu, fost în mai multe rînduri deputat și senator, precum și doi stenografi. Grădișteanu a avut o largă contribuție nu numai la pregătirea juridică a apărării, ci, împreună cu Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, și la redactarea cuvîntării finale a lui Ioan Rațiu, rostită în numele tuturor acuzaților. Numeroși studenți și avocați și-au manifestat solidaritatea cu acuzații prin diferite articole de presă și mesaje.

Odată cu ziariștii români și-au făcut apariția la Cluj și numeroși reprezentanți ai ziarelor străine menționate mai înainte, care au relatat cu indignare modul cum au decurs dezbaterile — avocații apărători fiind siliți să se retragă din proces — și au relevat caracterul șovin al politicii guvernului de la Budapesta[1]. După ce acuzații — vorbind exclusiv în limba română — și-au arătat fiecare partea individuală pe care a avut-o în acțiunea solidară punct cu punct cu toate paragrafele Memorandului, expunerea cea mai vibrantă fiind a lui Vasile Lucaciu, a luat cuvîntul Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, care, vorbind în numele tuturor acuzaților și al întregului popor român, a declarat că inculpații români s-au transformat în decursul procesului din *acuzați în acuzatori*. Declarînd că *„existența unui popor nu se discută, ci se afirmă"*, Rațiu a precizat în continuare că „nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în fața juriului de la Cluj", fiindcă „plîngerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este și judecător și parte... Aceasta — a afirmat mai departe Rațiu — e o chestiune politică și de stat care rezultă dintr-un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteți osîndi ca indivizi, dar nu ne puteți judeca ca mandatari ai poporului... Faceți ce voiți! Nevinovați sîntem, dar d-voastră (jurații și judecătorii) sînteți stăpîni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care în această cauză (proces) este conștiința națională a poporului român. Nu sînteți d-voastră competenți să ne judecați, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat, și desigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osîndi odată mai mult și mai aspru decît v-a osîndit pînă acum... Declar prin urmare, în numele meu și al colegilor mei acuzați, că pentru cuvintele arătate *nu ne putem apăra*".

Adevăratul rechizitoriu rostit în acest proces nu a fost astfel al procurorului împotriva acuzaților, ci al lui Ioan Rațiu, în numele poporului român, împotriva guvernului opresor.

După expunerea lui Rațiu toți ceilalți inculpați au refuzat să mai ia cuvîntul, curtea cu jurați fiind silită astfel să intre în deliberare. Urmînd indicațiile date de guvern, jurații au dat la 25 mai un verdict afirmativ asupra tuturor membrilor comitetului care l-au însoțit pe Rațiu la Viena și care au contribuit la difuzarea Memorandului. Sentințele rostite de tribunal au fost următoarele: Vasile Lucaciu (5 ani închisoare de stat), Dr. Ioan Rațiu (2 ani), Gh. Pop de Băsești (1 an), Dimitrie Comșa (3 ani), Daniil P.Barcianu (2 ani și 6 luni), Nicolae Cristea (8 luni), Iuliu Coroianu (2 ani și 8 luni), Patriciu Barbu (2 luni), Teodor Mihali (2 ani și 6 luni), Aurel Suciu (1 an și 6 luni), Mihai Veliciu (2 ani), Rubin Patița (2 ani și 6 luni), Gherasim Domide (2 ani și 6 luni), Dionisie Roman (8 luni).

Recursurile au fost, evident, respinse, iar la 25 iulie au fost arestați pentru a fi întemnițați la închisorile din Vácz și Seghedin[1].

[1] George Moroianu, *op. cit.*, p. 146—162.

[1] Vezi pentru detaliile procesului I.P.P. (I. P. Papp), *Procesul Memorandului românilor din Transilvania*, Acte și date, Cluj, 1932, două volume; Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, op. cit. p. 195—370. Șerban Polverejan — N. Cordoș, op. cit.; M. Stoian, *Procesul unui proces*, București, 1978.

Adevăratul proces al Memorandului abia de acum avea să înceapă, însă, el fiind judecat, așa cum declarase Rațiu la Cluj, în fața marelui tribunal al opiniei publice europene. Numeroși publiciști, oameni politici și oameni de știință au stigmatizat sentința de la Cluj, văzînd în ea o adevărată monstruozitate. Glasul cel mai înalt al protestelor împotriva „Justiției" maghiare a fost glasul lui Georges Clemenceau, viitorul prim-ministru al Franței, al lui Paul Deschanel, viitor președinte al republicii franceze, Emile Flourens, fost ministru de externe cărora li s-au adăugat numeroși savanți de reputație mondială ca Ernest Lavisse, Henri Gaidoz, Luigi Palma, Cesare Cantu, Emile Picot, scriitori ca Giosue Carducci, Fr. Mistral, Leconte de Lisle, Emile Zola, ziariști ca Rochefort, G. Garreau, L. Santupéry, Roberto Fava, Felix Leseur, Jules Méline și alții. Cum o bună parte din aceștia au fost francezi, italieni, spanioli, V.A. Urechia, președintele Ligii, a adunat toate intervențiile (147 la număr), într-o broșură intitulată *Voci latine* (1894), care au făcut din cauza românească o cauză europeană. Portretele principalilor condamnați de la Cluj — Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Gh.Pop de Băsești — au fost expuse la Poșta Centrală din Paris, numeroase ziare, relevînd justețea luptei lor patriotice, consacrîndu-le articole elogioase[1].

Nicăieri acțiunea și procesul memorandiștilor nu s-au bucurat, cum era și firesc, de mai multă dragoste și de un mai adînc sprijin decît în România liberă, unde „Liga culturală" a făcut din susținerea condamnaților și a politicii lor o cauză a tuturor românilor. Pe lîngă protestele din presă și pe lîngă marile adunări patriotice, „Liga" a organizat și o vastă acțiune de sprijin financiar, bazat pe subscripții publice, ea luînd asupra ei întreținerea tuturor celor condamnați și a familiilor lor, iar unii din copiii acestora au fost aduși la București pentru continuarea studiilor. Pentru a releva și mai puternic sentimentul de solidaritate cu memorandiștii, numeroși intelectuali din România au vizitat în mod demonstrativ pe cei întemnițați. Printre aceștia sînt menționate familiile D.C.Grădișteanu, Virgil Arion, profesorul Ștefan Sihleanu de la Universitatea din București, împreună cu soția sa, Ștefan Perietzeanu-Buzău, casierul „Ligii culturale", Simion Mehedinți, Fulvia de Locotte din Craiova, Dr. Augustin Frățilă de la Galați și atîția alții.

România, prin „Liga culturală", făcea acum pentru transilvănenii condamnați ceea ce transilvănenii făcuseră la 1878 pentru războiul de independență, solidaritatea tuturor românilor funcționînd astfel în toate împrejurările. Protestul „Ligii", datorită lui V.A. Urechia, avea să fie adus în același an, în luna septembrie, și în fața Congresului Uniunii interparlamentare ce s-a ținut la Haga, regimul de opresiune ungar fiind stigmatizat și aici cu toată energia.

Protestele și agitațiile organizate în țară și străinătate de „Liga culturală", ca și atitudinea din ce în ce mai dîrză a maselor populare din Transilvania au determinat guvernul maghiar să propună împăratului grațierea celor condamnați, care au fost puși astfel în libertate la 15 septembrie 1895.

Lupta „Ligii culturale" — bazată pe solidaritatea poporului român — a sfîrșit astfel prin a învinge guvernul de la Budapesta, fruntașii memorandiști, în frunte cu I. Rațiu, continuîndu-și activitatea politică anterioară Memorandului, iar unii dintre ei, ca Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Dimitrie Comșa, Mihai Veliciu, au ajuns să vadă și marea zi a unirii Transilvaniei cu România.

Președintele adunării care a votat unirea a fost însăși memorandistul Gheorghe Pop de Băsești, întemnițatul din 1894.

Cît despre „Ligă" — numită în Transilvania, pentru ajutoarele acordate școlilor, bisericilor, ziarelor și revistelor, societăților culturale, *Mamaliga* — ea își va continua cu aceeași însuflețire activitatea începută la întemeiere. În 1896 va înființa marea publicație intitulată *„Liga română"*, consacrată românilor de pretutindeni, iar în 1914, îndată după declanșarea primului război mondial, își va schimba numele în „Liga pentru unitatea politică a românilor".

Ca președinte al „Ligii" a fost ales la 14 decembrie 1914 bătrînul Vasile Lucaciu, „leul de la Sisești", iar ca secretar general Nicolae Iorga. În comitet au fost aleși Barbu Delavrancea (vicepreședinte), Simion C.Mândrescu, Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Dr.C.Istrati, I.C.Grădișteanu, precum și Ștefan Bogdan, George Ranetti, Petre Lucaci (cenzori).

Cu acest comitet „Liga" va da cea mai aprigă dintre luptele sale: lupta pentru intrarea României în război pentru eliberarea Transilvaniei.[1]

[1] Vezi capitolul *Ecourile* (p. 307—370) din *Istoria Memorandului*.

[1] Vezi și: Vasile Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu Romînia*, Iași, 1978.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

XV

AFIRMAREA UNITĂȚII NAȚIONALE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

La începutul secolului al XX-lea mișcarea pentru afirmarea unității naționale dobîndește un caracter din ce în ce mai elocvent, ea devenind preocuparea majoră a tuturor organelor și forțelor de propulsie patriotică: a presei, a scriitorilor și artiștilor, a societăților culturale și a instituțiilor de învățămînt, a oamenilor de știință și a economiștilor, a organizațiilor și personalităților politice.

Activitatea patriotică a tuturor acestora ia în această perioadă un avînt pe cît de viguros, tot pe atît și de omogen; se întețesc manifestațiile comune, călătoriile de informații dintr-o parte într-alta a pămîntului românesc devin tot mai dese, frontierele politice artificiale dovedindu-se din ce în ce mai debile față de puternicul tumult al vieții românești. Din toate inimile românești se ridică strigătul pe care Octavian Goga avea să-l versifice atît de categoric:

„Avem un vis neîmplinit!"

Principalele reviste literare ale timpului — „Sămănătorul" (2 decembrie 1901, București), „Luceafărul" (1 iulie 1902, Budapesta, Sibiu), „Junimea literară" (1 ianuarie 1904, Cernăuți, Suceava), „Ramuri" (1 decembrie 1905, Craiova), „Viața românească" (1 martie 1906, Iași) — sînt reviste ale tuturor românilor, care înfățișează în paginile lor viața românilor de pretutindeni și reflectă atît prin preocupări cît și prin colaboratori, comuniunea spirituală românească în toată amploarea și trăsăturile ei. Ele dau glas deopotrivă atît vechii Românii, cît și Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și altor provincii românești. Viața acestora este cercetată și oglindită în mod organic, iar aspirațiile lor sociale și naționale îmbrățișate cu aceeași căldură. Printre colaboratorii celor mai

multe dintre ele întîlnim chiar de la început pe N. Iorga, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Ion Agârbiceanu, Șt.O. Iosif, Z. Bârsan, Emil Gârleanu, C. Sandu-Aldea, înfățișînd astfel întreaga mișcare literară contemporană. Bibliografiile lor reprezintă adevărate registre de inventariere exactă creațiilor literare, culturale și științifice ale timpului, relevînd unitatea și identitatea preocupărilor și năzuințelor lor[1].

Concomitent cu colaborarea la aceste periodice, N. Iorga a întreprins, începînd din 1899, și seria stăruitoarelor sale călătorii pe întreg pămîntul românesc de la Marea cea mare și pînă la izvoarele Tisei, care s-au concretizat în trei monografii consacrate românilor din provinciile dinafara frontierelor statului român: *Neamul românesc în Bucovina* (1905), *Neamul românesc în Basarabia* (1905), *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească* (1906).

Pe baza acestor călătorii și a numeroaselor documente descoperite în vechile mănăstiri și biserici românești, ca și în atîtea arhive europene — cuprinse în atîtea alte volume[2] N. Iorga avea să scrie apoi în limba germană, pentru cititorii și învățații străini, depășind vechea lucrare a lui A.D. Xenopol, cea dintîi sinteză a sa menită a înfățișa istoria tuturor românilor: *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (Istoria românilor în cadrul formațiunilor lor de stat, 1905). Sinteza lui N. Iorga, ca și cea a lui Xenopol, n-a fost însă numai o istorie a românilor din cadrul statului român, ci, așa cum o simțea conștiința sa și a poporului său, o istorie a românilor de pretutindeni, a „românilor" aflate pe întreg cuprinsul vechii Dacii.

Odată cu substanțialele scrieri a lui N. Iorga avea să apară și primul volum de *Poezii* al lui Octavian Goga 1905, pentru a vesti biruința unui neam „ce-așteaptă demult o dreaptă sărbătoare". Niciodată pînă atunci poezia patriotică românească nu găsise accente mai zguduitoare pentru a înfățișa „cîntarea pătimirii noastre", și totodată „înfricoșatul vifor al vremilor răzbunătoare". Academia Română, la propunerea lui Titu Maiorescu, s-a cinstit

[1] N. Iorga, *O luptă literară* — Articole din „Sămănătorul" — vol. I, Vălenii de Munte, 1914; idem, vol. II, 1916; Dan Smântânescu, *Mișcarea sămănătoristă* — Studiu istoric literar cu o prefață de N. Iorga, București 1933; Ion Breazu, *Povestitori ardeleni și bănățeni pînă la Unire*, Cluj, 1939; D. Micu, *Început de secol. 1900—1916. Curente și scriitori*, București, 1970; Mihail Triteanu, *Luceafărul* — bibliografie, București, 1972; Florea Firan, Marta Mitran, *Ramuri — bibliografie*, București, 1972.

[2] Vezi B. Theodorescu, N. Iorga, bibliografie, București, 1976.

pe sine însuși acordînd poetului transilvănean cel mai mare dintre premiile sale: premiul Năsturel-Herăscu. În timp de numai cîțiva ani volumul s-a retipărit de patru ori, el fiind considerat pretutindeni purtătorul de cuvînt al patriotismului român.

Îndată după premierea volumului lui Goga, a întreprins o călătorie în Transilvania și C. Stere, rector în acel timp al Universității din Iași și director al revistei „Viața românească", pentru a cunoaște personal pe poetul despre care scrisese și el un amplu studiu, vizitînd cu această ocazie[1], pe lîngă Sibiul unde locuia Goga, și Aradul, precum și marile sate românești Sălișteă, Orlat, Rășinari, Pecica. Impresiile sale de călătorie intitulate *Patru zile în Ardeal* au fost publicate în „Viața românească"[2] și apoi într-o broșură aparte. Deși considerate simple impresii de drum, notele lui Stere înfățișau în mod concludent viața culturală și economică din Transilvania și schițau totodată portretele unor cărturari reprezentativi ai epocii.

Atît N. Iorga cît și O. Goga, pe lîngă colaborarea la revistele amintite și pe lîngă operele menționate, au înființat fiecare și cîte o publicație proprie, preocupate intens de ideea unității naționale. N. Iorga va edita astfel, începînd de la 10 mai 1906, ziarul bisăptămînal *„Neamul Românesc"* — transformat mai tîrziu în cotidian — iar Octavian Goga la Sibiu, la 1 ianuarie 1907, revista *„Țara noastră"*. Prin însăși titlurile lor, cele două periodice indicau calea pe care aveau să meargă, ca și țelurile urmărite.

Comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, săvîrșită în vechiul său lăcaș de la Putna, a oferit atît poporului cît și scriitorilor și istoricilor români de pretutindeni prilejul fericit al unei noi manifestații consacrate unității naționale. În amintirea voievodului, pe lîngă pelerinajul de la Putna, la care, ca și în 1871, au participat români de pretutindeni, s-au publicat totodată și numeroase poezii și scrieri istorice alcătuite de unii din cei mai apreciați istorici și scriitori ai timpului: N. Iorga *(Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc* — 1904); *Șt. O. Iosif (Din zile mari, poem istoric,* 1905); O. Goga *(De la noi,* închinare lui Ștefan cel Mare, 1904); la marea sărbătoare, pe lîngă cîntecele celor doi poeți, Ardealul era prezent și cu o culegere de bucăți folclorice *(Tradiții, legende, balade și colinde despre Ștefan cel*

[1] Vezi C. Șărcăleanu, *Cîntarea pătimirii noastre,* în „Viața românească" 1906, nr. 1, p. 50—77.

[2] „Viața românească", 1906, nr. 4 (iunie), p. 87—101; nr. 5 (iulie), p. 263—277; nr. 6 (august), p. 425—442; 1907, nr. 1 (ianuarie), p. 75—85; nr. 2 (februarie), p. 297—309.

Mare), adunate de învățătorul mureșan Teodor A. Bogdan, mărturie populară a adîncilor legături pe care voievodul Moldovei le-a avut cu Țara Ardealului, al cărei răsărit și nord s-au aflat tot timpul sub dominația sa.

În primul deceniu al secolului al XX-lea alte două evenimente au reunit la un loc întreaga floare a intelectualității române: adunarea generală a „Astrei" la Sibiu în 1905, aniversarea a 25 de ani de existență a „Reuniunii de muzică" și apoi, în 1906, expoziția jubiliară de la București. Cu prilejul adunării de la Sibiu (1/14 august) s-au inaugurat, în cadrul unor însuflețite serbări, Muzeul etnografic și Biblioteca „Astrei", ambele fiind realizări de o necontestată importanță. Cu prilejul aniversării „Reuniunii de muzică" a fost interpretată de către artiști români opera *Moș Ciocîrlan*, compoziție a bucovineanului Tudor Flondor. Cu aceeași ocazie s-a jucat și drama romantică a lui Vasile Alecsandri *Fîntîna Blanduziei*, din distribuție făcînd parte și Zaharia Bârsan, și s-a recitat de către actrița Marioara Voiculescu de la București patriotica poezie a lui Alexandru Davila: *Balada strămoșilor*. O surpriză și o mare încîntare a provocat apariția corului *Carmen* de la București, dirijat de maestrul D. Kiriac, care a oferit ascultătorilor cîntece din toate ținuturile românești.

Timp de cîteva zile Sibiul a cunoscut o adevărată simfonie a energiei, a muncii, a culturii și a artei românești de pretutindeni.

La serbări au participat, pe lîngă fruntașii ardeleni — Ion Meșianu, mitropolitul ortodox al Transilvaniei, Victor Mihaly de Apșa, descendent din vechea nobilime românească maramureșană, mitropolitul Blajului, Iosif Sterca Șuluțiu președintele „Asociațiunii", Iosif Vulcan, Corneliu Diaconovici, Partenie Cosma, Ilarion Pușcariu, Ioan Micu-Moldovanu, Augustin Bunea, Virgil Onițiu, Andrei Bârseanu, Octavian Goga, O.C. Tăslăuanu, Ioan Lupaș — și numeroși fruntași de peste Munți, în frunte cu N. Iorga, Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Emil Costinescu, C.C. Arion, Gh. Misail, președintele societății „Transilvania", dr. Const. Istrati și atîția alții[1].

În anul următor, în zilele de 27—29 august, transilvănenii au întors vizita fraților lor de peste Carpați, participînd la serbările expoziției de la București cu numeroase delegații de intelectuali și țărani, și totodată cu zeci de coruri conduse de renumiții dirijori și compozitori muzicali: Gheorghe Dima, Ioan Vidu, Timotei Popovici, Nicolae Firu. Cele mai numeroase delegații au fost ale

[1] Vezi N. Iorga, *Serbările din Sibiu,* în „O luptă literară", II, p. 25—70.

Sibiului, Brașovului, Aradului și Lugojului, în fruntea cărora s-au aflat Miron Elie Cristea, viitorul patriarh al României, Partenie Cosma, Octavian Goga, Virgil Onițiu, Aurel Mureșianu, precum și deputații Coriolan Brediceanu, Nicolae Oncu, Ioan Suciu, George Popovici, Ștefan Petrovici, Ștefan Ciceo Pop. Alături de aceștia au participat la serbări foștii memorandiști Teodor Mihali și Gherasim Domide. La manifestațiile artistice din capitala României — unde s-au organizat și două pavilioane de artă populară transilvăneană și bucovineană — s-au impus îndeosebi corurile din Sibiu, Brașov, Lugoj, Beiuș, Oravița, Reșița, Ocna Sibiului, Orăștie, Oradea, Sălișteа.

Corurile bănățene — 12 la număr — au totalizat peste 800 de cîntăreți, iar cele transilvănene — 13 în total — aproape 1000. La intrarea pe teritoriul României, toate aceste coruri au fost întîmpinate cu discursuri, flori și nesfîrșite ovații, primirea lor fiind cea a unor adevărați frați.

Numeroase alte coruri au cuborît din Bucovina, de la Suceava și Rădăuți, conduse de Filaret Doboș, președintele societății „Dacia", care a adus la București și 2000 de țărani[1].

Producția corală de la Arenele Romane, la care au cîntat zeci de coruri din toate cuprinsurile românești dirijate de o singură baghetă — a lui D. Kiriac, președintele societății „Carmen" — a fost cea mai grandioasă manifestație patriotică și artistică pe care o văzuse pînă atunci capitala României. Piesele care s-au bucurat de cel mai răsunător succes au fost *Deșteaptă-te române*, *Pui de lei*, *Trei culori*, *Pe-al nostru steag*. Ele nu erau numai ale unui oraș sau ale unei provincii, ci ale întregului popor român din toate cele patru puncte cardinale.

Cele 25 de coruri ardelene și bănățene care au participat la manifestațiile de la București au fost premiate cu diferite „diplome de onoare" sau „mari diplome de onoare" și „medalii de aur", dirijorii au fost decorați cu „diplome de laudă" și „medalii de aur", iar președinții formațiunilor corale cu ordinul „Coroana României"[2].

Societatea culturală a Bucovinei a publicat cu această ocazie și o lucrare intitulată: *Românii din Bucovina*.

[1] C. Loghin, *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, La 80 de ani — istoric și realizări*, Cernăuți, 1943, p. 237.

[2] Vezi Ion Iliescu, *Corul de la Orăștie*, Orăștie, 1968, p. 110; *Reuniunea de cîntări „Hilaria" din Oradea*, Oradea, 1975 (coordonator „Ioan Chira), p. 141—142.

Presa de pe ambele versante ale Carpaților a subliniat cu un vibrant entuziasm marele tîlc al venirii fraților la frați. „Neperitoare și nesterse — scria ziarul «Țara» din București — vor rămîne în inima fiecărui român aceste zile măreațe, care au reunit la un loc toată suflarea românească, căci dacă n-au fost [prezenți] cu toții în sensul real al cuvîntului, au fost cu toții cu inima și gîndul aci, în aceste momente de înălțare națională"[1]. Ziarul „Tribuna" de la Arad ținea și el să precizeze că „noi toți acești români (români din Transilvania — V.N.) numai politicește sîntem despărțiți de frații din România. În vinele noastre curge același sînge, vorbim aceeași limbă, avem aceeași credință și aceleași obiceiuri". În încheiere, „Tribuna" afirma: „Dacă a fost mare și pînă acum dorul de a vedea România, de aici încolo pe toți are să ne muncească acest dor"[2].

În revista „Viața literară", criticul ardelean Ilarie Chendi scria: „A fost o culme a istoriei noastre contemporane în producțiile acestor coruri, în acea atingere înduioșătoare a flamurilor, în acea îmbrățișare frățească între fiii răzleți ai diferitelor provincii. Pentru moment poate nu ne dăm destul de lămurit seama de importanța evenimentului; căci prea sîntem surprinși, prea au venit toate pe neașteptate. Dar roadele acestor manifestări pot fi dintre cele mai hotărîtoare pentru soarta noastră în viitor"[3].

Cele mai puternice accente pentru comentarea evenimentului le-a găsit însă istoricul A.D. Xenopol, care a afirmat că venirea la serbările expoziției a transilvănenilor, bănățenilor și bucovinenilor „este de o nespusă însemnătate pentru poporul român", fiindcă aceștia au venit „pentru a îmbrățișa pe frații lor, pentru a-i cunoaște de aproape, a le auzi graiul și cîntecul. Au venit — preciza Xenopol în continuare — nu sporadic și individual, ca oaspeți străini, ci ca o parte din popor; căci au vrut ca popor să-și încălzească sufletul la razele unei gîndiri comune. Nu au venit transilvănenii, bănățenii și bucovinenii să ne salute, ci o parte din Banat, o parte din Transilvania, o parte din Bucovina s-au desprins din

[1] „Țara", București, 1906, nr. 1114 (articolul *Oaspeții bănățeni și ardeleni în Capitală)*; a se vedea și ziarele „Voința națională", 1906, 27 august; „Neamul românesc", 1906, nr. 33 (N. Iorga, *Întîia zi a serbărilor românimii*; „Dimineața", 1906, nr. 921 *(Zile memorabile)* ș.a.

[2] „Tribuna", Arad, 1906, nr. 164 (articolul *Sărbătoarea serbărilor)*, Vezi și „Poporul român" (Budapesta), 1906, nr. 113; „Familia, Oradea, 1906, p. 393 *(Mari serbări muzicale la București)*; „Libertatea", Orăștie, 1906, nr. 37 *(Ardeleni și bănățeni)*, nr. 44 *(Un vis)*.

[3] Ilarie Chendi, *Puterea Cîntecului*, în „Viața literară", 1906, nr. 36 (semnat Gh. Dumbravă).

ele și au trecut granițele cele făurite de oameni, pentru a se contopi un moment cu întregul mai cuprinzător din care fac parte... Ce este această mișcare a fraților noștri — se întreba în încheiere autorul *Istoriei românilor din Dacia Traiană* — decît un pas, încă unul, făcut spre închegarea unității naționale?... Îmboldirea românilor spre viața comună va rămîne (astfel) ca un pas cîștigat spre această mare și spornică îndrumare; va fi o treaptă suită, pe scara veciniciei, spre cerul întrevăzut de atîta timp de poporul român"[1].

La începutul celui de al doilea deceniu al secolului, au avut loc alte două evenimente menite să confirme că mișcarea culturală românească, oricare ar fi fost și oricum s-ar fi desfășurat elementele ei locale, devenise una și că în preajma declanșării primului război mondial, scriitorii, istoricii, artiștii și oamenii de știință români acționau în comun pe o scenă care nu mai era a unei provincii oarecare, ci a tututor românilor. Aceasta a confirmat-o, pe de o parte, seria șezătorilor literare organizate de „Societatea scriitorilor români" din București — înființată în anul 1909 cu participarea literaților români de pretutindeni — în Bucovina și Transilvania, iar pe de alta serbările organizate la Blaj — orășelul care concretiza tradițiile eroice ale lui Inochentie Micu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu — în zilele de 14/27 — 17/30 august 1911, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" și a adunării generale anuale a „Societății pentru fond de teatru român".

Șezătorile scriitorilor, inițiate de N. Iorga în 1906 și incluse apoi, după înființarea ei, și în programul de activitate al „Societății scriitorilor români", reprezentau un element nou în mișcarea literară și urmau să aibă un viitor dintre cele mai strălucite. În toamna anului 1909 astfel de șezători, cu participarea unor tineri scriitori ca Emil Gârleanu — președintele societății — M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, D. Anghel, Cincinat Pavelescu, avuseseră loc la Craiova, Galați, Piatra Neamț, Botoșani și ele înregistraseră, prin noutatea și prin valoarea protagoniștilor lor, succese dintre cele mai rare.

În 1911, au urmat apoi șezătorile din Bucovina, organizate de scriitorii grupați în jurul revistei „Junimea literară" — George Tofan, Ion Nistor, Liviu Marian, George Rotică — la care au participat M. Sadoveanu, E. Gârleanu, Cincinat Pavelescu, Șt. O. Iosif, Caton Theodorian, Ion Minulescu, D. Anghel, A. de Herz,

[1] „Arhiva societății științifice și literare din Iași", 1906, nr. 11, p. 480—482 *(Expoziția și ideea unității naționale)*.

primiți pretutindeni — la Suceava, Cîmpulung, Cernăuți, Rădăuți — ca niște voievozi ai literaturii romîne.[1]

La 18 februarie/3 martie 1911, dînd urmare invitației revistei „Luceafărului", la care toți erau colaboratori, grupul de scriitori români ce vizitaseră Bucovina — fără participarea lui M. Sadoveanu, însă, Șt.O. Iosif și D. Anghel, care, spre regretul tuturora, nu putuseră veni, dar cu adaosul lui Corneliu Moldovanu, D. Nanu, Victor Eftimiu, și al actriței Maria Filotti — se îndrepta pe valea Oltului spre Sibiu, unde la 20 februarie/5 martie urma să aibă loc o nouă șezătoare. La șezătoare aveau să participe, evident, și scriitorii din acest oraș, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Maria Cunțan, O.C. Tăslăuanu. „Niciodată, ca la șezătoarea de la Sibiu — avea să scrie Emil Gîrleanu — nu s-au adunat atîția scriitori la un loc."[2]

Sibiul, unde se afla o puternică societate românească, și unde activau cele mai prestigioase instituții românești — Mitropolia, „Asociațiunea", Banca „Albina" — a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a face scriitorilor de peste Carpați, considerați ca vestitori ai libertății, o primire cît mai strălucită, iar aceștia, la rîndul lor, au manifestat, rămînînd la Sibiu timp de 4 zile, o vie afecțiune și un entuziast interes pentru întreaga viață românească sibiană. S-au făcut vizite protocolare la toate personalitățile românești conducătoare, s-au cercetat instituțiile și redacțiile locale și s-a căutat contactul cu toți cei care puteau contribui la afirmarea culturii naționale, printre aceștia aflîndu-se și istoricii Ioan Lupaș și Silviu Dragomir.

Șezătorii i-a urmat un banchet de peste 100 persoane, cu toasturi rostite de Octavian Goga și Cincinat Pavelescu, iar seara un bal la care, pe lîngă frumoasele porturi din Săliște și Rășinari, doamnele și domnișoarele purtau costume din toate ținuturile românești. După ascultarea poeziei *României*, s-a putut vedea astfel o *Românie a porturilor și a cîntecelor naționale;* România imaginei tuturor românilor. Manifestațiile s-au încheiat cu luarea inițiativei de a se ridica la Sibiu un bust al lui Eminescu.

„Ziua de 5 martie — avea să scrie revista «Luceafărul» — va rămîne în istoria noastră culturală ca o zi de sărbătoare ce va însemna zorile unor îndemnuri noi pentru întruparea visului atît de scump nouă tuturora: *înfrățirea sufletului românesc în simțire și*

[1] Vezi pentru detalii: Emil Gârleanu, *Priveliști din țară. Schițe. Însemnări*, București, 1915, p. 163—166.
[2] *Ibidem*, p. 179.

în gîndire"[1]. Înfrățirea subliniată de revista sibiană nu însemna altceva decît realizarea Unirii tuturor românilor, conștiința deplinei unități naționale. „Șezătoarea de la Sibiu — scria și ziarul «Tribuna» de la Arad — a fost o splendidă manifestare a vieții culturale românești, *cum la noi n-a mai fost alta* (subl. ziarului). Niciodată nu s-au strîns atîția scriitori la un loc pentru ca prin graiul lor să pătrundă în sufletul mulțimii, pe care, în parte, îl cuceriseră aici prin scrisul lor."[2]

La 18/30 aprilie s-a organizat, din inițiativa ziarului „Tribuna", o nouă șezătoare la Arad. Scriitorilor care au participat la șezătoarea de la Sibiu li s-a adăugat aici și Al. T. Stamatiad — lipsind însă Caton Theodorian, A. Mîndru și Maria Cunțan. Pe lîngă numeroșii intelectuali și meseriași arădani, la această șezătoare au venit și musafiri din Timișoara, Oradea, Cluj, Brad, Orăștie, Blaj, Sibiu. Prima șezătoare și-a produs astfel efectul asupra întregii Transilvanii și a Banatului.

Partea patriotică a șezătorii — deschisă de astă dată de Cincinat Pavelescu — a fost reprezentată de vibrantele poezii ale lui Goga: *Noi, Oltul, Cosașul, Un om,* care întruchipau întreagă durerea fraților robiți, de *Închinarea lui Ștefan cel Mare,* rostită de Corneliu Moldovanu, și de oda consacrată de Cincinat *Lui Eminescu.*

„Prin venirea ei aici — avea să scrie «Tribuna» — Societatea scriitorilor români a lărgit granițele culturii românești pînă aproape de Tisa, fiindcă domeniul firesc de expansiune al culturii și literaturii românești nu coincide cu hotarele (politice) ale României. În toate ținuturile românești, pretutindeni unde se vorbește românește, ea își găsește dreptul ei firesc la viață."[3]

Punctul culminant al acestei categorii de manifestații aveau să-l atingă serbările de la Blaj ale semicentenarului „Asociațiunii" — considerate ca un „triumf al culturii românești" — la care au luat parte, ca și în 1905 la Sibiu — semn că lucrul se încetățenise puternic — cărturarii români de pe amîndouă laturile Carpaților, și alături de ei, dînd adunării un adevărat caracter național, peste 30 000 de țărani veniți de pretutindeni.

Dintre ardeleni au participat ambii mitropoliți, Mețianu și Mihaly, toți episcopii, Ioan Pap (Arad), Miron Cristea (Caransebeș),

[1] „Luceafărul", 1911, nr. 6.
[2] „Tribuna", 1911, 23 febr. / 8 martie.
[3] „Tribuna", 1911, nr. 86, 20 aprilie / 3 mai.

Vasile Hosu (Lugoj), Demetriu Radu (Oradea), Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, Partenie Cosma, Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș, Alexandru Ciura, Octavian Goga, O.C. Tăslăuanu și numeroși alții. De la București au venit N. Iorga, I. Gh. Duca, viitorul prim-ministru, și scriitorii I.L. Caragiale, George Coșbuc, Șt.O. Iosif, Victor Eftimiu, George Ranetti, artiștii Aristița Romanescu, Petre Liciu, profesorii Ioan Bianu, Simion Mehedinți, Gh. Munteanu-Murgoci.

Dezbaterile adunării — dedicate problemelor generale ale culturii românești văzute prin prisma „Asociațiunii" — au fost ridicate la un înalt nivel prin conferința lui Octavian Goga despre „Literatura românească din veacul al XIX-lea", poetul făcînd o vibrantă expunere asupra literaturii tuturor românilor din secolul anterior — relevînd îndeosebi creația lui V. Alecsandri și M. Eminescu. Programul artistic s-a inspirat și el din istoria și eposul neamului, uvertura festivă fiind consacrată lui Ștefan cel Mare, iar opera transcriind legenda Mănăstirii Argeșului, ambele fiind compoziții ale lui Iacob Mureșianu. Alături de partea istorică a fost prezentată apoi o sugestivă suită de arii poporale armonizate de Tiberiu Brediceanu, Gheorghe Dima, Iacob Mureșianu.

Pentru concretizarea muncii ambelor societăți și totodată a nivelului puterii de creație artistică a țăranului și meseriașului român, conducătorii serbărilor au organizat și o mare expoziție împărțită în trei secții: istorică, industrială, agricolă. Expoziția avea să se completeze cu un fastuos cortegiu etnografic, menit să releve farmecul costumelor populare de pe Tîrnave, al dansurilor și al tradițiilor străvechi, al vieții sătești în toată amplitudinea ei.

Punctul culminant al manifestațiilor l-a reprezentat zborul lui Vlaicu, efectuat în ziua a doua a lucrărilor adunării (16/29 august) între orele 17—19. „Minunea" a umplut de mîndrie toate sufletele românești adunate pe Cîmpia libertății, care vedeau în geniul tînărului zburător însăși geniul neamului menit să se înalțe pe propileele eternității. În Europa atunci nu zburau decît cîțiva visători — și unul dintre ei era român.

Timp de trei zile geniul românesc a strălucit astfel la Blaj în toată plenitudinea sa, îndreptățind speranța în realizarea celor mai înalte idealuri patriotice. „Zilele de la Blaj — scria ziarul «Tribuna» la 30 august — vor rămîne unul din marile semnale de lumină, arătîndu-ne mereu cărarea ce avem să urmăm, căci aceste zile ne-au dat deplină, ca niciodată în trecut, *sinteza vieții noastre naționale*... Slăvite să rămînă aceste zile pentru totdeauna, slăvit pămîntul care le-a ocrotit. Unitatea noastră sufletească nu și-a

găsit niciodată o expresie mai minunată decît în aceste zile." „Serbările de la Blaj — afirma ziarul «Adevărul» de la București la 31 august — au constituit fără îndoială cea mai impozantă manifestațiune românească din viața zbuciumată a obijduiților noștri frați. Ea a întrecut în grandoare și dimensiuni însăși măreața adunare de pe Cîmpul libertății din 1848... Toți cei de față — scria în continuare autorul articolului — au avut impresia puternică a unui popor de o vitalitate fără seamăn, de o deșteptare a minții și a sufletului, care îl fac irezistibil oricărui atac în contra ființei și naționalității sale."[1]

Întors la București, N. Iorga — care a fost împiedicat de autorități să ia cuvîntul — a publicat elocventa broșură intitulată *Însemnătatea politică, culturală și literară a serbărilor de la Blaj*, arătînd că în esența ei cultura românească e „una". El a publicat în același timp în colecția „Informații pentru membrii Ligii culturale" cuvîntările oficiale rostite la Blaj de Andrei Bârseanu, președintele „Asociațiunii", care a făcut istoricul celor 50 de ani de activitate culturală și patriotică ai societății, de mitropolitul Mețianu, de Vasile Goldiș și de alți oratori.

Glasurile transilvănenilor — glasurile speranței și ale unității — au răsunat astfel și de o parte și de alta a Carpaților, vestind pretutindeni apropierea marei sărbători a biruinței românești.

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

[1] Vezi pentru detalii *Serbările de la Blaj — 1911 — o pagină din istoria noastră culturală*, Blaj, 1911, 450 p.

XVI

ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914—1918)

Primul război mondial — războiul dintre cele două mari grupări politice și militare antagonice ale timpului, Tripla Înțelegere, redusă apoi numai la Puterile Centrale, și Antanta — a pus României, legată din 1883, de teama unor conjuncturi politice neprielnice, printr-un tratat de alianță defensivă cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, o problemă din cele mai complicate: cu cine să meargă și de ce? Cu Germania și Austro-Ungaria, cu care, în mod oficial, prin semnătura regelui Carol I, dar fără cunoștința Camerei și a Senatului, era aliată, sau cu puterile Antantei (Franța, Anglia și Rusia), care fuseseră atacate de cele dintîi și care făceau stăruitoare eforturi și presiuni diplomatice pentru a ne obține concursul? Cu tot tratatul ce exista între România și Puterile Centrale — tratat cunoscut și semnat, pe lîngă rege, numai de primii miniștri și miniștrii de externe — nimeni nu uitase și nimeni nu putea uita că sub stăpînirea Austro-Ungariei se afla jumătate din teritoriul românesc — Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina — și totodată peste 4 milioane de români care protestau necontenit împotriva regimului de exploatare și deznaționalizare la care erau supuși, și care își manifestaseră în atîtea rînduri, prin toate mijloacele, dorința de a se uni, pe baza conștiinței unității naționale, cu frații lor din țara liberă.

Desfășurarea istoriei românești dovedise cu prisosință forța acestei aspirații, și nimeni nu se îndoia nici de îndreptățirea și nici de inevitabila ei realizare. La 1848 ea fusese afirmată în mod categoric pe Cîmpia libertății de la Blaj: *Noi vrem să ne unim cu Țara.*

Cum s-ar fi putut propune astfel țării un război alături de Austro-Ungaria, care n-ar fi însemnat, în ultima instanță, decît o consolidare a robiei atîtor milioane de români și totodată o renunțare fățișă la mîndrul nostru ideal național?

Şi fiindcă lucrul nu era într-adevăr posibil, în Consiliul de Coroană, convocat de regele Carol I, ce s-a ţinut la 21 iulie / 3 august 1914 la Sinaia pentru a fixa atitudinea României, propunerea regelui de a se pune în aplicare tratatul încheiat în 1883 şi a ataca Rusia a fost respinsă în unanimitate de toţi cei prezenţi, membri ai guvernului şi exponenţi ai opoziţiei — cu excepţia lui P.P. Carp — fiindcă, aşa cum a arătat primul ministru Ion I.C. Brătianu, de acord şi cu reprezentanţii partidelor de opoziţie, Take Ionescu şi Al. Marghiloman, „dacă este cu putinţă — citäm pe primul ministru — a nu te preocupa de opinia publică, în ceasurile hotărîtoare ale vieţii naţionale nu poţi să treci peste ea. În ceasul de faţă nu poţi face războiul decît cînd conştiinţa naţională îl aprobă. Or — a afirmat primul ministru cu energie — ea îl respinge".

Regele a fost silit deci să renunţe la planurile sale şi să accepte soluţia Consiliului, care, pentru a nu brusca prea mult pe bătrînul suveran, a preconizat deocamdată neutralitatea.

Prin aceasta se abandona mai întîi vechiul tratat de alianţă cu Germania şi Austro-Ungaria, care nu ne obliga de altfel să luăm armele decît în cazul că acestea ar fi fost atacate, şi nu dacă ele, cum s-a întîmplat atunci, ar fi fost agresoare, şi totodată se dobîndea posibilitatea de a ne orienta către singura politică acceptată de conştiinţa obştească: cea a realizării idealului naţional. În limbajul timpului, deşi poporul român avea şi alte aspiraţii, aceasta însemna luptă deschisă pentru eliberarea Transilvaniei, cu toate părţile ei, şi a Bucovinei. Neutralitatea a fost concepută astfel numai ca o soluţie provizorie, însăşi propunătorii ei neconsiderînd-o durabilă.

Lucrurile s-au relevat ca atare îndată după Consiliul de Coroană prin acţiunea diplomatică secretă a guvernului, care, chiar în luna următoare, a încheiat un tratat cu Rusia, prin care aceasta recunoaştea României, în schimbul unei neutralităţi binevoitoare, dreptul de a ocupa teritoriile revendicate (18 septembrie / 1 octombrie)[1] — tratat cunoscut şi de regele Carol, care avea să moară la 27 septembrie / 10 octombrie[2]. Ion I.C. Brătianu urma să angajeze apoi tratative secrete cu guvernele Franţei, Angliei, Rusiei şi Italiei pentru intrarea României în război, toate aceste guverne avînd să recunoască drepturile legitime ale României[3].

[1] C. Kiriţescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, în „Viaţa românească", 1940, nr. 4, p. 8—9.
[2] I.I.C. Brătianu, *Discurs rostit în şedinţa Camerei din 16—17 dec. 1919*.
[3] C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 16—42.

Intrarea imediată în război alături de Puterile Antantei a fost cerută de principalii reprezentanţi ai opoziţiei, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, N. Iorga, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu, precum şi de toate societăţile patriotice în frunte cu „Liga pentru unitatea culturală a românilor", care au indicat politicii României un singur ţel: unirea cu fraţii din Transilvania şi Bucovina. În această mare acţiune un rol important, cum era şi firesc, l-au jucat şi numeroşi transilvăneni, scriitori, oameni politici şi publicişti, care, împiedicaţi de a se manifesta acasă, au fost siliţi să se refugieze la Bucureşti, unde s-au integrat cu însufleţire în lupta pentru eliberarea fraţilor robiţi. Printre cei refugiaţi chiar din primele săptămîni ale războiului au fost bătrînul luptător Vasile Lucaciu, poetul Octavian Goga, profesorul Onisifor Ghibu, Octavian C. Tăslăuanu, directorul „Luceafărului", Vasile C. Osvadă, redactorul revistei „Tovarăşia", Const. Bucşan, Iosif Schiopul şi Gheorghe Pop (Ghiţă), foşti redactori la „Tribuna", Aurel Esca şi Iuliu Enescu, publicişti economişti (Sibiu), Sebastian Bornemisa, directorul revistei „Cosînzeana" (Orăştie), Avram Imbroane, redactor la ziarul „Drapelul" (Lugoj), Cassian R. Munteanu, redactor la ziarul „Românul", şi alţii.

La Bucureşti şi în largul ţării, refugiaţii aveau să se întîlnească apoi cu atîţia din cei care îi precedaseră pe acest drum, în special profesori şi negustori, ce împînziseră întreaga ţară, iar unii dintre ei deţineau importante funcţii în învăţămînt şi în administraţia de stat. Amintim dintre aceştia pe Simion Mandrescu şi Ioan Ursu, profesori la Universităţile din Bucureşti şi Iaşi, pe I. Brînzeu, prefect al judeţului Argeş, pe Leonte Moldovanu, deputat de Brăila, pe profesorii secundari Gh. Bogdan-Duică, Gh. Popa-Lisseanu, I. Clinciu, Solomon Haliţa şi numeroşi alţii, care de atîţia ani militau pentru idealul naţional. Acum sosise vremea înfăptuirii sale[1].

Aceeaşi cale au luat-o şi diferiţi profesori şi publicişti bucovineni, în frunte cu Ioan Nistor, Ion Grămadă, fost redactor la „Viaţa nouă" de la Cernăuţi, George Tofan („Junimea literară"), Emilian Slusanky („Gazeta Bucovinei"), George Rotică, D. Marmeliuc D. Moldovean (Rădăuţi).

Prezenţa la Bucureşti a atîtor refugiaţi ardeleni, bănăţeni şi bucovineni, care vor acţiona uniţi, a dat un puternic impuls luptei

[1] Vezi, pentru detalii, Vasile Netea, *Lupta emigraţiei transilvănene pentru desăvîrşirea unităţii de stat a României*, în „Studii" — revistă de istorie, 1968, n. 6, p. 1145—1163.

pentru eliberarea ținuturilor robite, ea fiind astfel o luptă a tuturor românilor. Pe cît se închideau mai neînduplecat lacătele glasurilor și manifestațiilor celor rămași acasă, dintre care cei mai mulți au fost trimiși pe front sau aruncați în închisori, cu atît creșteau mai nestăvilit protestele celor refugiați în „țară" și chemările lor înflăcărate pentru trecerea Carpaților. „Liga pentru unitatea *culturală* a tuturor românilor", care de aproape un sfert de veac fusese în fruntea luptei pentru apărarea, luminarea și întărirea celor oprimați, se transformă la 14 decembrie 1914 în „Liga pentru unitatea *politică* a tuturor românilor", mărturisind astfel în mod fățiș ceea ce atîta timp a trebuit să manifeste numai prin mijloace culturale. Noul ei comitet, prin formația lui, era el însăși o expresie a unității naționale. Ca președinte a fost ales astfel veneratul Vasile Lucaciu, simbol al Transilvaniei robite, ca vicepreședinte Barbu Delavrancea, ca secretar general Nicolae Iorga, casier Simion C. Mândrescu, iar ca membri în comitet Nicolae Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, I. Grădișteanu, Octavian Goga[1]. Fiecare dintre ei reprezenta un capitol din luptele duse pînă atunci pentru apărarea românilor robiți, și fiecare se angajase în noua luptă cu toată însuflețirea și energia.

La 16 decembrie 1914 se dădea un manifest către țară prin care se anunța că „Liga intră într-o nouă fază a activității ei. Trista experiență — se preciza în manifest — a dovedit... că o unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o chezășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică... Din războiul uriaș care a împins toate neamurile — se declara în mod profetic — va ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile care nu se bazează pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională liberă". Manifestul „Ligii" — redactat de N. Iorga — se încheia cu afirmația întru totul justificată că „împrejurare mai prielenică ca cea de acum — pentru realizarea unității naționale — n-a fost și nu va mai fi. Acum ori niciodată"[2].

Concomitent cu reorganizarea „Ligii" primesc un puternic impuls și asociațiile transilvănene întemeiate la București în anii anteriori — „Transilvania" „Carpații", „Cercul românilor de

[1] „Epoca", 1914, 28 decembrie.
[2] „Adevărul", 1914, 16 decembrie.

peste Munți" — și iau totodată ființă noi societăți cu caracter patriotic dedicate aceluiași scop: „Acțiunea națională", „Legiunea ardeleană, „Federația unionistă".

La 15 martie 1915 are loc la Ateneul român — organizat de profesorul Simion C. Mândrescu — un mare congres al românilor refugiați din Transilvania și Bucovina, pentru a protesta, pe de o parte, împotriva afirmațiilor guvernului maghiar că românii transilvăneni n-ar dori să se unească cu cei din România, iar pe de alta, pentru a cere guvernului român să intervină cît mai repede pentru a curma durerile și suferințele provinciilor oprimate. La congres s-au prezentat substanțiale rapoarte asupra situației elementului românesc din aceste provincii — Simion C. Mândrescu și Vasile Stoica, pentru Transilvania, Emilian Slușanski și Ion Grămadă pentru Bucovina — iar la sala „Dacia" în continuare s-au rostit de către Barbu Delavrancea, Ioan Ursu, Constantin Mille și alții vibrante discursuri de solidaritate cu cei aflați sub dominație străină și cu acțiunea întreprinsă de transilvăneni și bucovineni la București. „Neamul acesta — a declarat C. Mille — nu poate să aibă odihnă, cît timp toți aceia de aceeași limbă nu se vor întregi în același neam."[1]

Societățile menționate organizează și ele în întreaga țară mari manifestații patriotice, ale căror moțiuni se încheiau pretudindeni cu somația adresată guvernului de a declara fără întîrziere război Austro-Ungariei.

Vechile mărturisiri ale conștiinței unității naționale rostite rînd pe rînd de cronicari, de învățații „Școlii ardelene", de generația pașoptistă, își ating acum punctul culminant prin declarațiile exponenților vremii, care se aruncă în luptă cu o înverșunare de neînvins. „Aici, în capitala României — afirma Vasile Lucaciu la 14 iunie 1915 — văd reînviată strămoșeasca gîndire românească, unul pentru toți și toți pentru unul, aici văd împlinit dorul sfînt al inimilor curate românești, ca frate întîlnindu-se cu frate să spună pe față ceea ce de veacuri și totdeauna au purtat în taina sufletului... Avem aceeași obîrșie, aceeași limbă și lege — a precizat în continuare Lucaciu — iar suferințele și prigonirile vremurilor trecute n-au putut să șteargă din inimile noastre sentimentul de frățească iubire și conștiința că avem dreptul de a ne uni într-o singură țară..."[2]

[1] Vezi broșura *Congresul românilor de peste hotare, aflători în țară, 15 martie 1915*, București, 1915.
[2] „Dimineața", 1915, 16 iunie.

Octavian Goga, la rîndul său, concretiza aşteptările Transilvaniei în versuri care echivalau cu adevărate ordine de chemare:

Veniţi, români. Porniţi-vă spre munte,
V-arată drumul morţii din morminte
Să nu uitaţi a veacurilor carte,
Veniţi, veniţi! căci adevăr zic vouă
Ori vă mutaţi hotarul mai departe
Ori veţi muri cu trupul frînt în două![1]

Tot atît de categoric se exprimau şi luptătorii din vechea ţară: „În graniţele actuale — declara N. Filipescu în cadrul unei întruniri de la Iaşi — sîntem o ţară fără viitor. Spre a ne împlini noi rolul european, ne trebuie bastionul ce domină această poziţiune. De aceea ţintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropola românismului. Aci e centrul, aci e inima românismului... De aci au roit dascălii neamului spre a trezi conştiinţa naţională în vremile de uitare de sine. De aceea vrem Ardealul şi nimic alt. De aceea pot rezuma tot ce n-am spus şi repetînd un singur cuvînt: *Ardealul, Ardealul, Ardealul*"[2].

Printr-un discurs rostit la Ploieşti, Nicolae Titulescu — cel care avea să semneze apoi tratatul de la Trianon — preciza şi el cu aceeaşi îndreptăţire: "România nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e şcoala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a ocrotit viaţa... Ardealul e românismul în restrişte, e întărirea care îndepărtează vrăjmaşul, e viaţa care cheamă viaţa! Ne trebuie Ardealul — afirma în continuare oratorul sub un torent de aplauze — nu putem fără el!... Ardealul nu e numai inima României politice; priviţi harta: Ardealul e inima României geografice"[3].

Formule şi precizări tot atît de categorice se desprindeau şi din discursurile lui Take Ionescu şi Barbu Delavrancea, doi dintre cei mai renumiţi oratori ai timpului, prezenţi la toate marile întruniri. Ei au ridicat problema unităţii şi de la înaltele tribune ale Camerei deputaţilor şi Academiei Române . „Fiecare popor are dreptul să-şi trăiască viaţa lui — declara Take Ionescu la 16—17 decembrie 1915 în faţa Camerei — să şi-o trăiască întreagă cu toţi ai lui, fiindcă numai aşa poate şi el să creeze o civilizaţiune a lui, care să intre în armonia tuturor celorlalte civilizaţiuni." Relevînd apoi sensul de totdeauna al gîndirii politice româneşti, Take Ionescu mărturisea: „Scopul final, scopul din toate sufletele româneşti, scopul din toate inimile a fost totdeauna acelaşi: unitatea naţională, nu numai culturală, dar şi politică, întregirea noastră a tuturor în graniţele în care ne-a pus Traian, călare peste Carpaţi"[1].

Barbu Delavrancea, autorul celei mai plastice şi mai captivante expresii a unităţii noastre naţionale — „sîntem un singur popor, Carpaţii ne sînt şira spinării" — a precizat în faţa Academiei Române că „avem acelaşi dor, aceleaşi dureri, aceleaşi aspiraţiuni. Cîntăm aceleaşi cîntece şi aceeaşi doină... Durerile şi bucuriile celor de dincolo sînt şi ale noastre şi ale lor... Visul atîtor generaţii de strămoşi, de moşi şi părinţi l-am visat şi noi, şi acum îl vedem aievea"[2].

Ideea unităţii naţionale era preconizată în acelaşi timp şi de către exponenţii mişcării socialiste. C. Dobrogeanu-Gherea arăta astfel, îndată după declanşarea războiului, că „într-o ţară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub o stăpînire străină, întregirea ţării e o *dorinţă comună. Această dorinţă e în afară de discuţie*", discuţia putîndu-se purta numai asupra timpului şi metodei de urmat[3]. Mihail Gh. Bujor, făcînd elogiul ideii de patrie, afirma în 1916 că „patriile sînt cadre naturale şi istorice de dezvoltare a popoarelor" şi că „în aceste cadre s-a creiat pentru fiecare naţiune o existenţă proprie, cu tradiţiile ei, cu viaţa ei, cu civilizaţia ei", şi totodată că în stadiul de acţiune al evoluţiei umanităţii „numai înlăuntrul acestor cadre popoarele şi-au putut dezvolta în voie şi pe deplin toată originalitatea şi toată puterea lor de creaţie"[4].

Cu aceeaşi virulenţă s-a manifestat conştiinţa unităţii naţionale, şi totodată dorinţa obştească de a se ridica armele pentru

[1] „Flacăra", 1915, (Latinitatea strigă din tranşee).
[2] N. Filipescu, *Pentru România Mare*, Bucureşti, 1915, p. 40.
[3] „Epoca", 1915, 5 mai. Discursul a fost reprodus şi de Vasile V. Haneş în *Antologia oratorilor români*, Bucureşti, 1943, p. 172—176 şi de R. Deutsch în Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 141—144.

[1] Discursul lui Take Ionescu, intitulat *Politica instinctului naţional*, a fost considerat ca unul din cele mai importante discursuri referitoare la unitatea naţională. Prin votul Camerei el a fost tipărit în mii de exemplare şi afişat imediat după rostirea lui. El a fost tradus totodată şi în limba franceză sub titlul: *La politique de l'instinct national* (Bucarest, 1915). În 1930 el a fost reprodus şi în monografia: Romulus Seişanu, *Take Ionescu*, p. 278—287.
[2] Barbu Delavrancea, *Războiul şi datoria noastră*, în „Analele Academiei Române", 1915.
[3] C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, Bucureşti, 1914, p. 8.
[4] *Calendarul Muncii*, 1916, p. 54.

eliberarea celor oprimați, și prin presă. Ziarul prin care s-a exprimat în modul cel mai categoric această atitudine a fost ziarul lui N. Filipescu „Epoca" — organ al „Federației unioniste" — în jurul căruia s-au adunat toți publiciștii transilvăneni și bucovineni în frunte cu Octavian Goga, partea cea mai captivantă a ziarului fiind rubrica *Ardealul vorbește*. Zi de zi la această rubrică apăreau articole și chemări scrise de acești publiciști, prin pana cărora vorbeau durerile și așteptările Transilvaniei și ale Bucovinei. Această atitudine energică o avea și ziarul lui N. Iorga „Neamul românesc", care a deschis și o listă de subscripții pentru ajutorarea fraților aflați în suferință, precum și ziarul lui Take Ionescu „Acțiunea" — condus de fratele său, Victor Ionescu. Pentru cercurile diplomatice și pentru străinătate, Take Ionescu dispunea și de un ziar în limba franceză — *„La Roumanie"* — care urmărea și comenta pas cu pas acțiunea începută. Cu o vie stăruință au susținut intrarea României în război și ziarele „Adevărul", „Dimineața", „Universul".

Alături de ziarele menționate s-au înființat în această perioadă și altele, purtînd titluri dintre cele mai captivante. Unele dintre ele s-au numit astfel, confirmînd aspirațiile politice naționale: „România Mare" — Galați (1914), Constanța (1915), București (1916), Craiova (1918), „România viitoare" (Ploiești, 1914), „România de mîine" (București, 1915), „Unirea neamului" (Tîrgu Jiu, 1913—1916), „Revista neamului" (1915). Ziare cu titlul „România Mare" apăruseră dealtfel și mai înainte la București (1910), Constanța (1913), semn că ideea era adînc încetățenită în inimile tuturor românilor. Alte publicații noi, apărute în diferite orașe ale țării, și-au luat numele demonstrativ de „Ardealul" sau „Ardealul nostru", București (1914), Iași (1915), Caracal (1915), marcînd prin aceasta țelul dorințelor momentului.

Pentru a-și face și mai mult simțită prezența în capitala României, unii publiciști ardeleni ca O. Ghibu, Ghiță Popp, Oct. C. Tăslăuanu, C. Bucșan au reînființat aici vechea publicație transilvăneană „Tribuna", cea care afirmase cu 30 de ani mai înainte că „soarele de la București răsare pentru toți românii", precum și gazetele populare „Libertatea" și „Foaia interesantă", care apăruseră pînă atunci la Orăștie.

Cea mai largă concentrare de scriitori români ai timpului a înfățișat-o revista „Flacăra" înființată de C. Banu în 1911, în paginile căreia s-au întîlnit, sub drapelul unității naționale, O. Goga, George Coșbuc, Zaharia Bârsan, Mircea D. Rădulescu, Corneliu Moldovanu, Victor Eftimiu, M. Sadoveanu, și atîția alții cunoscuți

ardelenilor și bucovinenilor prin vechile colaborări la „Luceafărul" și „Junimea literară" și de la șezătorile din anul 1911. Solidaritatea literară de atunci se transformase acum într-o aprigă solidaritate politică.

În „Flacăra" aveau să apară cele mai vibrante din poeziile lui O. Goga scrise în această perioadă — *Pajurei cu două capete, Țara mea de suflet, Latinitatea strigă din tranșee, Poveste* — și adunate apoi în volumul *Cîntece fără țară* (1916), precum și ale lui Mircea D. Rădulescu cuprinse în volumul *Eroice* (1915), premiate de Academia Română în urma unui raport al lui Barbu Delavrancea.

Istoricii sînt și ei prezenți în luptă. A.D. Xenopol își adună în 1914, într-un volum intitulat *Românii și Austro-Ungaria*, articolele prin care înfierase de atîtea ori regimul de teroare austro-ungar, iar în 1916 publică, în mod simbolic, într-o nouă ediție, *Istoria lui Mihai Viteazul* (vol. V din *Istoria românilor din Dacia Traiană*)[1]. N. Iorga, tumultuos în toate acțiunile sale[2], publică într-o serie vertiginoasă *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (2 volume, 1915), tradusă și în limba franceză, în aceeași limbă publicînd și *Histoire des Roumains de Bucovina* de la anexarea austriacă (1775) pînă la 1914, urmată de *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele românești* (1914), *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor* (lecții făcute la Universitatea din București, 1915) ș.a.[3]

Transilvănenii la rîndul lor, prin Ion și Iuliu Enescu, relevă și ei printr-o substanțială lucrare ce este *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic și cultural* (1915).

Țara întreagă, de la un capăt la altul, retrăia vremile înfrigurate ale luptei pentru Unirea Principatelor și ale dobîndirii Independenței, și acum ca și atunci puținii adversari ai curentului național — antiunionist la 1858, adepții neutralității la 1877, aderenții Puterilor Centrale în 1916 — fiind incapabili de a se opune chemărilor implacabile ale istoriei. Nici P.P. Carp, nici Alexandru Marghiloman, susținătorii unei alianțe cu Germania, și nici ziarele „Minerva", „Ziua", „Seara", „arvunite" germanilor, n-au putut abate poporul român din calea aspirațiilor sale seculare: *unirea între toți cei de o limbă*. „Realizarea statului național unitar

[1] Vezi Vasile Netea, *Desăvîrșirea unității politice în opera lui* A.D. Xenopol, în vol.: *Pe drumul unității naționale*, Cluj, 1975, p. 203—224.

[2] Vezi N. Iorga, *Pentru întregirea neamului*, București, 1955.

[3] Vezi Vasile Netea, *N. Iorga, istoric al unității naționale*, în vol.: *Pe drumul unității naționale*, p. 225—246.

devenise în preajma primului război mondial — avea să afirme președintele Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea jubiliară din anul 1968 — o cerință imediată, o condiție primordială a mersului înainte a țării noastre pe plan economic și social."[1]

La 4/17 august 1916, Brătianu semna tratatul de alianță cu Puterile Antantei (Anglia, Franța, Italia, Rusia), prin care acestea recunoșteau drepturile integrale ale României asupra Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei, iar la 15/28 august, în urma unui nou Consiliu de Coroană, prezidat de regele Ferdinand I, guvernul declara război Austro-Ungariei, în declarația respectivă afirmîndu-se în mod sincer și categoric că „scopul intervenției României este înfăptuirea unității sale naționale"[2].

Cu imaginea răscolitoare a lui Mihai Viteazul în suflete, ostașii români treceau astfel din nou Carpații pentru înfăptuirea idealului național. Primele detașamente, primite pretutindeni cu un entuziasm de nedescris, au ocupat cu repeziciune estul Ardealului, ajungînd pînă la Toplița Mureșului, precum și Brașovul și Făgărașul împreună cu regiunile înconjurătoare. S-au trăit atunci momente de copleșitoare bucurie.

Pe neașteptate, însă, armata noastră, angajată cu totalitatea forțelor în Transilvania, a fost atacată de coaliția germano-austro-ungară-bulgaro-turcă în Dobrogea și pe Dunăre, fiind silită astfel să-și întrerupă înaintarea și, luptînd cu o vitejie fără seamăn, să se retragă pas cu pas spre interiorul țării.

În cele din urmă, abandonînd București, ea s-a stabilit pe linia Galați, Nămoloasa, Focșani, Mărășești, Oituz[3].

[1] Nicolae Ceaușescu, *Expunerea la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, în vol.: *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, III, p. 705—752.

[2] Vezi pentru detalii I. Gh. Duca, *Consiliul de coroană de la Sinaia din 3 august 1914*, în „Adevărul", 1932, 24 decembrie; Anastasie Iordache, *Preliminariile declarării neutralității României după declanșarea primului război mondial*, în „Revista de istorie", 1974, nr. 1, p. 385—398; Const. Nuțu, *România în anii neutralității 1914—1916*, București, 1972; *Documents diplomatiques, concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie*, 22 juilet 1914—28 aût 1916, Viena, 1916, p. 74—77.

[3] Vezi pentru detalii Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, București, 1967, p. 91—177. Pentru o informație mai largă vezi și N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice* (trei volume), Craiova, 1921—1924; Ion Rusu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1921; Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului* (două vol.), București, 1922—1924, ed. II, trei vol., f.a.; Marele Stat-Major, *România în războiul mondial 1916—1919*, 5 vol., București, 1934—1946.

Ca și războiul pentru independență, și războiul pentru întregirea națională n-a fost un război numai al românilor din hotarele statului român, ci al tuturor, din toate provinciile, fiindcă toți așteptau cu aceeași sete eliberarea și unirea. În cadrul armatei române s-au găsit astfel numeroși ardeleni, bănățeni și bucovineni, unii stabiliți mai de mult în țară, iar alții refugiați aici îndată după declanșarea războiului.

Numărul voluntarilor ardeleni a sporit îndeosebi după retragerea armatei române în Moldova, în preajma marilor lupte de la Mărăști și Mărășești din primăvara și vara anului 1917, cînd, pe lîngă voluntarii veniți din Ardeal odată cu armata română, și-au cerut înrolarea ca voluntari și prizonierii români din armata austro-ungară aflați în lagărele din Rusia. Organizarea acestora, cu aprobarea guvernului rus, s-a făcut în lagărul de la Darnița (Ucraina), de unde, la 13/26 aprilie 1917, au înaintat guvernului român aflat la Iași și totodată ambasadorilor Antantei aflați la Moscova, un memoriu prin care declarau că „noi, foști prizonieri de război în Rusia, cu jertfa vieții noastre sîntem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară, cu una și nedespărțita Românie independentă. Noi — se preciza mai departe în memoriu — care în limbă, în cultură, în structura socială și în întreagă ființa noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române, cerem cu voință nestrămutată încorporarea la România liberă pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații"[1].

Pentru exprimarea dorințelor lor, și totodată pentru a se putea organiza mai rapid, voluntarii au înființat la Kiev și un ziar intitulat în mod simbolic *„România mare"*, avînd ca redactor pe bănățeanul Sever Bocu, fost redactor al ziarului „Tribuna" din Arad[2].

Un prim eșalon din acești voluntari, alcătuit din 116 ofițeri și 1250 soldați, a sosit la Iași în ziua de 8 iunie, făcîndu-li-se, prin discursurile rostite de generalul C. Prezan, Ion I.C. Brătianu, N. Iorga și O. Goga în fața statuii lui Alexandru Ioan Cuza, o primire dintre cele mai însuflețite[3]. În lunile următoare au sosit

[1] Vezi textul integral al memoriului în lucrarea lui Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulia, Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922, p. 26—29.

[2] *Ibidem*, p. 56—57, *Almanahul presei române pe 1926*, Cluj, 1926 p. 75.

[3] A se vedea reportajele publicate de ziarele „România" și „Evenimentul" în nr. din 2—10 iunie 1917.

alți 300 de ofițeri și 9771 soldați, numărul lor ridicîndu-se la peste 10.000, mulți dintre ei ajungînd să ia parte la luptele de la Mărășești și Oituz.[1]

Eroicul *„pe aici nu se trece"*, care avea să decidă soarta războiului României, a fost rostit astfel de o armată alcătuită din fii ai întregului popor, care au luptat sub același drapel pentru aceeași patrie a tuturor românilor.

Unități de voluntari români s-au format în toamna anului 1918 și din prizonierii aflați în Italia, în număr de peste 18 000, care s-au constituit în *Legiunea română*, alcătuită din regimentele *Horia, Cloșca* și *Crișan*, precum și în Franța, dorința tuturor românilor, în orice loc s-ar fi aflat, fiind aceeași: realizarea unității naționale[2].

Unității din tranșee îi corespundea pe de altă parte o tot atît de evidentă unitate și pe frontul propagandistic diplomatic, în timpul războiului organizîndu-se numeroase conferințe, manifestații și diferite comitete românești în toate țările Antantei, iar după intrarea în război a Statelor Unite (aprilie 1917), și peste Ocean. Toate aceste manifestații și comitete au fost organizate cu concursul românilor de pretutindeni — oameni de știință, oameni politici, ziariști — luptători pe baricadele unității naționale. La Paris se aflau astfel la sfîrșitul anului 1917, pe lîngă ministrul plenipotențiar Victor Antonescu, peste 40 de parlamentari și profesori români, printre care, alături de exponenții din România veche, Thoma Ionescu — fost rector al Universității din București — Toma Stelian, C. Banu, Dr. N. Lupu, Jean Th. Florescu și alții, se găseau și ardelenii și bănățenii Simion C. Mândrescu, Ioan Ursu, Traian Vuia, Traian Lalescu, precum și bucovineanul Ion Nistor. La 17 februarie 1918 aceștia întemeiază sub conducerea senatorului Paul Brătășanu ziarul *„La Roumanie"*, printre ai cărui colaboratori se găsesc de asemenea români din toate provinciile.

La 30 aprilie, pentru a da o mai accentuată pregnanță revendicărilor românilor din Austro-Ungaria, s-a constituit *Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina*, sub prezidența inventatorului bănățean Traian Vuia, care, prin revista „La Transylvanie", va cere neîntîrziata unire a acestora cu România.

[1] Vezi pentru detalii P. Nemoianu, *op. cit.*; P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1922; D. Pompiliu Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni—bucovineni. Istoricul înființării pînă la sosirea lor la Iași*, „Gazeta Transilvaniei", Brașov, 1922, nr. 176—199.

[2] Simion C. Mândrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919; Valeriu Pop, *La Legion Roumaine d'Italie*, în „Revue de Transylvanie", Cluj, 1937, nr. 2, p. 154—166.

În Statele Unite, unde se găseau numeroși români ardeleni, emigrați în deceniile anterioare, oficialitatea și propaganda românească era reprezentată de ministrul plenipotențiar C. Angelescu — intrat în funcțiune la 1 ianuarie 1918 — de profesorii Paul Negulescu, L. Mrazec, N. Petrescu, precum și de transilvănenii Vasile Lucaciu Vasile Stoica ș.a.[1] În capitala Angliei vor activa în 1918 Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Dr. N. Lupu, Octavin Goga, Sever Bocu, iar în 1919 Avram Imbroane. Echipa luptătorilor concentrați la Roma sau participanți în Cetatea eternă la anumite congrese a avut și ea aceeași compoziție: G.G. Mironescu, Virgil Drăghiceanu, profesori de la București, Simion C. Mândrescu, Valeriu Pop, ardeleni, Claudiu Isopescu, Mihail Mironovici, bucovineni.

Toate aceste comitete și delegații au ținut, vorbind în numele tuturor românilor, un strîns contact cu guvernele și parlamentele țărilor aliate, și totodată cu reprezentanții celorlalte popoare oprimate din Austro-Ungaria care luptau și ei pentru libertatea și unirea fraților lor: polonii, slovacii, cehii, sîrbii, croații, slovenii.

La 24 ianuarie 1918, reprezentanții emigrației române din Franța au fost primiți astfel în mod solemn de către Camera deputaților, la ședința respectivă participînd, pe lîngă Paul Dechanel, președintele Camerei, și M. Dubost, președintele Senatului, precum și șeful guvernului, Georges Clemenceau, împreună cu mai mulți miniștri. Discursurile rostite cu această ocazie au subliniat în mod ferm dreptul poporului român la unitatea sa națională. La 4 martie, o delegație alcătuită din reprezentanți ai românilor supuși Austro-Ungariei, Simion C. Mândrescu, I. Ursu, D. Comșa, G. Murnu, era primită de către Clemenceau, care — impresionat de procesul Memorandului — luase apărarea românilor transilvăneni încă din anul 1894.

În Italia, reprezentanții românilor au fost primiți în mai multe rînduri de către primul ministru Orlando, iar la Londra de către lordul Balfour, ministrul de externe, de Lloyd George, primul ministru, și alți miniștri.

În Statele Unite, Vasile Stoica era primit la 20 septembrie 1918 la Casa Albă de către președintele W. Wilson, împreună

[1] Vezi Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926.

cu reprezentanții polonezilor, ai cehilor și ai croaților, președintele asigurîndu-i că Austro-Ungaria „nu mai poate fi ținută în picioare". Alte discuții importante în legătură cu această chestiune s-au purtat cu ministrul de externe, Robert Lansing, cu ministrul de interne, Franklin Lane, cu Newton Baker, ministrul de război, și cu alți fruntași americani.

Prin contactele luptătorilor români și ai celorlalte popoare oprimate cu conducătorii politici ai Franței, Austriei, Statelor Unite și Italiei s-au pus bazele aplicării principiului autodeterminării popoarelor.

Pe lîngă contactele directe cu acestea, și pe lîngă colaborarea la numeroase ziare și reviste, luptătorii români de pe ambele versante ale Carpaților au publicat în același timp numeroase broșuri și lucrări asupra caracterului etnic al Transilvaniei și al motivelor care au determinat intrarea României în război.[1]

Punctul culminant al acestor manifestări l-a reprezentat constituirea la 3 octombrie 1918 la Paris a *Consiliului național al unității române*. Înființat ca un protest împotriva guvernului Alexandru Marghiloman — impus regelui Ferdinand de către germani la 18 martie 1918 — care, constrîns de împrejurări (Rusia în urma revoluției din octombrie — ieșise din război pentru a începe construirea statului socialist), încheiase o pace de grele sacrificii cu Puterile ocupate[2] — și totodată pentru a concentra într-un singur mănunchi forțele românești aflate în emigrație, acest consiliu, cum îl arăta și numele, era menit într-adevăr să dea o înaltă expresie politică unității naționale.

Președinte al Consiliului, format din 29 de inși, a fost ales Take Ionescu, care, în semn de protest împotriva păcii separate încheiate de Marghiloman (7 mai 1918), a părăsit țara și s-a stabilit la Paris pentru a organiza lupta diplomatică împotriva acestei monstruoase

[1] Vezi D. Drăghicescu, *La Transilvanie, Esquisse historique, geographique, etnographique, statistique*, Paris, 1918; I. Ursu, *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre*, Paris, 1918; G.G. Mironescu, *Aperçus sur la question roumaine*, Paris, 1918; Nicolae Basilescu, *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*, t. I, Paris, 1919; Vasile Lucaciu, *Die Romanian patriotic national missions in the United States of America*, 1918, Dr. Nicolae Lupu, *Romanian and the war*, 1918; Vasile Stoica, *Suferințele din Ardeal*, 1918; Vasile Stoica, *The Romanian Question*, 1918 ș.a.

[2] Vezi Vintilă Brătianu, *Pacea de robire*, București, 1919. (Prin această pace ni se răpea în întregime Dobrogea, precum și înălțimile Carpaților cu toate trecătorile de la Vîrciorova și pînă la Cîmpulungul Moldovenesc. Noua frontieră austro-ungară urma să coboare pînă la Sinaia și Tîrgu Ocna. Ni se lua totodată petrolul pe timp de 99 de ani).

păci. Ca vicepreședinți au fost aleși doi ardeleni, Vasile Lucaciu și Octavian Goga, și doi reprezentanți ai vechii Românii: dr. C. Angelescu și Jean Th. Florescu. Printre membrii întîlnim din vechea țară pe Paul Brătășanu, D. Drăghicescu, I. Găvănescu, Thoma Ionescu, G.G. Mironescu, G. Basarab-Brâncoveanu, Nicolae Titulescu, I. Cantacuzino, L. Catargi, C. Costescu-Comănescu, C. Diamandy, D.G. Many, C. Mille, Gh. Simpson, G. Văsescu, V. Dimitriu, iar dintre ardeleni, bănățeni și bucovineni pe Partenie Cosma — bătrînul luptător de la Sibiu aflat și el în emigrație — G. Morogianu, Traian Vuia, Simion Mândrescu, Ion Ursu, Sever Bocu, Vasile Stroescu, V. Atanasevici.

Rînd pe rînd Puterile Aliate au recunoscut Consiliul de la Paris ca singurul organism îndreptățit a vorbi în numele poporului român — Franța la 12 octombrie, Statele Unite la 6 noiembrie, Anglia la 11 noiembrie, Italia la 22 noiembrie — și, odată cu recunoașterea lui ca atare, și recunoașterea revendicărilor integrale ale tuturor românilor[1].

În tot decursul războiului, continuînd tradițiile anterioare, exponenții unității poporului român au luptat astfel, atît pe plan intern cît și pe plan extern, umăr lîngă umăr, conștiința națională dictîndu-le tuturor solidaritatea necesară pentru a putea învinge[2].

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

[1] Vezi actele de recunoaștere a „Consiliului național al unității române" în: R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 314—318.

[2] Vezi pentru detalii: Eliza Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'Unité nationale roumaine (1914—1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, nr. 4, p. 765—79; *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les années 1914—1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1968, nr. 6, p. 1099—1128.

XVII

FINIS CORONAT OPUS: CODIFICAREA STATALĂ A UNITĂȚII POPORULUI ROMÂN

În timp ce peste hotare se realiza, în numele tuturor românilor, o atît de fecundă activitate diplomatică și propagandistică, transilvănenii și bucovinenii rămași acasă, ținînd un permanent contact cu refugiații și cu patrioții din România, luau și ei măsurile indicate de desfășurarea războiului și de consecințele Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — în toamna anului 1918 Germania și Austro-Ungaria cu aliatele lor au fost învinse pretutindeni și silite să ceară armistițiu — pentru a se organiza din punct de vedere politic în vederea proclamării unirii, care avea să fie un act propriu al poporului român din aceste provincii.

Pentru cele ce-au urmat „n-a fost nevoie — cum avea să afirme mai tîrziu poetul Lucian Blaga — de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani"[1].

La 18 octombrie 1918, deputatul Alexandru Vaida-Voievod citea astfel în Camera deputaților din Budapesta, în numele poporului român, declarația prin care se preciza că „pe temeiul dreptului firesc prin care fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta sa... națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește acum să facă uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul ca, *liberă de orice înrîurire străină*, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere"[2].

Dreptul la autodeterminare al românilor din Bucovina era invocat în ziua de 22 octombrie și în Reichstagul din Viena de către deputații Isopescu-Grecul și Gh. Grigorovici. „Unirea tuturor românilor — a declarat acesta din urmă — este un ideal

[1] Lucian Blaga, *Hronicul, și cîntecul vîrstelor*, Ed. Tineretului București 1965, p. 231.

[2] Vezi textul integral în ziarul „Românul", Arad, 1918, 26 octombrie / 8 noiembrie.

și o țintă la care românii vor aspira întotdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări, indiferent de cum va fi constelația lor viitoare, indiferent de chipul cum li se va desfășura soarta în viitor."

Ca urmare a acestor declarații, la 28 noiembrie 1918 românii din Bucovina au proclamat fără condiții unirea provinciei lor cu România.

La 29 octombrie, evenimentele precipitîndu-se, se formează la Budapesta Consiliul național român, în care intrau 6 reprezentanți ai vechiului Partid național român (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo-Pop, Alexandru Vaida-Voievod, Aurel Vlad), și 6 ai Partidului social-democrat (Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Basil Surdu). Sediul consiliului avea să fie orașul Arad, unde reapăruse și ziarul „Românul". Aici s-au purtat în zilele de 13—14 noiembrie tratativele cu delegații guvernului maghiar, care voiau ca, în schimbul unor concesii administrative, Transilvania să rămînă în cadrul statului maghiar. Propunerea a fost respinsă de către Consiliul național român, care a convocat adunarea națională de la Alba Iulia pe data de 18 noiembrie / 1 decembrie 1918, unde avea să se proclame unirea tuturor românilor.

La adunare au participat, din propriu imbold, zeci de mii de intelectuali, țărani și muncitori din toate părțile Transilvaniei. Ca președinte al adunării a fost ales Gheorghe Pop de Băsești, memorandistul întemnițat în 1894. Propunerea de unire a fost făcută de profesorul Vasile Goldiș de la Arad, care a declarat, ca o concluzie a luptelor de veacuri, că *„libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu țara românească"*. Hotărîrea luată, care reflecta visarea și speranța atîtor generații a fost următoarea: „Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România"[1].

Adunarea națională ținea în același timp să „salute pe frații din Bucovina scăpați de jugul monarhiei austro-ungare", și totodată să se „închine cu smerenie înaintea memoriei acelor bravi români care în acest război și-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române".

[1] Vasile Goldiș, *Discursuri*, București, 1928, p. 11—18.

Actul adunării a fost prezentat apoi în ziua de 14 decembrie 1918 regelui Ferdinand la București, el devenind unul din actele fundamentale ale istoriei românilor[1].

Prin tratatul de pace de la Trianon (4 iunie 1920), unirea Transilvaniei a fost recunoscută și de către aliații din timpul războiului, Franța, Anglia, Italia, Statele Unite și Japonia, precum și de către Ungaria[2]. Recunoașterea unirii Bucovinei s-a făcut prin tratatul de la Saint Germain, semnat la 10 septembrie 1919 de către aceiași aliați și de către Austria. Chestiunea Dobrogei a constituit obiectul tratatului încheiat cu Bulgaria la Neuilly (27 septembrie 1919). În alcătuirea noii Românii a intrat și provincia dintre Prut și Nistru, Sfatul Țării de la Chișinău proclamînd unirea la 27 martie / 10 aprilie 1918. Pe lîngă delegații puterilor menționate, tratatele României, și deci recunoașterea frontierelor sale, au fost semnate și de aliații acestora, Canada, Austria, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană, India, Belgia, China, Grecia, Nicaragua, Panama, Portugalia, Polonia, Sionul, Iugoslavia și Cehoslovacia.

Aproape trei sferturi din statele lumii au recunoscut astfel legitimitatea revendicărilor poporului român, și totodată hotărîrile luate de adunările naționale românești.

*

Cu mult înainte de anul 1918, românii se consideraseră astfel — cum s-a arătat în toate capitolele acestei lucrări — pe baza limbii, a conștiinței originii și unității naționale, uniți în „cuget și simțiri"; creaseră împreună o civilizație populară, o literatură, o artă, o știință și o cultură comună; făcuseră revoluții și purtaseră — pentru același scop — războaie comune; au întemeiat și susținut societăți, instituții și publicații comune, viața lor istorică — dezvoltîndu-se pe baza aceleiași spiritualități și acelorași resurse și relații economice, cu un cuvînt pe baza conștiinței unității lor de neam.

Victoria unității obținută în 1918, afirma președintele Nicolae Ceaușescu, cu ocazia aniversării semicentenarului luptelor de la Mărășești, „a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colțurile țării, opera întregului popor român. Marea adunare populară de la Alba Iulia care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare dusă de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gînditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirației și voinței întregului popor"[1].

Unirea de la 1 decembrie 1918 avea să primească o și mai viguroasă consolidare și perspectivă în anii socialismului, cînd pe lîngă marile realizări revoluționare economice și sociale care au schimbat în mod radical adîncurile și fața României, s-a acordat tuturor fiilor patriei, fără nici o excepție, aceleași drepturi politice și culturale înfăptuindu-se astfel o deplină și fecundă egalitate națională.

„O dată cu trecerea la construirea socialismului — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu în Expunerea la Sesiunea Solemnă consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român, din 1 decembrie 1978 — au putut fi soluționate pînă la capăt marile probleme ale dezvoltării societății românești pe calea progresului economic și social, și-au găsit împlinire idealurile pentru care au luptat clasa muncitoare, forțele revoluționare progresiste, cei mai buni fii ai poporului[2].

---

[1] Vezi pentru actul unirii, pentru importanța istorică a hotărîrilor adunării de la Alba Iulia: Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România* (29 noiembrie 1968), vol. : *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste, op. cit.*, vol. III, p. 705—752; Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926; Ștefan Pascu, *Marea adunare de la Alba Iublia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1918; Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei. 1 decembrie 1918*, București, 1970. În legătură cu Bucovina vezi: Ion Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918*, București, 1928.

[2] Vezi *Traité de Paix entre Puissances alliées et associées et la Hongrie. Protocole et declaration du 4 juin 1929 (Trianon)*, Bucarest, 1920. Vezi și Savel Rădulescu, *Traité de paix de Versailles, Traité de Trianon*, București, 1945.

[3] Vezi pentru amploarea problemelor și a pozițiilor V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 — martie 1920*, Sibiu, 1923; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică militară a României în 1919*, București, 1939.

[1] Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste", vol. II, București, 1968, p. 465—473.

[2] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român. 1 decembrie 1978*, București, Editura Politică, 1978, p. 20.

BIBLIOTECA PUBLICĂ ONISIFOR GHIBU CHIȘINĂU

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

ISTOGRAF.
INFO
INFORMEAZĂ-TE

SUMAR

	Cuvînt înainte	V
I	O moştenire fundamentală: Dacia	1
II	Sensul naţional al cnezatelor, voievodatelor şi principatelor române	10
III	Originea şi unitatea naţională a românilor în faţa istoriografiei străine (sec. XIV—XVI)	17
IV	Cronicarii români din secolul al XVII-lea despre originea poporului român, despre limba, unitatea şi teritoriul său.	38
V	Dimitrie Cantemir despre geneza, unitatea şi continuitatea românilor în Dacia	50
VI	Cartea — manifestare şi mărturie permanentă a unităţii naţionale româneşti (sec. XVI-XVIII)	55
VII	„Şcoala Ardeleană"	80
VIII	Conştiinţa originii comune şi a unităţii naţionale la începutul secolului al XIX-lea	114
IX	În timpul revoluţiei de la 1848	140
X	Lupta pentru unitatea naţională în anii exilului revoluţionarilor (1849—1857)	158
XI	Unirea Principatelor şi politica noului stat român cu privire la unitatea naţională	176
XII	Afirmarea conştiinţei unităţii naţionale prin societăţile culturale româneşti după Unirea Principatelor	193

XIII Războiul de independență din 1877 — moment culminant al afirmării unității naționale 222
XIV Noi societăți patriotice în luptă pentru unitatea națională 233
XV Afirmarea unității naționale la începutul secolului al XX-lea 248
XVI În timpul primului război mondial (1914—1918) .....
XVII Finis coronat opus: codificarea statală a unității poporului român .....

Lector : MARIETA CROICU
Tehnoredactor : CORNEL CRISTESCU

Bun de tipar 26.I.1980. Apărut 1980. Comanda nr. 791. Coli de tipar : 16.

Comanda nr. 90 440
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

ISTOGRAF. INFO INFORMEAZĂ-TE
ISTOGRAF. INFO INFORMEAZĂ-TE
ISTOGRAF. INFO INFORMEAZĂ-TE